

Aanemosyne.

Eller

Samling af fædrelandste Minder
og Skildringer.

Red

Jens Möller,

Doctor og Professor i Theologien,
Ridder af Dannebrog.

Fjerde Bind.

Kjöbenhavn, 1833.

Forlagt af E. A. Reigel,
Universitets- og Vaisenhuus-Boghandler.
Trykt hos J. D. Nisbet, Bog- og Rodetrykker,
Østergade Nr. 53.

Fortale.

Noget sildigere end jeg formodede fremtræder herved fjerde Bind af Mnemosyne, som er bleven opholdt ved Hindringer i Trykkeriet. Dog satis cito, si satis bene. Snarere maatte jeg gjøre Undskyldning for, at der endnu staaer et Par Paragrapher tilbage af Christian VI's Historie, hvilken jeg sikkert havde haabet at slutte i nærværende Bind. Men jeg venter Tilgivelse derfor, naar Læseren først har gennemlæst denne Afdeling, og da skjøner, at intet af dens vigtige Actstykker burde tilbageholdes; men naar jeg skulde fuldende Barket denne Gang, da maatte jeg enten have tilbageholdt noget s. Ex. Kongens Breve til Bluhme, eller gjort Bindet usforholdsmæssig tykt. I femte

Bind, hvormed jeg agter at slutte Mnemosyne, kan ventes en mere blandet Samling af Biographica, som Overgang og Indbydelse til et nyt historisk Værk, hvilket jeg agter, om Gud giver Liv og Kraft, at udgive under Navn af Danmarks Pantheon.

Kjøbenhavn, den 4de Julii 1833.

S. Møller.

Indhold.

Forsøg til en historisk Vurdering af Kong Christian VI. og hans Regjering, grundet paa Afskifter og især paa Kongens egne Breve. Tredie Afdeling.

§ 17. Lærde Selskaber, stiftede under denne Konge. Det Kongl. Danske Videnskabers Selskabs Historie fra A. 1743—1763: Dets Stiftelse foranlediget af Gram; dets første Medlemmer; Langebæk forbigaet: hans Forhold til Gram. Kongens og Grev Holsteins Deeltagelse. Stiftelsesbrevet af 11 Januar 1743. Kongens Gaver til Selskabet. Dettets første Arbejder. Dets Organisation gaar i Langdrag. Bidrag til Personalhistorien. Holberg bliver sidste Medlem, og møder aldrig. Langebæk indtræder 1748. I Aaret 1750 en stærk Tilvært. Forsøg paa at optage unge Udelmand. Suhm og Schøning blive Medlemmer. Selskabets Patriotisme; Oversigt af dets Virksomhed i 20 Aar: første Samling af dets Skrifter; hvorfor paa Dansk? Dets overordentlige Arbejder: Landkort og

Forberedelser til den danske Ordbog. Planen til en lærd Tidende: Langebeks historiske Calendar. Nordens-Keise i Nubien; W. Paulsens og E. Lassens Bænk over Island. Interesse for Naturvidenskabene: Hjælp til Reisende. For Veltalenheden intet Udbytte. Ikkun faa Priser udsættes og vindes. Den første Præsidents, Grev J. L. Holsteins, Fortjenester. Side 3—73.

§ 18. Om det af Langebek stiftede Selskab for Fædrelandets Sprog og Historie. Anledning til dets Stiftelse; dets første Medlemmer. Hvorfor Gram ei indbydes til Deeltagelse, da Selskabet dog samlede i hans Gaard. Det gjør Lykke ved Hoffet. Langebeks Vidnesbyrd om Hoffets Smag og om Folkets Læselyst. Aarsagerne til den glædelige Forandring hermed: 1) Holbergs Indvirkning. 2) Associationssaaenden, som næredes. S. 73—84.

§ 19. Overgang til Universitetet. Om dets Forfald siden Griffensfelds Tid, under Christian V. og Frederik IV. Dets sidste Patroner. En ny Periode begynder med Christian VI. og de to udmærkede Patroner S Rosenkrands og J. L. Holstein. Commissionen af 1731 til dets Restitution er allerede færdig 1732. Studiefæt og Cathedraticum. Grundtjen af 1732. Kritik over dens mange Guldkommenheder og faa Feil. Grams Vidnesbyrd om Frugterne af Reformen. Nye Professorer: 1) Theologer: Reuß indkaldes fra Würtemberg; Wölbike og Pontoppidan findes iblandt den danske Geistlighed. Deres Characteristikk. Christian VI. indbyder forgjæves Mosheim, Rambach og Jerusalem. 2) Jurister: A. Højer, H. Stampe, Rosod An-

cher. Om deres Fortjenester. 3) Medicinere og Naturkyndige: Kongen selv en Elsker af Physik og Naturhistorie. Prof. Hee gjør Experimenter for Hoffet og belønnes af Kongen. Prof. Peter v. Muschenbroek indkaldes; men aflaaer Indbydelsen. Ogsaa Danneskjold, J. L. Holstein, Chr. Ranzau, Holberg, Gram og Pontoppidan interessere sig for Naturvidenskabene. Chirurgen fremhjulpen. Simon Krieger ansættes som General-Directeur 1736. De medicinske Professorer klage for Kongen over, at de der ved have tabt præsidium in anatomicis et chirurgicis. Kongen nedsætter en Commission for at undersøge deres og Amtschirurgernes Klager. Kongen lover at besytte begge Anstalter. Fordeelt derved for Begge: de erholve Forraad af cadavera. En Professor ansættes: 4 chirurgiske Pensionærer. — De berømteste Læger paa denne Tid. Buchwald, Fader og Søn, maadelige Botanikere. Side 84—128.

§ 20. Fortsættelse: om det philosophiske Facultet og de derunder henlagte Videnskaber. Philosophiens Skjæbne i Danmark i det 18de Aarhundrede. Gram og Holberg — Høifolens og Litteraturens Coryphæer — vare ikke speculative Hoveder. Den wolsfiske Philosophie indføres ved Universitetet af Stampe, og i Litteraturen af Kraft. Om Christian VI. frygtede den? Neppel! Hofpræst Reuß var Wolfianer og tillige mild Pietist. Gilschows Fortjenester. Blik paa yngre Philosopher. Om de mathematiske Videnskaber; Stats-oecconomien første Gang bebudet. Især blomstrende Philologie og Historiegranskning. Hans Rostgaardts lærde Fortjenester maae ei glemmes over

hans moralske Feil. Bedømmelse af begge Dele. Hans Grams lærde Virken: 1) som Udgiver af Andres Skrifter, af Krags Historie om Christian III., Slanges om Christian IV., Møllers *Cimbria literata*, *Rnytlunga-Saga*, D. Worms Breve, Bording's Poeſier; 2) som original Forfatter: hans 16 Afhandlinger i Videnskabernes Selskabs Skrifter; hans Fortjenester af den græske og romerske Philologie. Hans berømteste Disciple: Langebek, Suhm, Schøning, Harboe og Møllmann, samt Philologerne: Munthe, Ancherſen og Lürdorff. S. 128—160.

§ 21. Om de fjonne Vidensfaber. Holberg ei yndet til Hove. Alles Haand imod ham, som hans var imod Alle. Christian VI. ingen Ven af Comoebier eller af Skuepladsen. Foruden samtlige Pietister var der mange flere, som ansaae Skuepladsen for skadelig i moralsk Henseende. Et Responsum af det theologiske Facultet i Göttingen endnu i A. 1769. Det var kun den komiske Poesie, som Christian VI. ikke yndede. Derimod var han en Elsker af alvorlig Poesie. Biskop Brorſon og Rector Falster Kongens Yndlinger. Digteren Stub dengang ubekjendt. Hans Vard. T. Keenberg, K. Horn og flere smaae Poeter. Holberg og Pontoppidan udsatte Præmier for moralske og religiøse Digte. Kan en Tidsalder vurderes efter dens poetiske Productivitet? Om den periodiske Literatur under Chr. VI. Addison og Holberg. Den Sidstes Dom om Polygraphie. Kongens Iver for National-Literaturen, især den solide. Om den herskende Smag. Indskydelse af Maccanater. Tegner til Forandring i Smagen. Dog ikke fra England: Shakespeare endnu her ubekjendt. Dansk Veltalen-

hed gjør heller ikke Epoche under denne Konge. De bedste Prædikanter Characteriseres. Reuf og Hersleb staae øverst. Ingen her naaede Mosheim. Side 160—187.

§ 22. Om de øvrige lærde Anstalter. Forslag til at anlægge et Universitet i Slesvig. Brev Zinzendorf underhandler med Statsministrene derom. Planen falder bort; derimod stiftes et academisk Gymnasium i Altona. Dets Organisation. Reformen af Sorøe Academie begyndes nu og fuldendes strax efter Kongens Død (1747). Holbergs Dom om det nye Academie. Paatænkte Forbedringer ved Gymnasiet i Odense. Om de latinske Skoler. Betænkninger om deres Mangler indhentes. En Commission til at reformere dem nedsettes 1733. Biskop Worm og Prof. Gram deri de virksomste. Gram frelser Stipendierne for de fattige Disciple. Reductionen af endeel overflødige Skoler. Nye Lærebøger udarbejdes; Rescripter for at paadrive denne Sag. 1742 stiftes en Middelſkole i Rønne. Kritik af Skolereformen; Mangler til Fremtidens Afhjælpning. Side 187—206.

§ 23. Overgang til de kirkelige Begivenheder. Kongens Omsorg for Kirken, en Virkning af hans oprigtige Fromhed og uhyklede Nidkerhed. Han er ingen Slave af Geistligheden, men selvstændig i sine Meninger og Domme. Bevist ved Kjendsgjerninger. Han beklager sig for Pontoppidan over, at Hyklerie saa let kom frem, naar en Regent var gudsfrygtig. Pontoppidans Svar. Han ønsker at have lutter gudsfrygtige Tjenere. Hans Hof sammenlignet med Christian III's. Pou-

Pontoppidans Ytringer om Frugterne af de kirkelige Forbedringer. S. 206—215.

- § 24. Om Confirmationen. Indledningsviis dens Historie i Danmark, Norge og Island fra A. 1536 til 1736. Statsraad Schrøder og Hofpræst Bluhme foreslaae dens almindelige Indførelse ved Kongebud i Jubelaaret 1736. Biskop Worms Erklaring derover in extenso. Schrøder og Bluhme besvare denne, og fraraade af Udsættelse. Bluhme løser ogsaa Kongens Tvivl om Haandspaaløggelsen. Rescript af 16de December 1735. Manges ugrundede Skruxler ved denne Foranstaltning. Worms og Herslebs Hvrdebreve. Pontoppidans Vidnesbyrd om de velgjørende Følger af Confirmationens Indførelse. S. 215—271.
- § 25. Om Christian VI.s trende Raadgivere i kirkelige Anliggender: 1) J. B. Bluhmes Biographie og Charakteristik, især hans Forhold til Kongen: i alle Maader roesværdigt. 2) J. W. Schrøders Charakteristik. 3) Brev Zinzendorfs vigtigste Skjæbner, især hans Planer med Hensyn til Danmark. Om Pietismen under Frederik IV. Hershuterne forvises fra Kjøbenhavn 1732. Zinzendorf skriver et dristigt Brev om Kongen og hans Regjering til Dronningen; sender Missionærer til det danske Vestindien. Det forbydes ham 1734 at komme til Danmark. Dog skriver Kongen ham fortroligt til i Januar 1735; men han faaer i Mai s. A. ei Tilladelse til at blive i Danmark, ei heller i Sverrig. Han sender Dannebrogordenen tilbage 1736. Senere Bestemmelser om Hershuterne i Vestindien, Hertugdømmerne og Danmark. Zinzendorfs sidste Leveaar og Død. Hans Menigheds Flor. Gunstige Domme om den. S. 271—327.

- § 26. Om Religionsstridighederne under Christian VI., især i Kjøbenhavn fra 1733. Kongens Forbragelighed. Skilbring af de to Hovedpartier, det wittenbergsk-orthodore, og det hallisk-pietistiske: Hovedmandene for begge. Capellanen Holst søger og erhølder Fritagelse for at administrere sacra. I Kongens Brev derom anordnes tillige en Commission af 3 Geistlige og 3 Verdslige til at undersøge Klagerne om falsk Lære. Kongens egenhændige Instrux. Ewald fritages for at sidde i Skriftestolen; Neuf faaer en lignende Dispensation. Probst Keenberg ivrer imod Pietisterne; men paaminde af Kongen. Christian VI. giver selv det hele Udkast til Rescriptet af 23 April 1734 om Fremgangsmaaden mod den Kjøbenhavnske Geistlighed. Præsten Holst overtræder det, anklages og dømmes af en Provsieret fra sit Embede. Han landsforvises; men faaer siden Tilladelse at vende tilbage. Præsten Mossin angiver Professor Neuf som en falsk Lærer. Neuf forsvarer sig; men hans Colleger Worm og Marcus Waldike vægrer sig ved at approbere hans academiske Forsvarsskrift. Han fralægger sig Mistanken om Socinianisme; og Kongen tillader ham at udgive sine justas vindicias. Neuf bevarer under alt dette Kongens Tillid, og afgiver i Oct. 1734 en vigtig Betænkning om at raade Bod paa Separatismen i Danmark. Kritik over hans Forslag. Hans sidste Skjæbner. — Om Mossins anden Denunciation af falsk Lære i Maret 1737. De anklagede Catecheter frikjendes, og han dømmes fra sit Embede. Gevinsten for den danske Kirke af disse Stridigheder. Hofpræst Pontoppidan vil ikke, at der maa bruges Tvang mod

Separatistene. Kongens egenhændige Udkaft til Decisionen af 16 Dec. 1734, hvorefter Religionsfridighederne fulde behandles. S. 327—378.

Anhang. Kong Christian VI.s Breve til Hofpræst Bluhme. Side 381—418.

Kong Christian den Sjettes Historie.

Tredie Afdeling.

7. BAT. U. BIBL. OTHER.

Forsøg

til en historisk Vurdering af Kong Christian VI.
og hans Regjering, grundet paa Actstykker og
især paa Kongens egne Breve.

(Fortsat fra forrige Bind.)

XVII.

Vi have sidst betragtet det Vigtigste, der under
Christian VI. gjordes for de skønne Kunsters
Fremme i Danmark. Vi ville nu paa samme
Maade — ifkun noget fuldstændigere — un-
dersøge Videnskabernes Fremskridt til
samme Tid, uden dog saa strængt at holde
os indenfor Grænserne af Aarene 1730 og
1746; thi det gjælder især i Videnskabelig-
hedens Historie, hvad der kan paaftaaes om
Culturens i Almindelighed, at den som vil
fatte et vist Tidsrums Fremskridt, maa snart
see frem, snart tilbage i Tiden.

Den Orden, jeg her agter at følge, er først at omtale det i Danmark aldeles nye Phænomen, Videnskabselskabets Stiftelse, derefter Universitetet i alle dets Forgreninger, hvormed skal forbindes en Udsigt over den literære Virksomhed, som udgik fra det, hvorved da ogsaa den danske Literatur vil blive omtalt; dernæst betragtes Academier, Gymnasier og lærde Skoler med deres Forbedringer; hvorpaa Overgang gjøres til en Skildring af Religions- og Kirkevæsenet. Naar alle disse Materier ere fuldendte, skal Værket — for at føre os tilbage til nærmere Berøring med dets Hovedperson — sluttet med Personalier om Christian VI.

Al de tvende under Christian den VI stiftede lærde Selskaber, har det ene for længe siden fundet sin Historieforfatter, men det andet — og vigtigere — savner ham endnu, skjøndt dets første Præsident, Grev J. L. Holstein, allerede (som vi siden skulle fortælle) har gjort didsigtende Forslag. Desto hellere griber jeg denne Leilighed til at afhjælpe en ofte følt Mangel, idet jeg af Rilderne, nemlig Selskabets Forhandlingsprotocol jevnført med det danske Cancellies Archiver, leverer det Kongelige danske Videnskabs Selskabs ældste Historie. Ved ældste

Tidsrum forstaaer jeg Grev Holsteins Præsidium eller dets to første Decennier*.

Den, som a priori vilde formode, at vort lærde Selskab var en Copie af et eller andet udenlandsk, vilde aldeles feile; thi det har meget mere en tilfældig Oprindelse, og fik ikke paa eengang, men lidt efter lidt sin nærværende Form. Ja det bestod endog temmelig længe, uden noget bestemt Navn. Det fremgik af den Medaille-Commission, som af Kong Christian VI var bleven nedsat for at besørge det Kongelige Mynt-Cabinet ordnet, og det store Værk over de danske Mynter og Medailler stiftet i Kobber, trykt og udgivet. Denne Commission bestod af Geheime-Conferentsraad Grev J. L. von Holstein, Professorerne Gram og Pontoppidan, samt Kunstammer-Forvalter Wahl, der havde Medaillerne i Forvaring.

Om hiint Værk bestemtes ved Kongelig Resolution af 7 August 1741: 1) at alle Medailler og Mynter skulde stikkes i Kobber; 2) at den udførlige Beskrivelse skulde tillige være historisk, og det paa

* Dets nyere Historie, som jeg ei her kunde medtage, agter jeg engang at levere til Optagelse i Selskabets Skifter. Ogsaa dette Ufsnit vil da rimeligviis der faae plads (men i en ubøjet Skikkelse) ligesom det blev oplæst i Selskabet den 11 Januar 1833, netop 90 Aar efter Stiftelsesdagen.

den Naade, som den franske Medaillebog af Ludvig XIV; 3) at Beskrivelsen skulde forfattes paa Dansk og Fransk, og trykkes begge Dele tilsammen, hver Figur udi tvende Colonner; 4) at der skulde begyndes med den Oldenborgske Stammes Medailler.

Den 19 August tillod Kongen Commissionen at antage Student Chr. Fr. Wadskjær til at oversætte paa Dansk Parthenays franske Beskrivelse. Hermed hænger nu vort Selskabs Stiftelse sammen, hvilken fortælles saaledes i dets Protocol Pag. 1: „Den 13 November 1742 vare forsamlede i Hs. Excell. Hr. Geheim. von Holsteins Huus: 1) Hs. Excellence; 2) Hr. Justitsraad Gram; 3) Professor Pontoppidan; og 4) jeg (Hjelmstjerne, der endnu den Gang førte sit borgerlige Navn Henriksen), hvor det af Justitsraaden indgivne Forslag om et societatem Antiquitatum et Historiarum Patriæ at oprette, blev oplæst. Det behagede Hs. Excell. præliminariter at give tilkjende, at Hans Majestæt gjerne saae, at et saadant lærdt Societet blev oprettet, og at Hans Majestæt allerede havde givet sin naadigste Approbation til det af Justitsraad Gram indgivne Forslag, som efter Hs. Excellences og de Tilstødeværendes Overlæggelse alene blev forandret i følgende Poster:

Første Post. Istændenfor at der i Forslaget alene er meldt om et Societet til at forfremme

Fædrenelandets Antiquiteter og Historier, saa blev det holdet for godt, ei at binde sig til nogen vis Videnskab; men at der i dette Societet kunde tracteres om alle Sciencer og Videnskaber i Almindelighed, men om Fædrenelandets Antiquiteter og Historie at oplyse i Særdeleshed. Det blev ogsaa ad interim udsat at give dette Societet noget vist Navn.

Fjerde Post blev saaledes forklaret, at dette Societet skulde deles i tre Classer. Den første skulde bestaae af membris honorariis, hvortil man kunde invitere Conferentsraad Rostgaard, Conferentsraad Thott og Etatsraad Fos. Den anden Klasse skulde bestaae af membris ordinariis, hvortil følgende bleve holdte for bequemme: Prof. Woldike, Prof. Pontoppidan, Prof. Scheid, Justitsraad Gram, Prof. Holberg, Prof. Ancherfen, Prof. Møllmann og (Secretær) Henriksen, hvilken sidste blev udvalgt til at føre Protocolen i Societetet*. Den tredje Klasse skulde bestaae af adjunctis, som kunde gaae de to første Classer tilhaande i Arbeidet, og til den Klasse holdt man følgende for stikede: Stud. Islandus Jon Olaffen, Stud. Jacob Langebek, Stud. C. F. Wadskjær, Stud. N. J. Martinson, Stud. Møller.

* Siden er tilføjet: „om Monf. Hæe blev og talt, som in physicis og mathematicis er verseret.“

Sjette Post, om fri Tryk, bliver og efter Forslaget approberet.

Syvende Post. Paa de af adjunctis, som ellers intet have at subsistere af, skal der blive tænkt.

Ottende Post, første Art. Samlingerne kunde holdes om Vinteren hver 14 Dag, eller saa ofte Præsæs efter Omstændighederne fandt for godt, og om Sommeren, naar Præsæs behagede.

Fjerde Art. Blev holdt for godt at udelukke det Ord *censores**.

Sjette Art. Hvad Devisen paa Societetets-insigne skal være, blev til videre udsat.

Syvende Art. Justitsraad Gram lovede at give *Knyttlingorum historiam*, og Prof. Pontoppidan lovede Continuation af sin Kirkehistorie.

Det Forslag af Gram, hvortil vi her henvises, er trykt i Dr. N. H. S. Blochs *Trondhjemske Samlinger* (2 Hefte for 1804 Side 176 fg.) og af mig benyttet i Grams Levnet, uden at jeg dog den Gang kunde paastaae — hvad jeg yttrede blot som en Formodning** — at vort Videnskabers:

* Gram havde nemlig i sit Forslag udbedet sig Kongelig Beskyttelse og fri Trykning for de Selskabets Arbeider, som af dets egne Censorer bleve agtede Lyset værdige.

** I Langebeks Levnet (S. 11) turde jeg sige: at det var høist sandsynligen i Anledning af Grams Forslag, at Videnskabernes Selskab stiftedes.

Selskab deraf var fremgaaet, skjøndt i en udvidet Stikkelse. Grams Forslag gik, som vi have hørt, ikke videre end til de Discipliner, som nu ere henlagte under den historiske Klasse. Han vilde nemlig, „at det danske Selskab skulde ligesom det svenske Collegium Historiarum et Antiquitatum have til objectum ei alene de saa kaldte antiquitates stricto sensu, men ogsaa den hele nordiske Historie, i Særdeleshed hvad Danmark og Norge, og de derunder liggende Provindser og Lande angaaer.“ Dermed forbandt han en Idee, der ikke blev realiseret, nemlig om aarlige Stipendier til nogle Adjuncter og Elever, som skulde gaae Selskabets ældre Medlemmer tilhaande, og af dem dannes til Historie og Oldgrandskere. At dette Forslag ikke blev iværksat, havde vistnok ikke saa meget sin Grund i Mangel paa Pengeresourcer — thi vi skulde snart høre, hvor rundeligen disse aabnedes — som i Opposition fra den Mand's Side, der især skulde have givet Adjunctelassen Næst og Ansæelse. Denne var Grams Yndling og berømteste Discipel, Jacob Langebek. Han blev meget fortrydelig derover, som vi siden have erfaret af et Brev, han skrev den 25 December 1742 til sin Ven Klevenfeldt, der dengang reiste udenlands og endnu heed borgerligen Klee: „Hvad vil nu min kjære Herre tænke om sit Fædreland? (spørger han): Man

har for i disse Tider at oprette et Antiquitets-Collegium, hvis Præsæs skal være Hs. Excell. Hr. Geheimeraad v. Holstein, og skal bestaae af tre Slags Lemmer. De første skal være Honorarii, saasom Rostgaard, Thott, Fos, Holberg etc. De andre ordinarii, saasom Gram, Woldike, Pontoppidan, Scheid, Ancherfen, Møllmann; Henriksen skal være Membrum og Secretær i Collegio. Den tredje Slags skal kaldes Adjuncter, og bestaae af nogle Secretærer og Studenter, saasom Hoffmann, Fjeldsted, Thestrup, Wadskjær, Møller, Glensburgensis, Mr. Olsen, og jeg uværdig bliver vel og Bud eller Fyrbøder derved; men jeg for min Part har i Sinde at betakke mig derfor og bede, at jeg enten ganske maa være fri, eller hie indtil jeg kan fortjene Sted iblandt de rette Membra; thi i et Collegio, som just angaaer de Ting, som jeg i en 8 Aars Tid allene har lagt mig efter, vil jeg nødigt være Dreng under Mange, som neppe har figet ind i saadanne Ting, og ikke engang har ret Smag paa nogen Part af vore Antiquiteter.

Justitsraad Gram har aldrig lukket sin Mund op til mig i den Materie; jeg holder og gode Miner. Ellers har jeg sagt mine Tanker til en god Ven, som gjerne maa bringe det for igjen. Den samme bragte mig denne Tidende som en stor

Hoitid og Naadesbevisning, at der iblandt andre var gjort Forslag paa mig at blive Adjunctus. Tankiggelsen blev efter Naaden. Men jeg bad ved samme Leilighed, at man jo ikke vilde glemme at give Hr. Secretær Klove et godt Sted, hvortil svaredes, at han ikke skulde blive glemt, naar han kom hjem.“

Jeg kan ligesaa lidet nu, som da jeg skrev Langebek's Levnet,* give ham Medhold i disse hans Klager over Tilfidsættelse. Vel maatte hans Dygtighed være Gram bekendt; men hvad han hidindtil havde udgivet, var dog for lidet til at hjemle ham Plads ved Siden af Mænd, som Gram, Rostgaard, Woldike, Pontoppidan o. s. fl. Gram kjendte ogsaa Hoffets Tænkemaade altfor vel, til at foreslaae en simpel Candidatus Theologiae til ordentligt Medlem af et kongeligt Societet. Desuden mindedes han, at Langebek var fattig, og han tænkte at kunne skaffe ham, som Adjunct, en sorgfri Existens, og saaledes bevare ham for Bidskaberne. At Gram virkelig havde dette for Die, see vi af hans Forslag, hvori det hedder (anf. Sted. S. 185): „Hvad Langebek angaaer, da, naar jeg engang dør, veed Gud hvad der skal blive af ham, thi naar intet vist Haab eller Etablisement sees, maa

* See Ny Danske Magazin, 4 Binds 1 Hefte S. 9 fg.

han med al sin Habilitet og Videnskab gribe til Betlerie i sin Alderdom, og jeg regne mig det til Synd og Samvittighed, ei at have raadet ham til at blive Præst eller Skolelærer, heller end at sige sin Tid i disse brodløse Videnskaber.“ Havde Langebek kjendt disse venlige Ytringer og tillige betænkt, at Adjuncterne ved det St. Petersborgske Academie — hvorfra jeg formoder, at Gram har laant Ideen — i Almindelighed ere (og den Gang vare) udmærkede unge Lærde, imedens mange af Academiets Medlemmer ikkun maae takke deres høie Fødsel for deres Plads, vilde han vel have betragtet Grams Forslag i et andet, baade rigtigere og ærefuldere Lys. Kun forekommer det os nu, at Gram gjorde ilde i, ikke at foreslaae Langebek til Secretær istedenfor Henrichsen, som, skjøndt han næsten i 40 Aar var Selskabets Medlem, dog intet Navn som Lærd (men kun som Myntkjender) har efterladt sig*, imedens Langebek sidder i Udødelighedens Tempel som Jevning inellem Gram og Suhm. Ja! saaledes forekommer det os; men saaledes viste ikke Bægtstaalen sig 1742. Dengang stod Langebek og Henrichsen omtrent paa

* Den Omstændighed, at Henrichsen blev Selskabets første Secretær, maa have fremkaldt den Urigtighed i Gebhardi's Geschichte von Dänemark I Theil 2379, at det var ham, som gav den første Anledning til Selskabet. Det samme siger Brúnich (Om Naturvid. Fremg. P. XXII.)

samme Lærdoms Trin; men Secretær Henrichsen, der nylig havde med en vis Glands fuldendt sin Udenlandsreise (han blev endog Medlem af det Londonfke Videnskabers Selskab) stod i borgerlig Rang langt over den theologiske Candidat Langebek. Desuden var Henrichsen riig; han kunde altsaa tjene som Secretær uden Løn (det er først i senere Tider at Selskabets Secretær gageres), imedens Langebek trængte til Adjunctsippendiet. Endelig var Henrichsen tillige Secretær i Medaillecommissionen, med hvilken vort Selskab blev sammensmeltet. Saaledes troer jeg, at Gram ogsaa her staaer retfærdiggjort i Efterlægten's Dine; og at der i hans Forslag intet findes, som kunde formindste vor Agtelse, enten for hans sædelige eller videnskabelige Charakter.

Vi skulle siden høre, hvorledes Langebeks Fortørnelse frembragte — som det tit gaaer, naar det er ædle Mennesker, der fortørnes — skjonne Frugter for Videnskaberne. Nu maae vi holde os til det Kongelige Videnskabers Selskab. Som dets Stiftelsesdag bør betragtes den 11 Januar 1743*, fordi det Kongelige Rescript bærer

* I 8de Lærdes Tidender for 1749 Side 58 siges, at det tog sin Begyndelse den 13 November 1742, men den Dag prøvedes kun i Medaillecommissionen Grams Forslag til et Collegium antiquitatum, som vi have fortalt.

dette Datum; men førend dette Kongebrev for Stifterne tilhørende, havde de allerede holdt nogle Møder og i disse afgjort vigtige Arbejder, saaledes den 21 November 1742 Udgivelsen af *Mollers Cimbria literata*, der virkelig af Gram blev udgivet; den 4 December, Udgaven af Kong Christian VI.s Reise i Norge; den 18 Decbr. bragte Justitsraad Ramus med sig nogle af Kobberpladerne til Resenii Atlas, som nyligen vare fundne paa Proviantgaarden iblandt gammelt Kobber, og Professor Pontoppidan lovede ved Kobberstikker Thiele at skaffe disse Plader restaurerede. Den 8 Januar 1743 foreslog Gram, at man hvo Gang, man samlede, skulde have noget at forelæse udarbejdet af membris, og det bifaldtes. Men kunde synes, at dette var en dristig Beslutning, saalænge Selskabet neppe bestod af en halv Snes Medlemmer; men Gram ene kunde gjælde for hele Classe. Hans Undersøgelse om Aaret hvor Knud den Store gjorde sin romerske Wikingersreise, var den første der forelæstes, og den efterfulgtes snart af en heel Snes lige grundige Forelæsninger. Hvis Yngen naaede Gram enten i Frugtbarhed eller i Henseende til Arbejdernes Gehalt, havde han dog stedse værdige Medbeilere i Selskabet. Af det første Kulde nævner jeg som saadanne de tvende Theologer Erik Pø

toppidan og Marcus Wøldike. Men disse leverede langt færre Afhandlinger. Det er derfor en afgjort Sag, at naar vi ville nævne een Mand som vort Selskabs rette Stifter og første spiritus rector, da bliver det Hans Gram. Men ligesom det berømte franske Academie ikke kunde blive til uden ved Hjælp af en klog og indsigtfuld Midler imellem Kongen og den lærde Stand, saaledes gik det ogsaa med det danske Academie. Hvad Cardinal Richelieu hidsæt var for den vakkre lærde Leroi, det var her Ministeren, Grev Johan Ludvig v. Holstein, for Gram, ja det var han ei blot for vort Selskab, men for vort Universitet og vort hele lærde Væsen, efterat han havde succederet den endnu lærdere Adelsmand Jøer Rosenkrands baade som Oversecretær i det danske Cancellie og som Universitetspatron. Til ham og de øvrige Medlemmer af Medaille-Commissionen udgik da under 11 Januar 1743 det ovennævnte Rescript af følgende væsentlige Indhold: Kongen havde af Grev Holstein erfaret, hvorvidt Commissionen til Datum var avanceret, nemlig at alle Mynter af de 5 første Konger af det Oldenborgske Huus (til Christian III inclusive) vare stukne, saavel som endeel af Frederik II.s og Christian IV.s Medailler; men nu var indtruffen en Bausfelighed, da de ikke kunde bestride Udgifterne

med Renterne af de 4000 Rbd. som dertil
 skjenkede. Da Kongen nu nødigt vilde see
 standset af Mangel paa Penge, anvistes foruden
 1000 Rbd., som skulde erlægges af Rectoren
 Aalborg, en Gave af Kongens Casse paa 1000 Rbd.
 og det tillades at indgive Begjering om mere,
 det skulde behøves. Efter disse Bemærkninger
 skjærper Kongen Commissionen at anvende al
 paa, at Beskrivelsen kunde blive baade ziirlig
 rigtig, og med Historien overeensstemmende;
 paa tilføies: „saa skulde det ogsaa være
 om J, foruden denne Eders Forretning, vilde
 ved samme Leilighed være allerunderdanigst betænkt
 paa, endnu at gaae videre, og at foretage Eder
 deslige Ting at besørge, besynderligen af saadanne
 lærde og nyttige Materier, hvilke J kunne
 at være os til Behag, Fædrelandet og Nationen
 til Ære, og Videnskaberne til Illustration og
 bedring. Heriblandt J Eder først og fremmest
 maa lade Eder være angelegent Alt, hvad
 til vore Rigers og Landes Historie, baade i
 mindelighed og Stykkeviis, samt til deres
 graphie, Sprogene og alle gamle saavel som nye
 Sager henhører, være sig hvadsomhelst deraf
 allerede maatte være Eder bekjendt, eller ved nærmere
 Efterforskning, Flid og Studering fremdeles kunde
 opdages, at J da alt saadan Tid efter anden

Eders jævnligholdende Forsamling, under din
 Geheim. Holsteins Præsidio og Direction, frembrin-
 ger og siden med hinanden overlægger, hvad som
 maatte være tjenligt samt anstændigt deraf at udgive
 for Lyset. Til hvilken Ende det ogsaa skal staae Eder
 frit for, at udvælge og til Eder at tage andre udi
 Videnskaber og Lærdom kyndige og erfarne Mænd,
 saadanne som J selv holde for beqvemme, enten til
 Raadsforere, eller til Medarbejdere i benævnte Ting,
 eller som kunde findes villige til udaf deres Bi-
 bliotheker samt andre Forraad noget til bemeldte
 Forehavende at foruvre. Dernæst maatte J og
 have i Tanke, til samme Societet at invitere dem,
 som udi historia naturali, samt udi de medicinske
 mathematiske og mechaniske Videnskaber vidste at
 fremføre nogle mærkelige inventa, der kunde agtes
 værd at meddele publico og tjene saavel til be-
 meldte Videnskabers Forøgelse, som til auctorum
 Æres og Berømmelse, da ogsaa deslige pieces,
 som udi Fædrelandets Hi-
 storie, Antiquiteter og alle andre Videnskaber blive
 udarbejdede, kunde udi visse Samlinger, efter
 Exempel af andre Societeter, vorde ved Trykken
 bekjendtgjorte, og saafremt Vi skulde formene, at
 dette Borets allernaadigst saa velmeente, som til
 Landets almindelige Ære, samt Lærdommens Æir
 og Nytte hensigtende Forslag, hvilket som noget

Ds særdeles behageligt Vi allernaadigst hermed vilde have Eder anbefalet, bekom nogen fornøielig Fremgang, saa at der kunde være Haab til at bemeldte Societet ei alene fremdeles maatte vedblive, men endogsaa i Tiden formeres, vilde Vi have udi Erindring, naar Tid er, allernaadigst at forstikke det samme om Borets høie Kongl. Protection, samt dertil saadanne Benaadninger, efter Eder allerunderdanigste Forslag og nærmere Forestillinger at meddele, som vi allernaadigst kunde eragte sammes * Conservation, Fremvæxt og Bestandighed at være tjenlige. Derester J Eder allerunderdanigst have at rett.**.

Men Kongen lod det ikke blive ved sin Protection, skjøndt denne allerede var meget værd saaledes som den af Christian VI vistes, nemlig ved en levende Deeltagelse i alle Selskabets Foretagender: han skaffede ogsaa de fornødne pecuniære Midler. Disse stode især af tvende Indtægtskilder den ene var Betalingen, som i de Tider gaves for Titler (altsaa en Skat paa Rangshygen); den anden fortjener mindre anbefaling, da den bestod

* I Protocolen staaer desuden, hvilket tydske Ord, — Oversatteren beholdt — viser, at Originalen har været tydsk. Eller hørte det 1743 til Curialsproget?

** Af Sjællandske Tegnelser i det Danske Cancellis Archiv Nr. LXXIII.

de Penge, som erlagdes enten for at faae Expectance paa et Embede, eller som Pension af et allerede erholdt. Jeg vil anføre nogle Exempler, som jeg har samlet i Cancelliets Archiv. Ved Rescript af 1 Februar 1743 befalede, at af de 500 Rdlr., som den nye Byfoged (Politimester) i Kjøbenhavn Schæffer skulde aarligen pensere, maatte de 200 Rdlr. gaae til Videnskabernes Societet, og de andre 300 Rdlr. til Bjørn Bertelsen, der var ansat som Secretær ved Lov-Commissionen. Ved Rescript af 22 Februar samme Aar skjenkedes til Selskabet den Summa 1000 Rdlr., som Johan Carbiner i Bergen skulde betale for Titel af Justitsraad. Utter den 1 Marts s. A. rescriberedes, at Selskabet skulde have 500 Rdlr. af de 800 Rdlr., som Christopher Møllmark havde tilbudt at betale for at blive Postmester i Christian sand. Endnu dette Aar skete det undertiden, navnlig i Rescript af 8 Februar 1743 om at udbetale 150 Rdlr. til des Roches de Parthenay*, at Selskabet kaldtes „den til de danske Mynters og Medaillers samt Videnskabernes Forfremmelse aller-

* for at han dermed kunde betale sin Gjæld, „for hvis Betaling han bagligen angstes“. Man seer desuden af dette Rescript, at denne Fransmand havde af Kongen en Pension for at skrive Forklaringen over Medaillerne paa Fransk.

naadigst anbefalede (d. e. anordnede) Commission.⁴ Men i Refer. af 3 April 1744* finde vi Navnet: De Tilforordnede i Videnskabernes Societet, idet Hans Majestæt underretter dem om, at Etatsraad Schöller er besejlet at tilskikke Selskabet nogle Carter og Ridsninger over Norge, som fandtes i afd. Etatsraad Abr. Dreyers Sterbooe, og som kunde være Selskabet til Nytte, til i sin Tid at oplyse Riget Norges Geographie. Den betydligste Gave, som Selskabet fik af Christian VI, skjenkedes det ved Rescript af 20 Marts 1744, og bestod af 5200 Rdlr., hvoraf de 4000 skulde udsættes paa Rente, og de 1200 anvendes paa Medailleværket. Denne Sum var for største Delen indkommen for Embedsbevillingen, da en Paasche havde betalt 3000 Rdlr. for at blive Overbrager i Bergen, og Joachim v. der Lippe 2000 Rdlr. for survivance paa Stadsmaaler-tjenesten sammesteds. Ved at sammenligne dette Rescript med Selskabets Protocol, finder jeg det mærkeligt, at Præsæs allerede i Mødet den 9 Marts meldte, hvad Rescriptet først den 3 April forkynnedes. Dette er et Beviis paa, at Kongen personligen afgjorde med Grev Holstein Selskabets Anliggen-

* Paa Latin kaldte Selskabet 1744 under Dedicationen af Cimbria Literata sig selv: "Societas bonis artibus promovendis dedita".

der, hvorom siden officiel Communication indtraf. I samme Møde anmeldte Præsæs, at Kongen havde approberet 63 jettons, som Medaille-Commissionen havde udkastet; og at Hs. Majestæt vilde, at man strax skulde tage dem i Arbejde, ligesom han ogsaa til dette Værks Befordring tilbød Selskabet et rentefrit Laan af 4000 Rdlr., der kunde afbetales efter haanden som Medaillerne solgtes. (Man maa erindre, at det den Gang herskende Medaille-Liebhaverie fremkaldte en betydelig Handel med denne Artikel). Mange vilde undres over at høre tale om 63 jettons; men dersom Christian VI havde levet længere, vilde Tallet have steget til mange Hundrede. Han yndede meget Stempelskærererkunsten, og var heller ikke ligegyldig for den Vre, der af saa mange Medailler syntes at tilflyde ham som auctor rerum gestarum. Men aldrig har en Konge nogen Yndlingsstilbøielighed, uden at der er opmærksomme Jagttagere, der nærer den. Saaledes ogsaa her. Den 4 September 1743 foreslog Præsæs i Selskabet at gjøre jettons til Medailler over alle mærkværdige Begivenheder i Kong Christian VI's Regjering. Det bifaldtes og Aarene deelttes imellem membra, saaledes at

Professør Gram	fik	1731 og 1732.
— Ramus	—	1733 og 1734.
— M. Waldike	—	1736 og 1742.
— Pontoppidan	—	1735 og 1737.

Professør Møllmann fik 1738 og 1739.

— Scheid — 1740.

Secretair Henrichsen — 1741 og 1743.

Om disse Udcast blev der ofte handlet i Selskabet. Nogle af dem udførtes; men de fleste bleve ubenyttede; thi da Christian VI var død, gjorde Secretæren Forslag om, betydeligen at indskrænke sammes Antal; og det bifaldtes. Overhovedet havde Selskabet i sine første Aar saare meget at gøre med Medaillestikning og Kobbertryk, hvorfor der heller ikke lettelig holdtes noget Møde, uden der forhandlede om Kunstnere og Kunstgjenstande. Dette vil man ei undres over, naar man erindrer at Selskabet, foruden Mynt og Medaille-Værker, og foruden tilfældige Restaurationer f. Ex. af Pladerne til Resens Atlas, forestod Udgivelsen af flere Pragtværker, saasom Nordens Reise i Egypten og Nubien, Christian VI.s Reise i Norge. Hertil kom meget tidlig Udgivelsen af Landkort over Danmark og Norge, hvorom snart skulle berette Mere. Saa store Udgifter kunde Selskabet ikke dække af dets egne ihvorvel betydelige Fonde; men det bad aldrig forgjæves Regjeringen om Tilskud, naar det gjaldt om et vigtigt Værk. Og ligesom Skribenterne Parthenay og Wadsfiær havde aarlig Pension for at arbejde i Selskabets Tjeneste, saaledes lønnedes ogsaa nogle

Kunstnere til samme Diemed af Regjeringen. Jeg vil anføre et Par Exempler fra Christian VI.s Tid. I Sjællandske Tegnelser Nr. LXXIV findes et Resc. til de Deputerede for Finanzerne af 17 December 1745, angaaende at Medailleur Chr. Winslow, som havde opholdt sig i Paris fra Aaret 1741 til Marts 1745, vel havde 300 Rdlr. aarlig Gage (af hvilken Gage var til Rest 533 Rdlr. 78 Sk.), men saasom Videnskabernes Societet haver foreslået os, at Medailleur Winslow ei med Billighed kan vente eller godtgjøres hele den resterende Summa, saasom han i saa lang Tid har været fraværende, og ei kunnet gøre noget til vor Tjeneste, saa er vor Villie, at af bemeldte 533 Rdlr. 78 Sk. betales Medailleur Winslow de 200 Rdlr. og Resten maa henlægges til at bestride Omkostningerne med Medailleværket."

Siden under 12 Febr. 1746 blev der dog bevilget Winslow 150 Rdlr. som var Gagen for det halve Aar, han beviste at have været her paa Stedet. Jeg vil endnu anføre et andet Rescript til Videnskabernes Selskab af 24 Mai 1746, hvorved Hs. Majestæt, efter Selskabets under 3 April gjorte Forslag, overdrog Selskabet at forskrive en duielig Kobbertrykker, til hvis Lønning Hs. Maj. vilde anvise 1000 Rdlr., hvoraf ham i det første

Har maatte tillægges 200 Rdlr. og siden 150 aarlig saalænge Capitalen kunde strække til.

Vi ville endnu bemærke, at til at føre de specielle Tilsyn med alle deslige tekniske Arbejder var Secretæren Hjelmstjerne meget vel skikket, thi han synes at have haft sjeldne Kunstindsigter, ligesom hans store Interesse for Kunst og Litteratur (især den fædrenelandiske) er ogsaa i vore Dage efter Fortjenesten erkjendt. Øvelsen i at forfatte Indskrifter var den Gang ligesaa almindelig, som den i vore Dage er sjelden, dog naaede næppe Noget i saa Henseende Gram og Lyrdeorph.

Men inden jeg anfører flere specialia, bør det fornødne forudsendes om Selskabets Organisation. Derom vil jeg ret strax meddele det Vigtigste af Protocollen; men først annænde, at der forløb flere Decennier, inden Selskabet blev ordentlig organiseret, hvilket følgelig ikke skeede i det Tidrum, her omtales. Dette maa imidlertid ikke altså meget beklages, thi den deraf fremgaaende Frihed skadede lidet eller intet Selskabets Virksomhed, og misbrugtes ikke. Den eneste skadelige Folge deraf, nemlig Optragelsen af nogle saa uberojede Lærde, og et Par unge Adelsmænd til Medlemmer, blev holdt indenfor saa snevne Grændser, at Selskabets Anseelse

* Den 18 Februar 1743 foreslog han i Selskabet at stikke Medaljer uden Skygger.

ei derved tabtes. Et andet Savn føler jeg vel, som Selskabets Historieforfatter, nemlig at Selskabet ei i lang Tid lod sine Aarbøger forfatte — saaledes som det nu skeer, med den største Omhu; — men derom tale vi ret strax udførligere.

Selskabet havde bestaaet i 15 Aar, da dets Præsæs, Grev Holstein, i Mødet den 27 Novbr. 1758 foreslog, at samtlige membra skulde overlægge til næste Møde, „om de holdt det fornødent og nyttigt, at en Plan blev lagt til et ordentligt Videnskabs-Societets Indretning, og at leges bleve for bemeldte Societet fastsatte, saaledes som i andre Societeter er brugeligt, da man, naar Societetet havde fastsat den første Qvæstion, siden kunde videre afgjøre, hvorledes dette Arbejde kunde bedst foretages og indrettes.“ Men, dette monitum uagtet, findes intet om leges i Protocollen lang Tid efter. Et Sigil fik Selskabet approberet, men først Aaret 1761. Der indtraf nu ogsaa en Periode, hvori Samfundet — tildeels paa Grund af Formandens Alderdom og Svaghed — var mindre virksomt. I Aaret 1760 holdes kun to Møder. Den 29 Januar 1763 døde Grev Holstein, og Geheimeraad Otto Thott udnævntes af Hans Majestæt til Præsæs. Fra 1763 til 1767 er en Lacune i Protocollen, men som maa forklæres, ei af en total Standsning i Selskabets Møder, men

deraf, at Hjelmsstjerne — som nu var bleven en meget fornem Mand — ei længere holdt nogen Protocol over Møderne, men nedskrev Noget derom paa løse Sedler, hvoraf hans Eftermand i Secretariatet, Chr. Fr. Jacobi, har ladet Protocollet supplere, (desværre ved en uvidende Skriver) for Tidsrummet fra 1750 til 1770. Her tør man dog ikke vente Fuldstændighed; ligesom ogsaa Naamagtigheden er tabt derved, at Afskriferen har udeladt et Naam, som han ikke kunde læse, og næsten altid har skrevet de latinske Ord — ogsaa mange Egennavne — forkeert.

Lidligere end paa leges tænkte Præsidenten paa at faae Selskabets Historie beskrevet. Den 9 Juli 1755 proponerede han, at ligesom andre lærde Selskaber havde udgivet deres Historie, saa maatte og Videnskabernes Societet være betænkt paa at udgive deres, hvilket Hs. Excell. meente, at jeg (Skriver Hjelmsstjerne) kunde arbejde paa, og hvis jeg ei alene kunde overkomme det, kunde Par af Societetets membra deri være mig behjælpslige. Jeg svarede derpaa, at saa redebon som jeg var til at efterkomme Hs. Excells. og Societetets Befaling og Villie i Alting og især i det, som kunde sigte til Societetets Væres Udbredelse, saa lider kunde jeg paatage mig, at entrere i denne Sag, alle de adminicula, som havde sig til at skrive en

Historie af Societetet vare: 1) Societetets acta; 2) Hvad der ellers var passeret i Societetet, som Protocollet udbiste; 3) de Kongelige Ordres, som i et og andet Tilfælde vare giorte til Societetet. De første vare i Alles Hænder; og hvad der ellers var passeret i Societetet, var tildeels saadanne smaae og ubetydelige Ting, at de ei vel kunde indføres i Societetets Historie. Jeg ønskede derfor, at En, der havde meget større Imagination, og en habilere Pen end jeg, vilde paatage sig dette Arbejde, ifald det skulde synes tjenligt at gjøre Alvor deraf.* Ved denne Erklæring af Secretæren forblev det, hvilket man dobbelt beklager, da Protocollet — som nys er bemærket — ingenlunde er fuldstændig (deri findes f. Ex. ikke indførte Selskabets Priitsspørgsmaal), og den Tids lærde Efterretninger kun levere sparsomme Noticer, hvilke endog med Noie maae søges, eftersom i de første Aargange Register mangler*.

Til Selskabets Personalhistorie agte vi kun at levere nogle faa Momenter; og da først om dets

* Første Gang et Register findes, er til Aargangen 1749, da Journalen antog Titel: *Abhavske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager*. I samme Aargangs Nr. VIII findes da ogsaa den første Beretning om Videnskabernes Selskab (men med nogle Urigtigheder) udtræget af *Thurachs Hafnia Hodierna*.

tvende Kongelige Beskytters Forhold til Selskabet. I Christian VI.s Tid, der kun bestod af tre Aar, udkom to Tomer af Selskabets Skrifter; under Frederik V.s tyveaarige Regjering udkom syv Tomer. Jeg veed med Visshed, at Christian VI læste Skrifterne, og det samme kan formodes om hans Kunst og Videnskab elskende, Søn. I Anledning af Regentstiftet har Protocollen følgende: „Den 8 August 1746 — to Dage efterat Christian VI var død — meldte Præsæs i Selskabet, at den nye Konge, Frederik V, havde beordret ham at lade det vide, at Hans Majestæt vilde vise den samme Raade for Selskabet og samme Protection for Videnskaberne, som Hs. høifalige Hr. Fader, og at Hs. Majestæt vilde finde allernaadigst Behag i, at Selskabet, ligesom forhen, forsamledes og udgav deres i Samlingen oplæste Pjecer.“ Fremdeles læses: „Den 4 October 1746 foreslog Præsidenten i næste Tomer af Selskabets Skrifter at indføre en Postale (harangue, hedder det i Protocollen) over Kong Christian VI som Selskabets Stifter, samt en lignende over dets nuværende Protector, Kong Frederik V, og det i Anledning af Selskabets vingsfesten. Dette blev eensstemmigen vedtaget, og Grev Ranzau (Otto Mandrup) tilbød sig at forfatte disse tvende Taler.“ Den over Frederik V holdtes den 22 Januar 1747; men den

over Christian VI omtales ikke senere i Selskabets Forhandlinger. Den er dog holdt; thi de bleve begge udgivne i Trykken, Kbh. 1747 4to.

Vi have hørt, at Selskabets første Stamme var meget liden af Extension, skjøndt stærk af Intension. Den bestod, foruden Præsidenten og Secretæren, ifkun af disse Sex: Gram, Joach. Fr. Ramus, Scheid, Woldike, Pontoppidan og Møllmann, Alle Professorer ved Kjøbenhavns Universitet. Snart fik denne Stamme Tilvæxt. Den 6 October 1745 forespurgte nemlig Præsæs, om ikke, for at Selskabets acta kunde komme til at indeholde curiosa af flere Videnskaber (s. Ex. af Medicinen) hvilke endnu ikke vare behandlede, der burde optages flere Medlemmer; og bleve da følgende proponerede: Professorerne Detharding, Buchwald, Stampe (den berømte Jurist) og Mathematikeren Hee. Til Presmedlemmer foresloges Etatsraad Fos og Assessor (i. e. Professor consistorialis) Holberg. Præsidenten lovede ved Leilighed at ville indbyde disse dertil. Man veed, at de alle modtog Indbydelsen; men ved Holberg ere to Ting mærkelige: 1) at han blev Presmedlem; 2) at da Louren første Gang tilfaldt ham at læse (den 6 Dec. 1745), mødte han ikke personligen, men leverede Gram sin Afhandling (om Dværgsygen med oeconomicke An-

mærkninger) hvilken han da ogsaa oplæste. At Holberg just bad Gram om denne Tjeneste, da han havde saa mange andre Venner og Colleger i Selskabet, er et nyt Beviis paa — hvad jeg allerede i Grams Biographie har søgt at godtgjøre — at det Uvenskab, som tidligere fandt Sted imellem disse to store Mænd, ikke vedvarede — som sallinge Nahbet* og mange Andre meente — indtil Døden hævede det. At Gram strax proponerede Holberg til Medlem af Selskabet, godtgjør det samme, men dette Hviagtelsestegn blev maastee skjult for Holberg, siden han den Gang ikke blev valgt; jeg veed ikke hvorfor. Dette kan ikke have været Grams Skyld**, ligesaa lidet som at Holberg nu blev Voresmedlem, hvilket han synes at have regnet sig saa lidet til Vore, at han — hvis Protocollen ei med Uret fortier hans Navn — ikke een eneste Gang mødte i Selskabet. Da var dog den Gang Brug, at de nye Medlemmer modtoges med en vis Hvitidelighed, nemlig med en kort Tale, hvilken de besvarede med en lignende. Hadde Holberg mødt, vilde da vist hans Navn ligesaa vel have været nævnet som de øvrige Med-

* See Kbhavns Skilderie Nr. 41 for 1810.

** Var det maastee Kong Christian VI selv, eller var det Holbergs øvrige Colleger, der ikke fandt ham ebenbørtig til Sæde i et lærdt Selskab?

lemmers. Jeg formoder derfor, at Holberg har følt sig krænket ved ikke — som hans Colleger — at blive ordentligt Medlem. Da hans Tour næste Gang kom at læse, blev hans Afhandling (det danske Søværns Historie i de ældste Tider) oplæst af Secretæren. Det var den 2. November 1746. Men hvis Holberg kun viste Selskabet liden Opmærksomhed, da tog det heller ikke megen Notice af ham. Hans Dødsfald er ligesaa lidet omtalt i dets Annaler som Melding er gjort om, at Nogen tilbød sig at holde hans Eloge, hvilket ellers var Brug endog ved mindre betydelige Medlemmer, saasom Buchwald, Detharding o. fl.

Hæderen af at være Voresmedlem, kunde sagtens for en Holberg ikke tykkes meget stor paa en Tid, da intet Scrutinium ved Voresmedlemmernes Optagelse fandt Sted. Enhver fornem Mand, som igjennem Præsens yttrede Dnske om at blive Medlem, blev optagen; og en svag Opposition fandt første Gang Sted, da Grev Holstein foreslog en aldeles ung Adelsmand, der nylig havde forladt Skolen (Grev Zinzendorf). Men paa den anden Side var der ogsaa den Gang iblandt Voresmedlemmerne et Par udmærket vakre Lærde, nemlig den ovennævnte Grev D. M. Rangan, og Grev D. Thott, Begge endnu unge Mænd.

Thott var en Discipel af Gram, og hidrog troligen Sit til den overordentlige Hæder, som vort Selskab viste denne sin egentlige Stifter og Dyrerholder. (Endnu længe efter Grams Død fyldtes Skrifterne med hans Estreladenkskab). Gram døde den 14 Februar 1748, og den 26 Februar proponerede Hs. Excell. Grev Holstein, „at saa vel meriteret en Mand som sal. Gram fortjente, at Societetet lod slaae en Medaille til hans Amindelsk, hvilket og alle Tilstædeværende holdt for var det mindste, man kunde gjøre til at ihukomme en af Publico og Societetet saa vel fortjent Mand. Det blev og proponeret, om ei hans Portræt burde stikkes i Kobber, hvilket og enhver holdt for burde see. Men da Secretæren erindrede, at Preiset ei vilde stikke hans Portræt ringere end 200 Rdlr., blev det holdt for at være altfor dyrt, og intet Vist concluderet herom.“ Om Mødet den 18 Marts heder det: „Geheimeraad Thott foreviste sin Invention og Tegning paa en Medaille paa sal. Gram, som fandt almindeligt Bifald, og blev modtaget af Hs. Excell. Geh. Confrd. Holstein for at forevises og approberes af Hs. Majestæt.“ Medailen blev slaet og viser os paa Aversen Grams (efter hans Broders Lars Grams Forsikkring, meget lignende) Brysibilledet med Umskrift: Jo Grammius Cons. Status. Histor. Bibl. Arch. Reg. G. L. Prof.

Paa Reversen: en tilslutt Bog paa et Bord, og ovenover de Ord: Lugentibus Musis; neden under: Oculis d. 19 Febr. 1748. At holde Grams Eloge paatog først Mosmann sig; dette var omtrent det samme som aldrig at faae den holdt. Men da Grams Ben Hjelmsjerne kjendte Mosmanns Dorskhed, overtog han siden dette Hverv og holdt den virkelig*. Mosmann lovede nu i dets Sted at skrive Grams vita, hvilket naturligviis heller ikke skee.

Det var meer end en rhetorisk Floskel; det var bogstavelig Sandhed, naar det sagdes ved Grams Død, at hans Tab var uersatteligt for Selskabet. Det er indtil denne Dag ikke blevet erstattet; thi ihvor mange store og virksomme Mænd Selskabet siden har talt iblandt Sine, var der dog Ingen, der saaledes levede for det og opoffrede det sine bedste Arbeider, som Gram; ja, vil man blot see paa Quantiteten, var der Ingen, der skjenkede det hele septen udførlige Afhandlinger, som han.

Endnu maa jeg omtale det som en Mærkværdighed, at Langebek netop kom ind i Selskabet, da Gram nylig var død. Jeg vil nodigen troe, at den Spænding, som opkom imellem disse ædle Mænd ved Selskabets Stiftelse, skulde have afholdt enten

* Den er trykt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie. 4de Bind, Side 165 sq. men er meget ubetydelig. Mnem. 4 B.

Gram fra at foreslaae Langebek til Medlem, eller Denne fra at modtage Indbydelsen, saalænge Gram levede. Jeg vil, saalænge ifkun et Skin og en løs Gispning om sligt frembyder sig*, hellere troe, at det er skeet tilfældigen, hvad der berettes i Selskabets Protocoll.

„Den 18 Martii 1748 oplæste jeg (Hjelmskjær) Archivarii Langebeks indgivne Betænkning, om Jubelfesten for den Oldenborgske Stammes Regjerings-Begyndelse i Danmark og Norge burde holdes i Aar eller ad Aare, hvis Tanker efter foregaaende Argumenter (er), at den burde holdes i Aar. Derefter oplæste jeg sal. Grams Tanker i den Materie, som han kort før sin Død havde givet Hr. Exc. Geheimeraad v. Holstein. Han var af de Tanker, at den først ad Aare burde holdes**.

* Snarere kunde den Mening finde Medhold, at Pontoppidan har stræbt saa længe som muligt at holde Langebek ude af Selskabet, da han ikke saa let kunde glemme Langebeks Critiker over hans Arbejder, end ikke efterat Kong Christian VI ved sit Rescript til Consistorium af 10 Febr. 1746 havde paalagt Langebek at gjøre Afbigt, som skee d. 15de Februar. Efterat Etatsraad Werlauff havde meddeelt endeel bidyrende Afskrifter i Engelstofts Univ. Annaler 1806, fjerde Quartal S. 279 sq., fortalte jeg den mærkelige Strid i Langebeks Levnet, og har senere (i Nyt Aftenblad Nr. 8 og 9 for 1826) bekendtgjort nye Oplysninger dertil.

** Som bekendt, fulgtes denne Mening.

denne Leilighed blev det proponeret, om ei Archivarius Langebek i Societetet kunde antages som et Membrum, hvori vel Alle vare eens, men dog intet denne Gang ad protocollum resolveret.“ Resolutionen blev tagen d. 8 April; og under 22 April heder det: „Da jeg, Grev Otto Mandrup Rantzau udi Hr. Justitsraad Hjelmskjærnes Graværelse havde paataget mig Vice-Secretariatet, aabnede jeg den h. d. holdne Forsamling med en kort Intimationstale til Hr. Archivarius Langebek, som efter seneste Vedtægt idag blev antagen til Medlem udi Societetet. Han besvarede samme med en ziirlig Introductions-Oration.“

Langebeks Indtrædelse var en stor Gewinnst. Derved blev Historikernes Bænk, som allerede var den stærkeste, end mere befæstet. Matematikernes var kort tilforn bleven beklædet med tre duelige Mænd, Professorerne Hee, Ziegenbalg og Horrebow. Naturvidenskabens Fag var følgende svagest besat; thi hverken Detharding eller Buchwald præstereede noget, der er værdt at tale om. (Vor nuværende fjerde Klasse, den philosophiske, eksistereede den Gang ikke). Man søgte Trang til nye Medarbejdere; og i Aaret 1750 vandt Selskabet en stærk Tilvært; men rigtig nok viste Udfaldet, at en saadan Recruitering en masse deels overgif Landets Kræfter; deels skee uden tilbørligt

Balg; thi kun omtrent Halvparten af de Balgte var denne Ære værdig. Den 23 Februar proponerede nemlig

Præsæs, Grev Holstein, Berghauptmand Stupenbrok som en habil Mechanicus.

Geheimeraad Raben foreslog Professor Cilano i Altona.

— Brokdorf — Landphysicus Ebersbat paa Femern.

Justitsraad Buchwald — Apotheker Nee i Frederikshald; men saasom han var ubekjendt (i Literaturen), blev det vedtaget, at han først skulde levere et specimen.

Professor Stampe — Secretær Collet ved Havnecommissionen.

— Horrebom — Capitain Veierløv.

— Ziegenbalg — Professor Friis*.

Archivarius Langebek — Justitsraad Klevenfeld. Secretæren Hjelmsjerne — Justitsraad Luydorff.

Desuden yttrede Præsidenten, „at Professor Rosod Anker vel og med Nytte kunde træde ind i Selskabet; fremdeles, at man ogsaa burde have en Theologus med, hvorefter Langebek foreslog sin Ven Biskop Harbo, som og blev aggreeret.“ Da man saaledes var kommen i Gang med at vælge,

* Ikke Rottbøl Friis, men Christen Lodberg Friis, Prof. Med.

og det neppe kunde undgaae Selskabets Opmærksomhed, at de tre Sidstnævnte hørte til de Allerværdigste, vedblev man; og foreslog da Hs. Exc. Præsæs at indbyde „den gamle Sebastian Kortholt i Kiel som en bekjendt bras Mand, og som Hs. Exc. desuden kjendte.“ En Anden holdt og for, at de norske Præster Spidberg og Barhof kunde tages i Betragtning. Til Slutning foreslog Hjelmsjerne endnu Dr. Ancheren i Ribe „som en af vore baade i Theorie og Praxi habileste medicis.“

Men ligesom Selskabet let kunde have forspildt dets Anseelse som lærd Corporation, hvis det havde valgt ustuderede Apothekere til Medlemmer, saaledes vilde dets Hædersdiplomer have tabt al Tillokkelse for sande Hædersmænd, dersom det havde aabnet sine Døre for halvvoorne Junkere. Dette kunde let være skeet af Mangel paa Prohibitivlove. Man hør! Den 15 Julii 1750 oplæste Hs. Exc. Præsæs et Brev fra den unge Grev Zinzendorf*, som i to Aar havde studeret i Sorøe, hvori han forlangte at blive Medlem. Møllmann og Flere yttrede, at i saa Fald maatte det være membrum honorarium; men da han endnu var et ungt Menneske, og man ei endnu vidste, om han blev her i Tjenesten, var det

* Maa være Grev Adolph Chr. Henrich af Z., som d. 7 Febr. 1749 holdt en fransk Tale ved Sorøe Aca- demie. See Lærde Tidender for 1749 Side 55.

betænkeligt, da man kunde vente flere deslige Anmodninger. Hs. Exc. meente, at man for det første kunde tilskrive ham et Complimentbrev, og melde at Selskabet endnu ei var fuldkommen regleret; men han „yttrede tillige, at Selskabet kunde deles i visse Classer, saa at deslige unge Mennesker kunde antages, hvilket og blev reguleret.“ Hs. Exc. havde maaskee allerede sin egen Son in petto; thi ei lang Tid efter (d. 10 Januar 1752) læse vi, at den unge (17 Aars gamle) Grev Christian Holstein bad om Tilladelse til at være tilstede for at høre Hjelmskjernes Tale over Gram, „da han desuden engagerede sig til at holde en dansk Harangue over den høifalige Dronning.“ Denne Tale var desuden tilstede — det siges ikke, om det var til den afdøde Grams eller til den unge Grevs Hæder — „foruden det ganske Societet, hele Conseillet, Kammerherrerne v. Støcken og Bjerggaard, Biskop Hersleb og Pastor Bluhme. Talen blev holdt og er trykt 1752, 4to. Dog blev hverken den unge Holstein eller Zinzendorf Medlem. Fra denne Tid forløb der sex Aar, inden nogen adelig Yngling foresloges, og det skede da til Gunst for et Naavn, som under Kong Frederik V havde den største Bøgt. Den 27 Nov. 1758 foreslog nemlig Præsæs til Medlem den unge Grev Ludvig Moltke

* Maa være Frederik Ludvig Moltke, som senere blev en lærd Mand, Kammerherre og Canonicus i Lübeck.

„som allerede havde aflagt Prøver paa sin Lyf til Studeringer og som især havde sendt Hs. Excell. sin paa en Reise i Provindserne holdte Journal. Efterat dette var bifaldet, skred man til andre Valg; og bleve iblandt flere Suhm og Schønning samme Aften valgte. Jeg tilføier blot to korte Bemærkninger: 1) at Selskabet saa meget lettere kunde bevæges til at samtykke i unge adelige Medlemmers Antagelse, da Samlingerne holdtes i Præsidentens Huus; 2) at denne Præsidentens Facilitet ei maa lade os forglemme hans store Fortjener af dette Selskab, som af Videnskabelighed i Almindelighed, af Universitetet, Kirken og hele Staten. At han ogsaa var Patriot i Literaturen, beviser følgende: „1756 d. 9 Februar proponerede Hs. Excellence Præsæs, at siden det var bekjendt, at ei alene Dalin, men og Professor Bring i Lund og nok en Professor i Abo har deels incidenter deels vidtløftigen debiteret, at Danmark har været et kendum af Lydsland, saa bad Hs. Exc. især Etatsraad Lurdorph, Justitsraad Carstens, Langebek og Møslmann, at de vilde derom conferere, paa hvad Maade dette bedst ved en god Leilighed kunde besvares.“ I det næste Møde den 16de Februar declarerede Møslmann, at der ei kunde skrives mere i den Materie end det, Justitsraad Scheid havde skrevet i

sin Tractat. Carstens og Luydorph formeente at det, Gram havde skrevet i sine Noter over Meursius, var endnu grundigere, og naar man endnu lagde nogle andre Argumenter til, kunde man tydelig bevise at den hele Sag var noget... *
 N. N. formeente, at det bedste var, at en Student, som havde godt Hoved og Genie, tog sig paa at skrive i den Materie som en Disputats, hvortil Jusitsr. Carstens, Langebek og Møllmann kunde gaae ham tilhaande; og proponeredes dertil Mr. Erichsen, en islandsk Studiosus, som et Decanus paa Klosteret; og saasom samme Person dagligen kommer i Etatsr. Luydorphs Hus kunde han tale med ham derom; hvilket fandt almindelig Approbation." Ogsaa ved anden Leilighed haves Beviis paa lignende Patriotisme. Saaledes læste Prof. Kratzenstein d. 20de Decbr. 1762 et Beviis for, at et Instrument (en Helicometer) som Bouguer i Paris vilde have Vren for var opfundet af vor berømte Mathematiker Romer.

Holsteins Præsidium varede i 20 Aar (1743—63) det samme Tidrum vi have bestemt for denne Udsigt. Hans Eftermand, Grev Thott, var iligemaade en sand Videnskabsven, og selv meget lærdere end Grev Holstein; men til dette

* Her er et Hul i Protocolen, ligesom oftere, af den Grund, jeg foran har forklaret.

Embedet var han langt fra ikke saa stiftet som hans Forgjænger. Han havde ikke Holsteins Naakthed og Gave til at drive paa Andre. Han var mere en Stuelærd end Forretnings- eller Selskabsmand. Sine Fritimer tilbragte han helst i sit Bibliothek eller Museum. Selskabet forfaldt derfor under ham. I de sidste Aar af Holsteins Bestyrelse synes dog allerede en vis Slaphed i Arbejderne at have indfundet sig. I det mindste siger Protocolen: „1763 d. 9de Decbr. foresillede jeg (Hjelmstjerne), at ingen Tome af Societetets acta var udkommen siden Jubilæum 1760, og at der ei havde været Væcer (Afhandlinger) til at udgjøre over et halvt Volumen; der blev da vidtløftigen talt om, hvorledes man kunde faae flere physica, mathematica, medica, chirurgica i Societetets actis, ved at antage flere membra i Societetet; men intet kunde fastsættes, da det fattes Societetet paa Medlemmer* til at encouragere.“ Vi erindre, at i A. 1760 udkom 8de Deel af Selskabets Skrifter; og 9de Deel ikke før 1765. Det var første Gang, at der var forløbet fem Aar imellem toende Tomers Udgivelse. Imellem 9de og 10de forløb atter fem Aar; imellem 10de og 11te endog 7 Aar. Men dette vedkommer ikke nærværende Periode; dog kan Bemærkningen tjene os til

* Er rimeligvis en Skrivfeil for Midter.

Overgang, idet vi nu noget næriere skulle betragte Selskabets Arbejder.

For at faae en nogenlunde fuldstændig Oversigt af disse, maae vi henføre dem til tvende forskjellige Classer, og handle særskilt om dets ordentlige og om dets overordentlige Arbejder, hvilke sidste igjen ere flere Slags.

1. Den første Samling af Selskabets Skrifter — hvilken i alle Maader fortjener Plads ved Siden af de gehaltfuldeste iblandt lignende fra Udlandet — bestaaer af tolv Quartbind, hvoraf det første udkom 1745 (indeholdende Afhandlingerne fra 1743 og 1744) og det sidste 1779. Denne Række har dog ikke ganske samme Titel; thi de 10 første Dele hedde: „Skrifter som udi det Kjøbenhavnste Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere frembragte og oplæste;“ men de to sidste: „Skrifter, som udi det Kongelige Videnskabers Selskab ere fremlagde og nu til Trykken befordrede.“ Denne Forandring hænger sammen med Selskabets Reorganisation og Gjenoplivelse i Aaret 1775 efter at det under Thotts Præsidium* var indslumret og

* Det hedder i Fortalen til 11te Deel: „at hans mange og vigtige Forretninger i hans høie Embede ikke tillod ham at blive en moderne“, hvorfor han og inden han ved Døden afgik nedlagde sit Præsidium. Hans Eftermand blev den forhenværende Secretair, Geheimeraad Hjelmskjærne.

under Struensees Ministerium saa godt som oplost. Selv den 11te Deel, hvormed Selskabet paa ny traadte i Live, indeholder lutter fraværende Medlemmers (især Nordmænds) Arbejder. Saaledes var det ikke i Holsteins Tid. Da kom Udbyttet fra de tilstedeværende Medlemmer. Som saare virksomme iblandt disse maae vi, foruden de allerede anførte Mænd, her nævne Suhm, Schøning, Rosod Ancher, Luxdorph, Carstens, Christian Horrebøw, Friis Rottbøl, Kratzenstein. Alligevel feiler der meget i, at de sex sidste Dele af Skriftsamlingen kunne veie op imod de sex første. Det er især Grams Arbejder, der — som ovenfor sagt — give de første Tomer et afgjort Fortrin. Og, uagtet dette forholder sig saa: med hvilken Bessedenhed anmelder den store Mand sit og sine Medarbejderes Forhavende! Vi vide nemlig af Protocollen, at Gram har forfattet Fortalen til første Deel. Han forbigaaer aldeles sin Andeel i Selskabets Stiftelse og udleder det ene af Grev Holsteins berømmelige Forsorg; og idet han med Rette udhæver lærde Selskabers Bigtighed for Videnskabernes Tilvæxt, vil han dog ikke, at dette Selskab skal ansees for noget Nytt end ikke her tillands, til hvilken Ende han minder om Udgivelsen af Acta medica Hafni-

ensia under Thomas Bartholin's Direction*. Han bekjender, „at disse Skrifter, som nu bydes Publicum, ere hine Actis ganske ulige, ikke alene i Henseende til Sproget, men ogsaa til Materien og Behandlingsmaaden.“ Dette maa indrømmes, men naar der tilføies: „Det er og langt fra, at man tiltænker denne vor første Proeve et saa almindeligt Bisald, eller giver den ud for nær saa vigtig og nyttig, som en stor Deel af hine vare“; da synes Betsfæden næsten for vidt drevet, med mindre Talen er ene om det medicinske Publicum. Dette lover Gram mere Tilfredsstillelse i de følgende Tømer; da Selskabet var saa langt fra at ville udelukke Medicinen, at det tværtimod intet hellere ønskede end at modtage jo flere jo kjærligere gode og rene Afhandlinger af Medici, Mathematici og Naturkyndige her i Staden og overalt i Landene. Ja til at levere Bidrage indbydes ogsaa Andre, „som udi de smukke Kunster og Videnskaber besidde et besynderligt Pund“, Theologien alene undtagen, „med mindre det er Philologisk og Kritisk til Stedet i den hellige Skrift eller til Kirkehistorien“. Behandlingsmaaden overlades til Enhver. Dm

* En anden Forløber, som Gram kunde have nævnet, var det af Prof. Theol. Søren Eintrup i Aaret 1705 stiftede Societas indagantium, hvorom kan eftersees Nova Litteraria Maris Baltici pro anno 1705 pag. 177.

Sproget siger Gram: „Efter som Tanken fra Begyndelsen ei har været, at dette Arbejde skulde komme videre end til vore egne Landsmænds Kundskab og Forlystning — da det og mestendeels angaaer vore indenlandske Ting — saa have vi ikke fundet, hvorfor vi skulde bruge andet Tungemaal end vort eget; helst man i denne Post haver saa mange udenlandske Exempler at efterfølge.“ Dette var unøgteligen en Dødsfælde, især af Gram, der skrev maadeligt Dansk, men ciceroniansk Latin, og hvis Afhandlinger søgtes af hele Europas Lærde. Men han, den gode Borger, meente — og heri var han af samme Mening som hans Konge og Selskabets Præsident — at Selskabet burde først tænke paa danske Læses Ophøvelser og Forlystning. Imidlertid er det et Spørgsmaal, om dette patriotiske Hensyn ikke her burde have været for høiere videnskabelige. Det var dog stedse Minoriteten udenfor den lærde Stand, der læste Selskabets Skrifter. Disse vare ikke beregnede paa det store Publicum, og tjente ikke til at berige den skønne Litteratur. Derimod vedkom de Problemer, som ofte interesserede udenlandske Lærde, der nu kun deeltagtigjordes deri igjennem latinske eller tydske Oversættelser, hvilke rigtignok en Tidlang besørgeedes*

* Jeg har ikke i Protocollen fundet nogen Meldelse om, at Selskabet, som saadant, havde nogen Deel i disse Oversættelser.

men siden udebleve. Hvad Udlandets Exempel da gaaer, da kunde det danske Sprog ikke gløede sig ved en Udbredelse, som det franske og engelske (paa hvilke Gram maa have tænkt). Døvede dog selv det saa Nar senere (1750) stiftede Gøttingiske Videnskabselskab ikke at tiltroe det tydske Sprogs Universalitet nok; men foretrak i dets Skrifter Brugen af det latinske Sprog for ikke at tale om det St. Petersborgske Academie, hvilket med Hensyn til Udlandet befandt sig i samme Stilling som det Kjøbenhavnske. Det synes ogsaa, som Gram snart har fortrydt denne Beslutning; thi i Mødet d. 18 Januar 1745 forespurgte han, om det ikke var bedst, at Enhver i Societetet herefter frev sine Afhandlinger paa Latin, da det i Selskabet (d. e. det for Fædrenelandets Historie og Sprog) nok tog sig paa at gjøre en Extract deraf paa Dansk, hvorved Selskabets acta kunde komme ud iblandt Fremmede, hvilket ikke skete, dersom det blev ved den første Resolution, at Alt skulde skrives paa Dansk. Præsæs og de øvrige Medlemmer syntes vel nok herom; dog blev ingen Resolution taget, da Secretairen lovede at indhente det lille Selskabs Tanker herom. Der findes siden intet herom i Protocollen, vistnok fordi Langebek har vægret sig ved at optage Extracter. Det blev altsaa ved den første Beslutning, hvortil Haand-

hævelse da ogsaa i Tidens Løb har skaffet Selskabet mangen værdifuld Afhandling af Videnskabsmænd, hvilke det latinske Sprog vilde have affkræffet fra at skrive eller dog paalagt Lyng. Imidlertid finder jeg, at latinske Udarbejdelser baade i Poesie og Prosa ere blevne forelæste i Selskabet. Saaledes læste Lurdorff med stor Applaus „sine to berømte Digte, baade det om Tonekunsten* og Priisdigtet om Kong Carl Gustavs Landgang paa Sjælland over Isen; og d. 14 Jan. 1754 forelæstes en Afhandling af Rector Jens Worm: De statu rei literariæ in Dania sub Paganismo. Ogsaa Professor Kortholt — og rimeligviis flere udenlandske Medlemmer — indsendte latinske Afhandlinger til Op læsning. Fra en senere Tid medtager jeg det Factum, at Prof. Horrebow i A. 1769 forelæste sin Afhandling om Cometer paa Latin; men det skede af Artighed, for at kunne forstaaes af den berømte østerrigiske Astronom Hell og hans Compagnon, som den Aften mødte i Selskabet. Kort Tid efter (1770) foredrog Professor

* Det omtales paa en Maade, der opvækker den Formodning, at Dronning Juliane Marie forstod Latin. Det hedder nemlig: „1754 d. 8de April oplæste Statsraad Lurdorff et Poema om Vocalmusikens Oprindelse, som hans høigrevl. Excellence tog til sig for at levere hendes Majestæt.“

Berger en lille Afhandling paa Tydsk „om generalia, som en Medicus bør iagttage“, uden at der gjordes Undskyldning for denne Anomalie. Berger var en Yndling af Struensee; dette er tilstrækkelig Forklaring.

Saameget om Selskabets ordentlige Arbejder. Vi gaae nu over til den anden Klasse:

2. Som de vigtigste af Selskabets overordentlige Arbejder ere vi vante til at betragte dets Landkort og den store danske Ordbog. Begge Dele ere vel først traadte synligen frem for Lyset efter det Lidsrum, hvortil vi her skulle indfrænke os; dog bleve de længe tilforn forberedte, og vigtige Forarbejder høre til Selskabets tidligste Dage, saa at det ogsaa heraf sees, med hvor megen Soie Qvinctilian anvender paa Landsarbejder hvad der vides om Dyrene, at Færterne af største Art ligge længst i Moders Læ. Hvor kunde og et saa fædrenelandssindat Selskab som det Kjøbenhavnske undlade at tage Hensyn til Fædrenelandets Natur-Beskaffenhed, eller glemme Bearbejdelsen af dets herlige Sprogkat?

Hvad da for det første Landkortene angaaer, horte vi ovenfor, at Etatsraad Schøller ifølge Kongl. Befaling tilsendte Selskabet endeel Carter og Ridsninger over Norge. Disse kom siden Pontoppidan og Andre tilgode, som beskæftigede

sig med det norske Kortvæsen. Betræffende Kortene over Danmark, maae vi begynde Historien med d. 14 Februar 1757; thi da foredroges i Selskabet Student Kosfods Tilbud at gjøre accurate Kort over Danmark, hvorfor han ingen anden Belønning forlangte end Tilfagn om at blive Professor Matheseos ved Gymnasiet i Odense. Derom gjordes strax en anbefalende Forestilling til Kongen, og det besluttedes, at der skulde begyndes til Foraaet med Kjøbenhavns Art. Kosfod fik nu Titet af Professor, og arbejdede saa rast, at hans første Kort fremlagdes i Decbr. samme Aar. Det fandt Bifald, og der resolveredes at han skulde have 250 til 300 Rdlr. for hvert Kort, han leverede, naar det af Selskabet blev approberet. Men i A. 1759 indgav han en Memorial, hvori han viste Umuligheden af at levere Kortene til denne Pris, som kun var det Halve af hvad de kostede. Professorerne Horrebow og Hee afgave en Betænkning herover, hvilken bevirkede en Indstilling til Hans Majestæt om Tillæg, og der lovedes ham nu 600 Rdlr. for hvert Kort. Kosfod døde 1761; men lykkeligviis var der en anden ung Mand som havde Lyst og Indsigt til at fortsætte Arbeidet. Studenten Thomas Bugge havde allerede d. 9 Febr. 1761 indgivet en Tractat om Kortvæsenet. Den blev gennemgaaet af Horrebow og Hee, og

derpaa oplæst. Ogsaa en Plan af Hee selv blev fremlagt. Præsæs forlangte et Overflag over, hvor lang Tid der udfordredes til at faae Carter over hele Danmark, naar der anvendtes 1200 Rdlr. aarligen og 12000 Rdlr. paa een Gang? Jeg fik der intet Svar derpaa; men vel, at baade Bugge og Wilster (der dog allerede 1763 forlangte sin Afsted) maatte stittigen i det næste Aar (1762), ligesom det er Alle bekjendt, at Kjøbenhavn's Amt udkom 1766, reduceret og tegnet af D. C. Westsel, stukkert af Øvst. Længere tør vi ikke følge det vigtige, nu omstøder snart fuldendte Værk.

Mindre bekjendt er det, at Selskabet ogsaa har havt Deel i Udgivelsen af de ypperlige Langebek'ske Kort over Danmark, som det var i Midtalderen. Dette erfares af Protocollen, hvor det under 8 Januar 1759 berettes, at Secretæren foreviste Justitsraad Langebek's 5 Kort over Dania medii ævi, hvilke skulde foreses til Valdemar II's Fordebog. Disse Kort fandt meget Bifald, og da Langebek lod foreskille, at han ikke havde Evne til at lade dem stikke, forlangte Selskabet Overflag over Beføstningerne derved. Disse vilde om trent beløbe sig til 1000 Rdlr. I næste Møde erklærede Selskabet, at det vel ikke havde disse Penge paa rede Haand, men dog vilde tænke paa Udgivelsen, saasnart Omkostningerne kunde bestrides. Vi vide, at Kortene udkom; men formodentlig uden

Understøttelse af Selskabet; thi da Langebek selv kort Tid efter blev en formuende Mand, og Suhm desuden understøttede hans store Værk Script. R. D. Med. Ævi, er det rimeligt, at Selskabet fritoges for denne Udgift. Det viste dog i det mindste sin gode Villie.

Mindre virksomt var Selskabet „som saadant“ for den danske Ordbog; dog tog det sig baade in corpore noget af dette Værk, og hvad især maa releveres, det var Tre af dets Medlemmer, der som Privatmænd have deraf de største Fortjenester, nemlig Rostgaard, Langebek og Gram, fornemmelig de to Forsnævnte. Men da saavel disse Mænds, som den før levende, Geheimeraad Mathias Moth's Ordbogs-Arbejder ere med stor Flid og Nøiagtighed beskrevne af min ærede Collega, Herr Professor Wolbeck* (ligesom jeg ogsaa selv tidligere har handlet derom i Langebek's Levnetsbeskrivelse) saa vil jeg ikke dvæle derved; men blot anmærke, at, uagtet det varede længe, inden Selskabet fattede nogen Beslutning om Ordbogens Udgivelse (dette skede først d. 21de Mars 1777) saa var Værket dog hverken henlagt til Forglemmelse, eller engang stillet i Bero. Jeg finder tværtimod, at 1745, den 2den Juni, medbragte Gram i Selskabet den første Tome af Langebek's

* I Ny Danske Magazin 5 Binds 4 Hefte.

danſke Ordbog, hvoraf han oplæste et Par Sider og overgav den derpaa til Prof. Ramus for at gjenneſigaae den og ſige, om han fandt noget at lægge til eller tage fra. Siden ſendtes den Pontoppidan og flere Medlemmer. Fra ſamme Aar er det udførlige Brev fra Gram til Grev Holſtein, ſom Prof. Nolbeck i Ny Danſk Magazin har bekyndgjort. Deraf fremlyſer, at man endnu dengang haabede at ſaae Ordbogen fuldendt og udgivet af Langebek, ligſom ogſaa, at Gram havde i Holſteins Navn derfor lovet ham en Kongl. Penſion af 300 Rdlr. (formodentlig aarlig) men at Langebek, meget nedſlagen over dette ringe Tilbud, hverken turde ſige Ja eller Nei. Gram udfikler derefter for Grevnen, hvilket „Hefte Arbeide“ det var, Langebek havde paataget ſig, ſaa at hvis det var gjørligt, at Langebek kunde sættes iſtand til at fuldføre det, blev det faſt et Mirakel, ſom end ikke havde ſin Lige i noget Land*, at een fattig Student havde gjort mere i vort Sprog end et heelt Societet i Frankrig med Dictionnaire de l'Academie og i Florenz med Dictionario de la Crusca. Langebek fik ſnart ſaa meget at gjøre med ſine hiſtoriske Arbeider, Danſke Magazin, Scriptt. R. D. o. ſ. v. at han ingen

* Siden gjorde dog Engelfmanden Samuel Joſuſon dette Mirakel.

Tid havde mere til de lexicallſke; men hans, ſaa velſom Noſtgaardſ og Mothſ, koſtelige Forarbeider vare ikke ſpildte; de ere ſiden komne vor Danſke Ordbog tilgode. Med den af Gram nævnte Dictionnaire de l'Acad. Franç. har denne Ordbog det tilfælleds at være i lang Tid forberedt og deſuagtet at ſtride langſomt frem under Udarbeidſen. Planen til den franſke Ordbog blev nemlig udkaſtet 1637, og den udkom først 1694. Planen til den danſke Ordbog blev indgivet til Kongen og approberet 1777. Førſte Tome udkom 1793, juſt da Videnskaberneſ Selskab havde beſtaaet i 50 Aar. Vi haabe, at Værket vil være fuldendt, inden Selskabet holder ſit ſtore Jubilæum hvortil der endnu er 10 Aar. Herhid hører endnu den Notice, at 1755 ſendte Hoffet Selskabet til Bedømmelſe Mortenſens Specimen Lexici Islandici.

En Fortjenelſte, ſom laae Selskabet meget nær, og ſom dets førſte Præſident gjerne havde undt det, gif det Glip af, fordi der ikke mere var en Mand med Grams Tyrighed og Udholdenhed tilſtede at reallſere den ſkønne og frugtbare Idee; jeg mener Udgivelſen af en lærd Tidende. Det er almindeligen erkjendt, at intet literært Inſtitut har ſiden det 18de Aarhundredes Begyndelſe bidraget ſaameget til Videnskabelighed og Dplyſnings Udbredelſe ſom vel redigerede Journaler. (Alt ogſaa

dette herlige Middel er blevet misbrugt, og især i vore Dage af Mange misbruges, veed Enhver; men i saa Fald ere disse Tidsskrifter ei vel redigerede.) Leclercs franske Tidender havde fremkaldt mange lignende, ogsaa i Tydskland; og navnlig havde det Göttingiske Videnskaber's Selskab ligesaa dets Stiftelse af udgivet gelehrte Anzeigen, til hvis Efterlignelse, formoder jeg, Grev Holstein den 7de Jan. 1754 foreslog i et Møde, „at lade lærde Aviser udgaae fra vort Selskab;“ men „ingen Beslutning blev tagen, da der fandt en Hob obstacula Sted.“ Næmeligviis var det atter Mølmann, som af Frygt for nyt Arbejde opdyngede Vanstueligheder. Hvo som kjender hiin Tids magre, næsten for al Critik blottede Københavnske Tidender om lærde og curieuse Sager, beklager dobbelt, at dette Forslag ei blev iværksat. Ganske forgjæves var det dog ikke; thi Grams Successor, Langebek, tog deraf Anledning til at udarbejde og forelægge Selskabet sine historiske Calendere, hvoraf han forelagde den første Proeve d. 20 Dec. 1756. Ogsaa Andriehydroge dertil; Lixdorff s. Ex. som d. 20 Jan. 1755 oplæste 11 Poster om Maal og Vægt, bestemte til Optagelse deri. At dette Foretagende blev uagtet gik noget i Langdrag, kom deraf, at Selskabet ventede Fordeel af sine Almanacker; men for

1759 fandtes en Forlægger nemlig Hoppner, som dog ei vilde give mere end 60 Rdlr. for en saadan Calendar; og hans Tilbud blev antaget.

Det er af os oftere bemærket, at det især var de historiske Videnskaber, for hvilke Selskabet i sin første Periode virkede. Men man kan tage denne Benævnelse i dens videste Betydning, og Bemærkningen bliver endda sand; thi ogsaa for Jordbeskrivelsen og Naturhistorien skede der meget. Til hiin hører Nordens kostbare og for tjensfulde Reiseværk, hvorpaa der arbejdedes i Selskabet indtil 1755. Den 6te August i dette Aar meldte Secretæren, at Værket omsider var færdigt. Det var især Mølmanns Skyld, at det stred saa langsomt frem. Dette kunne vi sige saameget desto visere, da det blev sagt ham selv mere end een Gang i Selskabet*. Hvad Gram, til hvem dette Værk først var betroet, vilde have fuldendt i nogle Maaneder, dertil brugte han 12 Aar. Dermed var endda Selskabets Umag ikke forbi, thi det beførgede selv Værkets Afserning**, ved hvilken Syssel vor Minister i London, Grev Ranzau, var behjælpelig, hvorfor han og blev Selskabets Medlem.

* See s. Ex. Protocollen d. 9 Marts 1750.

** Den skadeligste Folge heraf var, at et utro Bud ved Selskabet bortskaffede endeel Kobberplader og spolerede Værket, hvoraf desaarfsag complete Exemplarer ere fjelede.

Skulde Noget ville indvende, at sige Boghandlers-
 sybler vare uværdige for Selskabet, bemærke vi,
 at det vistnok er rigtigere — ja for en Nation vel
 ogsaa ærefuldere — at overlade slikt til Boghandelen;
 og det er glædeligt, naar i vore Dage Værker som
 Brøndsted's over Grækenland og Thiele's
 over Thorswaldsen kunne udfomme uden noget
 Selskabs Foranstaltning; men det er ligesuldt en Hæ-
 der for Videnskabernes Selskab, at have i tidligere Dage
 fremhjulpet lignende Værker, hvilke uden dets Dele-
 tagelse aldrig vare fremkomne. Et værdigt Side-
 stykke til Nordens Reise er Bjarne Paulsens
 og Eggert Olafsens classiske Værk over Island,
 hvilket iligemaade skyldes vort Selskab. Fra 1751
 af indtage Forhandlingerne om denne Mission og
 dens Resultater saa godt som en stadig Artikel i
 Selskabets Protocol. Den 26 April d. A. forelæste
 det Kongl. Rescript om bemeldte Islænderes Reise.
 Allerede tidligere havde Selskabet havt en Obser-
 ator paa Island, nemlig den yngre Horrebo om
 Saavel hans Jagttagelser som siden Olafsens og
 Paulsens bleve forelæste i Selskabet og drøftede
 saavel der som af enkelte Medlemmer hjemme. Alle
 haande Naturproducter bleve fremlagte og undersøgte.
 Forslag til Forbedringer i Næringsveie og Indretning-
 ger paa Island bleve hørte, prøvede, og, efter Om-
 stændighederne, ved Regjeringens Mellemkomst to-
 vare

fatte. Saaledes blev efter Grev Ranzau's For-
 slag* et Landphysicat oprettet og Paulsen, som
 baade var Læge og Naturkyndig, udnævnt til Phy-
 sicus. Eggert Olafsen blev siden Vice-Laug-
 mand paa sin Fædrene:De, og var ligesom Paul-
 sen en mangesidigen dannet Lærd og tillige ypperlig
 Forretningsmand. Hvem Hæren for dette heldige
 Valg tilkommer, veed jeg ikke. Den Omstændighed
 at de Begge fik Embede paa Island, imedens deres
 Manuscripter og Samlinger vare i Kjøbenhavn,
 kunde dog let under Grev Thotts indolente Præsi-
 dium have forvoldt Værkets Forglemmelse, naar ikke
 Selskabets Secretær, Hjelmsstjerne, havde paa-
 seet dets og Videnskabens Interesse. Vi finde
 nemlig under 17de Febr. 1769 af ham anmærket:
 „Endelig foreslog jeg for Societetet, at, da det is-
 landske Værk, som har kostet saamange Penge og
 saameget Arbeide, ligger nu reent begravet, uden at
 der tænkes paa at give det ud, saa har jeg formaaet
 Professor Schøning og Erichsen i Sorøe til
 at paatage sig at gjenneføe det ganske Værk, for-
 andre Stilen, hvor den maatte skurre i danske Dren,
 udelade alle Repetitioner og Alt, som kunde synes at
 være fabelagtigt, og ei efter vore Tidens Smag (sic!),
 endelig alle Ræsonnements i Naturalhistorien, som
 ei eragtedes at være vel grundede m. m., som man

* vide Protocollen d. 12 og 19 Febr. 1759.

overlod til de gode Herrer's bekendte Indsigt. Alt hvad de dertil forlangte, var Forskring om, at deres Arbejde ei skulde være forgjæves; men Bærket udkomme, saasnart det saaledes var corrigeret." Dette bevilgedes af Selskabet, ligesom og at det vilde bære alle Omkostningerne; ifkun tilsviedes, at den naturhistoriske Deel skulde revideres af Professorerne Bränniche og Rottbøl, hos hvilken sidste Manuscripter dengang var. — Dette hjalp: de forviste Lærde understøttede trolig de kjøbenhavn'ske; og Bærket, som endnu er en Prydelse i vor Literatur, udkom i to Qvartbind (Sorøe 1772). Foruden disse Hjelpere havde Selskabet en paalidelig Raadgiver under de mangehaande og mangeaarige island'ske Forhandlinger i Biskop Harboe, der under Christian VI. (A. 1741—43) havde visiteret Den med en Opmærksomhed, og en Omhu for Indbyggernes timelige og aandelige Vel, der havde saa gavnlige Frugter, at denne Visitationsreise maaskee først i vore Dage er bleven overtruffen, da Biskop Heber visiterede den store indiske Halvø. Slige Reiser ere sande Erobringinger ei blot for Kirke og Videnskab, men for al menneskelig Cultur. Ogsaa i andre Henseender viste Biskop Harboe sig som et virksomt Medlem af Selskabet, hvis Skrifter ere prydede med hans Afhandlinger om Reformationen i Island.

Om Kong Christian VI.'s Reise i Norge tale vi ikke videre, da dette Værk vel gjorde Selskabet endel Uleilighed, var ei heller ufrugtbart for Kobberstikkerkunsten; men bragte Videnskaben ingen Gewinn.

Naar Niegel's anklager Christian VI.'s Regjering for at have forsømt Naturvidenskabernes Opkomst, da har han forglemmt eller fortiet saavel meget Andet (hvorom vi siden skulle minde Læseren) som og at Ministeren J. L. Holstein, var en ivrig Fremmer just af disse Videnskaber. Dette vidne begge de Naturkyndige, som have skrevet om deres Videnskab's tidligere Skjæbne i Danmark, Chr. Friis Rottbøl og M. Th. Brännich. Den Sidste taler fortere derom; men roser dog baade Holstein selv meget, og anmærker, at Naturhistorien vandt Fordele ved de Anlæg, som af Christian VI. udførtes til Statens Ære og Gavn*. Den Første nævnte taler vidtloftigen om „den ædle Lykke, Urtevidenskab har havt hos os i at træffe tvende hoifornemme Belyndere, ligesaa store Elskere som Skjønnere om Videnskaben.“ Og disse vare netop vort Selskab's to første Præsidenter. Om Holstein siges, at Efterverdenen vil have ondt ved at troe, at han under saa vigtige Embedsforretninger

* Om Naturvidenskabernes Fremgang under de danske Konger. Pag. XXII.

og i sin høie Alder fandt saadant Behag i Botaniken, lod sig undervise i denne Videnskabs Grunde, anlagde ved Lethraborg en botanisk Hauge, hvortil han lod en utallig Mængde Planter forskrive ved Rottbøl fra Holland, lod dem opstille i systematisk Orden, byggede Vexthuse o. s. v. Og om Grev Thott forsikkes, at han ikke alene fulgte Holstein, men endog synes at have overgaaet ham i Njerlighed og Iver for Botaniken. Ved ham fik Rottbøl Leilighed til at gjøre en smuk Samling af islandiske og grønlandiske Planter, hvoraf de vigtigste i Selskabets Skrifter ere beskrevne. Hans Foranstaltninger vedgaaer samme Forfatter at fælde de mange sjeldne Planter, som vare hidbragte fra China, Ostindien, Africa og Nord-America, saavel som det vigtige Foretagende, at faae vore vestindiske Der beskrevne ved Rottbøls Discipel, den slette, men tidlig bortdøde Nicolai Faber*.

Vi have endog Exempler paa, at Holstein og Selskabet undertiden gif forvidt i deres Iver for Naturvidenskaben. Den 17 Nov. 1753 foreslog Præsæs, at Societetet skulde gjøre en Foresøgelse til Hs. Majestæt, at, paa det Phisikens og Botanikens Studium hos os kunde blive mere

* See Rottbøls Indledning om urtelærens Tilstand i Danmark, i det Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter 10de Deel S. 422—23.

almindeligt end hidindtil, alle Studenter, som vilde søge Præstefald, kunde injungeres at lade sig examinere in physicis, botanicis etc. og naar der da blev examineret til Arttestats, skulde de som deri havde gjort nogen synderlig Progress, ceteris paribus blive reflecteret paa*. I det næste Møde forespurgte Secretæren, om det dog ikke var bedst, først at see de Anstalter og Anordninger, som her om vare gjorte i Hannover og Sverrig, og derefter overveie, hvad deraf kunde appliceres hos os. Dgsaa dette fandt Bisald, og skrev da Præsæs selv til Hofraad Scheid i Hannover, men Secretæren til sin Ven Langebek, som reiste i Sverrig. Svarene omtales ikke; de have vist ikke været opmuntrende, siden Selskabet opgav Ideen, lige som man senere baade i Sverrig og Hannover har fundet dens Udførelse skadelig.

Langt hensigtmæssigere vare andre af Selskabet tidligen benyttede Midler til at udvide Naturkundskaben, saasom paa Selskabets Regning at udsende Naturkyndige til at undersøge ubekjendte Lande, eller Egne; fremdeles at forsyne dem, som i andet Grinde droge til fjerne Steder, med Instructioner, Instrumenter m. m. Flere Exempler af begge Slags frembyder Selskabets Historie. Det vigtigste, vedkommende Island, have vi alt omtalt. Dette vakte Efterligning, saasom:

* Vi skulle siden høre, at Gram alt havde samme Idee.

„Den 20 Januar 1755 blev i Selskabet læst en Memorial fra Studiosus Schjøning* om at reise til Norge for at gjøre Observationer, ligesom de to islandske Studenter i Island, da han forlangte noget Bist aarligen, fri Skyts og Løste om Emploi, naar han kom hjem. Hvorpaa blev resolvert, at da bemeldte Schjøning ikke var bekendt for at have appliceret sig paa Mathesin, Physiken og deslige — hvilket var høist nodigt, om han skulde udrette noget retskaffent — saa, ifald han fandt det tjenligt for sig selv, maatte han idetmindste eet Aar applicere sig paa bemeldte Studier, og naar man da havde erfaret hvad Fremgang han deri havde gjort, vilde man tage den Sag i nærmere Overveielse.“

Som hidhørende Foretagender af sidste Slags kunne vi nævne: 1. Da Regjeringen i A. 1756 sendte adskillige Missionærer til Vestindien, foreslog Præsidenten at medgive dem en Anviisning til at gjøre allehaande physiske og botaniske Observationer. Det bifaldtes og Prof. Kratzenstein blev anmodet om at opsette en saadan Instrux. 2. Den 17 Febr. 1769 fremlagde Prof. Friis Rottbøl

* Formodentlig Claus Ursin Schjøning, en Broder til den berømte Gerhard Schjøning. Hiin udgav i det mindste i A. 1754 en Tractatus oeconomico-physicus de habitu Norvegiæ ad agriculturam.

i Selskabet nogle Thermometer-Observationer fra Grønland, som der vare gjorte af en af de lærde Brodre. Da han begjerte en Douceur derfor, fastsatte Præsæs hans Honorar til 10 Rdlr., hvilket i det mindste beviser, at Præsidenten ikke ødslede med Selskabets Formue.

Vi indrømmede ovenfor, at dette Selskab intet Udbytte ydede de skjøne Videnskaber. Disse laa udenfor dets Plan, og det Bidrag, som een af Selskabets Vedtægter syntes at love Veltalenheden, udeblev, i det mindste i denne Periode; (thi senere have Jacobi, Abildgaard og Ørsted som Selskabets Secretærer holdt skjøne Taler). Og selv om de Eloger, der i hiin Tid saa hyppigen holdtes, vare bleve trykte, vilde Historien kun have vundet lidet, og Rhetoriken endnu mindre derved. De saa, som tilfældigviis ere bleve opbevarede, aflægge et ugunstigt Vidnesbyrd om de mange, der ere skjulte i Glemselens Nat. I Danmark gaves paa den Tid kun latin sk Veltalenhed. Af Holberg selv havees ikke nogen skjøn Tale i Modersmaalet; derimod vel paa Latin, saasom hans Sorgetale over Kong Frederik IV. Biskop Hersleb, der almindeligen beundredes som geistlig Taler, vil nedensfor blive vurderet. Lange bek ansaaes ogsaa den Gang for en ypperlig Stylist; men hans i det danske Selskab holdte Taler have kun Værd med Hensyn til

det rige historiske Stof. Følgelig kunne vi ikke beklage, at de mange Taler, som oplæstes i Selskabet deels ved nye Medlemmers Indførelse, deels ved fædrelandste Fester, deels til Minde om afdøde Medlemmer, for største Deelen ere tabte. Dog kunde een og anden maaskee interessere, i det mindste Litterærhistorikeren. Saaledes savner jeg f. Ex. (paa to nær) alle dem, som den vakkre Grev D. M. Ranzau holdt, den Samme, som paa Holtegaard lod opføre Holbergs Skuespil for Kong Frederik V. Om ham hedder det i Protocollen under 4 Mai 1750: Da Geheimeraad Thott, som havde paataget sig at holde Jubeltalen (i Anledning af det oldenborgske Huses Thronbestigelse) nu undskyldte sig, anmodedes Grev Ranzau derom, som havde acquitteret sig saa vel fra sine forrige Orationer; og han paatog sig det.

Til Slutning maa jeg beklage, at jeg ikke kan give nogen ordentlig Beretning om Selskabets Priis-spørgsmaal i denne Periode, eftersom de efter Regelen ikke omtales, hverken i Protocollen eller i de lærde Tidender. Jeg slutter deraf, at Priser dengang ere sjeldent blevene udsatte og endnu sjeldnere vundne. Tengang finder jeg dog, at en udenlandsk Lærd, nemlig Professor Frisius i Mailand, blev Medlem af Selskabet, efterat i Forveien en mathematisk Afhandling af ham var bleven priiskronet.

Taknemmelighed fordrer af os at ende dette Udsættelse af Selskabets Historie med en Skizze af den Mand's Levnet, som i 20 Aar var dets hærederede Formand og ligesaa længe dets virksomme Talsmand i Kongens Raad.

Johan Ludvig v. Holstein var fød d. 7 Septbr. 1694 i Lübtz i Mecklenborg, hvor hans Forældre Johan Georg v. H. og Ida Friederike Joachime de Below den Gang opholdt sig. Han fik en omhyggelig og religiøs Opdragelse. Hans første Høimester var en tydsk Student Joh. Wilhelm Schröder, den samme Mand, som nogle Aar efter blev Kronprinds Christians (d. VI. tes) Lærer og som vi siden skulle lære nærmere at kjende. Hans anden Lærer blev Georg Christ. Rost, som fulgte sin Elev paa hans Udenlandsreiser. I Nestens Tid (Aar 1711) opholdt vor unge Adelsmand sig paa Gymnasiet i Hamborg, hvor den berømte Professor Joh. Alb. Fabricius fattede stort Haab om ham, som han selv har sagt to Aar efter i en Dedication til Faderen. Hjelmstjerne nævner i sin Løstale ogsaa Andreas Høier som vor Præsidents Lærer; men da den langt noiagtigere latinske Biographie (Cursus vitæ Holstenianæ) ei omtaler ham, og Høier i sin Autobiographie* ei heller

* Optagen i Falcks Borrede zum Leben König Fried. des IVten.

nævner Johan Ludvig iblandt sine Elever, saa maa Hjelmstjerne have feilet heri, og det var de yngre Brødre, med hvilke Høier opholdt sig 1717 og 1718 i Helmstädt, og som han siden (1719—1721) ledsagede paa Reiser. Jurisprudents studerede vor unge Adelsmand især i Utrecht under Bitriarius junior (Joh. Jacob), hvorpaa han 1715 besøgte England. Der forenede sig med ham Grev Claus Reventlow, der og gjorde Reisen med igennem Frankrig, og siden blev Justitiarius i Høiesteret. Holsteins første Ansættelse var diplomatisk, idet han som Legationssecretair fulgte Grev Ulrich Adolph Holstein til London. Efter sin Hjemkomst blev han 1721 Overhofmarskal og 1724 Overkammerer hos Kronprindsen, som yndede ham overordentligen — intet Under, da der var saa stor Lighed i deres Character og Tilbøieligheder. Thi Holstein gjorde, som Prindsen, kun lidet af Forlystelser; han elskede Studeringer (fornemmelig Historie, Oldsager og Theologie); dyrkede ogsaa noget Kunsten, især Architecturen, og var tillige (som det synes, i høiere Grad end Christian VI.) en stor Elsker af Naturen. Ogsaa Kong Frederik IV. satte megen Priis paa Holstein. Han blev allerede 1727 Ridder (Storkors) af Dannebrog og til samme Tid Medlem af Wisonscollegiet, hvori hans Fader og hans forrige

Lærer Schröder allerede sad. I Aaret 1728 ledsagede han Kronprindsen med Gemalinde til Carlsbad. Han var iblandt de Første, som forfremmedes efter Frederik IV. des Død. Da han var fattig, indtil han, 40 Aar gammel, giftede sig med den rige Frøken Hedevig Wind, Høierede Christian VI. ham strax en betydelig Sum Penge og udnævnte ham (endnu i A. 1730) til Stiftamtmand over Sjælland, ligesom han og ved Kroningen gav ham Kammerherre-Nøglen. Imod Slutningen af Aaret 1733 fik Holstein Titul af Geheimeraad, og 1735 blev han Rosenkrandses Eftermand som Oversecretair i det danske Cancellie, samt Medlem af Consillet. Allerede 1732 var han i Forening med Biskop Worm bleven Directeur for Hertugsholms Skole. Denne havde hidindtil været besyret af en Familie-Ephorus; men da efter General Gregers Juels Død Ingen meldte sig, enten af Trolles eller Birgitte Givæs Slægt, traf Christian VI. (d. 18 Jan. 1732) dette meget heldige Valg. „Med utrættelig Iver — siger sal. Prof. Melchior* — arbejdede Holstein og Worm paa at fremkalde Stiftelsens Opkomst, og deres Bestræbelser vare ikke frugtesløse. Fra den usleste Forsætning see vi Skolen, selv Godset, Bygningerne, fort: Alt, i en lang Række af Aar med faste

* Historisk Efterretning om Hertugsholm. 1822, Side 194.

stadige Skridt vandre fremad til Flor. I en Tid af fem Aar besyrede disse nye Skoleherrer Stiftelsens Anliggender i Forening; men fra Worms Død 1737 var Holstein ene Skoleherre." Hvad samme Forfatter videre fortæller om Holsteins elskværdige Character, om hans venlige Omgang med Lærere og Disciple m. m. har jeg hørt bekræfte af et Niensidne, nemlig min afdøde Collega, Professor C. F. Hornemann, der i Holsteins Tid var Discipel paa Herlufsholm, og stedsø omtalte ham som en kjerlig Fader. Holstein fandt en værdig Medarbejder i en anden Johan Ludvig, nemlig den af ham foreslagne Rector Joh. L. Bernth (Rector fra 1755 til 1804). Ved Indvielsen af Valløe Frøkenkloster 1738 blev han af Dronningen optagen i Ordenen de l'Union parfaite. Endelig, da Rosenkrands blev sat paa Pension og maatte drage til Jylland, udnævntes Holstein (18 Juli 1740) til Universitetets Patron, til hvilken Post han medbragte baade stor Duellighed og Kjerlighed til Videnskaberne, om just ikke sin Formands Genie eller classiske Lærdom. Ved hans kongelige Belynders Død tilfaldt det ham som den fornemste Minister fra Christiansborg Slot at proclamere Frederik V. som Konge. Om hans Fortjenester af Videnskabernes Societet er allerede talt, og om hans Andeel i General-Kirke-Inspectionen skulde vi siden handle.

De saa Værdigheder, som endnu stode tilbage, naaede han snart, da han ved Kroningsfesten 1747 blev Ridder af Elephanten og 1750 optagen i den danske Grevestand paa de meest smigrende Vilkaar, efterat allerede Christian VI. havde forundt ham endeel Friheder for de Godser, hvoraf Grevskabet Lethræborg oprettedes. Han byggede her det Herresæde, som, hvad enten man seer paa Bygningernes Pragt eller deres Forskjønnelse (ogsaa med Kunstsamlinger og Bogskatte) eller deres yndige Omgivning kun havde saa Lige i Landet. Ogsaa paa sit Palais i Stormgaden — hvor, iblandt andet, Videnskabernes Selskab holdt sine Møder — anvendte han meget. Ligesom Messerne, Rosenkrands, Danneffold og Thott vedblev han endnu som Statsminister at studere. Omgang med Lærde var ham den kjæreste. Gram, Høier, Pontoppidan og flere Professorer vare hans fortrolige Venner. Ogsaa med udenlandske Lærde førte han en videnskabelig Brevvevling, saasom med Fabricius, Mosheim og Gesner. Han bivaanede ofte Professorernes Forelæsninger og undertiden Studenternes Disputeoversøvelser. Af de gamle Forfattere var Tacitus hans Yndling, han beundrede hans fyndige Korthed og for at tilegne sig samme, oversatte han denne vanskelige Forfatter paa Dansk. (Det er tilforn anmærket, at Christian VI. ogsaa elskede

Tacitus og gjorde Excerpter af den franske Overtættelse). Et andet interessant Haandskrift af Greven — men som rimeligviis ei mere eksisterer — var et Slags Memoires, skrevet paa Fransk og indeholdende saavel hans Faders Liv og Levnet som hans eget indtil 1727. I sin Ungdom havde han ikke lært Græsk; men som fornem Embedsmand, i en Alder af over 30 Aar, lagde han sig derefter for at kunne læse det N. L. i Grundsproget; thi intet var ham vigtigere end at være vis i sin Saligheds Sag, hvorfor han ogsaa sittigen læste i den hellige Skrift. Han holdt ligeledes daglige Andagtsøvelser, hvori hans Lyende deeltog — en værende Skik, dengang temmelig almindelig; men som i vore Dage neppe i noget Land følges, undtagen i England. Som Statsmand var Holstein forsigtig, maadeholdende og stedse tilbøielig til Fred; dog uden at opoffre Statens Fordeel eller Værdighed. Saaledes have vi f. Ex. seet ham (Mænesophyne 2det Bd. S. 152—53) i et vigtigt Anliggende at betræde Middelveien (vi haabe, at det var le juste milieu) imellem Schulins raske Forholdsregler og Verkentins Frygtsomhed. I sit private Liv var han saare elskværdig; en god Mand, Fader og Huusbonde; en drivtig Godsbesyrer og en klog Huusholder; til daglig Brug elskende Simpelt; men til passende Tid og Sted udfoldende

grevelig Pragt; altsaa som Atticus: *elegans, non magnificus, splendidus, non sumptuosus, et omni diligentia munditiam non affluentem affectabat.* Som Christian VI. havde han neppe nogen Lidenskab, med mindre man vil kalde deres Byggelyst med dette Navn. Hjelmsjerne forsikker i sin Lortale, at Holstein var i høieste Grad uegenyttig; og han kunde vide det. Vi ere villige til a priori at forudsætte det samme paa Grund af Mandens usminkede Gudsfrygt og Fædrenelandsind; men fortie tør vi ikke, at de hyppige Magestifter, som han foreslog imellem sine Gaarde og Universitetsgodssets, skjøndt de (som jeg gjerne troer) ikke sigtede til mindste Bedrag, — et Magestifte kan være fordeeltigt for begge Parter — saa vare de dog for en Universitetspatron ikke somme- lige, ligesom ogsaa Consistorium tilsidst udbad sig et kongeligt Forbud imod alt Magestifte*. Et andet

* Den 13 Marts 1759 nægte Consistorium Greven at bortbytte Universitetets Gaarde i Svogersløv, saasom de horte til det Gods, paa hvis Afhændelse der i Frederik 8dens Fundats er lagt Forbudsord. Inden dette Svar afgik, var fra Grev Holstein indgivet en ny Begjæring (af 3die Marts), hvorpaa Consistorium svarede (den 23de Marts), at naar det kom dertil, at Noget af Universitetets Bøndergods til Andre skulde overlades, og det ikke andet kan være, end at vi imod vor Villie, nødes til at samtykke, saa skal ingen saadan Overlædelse

Skjggepartie i det ellers saa lyse Portræt var den Svaghed, hvormed Greven ved enkelte Leiligheder gav efter for Tidens aristokratiske Aand i dens uædle Retning, f. Ex. ved Reticenzen af Holbergs Testament til Præjudice for de Borgerlige. Men ellers var han grand Seigneur i Ordets bedste Betydning. Skjøndt af gammel Adel, ærede han Fortjenester i

til Noget fæe af de Bøndergaard, hvilke vi kunne tænke at ligge i Fælledskab med deres Excellences Godser, enten ved Bethraborg, eller Næsbyholm og Bavelse, uden dem om at give D. Exc. betimelig Efterretning." Med dette Svar til Grev H. fulgte en Memorial til Kongen (af samme Dato) med Begjering om, at Universitetets Gods maatte blive fritaget for alt Mageskifte med de tilgrændsende Proprietairer, af hvilke Mange attraaede snart een, snart en anden Gaard, alt med Henhold til Forordningen af 25 Dec. 1758, som opmuntrede til Arrondering og Mageslæg imellem saadanne, som laae i Fælledskab. Constitutum beraabte sig især paa de gamle Fundatsers Forbud; men gjorde ogsaa efter Omstændighederne andre Grunde gjældende, f. Ex. (d. 14 April 1755) imod Confed. Lovenskjolds Begjering at faae hele (den fortræffelige) By Trønninge ved Mageskifte. Herimod vises 1) hvor ubilligt dette Forlangende var, da Lovenskjold kunde eiede 3 Gaarde i Trønninge, hvor Universitetet havde 4 for det 2det, hvor haardt det vilde være af Universitetet, at overgive sine Bønder til Høverie, hvilke i saa mange Aar havde været frie og ordentligt betalt deres Landgilde. Acta Consist.

alle Stænder. Skjøndt af tydsk Herkomst og opdragen paa Tydsk, elskede han Danmark og paa skjønnede den store Lykke, han her havde gjort. Hovmod kjendte hans fromme Sind saalidet som Gjerlighed. Han var en oprigtig Christen, en sand Menneskeven og en ærlig Patriot. Hans Kunst og Bogskatte ere for længe siden adspredte; hans botaniske Hauge er nedlagt, og hans historiske Minder støtter gnavede af Tidens Land; den Slægt, som han opdrog, er bortdød; dens Stemme er taus; men endnu kneiser hans skjønne Borg; endnu blomstre de af ham saaede Skove; endnu grønnes den lange, af ham plantede, Nøeskilde; Allee. Dog ogsaa disse Minder ville engang forsvinde. Men Sargas uforgjængelige Tabler skulle endda bevare hans dyrebare Navn; og — som jeg trygt haaber — stadsfæste den i disse Linier fældede Dom.

XVIII.

Det andet lærde Samfund, som forherligede Slutningen af Christian VI.s Regjering, er „Selskabet til det danske Sprogs og Historiens Forbedring," som det kaldte sig selv. Stifteren har beskrevet dets „Begyndelse og Tilvæxt i de tre første Aar 1745—1747" i et eget Skrift, som udkom 1748. Deraf har jeg i Langebeks

Levnet leveret et sammentrængt Udtog, hvilket her, med nogle Tillæg, vil kunne indtage sin Plads.

Det var i Decbr. 1744, at Langebek meddeelte fire af sine jevnaldrende Venner, nemlig Assessor Jonas Ramus og Cancelliesecretærene Fr. Tesstrup, Jac. Wilh. v. Asperen og Daniel v. Bergen, sine Tanker om Oprettelsen af et eget Selskab for Fædrenelandets Sprog og Historie. I nogle Samlinger bleve de snart enige om Udførelsen af denne Idee, og de fire Venner valgte Langebek til Selskabets Forstander, overensstemmende med de Pligter, han paatog sig og snart til Alles Fornøielse opfyldte. At Selskabet skulde udgive et eget Tidsskrift til Historiens og Sprogets Oplysning, blev strax aftalt; kun om Formen var der nogen Tvivl. I Begyndelsen tænkte Selskabet paa at vælge Formen af et Ugeskrift, et Ark ugentlig. Men af flere og gyldige Aarsager blev denne Beslutning saaledes forandret, at Danske Magazin udkom i maanedlige Hefter, hvert bestaaende af 4 Ark og prydet med et Kobber. Saadanne Hefter (i Quart) udgjorde da et Bind. Langebek arbejdede med en saa vedholdende Iver for dette Institut, at han inden en Maanedes Forløb havde et Hefte færdigt og kunde underskrive Fortællingen til samme — hvorom siden Mere — den 1 Januar 1745, saa at Publicum ikke engang var bleven

underrettet om Selskabets Tilværelse, da det allerede saae Frugterne af dets Glid. Thi Ingen vidste, hvem det første Hefte, som udkom i Aarets allerførste Dage, egentligen skyldtes. Men denne Uvisshed varede ei længe; thi Fredagen d. 8 Januar 1745 holdt Selskabet sin første offentlig vedkjendte Sammenkomst hos Forstanderen i Grams Residens, hvor ogsaa de følgende Møder holdtes hver Fredag Eftermiddag indtil Aar 1747, da Regjeringen indrømmede Selskabet Bærelser paa Charlottenborg. I nysnævnte Møde blev det besluttet, at Selskabets literære Samlinger — hvilke allerede den Gang bestode af 200 trykte Bøger, henved 150 Haandskrifter, omtrent 200 Documenter og over 300 Mynter, tilveiebragte alene af de saa Medlemmer — skulde forblive hos Forstanderen, som tillige paatog sig, i Fremtiden at føre Selskabets Skrifter i Pennen, samt besørge Alting med Trykning, Kobberstik, Documenters Afskrivning o. s. v., imedens Assessor Ramus paatog sig at føre Protocollet og besørge Selskabets Brevveksling. Aldrig er vel et lærdt Selskab bleven stiftet i større Hast eller bleven hilset paa sin Hædersbane med skønnere Forventninger. Og Langebek var her — hvad Luther, efter Melancthons Ord, var i Kirken — omnia in omnibus. De øvrige Medlemmer, hvis Antal snart forøgedes med Høiesterets Assessorerne

Henrichsen og Kleve, udgjorde, saa at sige, kun en Deel af Langebeks lærde Apparat. Han havde da ogsaa den Glæde at kunne udgive sex Hefter af sit Tidsskrift, inden det første Bind af Videnskabernes Societets Skrifter udkom (i Midsommer 1745). I de tre Aar, hans Lærer Gram endnu levede, kappedes han med Denne om, hvo af dem der kunde yde de fleste og grundigste Oplysninger til Fædrelandets Historie. Det er vanskeligt at sige, hvem Palmen isaahenseende tilkommer. Gram har — som forhen er anmærket — til de fire første Bind af sit Selskabs Acter leveret 16 Afhandlinger, alle fuldendte fra Indholdets og Kritikens Side. Langebek leverede alene i 7 Aar de sex første Bind af Danske Magazin, hvilke vel bestaae af mindre Stykker end Grams Bidrag ere, og ei heller efter deres Natur kunde modtage en saadan Lærdoms Fylde, som den der stedse udfloede af Grams Pen, men som iøvrigt i Henseende til Kritik og Nøiagtighed ei vige for de ypperste Arbejder. Man seer af Langebeks Exempel, hvad en ædel Kappelyst kan udrette, selv om noget Menneskeligt blander sig deri. Dette var vel her Tilfældet; thi neppe vil Nogen omtvovle Rigtigheden af den Formodning, jeg tilforn har yttret, at Langebek, ved at stifte det danske Selskab, var sig den Tanke bevidst, i det mindste som en Bihensigt, at

vilde vise Gram og Holstein, hvad han kunde præstere for Fædrelandets Historie og Sprog; og hvor ilde betænkt det folgelig var, at de ikke havde gjort ham til Medlem af Videnskabernes Societet. Imidlertid lod han dem ligesaa lidet mærke sin Skinsyge, som de syntes at ane den. I Fortalen til første Bind af Danske Magazin siger Langebek: „Man hører med Fornøielse Societeter at stiftes til de lærde Kunsters Opkomst i vort Norden“; og i Selskabets Historie (Side 14) kan han ikke noksom berømme Grams Omhu for det danske Selskab lige fra dets første Stiftelse indtil hans Dødsdag. Det kan ansees for ganske vist, at Gram ei sølede mindste Jalouise imod Langebek eller hans Selskab. At han ikke blev valgt til dets Medlem, naagtet Selskabet forsamledes i hans Profesforbolig, hvor han havde indrommet Langebek frie Bærelser, kunde ei heller fornærme ham, da han deri snarere maatte see en Erbødighedsyttring af de unge Mænd, hvis Antal i lang Tid kun forøgedes med Henrichsen og Kleve, der Begge vare Grams Disciple. Det var ogsaa Henrichsen som indførte i Videnskabernes Societet — vistnok af Beskedenhed — Denævnelserne det lille Selskab. Thi jeg seer af hiint Selskabs Protocol, at i Mødet d. 18 Januar 1745 forespurgte Henrichsen om Selskabet vilde indføre i

det store Mynt-Værk saadanne Medailler, som vare slagne paa Privatpersoner, hvilket han ikke fandt passende, da Værket skulde handle om Kongernes Historie, oplyst ved Medailler. Han foreslog at udelukke alle de Medailler, som ingen Connexion havde med Kongernes Historie. Da dette Forslag eensstemmigen var billiget, tilføiede han det Ønske, at alle de Medailler af denne Art, som allerede vare stukne, og hvoraf Pladerne vare til ingen Nytte for Societetet, maatte overlades det lille Societet, som udgav danske Magazin, hvoraf han var Medlem. Ogsaa dette blev af samtlige Medlemmer bifaldet. I samme Møde var det, at Gram gjorde det forhen nævnte Forslag: I Fremtiden at skrive paa Latin og anmode det lille Selskab om at gjøre danske Extracter deraf. Udfaldet viste, at Langebek maa have vægret sig derved. Han var altfor rundelig forsynet med originalia og inedita til at han skulde indlade sig paa saadant Forslag. Men heller ikke dette Langebeks Afslag forstyrrede den gode Forstaaelse imellem de tvede Selskaber. Da det lille Selskab holdt sin første høitidelige Forsamling i dets nye Værelser paa Charlottenborg (den 21de Sept. 1747) vare Holstein og Gram, saavelsom Holberg og Pontoppidan, dertil indbudne. Allerede tidligere havde det faaet Prædicat af Kongeligt, nemlig i det Beskyttelse

seebrev, som Christian VI. den 7de Januar 1746 udstedte til Selskabet. Denne Benaadning skyldtes ligesaameget Kongens personlige Følelser, som Holsteins Forord; thi Christian VI. læste gjerne historiske Skrifter; Dronningen ogsaa; dog kun naar de vare forfattede paa Tydsk; og Langebek selv — uagtet han hørte til de Erkedanske — havde vundet hendes Naade som Medudgiver af Dänische Bibliothek. Dette veed man af det Brev, hans Ven Harboe (siden Biskop i Sjælland) d. 12 Febr. 1738 tilskrev ham: „Baron Solenthal havde den Naade forrige Loverdag at fortælle mig, at Hennes Majestæt Dronningen havde fundet et synderligt Velbehag i vort Arbeid og at vi derved havde erholdt hele Hoffets Bifald*.

Men dybere Blik ind i de Forhold, hvori den danske Literatur og de til dens Opkomst stiftede Selskaber stode til hiin Tids Læseverden, kan man gjøre ved at gjennemlæse og overveie Langebeks Dedication og Fortale til 1 Bind af Danske Magazin. Ligesom hiin fremstiller Kongens Forhold til de Lærde; saaledes afbilder denne tydeligen Folkets Vilkaar; og baade Folk og Konge have Være af Langebeks Vidnesbyrd. Som skønne Frugter af det Fredens Træ, der under Christians vise Regjering overskyggede vort danske

* Langebekiana udgivne af Myerup, S. 1.

Norden, nævner Langebek: „at Lærdom og Videnskaber blomstre iblandt os, og at Kunsterne sigge til en Guldkommenhed, som aldrig tilforn.“ Efter Kongens Død udviklede han dette nøiere i sin bekjendte Tale om Videnskabernes Tab ved Christian VI.s Død. At dette ikke var Smiger, men Talerens fulde Overbeviisning, har jeg (Mnemorsyne 2det Bind S. 18) godtgjort med hans samstemmende private Ytringer til Suhm. Ikke mindre hæderlige ere Langebeks Ytringer om det danske Folk i den mærkelige og udførlige Fortale (af 1ste Januar 1745). Den begynder med disse Ord: „Efter al Anseelse vil Lærdom og Videnskaber i denne Alder spaae sig iblandt os Danske en besynderlig Lykke og tegner til at opnaae en høiere Spids end nogen Tid tilforn. Man horer med Fornøielse Societeter at stiftes til de lærde Kunsters Opkomst i vort Norden. Man seer de høie saavel som nedrige Skoler, efter de allerøffeste Indretninger, at blomstre og bære anstelige Frugter. Man finder en større Mængde end forhen iblandt vore Landsmænd, der ligesom kappes den ene med den anden om at blive lærd, der gjør sig Umag for at berige vore Boglader med Skrifter, og, foruden de sædvanlige Studeringer, har fattet Smag paa adskillige rare og nyttige Videnskaber, som hidindtil i vore Egne ere enten ikke brugte, eller lidet agtede. Ja, hvad mere er

man træffer nu et Antal, som ikke er ringe, af ustuderede Folk, der anvende en god Deel af deres Tid paa Læsning; der vide at tale om en og anden lærd og artig Materie; der samle sig smukke Bibliotheker og gjøre alt hvad de kan til boglige Kunsters Befordring. Og det lader til at vore Efterkommere ville endnu finde flere for sig af saadanne som kunne fortjene Naavn af Lærdoms Elskere og Forfremmere.“ Derefter angiver Langebek tvende Aarsager til denne glædelige Forandring i Folkets Smag, nemlig 1) Regjeringens priselige Exempel og gode Foranstaltninger, sigtende til at afholde Folk mere end for fra unyttigt Tidsfordriv og forsænge lige Lystigheder „(hvorunder han vist ogsaa indbefatter Skuespil og Mascarader); 2) Frugtbarheden paa brave danske Mænd, som ved den yndige Skrivesmaade i de af dem paa Landets Sprog forfattede Skrifter lægge Landets Børn noget for Dinene, som er behageligt og give dem en Tidsfordriv imellem Hænderne, som er uskyltig og nyttig, lokkende dem derved til en usædvanlig Læselyst, og indskjerpende dem en Begjerlighed efter at vide alt mere og mere.“ Siden gaaer han over til at vise, hvor skjønt og sømmeligt det er, at Folkets Læselyst især havde kastet sig paa Fædrelandets Historie og Oldsager; og — tilføier han — det er Forundring værdt, med hvad Glæde vore berømmelige Mænds gode

Skrifter i den Materie modtages, naar de ere ny udkomne; med hvad Lykke de beholde deres Pris, naar de ælbes, og med hvad Betofning de opkjøbes, naar de blive gamle. . . . Det er roesvær digt, at det danske Folk dog engang begynder at elste sig selv og faae Smag paa sit eget." Under saadanne Omstændigheder fandt Langebek det ufor- nødent at fremføre noget til Forsvar for, at danske Magazin udgaves i Modersmaalet, „da vi ikke kan troe — hedder det Side 9 — at nogen Danstfindet skal lægge os dette til Last, men maatte meget mere støde sig over, om vi, som danske Patrioter, der skrive i et dansk Land om danske Ting til danske Folks Nytte, vilde bruge andet end det danske Sprog, der er ligesaa rigt, reent og jirligt som noget andet i Verden." Vi vide, at Christian VI. har løst Danske Magazin — sikkert da ogsaa denne For- tale — med Bifald. Vi see deri et nyt Beviis paa hans Patriotisme, og paa Usandheden af det Niegelsste Omqvæde: „at Intet den Tid kunde gjøre Lykke ved Hoffet uden hvad der var Tydsk." Netop under denne Regjering udviklede sig en sæd- nelandsk Aand saavel i Prosa som i Poesie, og saavel i Institutioner som i Literaturen. Derfor kunde og saa en saa ægte dansk Skribent som Holberg i sin Tid fortjene Tønder Guld ved sine danske Skrifter. Thi ikke alene hans Vittighedsarbejder, men ogsaa

hans videnskabelige Værker — hvoraf de vigtigste udkom under Christian VI. — læstes begjerligen. Jeg nævner Holberg her, hvor han ellers ikke har sin egentlige Plads, fordi Langebek ved at omtale sine Samtidiges „yndige Skrivemaade" maa have tænkt fornemmelig paa Holberg. Men hvor kort Tid der var forløben, siden det i Danmark ansaaes for passende eller fornødent, at skrive „om dan- ske Ting" paa et fremmed Sprog, kan jeg let tydeliggjøre for Læseren ved at nævne det kun saa Aar isorveien paa Tydsk begyndte „Dänische Bi- bliothek", og dets latinske Forløber, Acta maris Baltici. Under Frederik V. gjorde et mægtigt aristo- kratisk Partie Forsøg paa at tilbagetrænge den danske Literatur og i dens Sted opklække nogle franske Snylteplanter; men det lykkedes ikke; og iblandt de velgjørende Hindringer for denne Plans Frem- gang regne vi den Associationsaand, som un- der Christian VI. var bleven pleiet og bragt til en vis Modenhed. Den holdt Danmarks, især Hoved- stadens Videnskabsmænd sammen. Den samlede under Frederik V. en Flok dygtige Mænd i Sel- skabet for de skjønnede Videnskaber, hvilket til sin Tid var for National-Literaturen maaskee ligesaa vigtigt, som det Skandinaviske Lite- raturselvskab blev under Christian VII., eller det Nordiske Oldskriftselvskab under Frederik VI.

Men med det danske Publicums Smag og Læselyst er der nu foregaaet en stor Forandring, begrundet fornemmelig i Romanernes og Dagbladenes Overvægt. Selv Ohlenschlägers Mesterværker læses ei saa almindeligen i vore Dage som Holbergs læstes af hans Samtidige; og Ny danske Magazine tæller iblandt de Ustuderede neppe een Læser imod hundrede, som længtes efter hvert nyt Hefte af det gamle. Saaledes bringer vore Dages Læselyst hverken Skatteborgeren eller Straajunkerens den Frugt for Forstand og Hjerte, som Læsningen af Holbergs, Grams, Pontoppidans, Langebek's, Hersleb's o. s. fl. Skrifter skaffede hin Tid nu saa foragtede Jeronymus'ser og Leandre.

XIX.

De første Videnskabs-Selskaber, der stiftedes i Europa, nemlig de italienske fra det 15de Aarhundrede, kaldtes Academier — med Hensyn til den platoniske Philosophie, som i dem fornemmelig dyrkedes efter det Exempel, Florents A. 1438 gav. Men vi have, som bekjendt, i Europa ældre og mere omfattende videnskabelige Anstalter, der ogsaa betegnes med dette Navn — Høiskoler. Naar Langebek paa det ovenanførte Sted sagde, at „de hoi saavel som nedrige Skoler“ i hans Tid blomstredede og bare onstelige Frugter her i Landet, sagde

han streng Sandhed, og salig Nyerup selv, der ellers bedømte Christian VI. saa ubilligt og vrangt, kunde i sine Universitets-Annaler ikke andet end, overvunden af Fortjenestens stærke Indtryk, begynde sin hidhørende Skildring med disse Ord: „Hans (Christian VI.s) fredsomme Regjering var ikke lidet gunstig for Muserne, og med den nye Patron, den lærde Jøer Rosenkrands, i Spidsen, kom Universitetet ikke alene snart paa Fode igjen, men blev endog ved en ny Fundats ligesom ganske igjensødt og paany udshyret med alle de Fordelse, som de forandrede Tidens Lær udfordrede til en Høiskoles Velstand og Ansæelse; og alle disse prisværdige Anordninger og Indretninger kom istand i langt kortere Tid, end det under en for Videnskabernes Opkomst mindre nidkjær Administration vilde have haft Sted“*. Ved Administrationen har Nyerup vel især tænkt paa Jøer Rosenkrands; og med Ret. Men de tvende nærmest Medvirkende, hvoraf den Ene stod over ham og den Anden under ham (Jeg mener Christian VI. og Gram) bør dog beholde deres Andeel i den velfortjente Ære. Denne blev af velunderrettede Samtidige rundelig ydet dem. Gebhardi — der i sin Danmarks Historie havde Langebek til Raadgiver og Veileder — kalder

* Historisk statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, 3die Bind 2 Halvpart S. 270.

denne Reform „Neue Stiftung der Universität;“ og Holberg skriver i anden Edition* af sin Danne-
marks og Norges Stat S. 201: „Der behø-
vedes (efter den store Ildbrand 1728) en ny Byg-
ningsmester og en ny Fundation. Den høifalige
Konge Christianus VI. som var en stor Effter og
Forsremmer af boglige Kunster, greb saadant Værk
an med Iver, saa at man af det gamle Universitets
Afse saae i kort Tid at reise sig et nyt, større, bedre
og ordentligere end det forrige. Og kan derfor
her sættes en ny Periodus udi det Kjø-
benhavnke Universitets Historie. . . .
Det er i den Henseende at Christianus VI. kan
ansees ikke alene som en Fornyer, men endog som
Stifter af det nu blomstrende Kjøben-
havns Universitet.“ Jeg skjønner heller ikke
rettere, end at denne Forbedring af vor Høiskole
(og hele vort lærde Væsen) fortjener Rang næstefter
den store Reformation under Christian III. Og lige
som Reformen var for denne ædle Konge deels en
Hjertets, deels endog en Saligheds Sag: saaledes
ogsaa med Christian VI. Han lod sig nøie under-
rette om Alt, talede med Rosenkrands, Biskop
Worm, Professor Gram om enhver ny Ind-

* Jeg benytter anden Edition, ogsaa af den Grund, at
den først udkom 1749, altsaa tre Aar efter Christian VI.s
Død, da al Formodning om Smiger maa falde bort.

retning; besaae nu og da de nye Bygninger; drev
paa deres Fuldbendelse og begyndte ikke paa sin store
Slotsbygning, førend de afbrændte Kirker (Trini-
tatis og Petri), Regentsen, Universitetet* og flere
offentlige Bygninger vare gjenreiste. Men ihvor-
meget Kongens personlige Deeltagelse fremmede Vær-
ket, maatte dog Alt gaae igjennem Patronens Hæn-
der, og det er sølgelig ikke den mindste Forbindlig-
hed, vort Universitet skylder sin kongelige Belgjører,
at han gav det saadanne Tilsynsmænd som Iver
Rosenkrands og Johan Ludvig Holstein
vare. Inden den Kongl. Direction for Universitetet
blev oprettet, maatte dettes Tilstand for en meget
stor Deel beroe paa Valget af dets Patron. Var
Denne en nidkjer og videnskabeligsindet Mand, da
kunde det blomstre endog under en Regent, som ikke
havde Sands for Lærdom, som Tilfældet var under
Griffenfelds Patronat. Efter hans Fald beklædte
Frederik Ahlefeld og siden (fra A. 1680) Stor-
kantsler Conrad Reventlov, Dronning Anna
Sophias Fader, dette Embede. Men efter hans

* Hans Gram havde den Glæde at indvie den nye Byg-
ning med en Tale d. 4de Decbr. 1732. Netop 100 Aar
derefter (i Dec. 1832) ophængtes Krandsen paa den nyeste
Universitetsbygning, hvis lykkelige Fuldbøvelse Underteg-
nede anseer som den glædeligste Begivenhed under hans
Læstorf-Embede. S. M.

Død i A. 1708 havde Universitetet i et heelt Decennium ingen Patron, indtil Oversecretæren Ditlev Wibe, efter Consistorii Begjering, d. 7 Martii 1718 beskikkedes* til Patron; men da han, fordi han havde fraraadet Kongens Egteskab med Anna Sophia, saa Aar efter bortfjernes (til Statholderskabet i Norge), udnævntes d. 26 Dec. 1721 Storcansler Grev Mr. Adolf Holstein til Patron. Hverken han eller Wibe tog sig med Iver af den faldefærdige Høiskole. De tænkte ikke engang paa at sætte nye Stotter derunder, end sige ombygge den. Kong Frederik IV. selv havde ligesaaldet som hans Kongl. Herr Fader Begreb om den høiere Lærdoms Værd; men da han var en udmærket Practicus, er det mærkeligt, at netop de tre høiere Faculteter, som gribe saa stærkt ind i Statens og Kirkens practiske Interesser, under ham meest forfaldt, imedens det philosophiske Facultet holdt sig langt bedre. (Det havde jo Mænd som Winding, Peder Horrebow, Arne Magnæus, Gram, Holberg, Reiser og Flere). Et interessant Træk til Beviis paa hiint Forfald er dette, at Universitetet umærkeligen blev bankerot paa Doctorgraden baade i Theologie og Jurisprudenz. Et andet:

* I Acta Consistorii hedder det: constitueres, men det betyder vel det samme som beskikkes eller forordnes, hvilket Udtryk Holberg bruger loc. cit. 197.

at det juridiske Studium aldeles uddøde under Frederik IV., og det theologiske Facultet var nær ved at gaae samme Vej; thi der var en Tid, da næsten slet ingen Forelæsninger holdtes; det theologiske Facultet bestod i Begyndelsen af A. 1731 af den ubetydelige Professor Hans Steenbuch alene* To udmærkede Medlemmer havde Facultetet vel haft i denne Konges Tid; men de bleve Begge befordrede til Bispestole, Christen Worm 1711 til Sjellands, og Søren Vintrup 1720 til Viborgs. Erstatning for dem fik Facultetet først ved Christian VI.s Omsorg. At oplyse og bevise denne Omsorgs Beskaffenhed og Omfang, er vor nærværende Opgave, og ikke det sorgelige Hverv: at skildre Universitetets og Lærdommens tidligere Forfald** Men til Beskrivelse for Efterlægten maa det ikke forglemmes, hvor dybt dette Forfald var; og det under Tyrster, der meente deres Folk det saa vel, og prydedes af saa mange gode Egenskaber som Christian V. og Frederik IV., alene fordi man ikke i deres Varn:

* Den 25 Mai 1731 gaves ham kongelig Tilladelse til, under de daværende Vacancer i Facultetet, at examinere alene Candidater som fremstillede sig til examen theolog. Sjæll. Tegnelser Nr. LXVII.

** Data til en saadan Skildring findes i Holbergs og Nyerups anførte Skrifter; tildeels ogsaa i Niegels Hist. om Frederik IV.; men sikkrere i Consistorii Acter.

dom havde bibragt dem Sands for Videnskaberne. Dette er — som Enhver skjønner — noget ganske andet end Lærdom. Christian IV. og Frederik III. vare lærde Konger; men Lærdom er ikke fornøden for at danne store Konger. Under visse Forhold vilde den endog mere skade end gavne; og selv Jacob I. af England sølede sig tit besværet af sin Lærdom, hvilken han skulde ønske at kunne have orubytet med en Wilhelm III.s eller Georg III.s bonsens og almindelige Dannelse. Christian VI. var heller ikke lærd; han kunde endog have været videnskabelig dannet i høiere Grad end han var det uden at befrygte Lærdoms Byrde; men han var — som Holberg siger — en stor Elsker og Forfremmer af boglige Kunster; og dette er netop Hovedsagen hos Tyrster. Den anden Egenkab, som gjorde Christian VI. skiftet til Reformator, var hans Bedholdenhed, naar en Plan først af ham var fattet og overveiet. Han lod ikke sine Embedsmænd have No, inden det begyndte Værk var fuldbragt. De foregaaende Dele af Mnemosyne indeholde talrige Beviser derpaa; et nyt Exempel have vi her. Hvo skulde troe, at en saa indgribende Reform kunde fuldendes paa eet Aar? Dog er det saa. Thi den 16 Marts 1731 bestiktedes Jvher Rosenkrands til Patron; og den 31 Marts 1732 er den nye Universitets Fundats af Kongen underskrevet.

Med denne Fundats — som Holberg med Grund anfaaer for værdig til Optagelse i hans Danmarks Stat (2den Udg. Side 202 — 237) — indhentede det lærde Væsen hos os Fremskridt for hele 100 Aar. Hvad Tidens forandrede Vilkaar krævede, blev her ydet; hvad Skjont og Esterligningsværdigt Rosenkrands og Worm havde seet i Udlandet, hvad Godt og Hensigtsmæssigt Gram kjendte enten af sine Bøger eller af sin egen rige Erfaring, blev her benyttet*. Vi have her nævnet de tre vigtigste Medlemmer af den Commission, hvem dette Hverv var overdraget (ved Rescr. af 26 Juni 1731). De to øvrige vare Confessionarius Frauen, og Etatsraad Thomas Bartholin, forhen Professor Philosophie, nu Medlem af det danske Cancellie. De vare ei heller uvirksomme. Hvorledes Arbeidet deelttes imellem Commissarierne, sees af Nyerups Annaler, hvor det ogsaa meldes (S. 272), at Commissionen allerede i Mødet d. 3 Oct. var færdig med

* Man skulde ikke troe det muligt at nogen Lærd kunde miskjende disse Fortjenester. Dog vidste ogsaa Kiegels her at finde lutter Keil (Hist. Skrift 3 Deel 216—21) hvor Holberg og Langebek (Sørgtale over Chr. VI. S. 42—43) saae lutter Fuldkommenhed. Sagen er: de henførte Alt til den Tids Lærv og Mulighed; men Kiegels Alt enten til en senere Tids høiere Fordringer eller — endnu oftere — til sin egen Phantasies og sin indskrænkede Rosenkrands grundløse Duffer.

alle sine Forarbejder, og at en Extract af de fire Commissariers særskilte Betænkninger i dette Møde forelæstes. „Enhver Artikel blev overveiet, saavel de, hvorudi Alle vare enige, som de, hvori de dis- senterede fra hinanden. Endelig da man var bleven enig om alle de vigtigste Puncter, og i den af Gram forfattede Harmonie havde annoteret, hvori nogen Forandring skulde skee, tog Biskop Worm alle samtlige Commissionens Papiere og Documenter til sig, for deraf at gjøre Udkastet til en ny Fundats. Inden denne bekjendtgjordes, sørgede Kongen for, at det ikke skulde mangle den af sin Afse gjenoplivede Phønix paa Livskraft, til hvilken Ende den saakaldte Studiefkat med Cathedraticum af samtlige Præstefald og Kirker i Danmark og Norge til Universitetets Vedligeholdelse paalagdes ved Anordning af 18de Mars 1732*; og 3 Dage efter skjenkede Kongen til

* At denne Skat ei var trykkende, skjønnes deraf, at den beløb sig for alle Norges Kirker, da dette Nige adskiltes fra Danmark, til 1763 Rbd. Solv aarlig (som nu udre- des af Communitetet til den academiske Fond); men for hele Danmark udgjør Studiefkat og Cathedraticum efter de fra Bisperne til Dvæsturen indkomne An- meldelser:

a. Sjællands Stift . . .	1181 Rbd.	80 f.	Solv.
b. Fyens Stift . . .	563	— 89	—
c. Lollands-Falsters Stift .	267	— 52	—
d. Aalborg Stift . . .	540	— 5	—

en ny Professor juris 3 Kongetiender i Norge*. Da Fundatsen selv udkom, klagede vistnok nogle Stem- mer over adskillige af dens Artikler; men Klagerne kom enten fra uforstandige Mennesker, eller fra døgne Studenter og maaskee fra een eller anden forsømme- lig Professor. Om disse Klagers Ugrund faaer man et Begreb ved følgende Bemærkning af Gram, ned- skreven en halv Snees Aar efter: „Ikke kan jeg endnu forglemme, hvor utaalmodige endeel, ogsaa gamle og bedagede, ja derhos ikke ulærde Folk be- rædede sig den Tid Deres Kongl. Majestæts allernaad. Foundation i 1732 udkom, just fordi Studiosis blev paalagt, naar de af Theologis skulde examineres til Attestats, at udvise nogen anseelig Profect in fontibus S. Scripturæ, græcis et hebræis, samt nogen Historia ecclesiastica. Dette skrege de ud som en urimelig Ting og et jugum intolerabile, quod nec nos in juventute nec parentes nostri unquam portavissent. Men Tiden haver — Gud være lobet!

e. Viborg Stift . . .	621 Rbd.	34 f.	Solv.
f. Aarhus Stift . . .	748	— 51	—
g. Ribe Stift . . .	632	— 6	—
h. Als og Vrøe . . .	50	— 24	—

Tilsammen: 4605 Rbd. 53 f. Solv.

* Disse 3 Tiender, som Communitetet nu ligeledes maa svare Godtgjærelse for, udgjøre 365 Tdr. 2 Skpr. Byg, der betales efter Capitelstarten.

— viist anderledes; og hvad Forbedring vor Ungdom derved har faaet, kunne de vidne om med Fornøielse, der have kjendt Væsenet baade før og efter høistbemeldte Foundation.“

Dette Grams og andre Samtidiges Vidnesbyrd maa for Den, der spørger om Auctoritet, have langt større Gyldighed end en Niegels's tomme Snak; men den Sagkyndige behøver ikke at spørge om Andres Mening; han kan selv prøve Foundationen; og naar han da finder, at den overtræffes af sildigere, saavel indenlandske som udenlandske, vil han skrive dette paa den stedse fremkridende Tids og den stedse voksende Videnskabs Regning; men han vil give Christian VI. og hans Raadgivere Eren for, at den ikke overtræffes af nogen ældre Grundlov; ja selv af den Göttingiske Foundation kun i saadanne Puncter, som umulig kunde opnaaes i Danmark. Saaledes fik s. Ex. Universitetet i Göttingen, strax da det oprettedes (1737), flere Professorer end vores havde; men deres Lønnings-Etat var dog mindre end den kjøbenhavnske; de fleste Skulde, som sædvanligt ved de tydske Universiteter, leve af de forventede Tilhøreres Honorar, hvilket da heller ikke udeblev.

Hovedforbedringerne i Fundatsen af 1732 angaae deels Lærernes Stilling, hvilken nu bandedes

til en vis Profession, hvor de kunde blive fuldkomne, istedenfor at de forhen, for at forbedre deres Indkomster, idelig maatte omhytte eet Lærefag med et andet. Alle de femten ordentlige Professorer fik nu deres gode Udkomme; men extraordinarii maatte, naar saadanne ansattes, lønnes af Kongens Kasse; deels Forelæsningerne, som mangfoldiggjordes, ligesom og Examina bleve flere — da den juridiske Examen snart kom til — og strengere. Endelig blev ogsaa Communitetet og Regentsen sat paa en bedre Fod, ihvorvel en slet Deconomus ved disse vigtige Stiftelser i nogle Aar bespiste Studenterne saa slet og forvoldte det theol. Facultet saa mange Dryderier, at dette i A. 1736 udvirkede kongelig Tilladelse til at affkaffe Spiisningen og give hver Alumnus Kostpenge, der fastsattes til 4 Mk. ugentlig — et stort Tab for Studenterne, der først i vore Dage er bleven oprettet, da Kostpengene nu ere forhøiede til 1 à 2 Rbdlr. om Ugen.

Mange andre Misbrug ved examina, især examen artium, ved Naaden at designere Professorerne paa, inden Embedet var ledigt o. s. v. affkaffedes tillige ved samme Fundats; og endeel gamle Forbud tabte deres Kraft, fordi de ikke gjentoges, s. Ex. at danske Studerende, som reiste udenlands, ei maatte besøge andre, end lutherske Universiteter, undtagen Adelsmænd med deres Hovmestere o. m.

deslige. Vi bemærke endnu, at Gram, der dog var Hovedmanden for Reformen, altid erkjendte andre Universiteters Fortrin, hvor saadanne fandt Sted. Saaledes raadte han meget til, at sende den unge Grev Kanza (Otto Manderup) til Göttingen for der at fuldende hans Studier.*

Men ihvor vigtig en god Lovgivning er, saa fremgaaer dog aldrig nogen Belsignelse af det skrevne Ord alene. Maaden, hvorpaa det anvendes, fortolkes, levendegjøres, maa derfor aldrig tabes af Sigte. Her ville vi derfor især dvæle ved den Omfarg, som Kongen selv og hans Ministre, særdeles J. Rosenkrands, viste for at skaffe Højskolen dygtige Lærere. Denne Omhu indskrænkede sig ikke til det theologiske og juridiske Facultet alene, ihvorvel disse baade trængte meest og Kongens Bestræbelser her vare heldigst; men, trods alle Niegel's Klager over Chirurgiens og Naturvidenskabens Forsømmelse, skulle vi anføre en Mængde Besigtiginger paa, hvor varmt ogsaa disse Videnskaber laae Nærgjøringen paa Hjertet. Vi have seet, i hvilken Forfatning det theol. Facultet var 1731. Dernæst bidrog ogsaa Døden sit; thi da Kong Frederik IV gjorde Lintrup til sin Confessionarius, blev han tillige (altsaa anden Gang) Professor i Theologien.

* Af nogle Gram's Breve til Faderen, Grev Christian Kanza.

Under 5te Januar 1731 fik Lintrup, som Kongens Skriftefader, sin Afsked; jeg formoder formedels den Yndest, hvortil han stod hos Dronning Anna Sophia, men i det Kongl. Rescript angives som Grund „din nu tilsværende Alderdom og de ved Confessionarii's Embedet forefaldende Fatiguer“, ligesom det hele Kongebrev lyder meget naadigt, og navnlig tilføjer, at Lintrup skulde vedblive sit Professorat, „saasom vi vide, at du dertil med et besynderligt Talent er begavet, og de Studerende din Underviisning vil kunne behøve*“. Kort efter døde Lintrup; saaledes var Steenbuch ene tilbage, naar man ikke medregner Biskoppen Worm, der udenfor Universitetet havde saa meget at bestille. Men snart fik Facultetet en Tilvæert, som afsnodte Niegel's selv den Betsjendelse, at det kunde staa ved Siden af de bedste i Udlandet. Imidlertid Rosenkrands søgte iblandt den danske Geistlighed om de lærdeste Theologer — og hvor heldigt var ikke Valget saavel af Marcus Woldike som af Erik Pontoppidan? — saa raadførte Kongen selv sig med Grev Zinzendorf om at indkalde fra Tydskland „en ret skaffet og lærd Mand“, som Kongen kunde bruge baade til Hofpræst og Professor Theologiae. Grevten anbefalede Würtembergeren Jeremias Frederik Neuss, som og inden Udgangen af Aaret

* Sjællandske Tegnelser Nr. LXVII.

1731 bekom sin Vocation, og 1732 tiltraadte i Kjøbenhavn sit dobbelte Embede med en saadan Dygtighed og beklædte det med saadan Betsignelse, at jeg, 100 Aar efter hans Hidkomst, ansaae det for Pligt at fornye hans Minde ved at skildre hans Fortjenester*. Han var Pietist i Ordets ædlest Betydning, som Spener og Franke. Han drev paa en sand practisk Christendom; men var tillige en lærd og skarpsindig Theolog, der ogsaa gjorde gode Forslag til videre Forbedring af vort theol. Studium og vort Examensvæsen, hvorfor ogsaa Pontoppidan endnu i Aaret 1756, da Reuss længe havde været borte fra Kjøbenhavn, ønskede at raadspørge ham herom. I samme Aar som Reuss, kaldtes Marcus Wøldike fra Varde til theol. Professor; og nød her til sin Død en stor og fortjent Anseelse, hvilken hans tvende Sønner — den Ene som mathematisk Professor i Sorø og Kbhvn., den Anden som udmærket Rector i Slagelse — have fornyet og overgivet os vor Tid. Wille Høiberg siger i Fortællingen om Holbergiana, „at han havde hørt en af Wøldikes Colleger (maaskee var det Holberg* selv

* Dette Mindeskrift læses paa Dansk i Nyt theol. Bibliothek 17de Bd.; paa Tydsk i Falcks Staatsbürgerl. Magazin 10ter Band.

** H. og W. vare særdeles gode Venner og Naboer. Min Rector, ovennævnte Peder Wøldike, har

sige, at Wøldike var saa bevandret i alle Videnskaber, at han havde kunnet paatage sig at være Professor i hvilken Videnskab det skulde være.“ Lad dette end være noget overdrevet, saa vidner dog Suhm*, at han var overordentlig lærd i mange Sprog og Videnskaber, selv i Medicinen (han kunde Hippocrates udenad). Hans Skrifter, hvilke just ikke ere mange, betræffe forskjellige Gjenstande, tildeels saadanne, hvorom man ellers den Gang ikke bekymrede sig, saasom den ældste danske Bibelsøttelse (siden udgivet af Prof. Mølbach); Lausens Oversættelse af de 5 Mosesbøger, af ham hvitstatteret; og han var en stor Orientalist (tillige meger bevandret i Rabbinerne), ligesom han ogsaa bragte det hebraiske Sprog i saadan Anseelse ved

hørt følgende Anekdoter: Holbergs Bibliothek var kun stiftet i Kirkehistorie og i Theologie overhovedet. Da han havde besluttet at skrive sin jødiske Historie, skikkede han Bud til Prof. W., om han vilde laane ham de dertil fornødne Bøger. Wøldike lovede at sende dem; men da han troede, at Holberg ønskede et fuldstændigt lærdt Apparat, hengik nogle Uger med at sammensøge dette. Da W. nu sendte ham en stor Klædekurv fuld, svarede Holberg Karlene: „Hils min gode Collega, at det var ikke saaledes meent; jeg vilde kun have en Josephus og Wasnage. Dem har jeg nu faaet et andet Sted. Tag al den Lærdom tilbage med Jer.“

* Samlede Skrifter 10de Deel S. 24.

Universitetet, at endog unge Adelsmænd horte hos hans privatissima derover. I dette Fag havde han en værdig Medbeiler i Joh. Chr. Kall, der ogsaa var udmærket i den græske og latinske Philologie. „Han var — siger Suhm X., 34 — en høflig, fin og betænksom Mand.“ Alligevel gjorde han ikke Lykke ved Hoffet. Christian VI. opfordrede Schulin (Mnem. III. Brev Nr. 142) til at skaffe sin Søn en anden Lærer i Kalls Sted. Under Frederik V. blev han af den ældre Bernstorff sat til side, da den store Plan om at sende Lærde til Arabien overveiedes. Bernstorff meente som Dronning Sophia Magdalena, at naar et stort Vært skulde lykkes, maatte det udføres af Lydfæle. (Vi medroge Kall her, for ikke siden at gjøre en egen Rubrik for Danmark's saa Orientalister.) Hvis Woldike's dybe Lærdom sjelden førte ham til den practiske Theologies Fag, da bleve disse omhyggeligt bearbejdede af andre Lærere, nemlig Moralt theologien af Neuf — der endog i saa Henseende forekom Worm og Woldike at gaae for vidt — og Pastoraltheologien af Pontoppidan. Dette var den anden Præst, som Christian VI. gjorde til theologisk Professor; og saa lidet han kan sammenlignes enten med Neuf eller Woldike, eller den grundlærde Kirkehistoriker Worm, enten i Henseende til Erudition, eller Critik eller Smag; saa overgik han

dem dog Alle i literarisk Driftighed. Han besad en stor Gave til at opdage hvad der manglede i vor Litteratur, og en utrættelig Slid i at afhjælpe Manglerne. Hvorfor ogsaa Suhm nævner ham og Holberg som Danmark's to gavnligste Skribenter. Naar vi nu til disse Heroer føie 1) den for sin Veltalshed og Retsindighed høitagtede Peter Hersleb, der 1737 succederede Worm, om ikke i Facultetet,* dog paa Bispestolen; 2) den for sin Orthodoxie og strenge Retsfærdighed bekjendte Nordmand, Peder Holm (Prof. Theol. extraord. fra A. 1738); 3) den lærde Kirkehistoriker Ludvig Harboe**, som vel først senere kom ind i Facultetet; men som allerede Christian VI. meget yndede og herligt benyttede som Visitator paa Island: da have vi — skjøndt jeg her har forbigaaet endeel nomina, fordi de vare kun nomina minorum gentium — et Udvalg af Rjøbendiske Theologer, som et lige langt Tidsrum vanskeligen skal fremvise Magen til. Alligevel ønskede Christian VI. endnu at hævde for Dan-

* Ved Rescript af 7de Marts 1738 dispenseredes han for at være tertius Theol. Prof. uagtet han beholdt Indkomsterne af Universitetet. Om den sjællandske Biskops Forhold til Universitetet haves en lærerig Udsigt i Engelstofts Efterretninger for 1823 S. 41—53.

** Ogsaa af disse Theologer giver Suhm en kort Characteristik paa anf. Sted. 10 Deel.

marks Høiskole og Kirke flere berømte Navne. Kongens trykte Breve vise, hvor omhyggelig han var for at faae dygtige (og om muligt berømte) tydske Præster til de ledige Embeder i Hertugdømmerne. Men hvilke Prydelser fra Udlandet han havde tilrænt sin Hovedstad, maa jeg her minde Læseren om. Tydskland havde i hans Dage neppe større Theologer end J. J. Ramburg, J. L. Mosheim og J. S. W. Jerusalem. Af Breve kan jeg bevise, at Kongen til forskjellige Tider gjorde sig Umag for at drage alle disse Mænd herind. Skjøndt Ingen af dem modtog Tilbudet, kunne vi dog ikke med Længsel forbigaae saa vigtige Planer. Joh. Jac. Ramburg hørte til samme Skole som Neuf, og var et lige saa ædelt Stud af den fromme speneriske Stamme. Niemeier kalder ham en af Frankes fortræffeligste Disciple*, udmærket som Bibelfortolker og Homilet. Hans Institutiones Hermeneuticæ sacræ gjaldt et halvt Aarhundrede som Hovedværket i denne Disciplin, og Mosheim henvisse til ham som et Monster i Homiletiken, baade i Theorie og Praxis. Han drev paa Grundighed, Simpelhed, bibelsk Løse og endelig paa Rænhed i Sprøget. Niemeier forstirrer (l. cit. pag. LII.), at man i hans Bog: Der Catechet, finder den i vore Dage

* S. Die universität Halle in ihrem ersten Jahrhundert. Pag. XLII.

faa tit misforstaaede Sokratiske rigtigheden affhandlet. Hvilken Gevinst vilde det have været for Danmarks Høiskole og Kirke at erobre en saadan Lærer! Hvem Ven tilkommer for at have anbefalet ham til Kongen, vides ikke med Visshed. Jeg har forhen (Mnemorosyme 2 Bind 276) yttrret, at det neppe var J. Rosenkrands, Skjøndt Underhandlingerne gif igjennem hans Haand. Snarere var det Brev Zinzendorf eller Oberkammerherre C. A. Pleß, eller Kongens forrige Lærer, Schröder, der Alle vare nøie forbundne med den halliske Skole. Saameget er vist, at Pleß i et Brev til Rosenkrands, som jeg har i Hænde, melder under 18 Marts 1731 — da Rosenkrands nylig var bleven Universitetspatron — at han kunde faae Ramburgs Adresse hos Schröder, samt at Kongen vilde, at Ramburgs Vocation skulde holdes hemmelig, indtil hans Svar ankom. Jeg har læst Rosenkrandses saare forbindtlig Brev til Prof. Ramburg (af 15 Mai 1731), hvori han melder ham Kongens Glæde over at Ramburg vilde modtage Indbydelsen, saasnart en naadig Afsped kunde bevirkes hos Kongen af Preussen. Den danske Resident von John i Berlin havde strax faaet Ordre til at udvirke en saadan; men da Frederik Wilhelm I. vægrede sig ved at give Slip paa den udmærkede Theolog, melder Rosenkrands nu Denne, at der var givne Residenten Befaling at gjøre nye og

kraftigere Forsøg paa at erholde en gunstigere Resolution af den preussiske Regjering. „Men skulde det falde anderledes ud — tilføier Rosenkrands — da vil det gjøre Hans Majestæt ondt, at maatte undvære en saa duelig, gudfrygtig og brav Mand.“

Et endnu berømt Navn er Joh. For. Mosheims. Han var uden Modsigelse sin Lids største Theolog. Da han begyndte sin academiske Bane i Kiel, og allerede 1722 opholdt sig nogen Tid i Kjøbenhavn, ved hvilken Leilighed han prædikede for Kong Frederik IV. og Kronprindsen i Frederiksborg Slotskirke: saa lader det sig let forklare, at den danske Regjering kunde falde paa at indbyde ham; men han fik tidligen saa gode Vilkaar, først i Helmstädt, siden i Göttingen, at han ikke modtog Tilbudet, ihvorvel han baade havde megen Ærefrygt for Christian VI. og Lyst til at faae Raadighed over de mange lærde inedita, der i de Rbhønske Bibliotheker havde vakt den fyrige Ynglings Forundring tilligemed en vis Uvillie imod de danske Lærde, der i Stillehed rugede over slige Skatte. Mosheims djerve og lidt fornærmelige Ytringer herom afføkkede Gram et latinsk ForsvarsSkrift, som findes oversat paa Dansk i S. Badens Universitets Journal, 5te Hæft, S. 7 fg. Mosheim fik maaffee aldrig Grams strænge Kritik at læse; derimod paa skjønnede han den store „Naade, Ære og Kjærlighed,“

som var bleven ham beviist i Danmark, ved at dedicere Christian VI., Aar 1738, den anden Deel af sin Sittenlehre der heiligen Schrift, i hvilken Dedication han ikke blot berømmer Kongens „vise, gudfrygtige, fredsommelige og lyksalige Regjering“, men siger, at Kongen ved sin Godhed havde gjort ham sine „Dienern und Unterthanen auf gewisse Weise gleich,“ uden nøiere at angive denne Lighed.

Ligesom allerede Mosheims Exempel viser, at Christian VI. i at vælge Theologer ikke saae paa en vis Skole-Tendenz f. Ex. den pietistiske: saaledes godtgjør Jerusalem's Vocation det samme. De nøiere Omstændigheder ved denne Indbydelse kjender jeg ikke; og kun i Grams Breve har jeg fundet den omtalt. Han skriver til en Ven: „Herr Jerusalem's Prædikener har jeg læst; og den, som var lagt Mærke til, om Skattens Mynt, fundet fortræffelig og saaledes som enhver Hofprædikant burde holde engang hver Maaned for et Herskab og Folks Regentere. Og hvis Manden er, som hans Prædikener, da skulde vel Ingen hellere ønskes herind. Mais entre fare et parlare er ofte stor Forskjel.“ De sidste Ord sigte til en vis Svaghed i Jerusalem's Character, som vi først

* See Suhms nye Samlinger til den danske Historie, 4de Bind, Side 155.

af hans nyeste* Biographie (i Zeitgenossen) have lært at kjende, imedens han nu snart i 100 Aar med Rette har været agtet som en skarpsindig, frisindet og veltalende Theolog. Jerusalem var allerede 1742 bleven Hofpræst i Wolfenbüttel og Opdrager hos Hertug Carl; Aaret efter tillige Provst for tvende Klostre; han havde megen Hengivenhed for det Brunsvigiske Huus; intet Under altsaa at han modstod Danmarks Tilbud, skjøndt de sikkert have været anseelige.

Da en Regjering bør bedømmes ikke blot efter hvad den har gjort, men ogsaa efter hvad den beviisligen har villet gjøre, burde disse Konge Christian VI.s Bestræbelser ikke forties. De vise — som saa meget andet — hvor grundløs Talen om denne Konges Vigotterie er. En Vigot vilde ei have gjort sig Umage for at faae en Moshem eller Jerusalem til sin Hofpræst eller Professor.

Det Meget, der endnu er at berette om Christian VI.s Forhold til Kirken og dens Lærere, gjemme vi til et andet Sted, og fortsætte her Betragtningen af de academiske Forhold, idet vi gaae over til det juridiske Facultet.

* Rettere: næstnyeste; thi jeg kjender en nyere (men saare maadelig) i H. Dörings Bænk: Die deutschen Kangelredner des 18ten und 19ten Jahrhunderts. 1830. 8. I ingen af disse Skrifter omtales hans Kalb til Danmark.

Det er almindeligen erkjendt, at Danmarks nyere Jurisprudens — saa riig paa vigtige Folger for Videnskab og Stat — daterer sig fra denne Konges Regjering. Som Hovedmomenter kunne nævnes, foruden den nye Universitetsfundats og Oprettelsen af en ny juridisk Læreskol, Valget af de tre ypperlige Professorer Høier, Stampe og Rosod Ancher; den nye Organisation af Høiestet, hvorom forhen i Mnemosyne er handlet; den forbedrede Lovgivning, saavel i Almindelighed, som især hvad de juridiske Provers Indførelse og civile Embeders Besættelse angaaer. For Forordningen af 10 Febr. 1736 kjendtes ingen juridisk Examen ved vor Universitet; nu indførtes den dobbelte, end bestaaende Prøve for de vordende civile Embedsmænd, strengere eller mildere alt efter de Embeders Bestaaenhed, som Candidaterne atgaaede. Vi have for (Mnemosyne II., 209) lagt Mærke til hvor strengt denne Anordning blev overholdt i Christian VI.s Tid* og paa et andet Sted anmærket, at det var først under Frederik V. Laqueierne begyndte igjen at indsmugles af deres adelige Herrer i civile Embeder. Her vilde vi blot tilføie een Bemærkning

* Amtmand v. d. Lühe i Colbing maatte afsætte en vis Jens Følstedt, som, skjøndt ikke examineret, var af Grev Dertz bleven gjort til Birkedommer ved Svandrup.

som vi laane af Langebæk, der var Diemidne til Forandringen. „Hvad Frugt og Nytte siger han i sin Sorgetale over Chr. VI. S. 46) denne berømmelige Anstalt haver gjort til de juridiske Studeringers Opkomst, kan alene sluttes af de mange brave Mænd af Landets egne Værn, som efter den Tid ere forfremmede ei alene til Doctores og Professores juris, men endog til andre Høies Embeder i Landet.“ Den vigtigste Frugt var dog, at ikke blot Professorater og Høiesposter, men alle Dommer Embeder og de vigtigere Administrationer i Fremtiden kunde besættes med sundeerte Jurister.

Andreas Høier savner endnu et ham værdigt Høieminde i den danske Literatur, naar man ikke dertil vil henføre dem, han selv har sat sig, hvor til jeg ogsaa regner hans i Aaret 1829 af Professor Falck udgivne vigtige Værk: *König Friedrich des IVten Leben* (2 Theile, Töndern 8.) Gode Bidrag til Forfatterens Biographie findes i Fortalen til dette Skrift, hvormed maa sammenlignes G. L. Badens Historie om den danske og norske Lovkyndighed, og en Opsats under Titel: „Noget om Juristen Andreas Høier og hans Fortjenester af det videnskabelige Lovstudium i Fædrelandet i Kbhvns Skilnderie Nr. 43 og 44 for 1829“; endelig ogsaa adskillige autentiske Oplysninger, som jeg har meddeelt i min Recension af Høiers Værk (Danst. Lit.

Lidende Nr. 1—3 for 1830). Her indskrænke vi os til følgende: Som Hovmester i den holsteinske Familie (til Lethrøborg) gjorde han tidlig fornemme Bekjendtskaber i Kjøbenhavn, og fremtraadte i faa Aar efter hinanden som Medicus (han concurrerede 1717* med Buchwald om et medicinsk Professorat) som Historiefriver (allerede 1718, da han for sin Danmarks Historie kom i Strid med Holberg), som practisk Jurist (1724, da Frederik IV. gjorde ham til Secretær i den norske Matricels Commission), som Kongl. Historiegraph (1722); endelig blev han 1729 udnævnt først til Committeret i Politi- og Commerces Collegio, siden tillige til Vicebibliothekar ved det store Kongl. Bibliothek. Men da Høier, som overhovedet var stærk i at gjøre Cour, havde vliift sin Beskytter, Biskop Deichmann, og sin høie Beskytterinde Dronning Anna Sophia en i Dine faldende Opmærksomhed, maatte han ved Kong Frederik IV.s Død dele disse formaaende Personers Skjæbne: at bortføres fra al Jndsydelse. Under 17 Nov. 1730 fik han Ordre at overløbere det Kgl. Bibliothek til Gram, ligesom Secretær Chr. Ludv.

* Første Gang han nævnes i Consistorii acta, er den 2den Juli 1717, da det bevilges at Stud. Medic. N. Høier maa disputere in auditorio superiori, og at, naar først nogle af auditores have opponeret, skal siden opponeres af Professorer.

Harbou samme Dag beordredes at aflevere Archievet til samme Lærde*. Imidlertid var Høier baade en altfor duelig Mand til ikke at savnes af en opmærksom Regjering; og han var altfer snild en Mand til ikke snart at vinde en ung Konges Naade, der hoit elskede Underdanighed og indsmigrende Bøsen, som Høier besad i en sjelden Grad. Han havde desuden to mægtige Belyndere ved Christian VI's Hof, nemlig den yndede Grev Joh. Ludv. v. Holstein, hvis Brødrers Hofmester han havde været, og den ei mindre begunstigede Hofpræst Bluhme, som stod Høier meget nær baade i Henseende til Blodforvandtskab og Jødested**. Disse to Mænd gjorde snart Christian VI. bekjendt med Høiers Fortjenster, saa at hans Unnaade varede kun kort og Høier benyttede dette Otium paa en værdig Maade til at skrive sin afdøde Belgjører's Kong Frederik IV.'s Historie og Levnet. (Dedicationen er underskrevet den 3de Mars 1732). Datum af Høiers Bestalling til Professor Juris har jeg ikke fundet; Falck antager, at han tiltraadte i Efteraaret 1734 (i Etatscaenderen for 1735, som udkom i Sept. 1734, saaar dette Embede endnu vacant). Saameget

* Sjæll. Tegnelser Nr. LXVII.

** Bluhme var fød i Tondern og Høier i Carlum ved. Et Par andre berømte Sønderjyder fra samme Gælder ere Georg Calixt og Georg Boega.

vist, at Høier inden dette Aars Udgang besad Kongens Yndest; thi d. 17 Dec. 1734 bekliffedes han til at være Tilforordnet i Missionscollegium, Meddirecteur ved Waisenhuset og tillige Secretær i Missionscollegiet. (Samme Dag blev Grev F. L. Holstein Præses, og Prof. M. Woldike Meddirecteur sammesteds). Ved samme Tid blev han Udsæst for i Høiesteret og 1737 General-Procureur i det danske Cancellie. I de fem Aar, han virkede som Jurist under Christian VI. udrettede han overordentlig Meget. Der blev neppe nedsat nogen Commission af Vigtighed, uden at han var Medlem deraf. 1738 fik han Etatsraads Titel, og døde den 28de August 1739. Han udgjør tillige med Gram og Holberg et uforligneligt Triumvirat ved Danmarks Høiskole under denne Regjering. Han har ogsaa det tilfældes med disse sine store Rivaler, at han intet Afkom efterlod sig; derimod en hertig, indtil denne Dag blomstrende, Skole af Lovkyndige. Hans Character lignede meer Holbergs end Grams. Den var neppe daddelfri, som dog Herr Etatsr. Falck i sin indholdsrige Fortale holder for. Klevenfeld, som sad med Høier baade i det danske Cancellie og i Høieste-Net, tillægger ham et inrivgant Væsen*; og den milde Biskop Hersleb klæ-

* See Werlauffs Efterretninger om det store Kongl. Bibliothek S. 130.

ger i sin Indberetning til Kong Frederik V. meget over Høiers (saavel som Bluhmes) Herfskehyge i General-Kirke-Inspectionocollegiet. Han kalder ham „en klog og skarpsindig, men derhos meget farlig og entreprenant Mand“*. Hertil kommer endnu en dobbelt Anke imod Høier, tagen af hans Historie om Frederik IV., først at han deri kalder Biskop Deichmann, som var hans Lykkes første Forfremmer, „en snu og gennemdreven Mand“; for det andet, at han tillægger Rostgaard — Høiers personlige Modstander — „en af Veltalshjerrighed og Hovmod sammensat Tænkemaade, og kalder hans Undvigelse til Everrig „en Forbrud, der kom crimen læse majestatis meget nær.“ En Partisthed sommer ikke en Historiefriver; ** paa den anden Side sommede det heller ikke os, vi over disse Svagheder vilde glemme hans udad-

* Theologisk Bibliothek 5te Bind (fra 1813) Side 156.

** Dänische Bibl. VI. Stück indeholder et udtog af en drig udkommen) Levnetsbeskrivelse, hvori Rostgaard faaer luttet Roes. Hans Bortviisning fra Cancelli fremstilles som et Bær af Misundelse og Forfølgelse. Thi det hedder: „Die achte Section (des Lebens) wird ein Exempel darstellen von einem beneideten und hart verfolgten, aber durch Gottes Schütz und des Königs höchstgepriesene Gerechtigkeit gerechtfertigt und mit derbareren Gnade angesehenen Bedienten.“ Dengang var Rostgaard endnu og var 74 Aar gammel. En anden Art af Partisthed!

Fortjenester. Foruden hans to berømteste Discipler, Stampe og Rosod Ancher — der Begge havde den Lykke efter deres Død at forherliges ved en Jac. Badens Veltalenhed — nævner Falck ogsaa J. N. Gold, og en Fjerde, der siden blev bekjendt som Historiker, var Mølmann. Nyerup har i sine Universitets-Annaler reddet fra Undergang — som han siger Side 310 — et Lections-catalog. „Det indeholder, disse ere hans Ord, Designation over de Forelæsninger, som de tre Rivaler Rosod Ancher, Mølmann og Stampe, der i Foraaret, da det juridiske Professurat var ledigt efter Høier, havde disputeret for at vise deres Duelighed, bleve ansatte til at holde.“ Af denne Ytring kunde Noget let slutte, at der var kun tre Concurrenter; men vi vide allerede af Jac. Badens Mindetale over Ancher, at der var Sex, hvilket ogsaa sees af Rescriptet til Rector og Professors af 6 Mai 1740, hvori det hedder, at Enhver af dem skulde indgive sit særskilte Votum om de sex Candidater, som havde disputeret om den vacante Professio juridica? Jeg tilføier blot den mærkelige Indledning til Rescriptet: „Siden vi have fornummet, at nogle af disse Candidater skal være en og anden af Eder paarørende, saa, paa det J. saameget desto friere og uden Undseelse udi

* De tre øvrige Concurrenter vare Bartberg, Gold og N. Horrebom. Vide Baden Opusc. Lat. Pag. 381. Mem. 4 B.

Collegio kunne votere, give Vi Eder hermed tilkjende, at J r.*** Endnu hører det med til de ugrundede Beskyldninger imod Christian VI., at han skulde have været misundelig over sin Faders Nøes og af den Grund forhindret Bekjendtgjørelsen af Høiers Værk, der rigtignok næsten heelt igjennem er en panegyricus. Vi vide nu af Christian VI.s Breve, at han selv tænkte paa at opreiste sin Fader en Statua equestris ved Christiansborg Slot; og jeg har desuden i Geheime-Archivet fundet et Udsnit fra Christian VI.s Haand, hvor han tilkjendegiver at have læst Høiers Værk med Bifald. Han taler oftere derom, f. Ex. under Stridighederne med Hamborg bemærkede han i en Promemoriam til sine Ministre, under Nr. VIII. Følgende: „Høier har ogsaa en god Esterretning om vor Ret imod Hamborg. Det var ogsaa godt, at han blev bændret til at opsætte noget; man kan først eftersee alindem man lader det trykke.“ Og under Nr. XI. „Høier skal have et Brevet paa at ascendere i Dødsretten i Slesvig til Sportler, saasnart En afgaader nu har dem.“

Rosod Ancher, der seirede i Kampen, som stittig Skribent bleven mere bekjendt i Litteraturen end Henrik Stampe. Denne var, som siden skulle see, et Par Aar Prof. Philosophiae i

* Sjællandse Tegnelser Nr. LXXI.

den han kom ind i det juridiske Facultet. Suhm, som havde hørt hans Forelæsninger baade over den danske og romerske Ret, vidner, at de vare ordentlige, lærerige og lyse. Af hans mange Tilhørere nævner Suhm X., 30, Cortsen, Koren, Bornemann og Dbelich, som Alle siden bleve duedige Embedsmænd, da han meget gik ud paa det practiske. „Hans søielige og omgængelige Sind — vedbliver Suhm; og vi høre ham gjerne tale om sine berømte Samtidige — samt hans Temperament gjorde, at han hver Aften var i Selskab, og siden kom han i saa mange Embeder*, at han ei kunde ved Skrifter gjøre sig bekjendt i den lærde Verden; men i sine Embeder var han utrættelig; skrev som General-Procureur vore Forordninger og mange Responsa og Betænkninger**. Han var en stor Ven af Bondens Frihed, men hans Godhed og Forsigtighed gjorde, at han ei kunde trænge igjennem med det, hvortil et uforsagt Mod, som ei skyer nogen Fare, og som saa at sige skjærer Knuden over, hører. Dertil skal en Luther, og han var en Melanchton.“ Skade, at Suhm ikke har sagt os, hvilke af Adelen det

* Iblant disse var ogsaa Dvaesturen ved Universitetet, hvilket Embede han — ligesom Holberg tidligere — forestod i mange Aar, endog som Excellence. Saalange Stampe sad i Consistorium, gik næsten Alt efter hans votum. Kun Dr. Peter Holm dannede en Opposition.

** Siden trykte, 6 Bind i 4to, Kbhvn. 1793—1807.

iser var, der under Frederik V. og i Begyndelsen af Christian VII.s Regjering saa haardnakket modsatte sig Bondens Emancipation. Dog dette vedkommer ikke Christian VI.s Tid.

Vi forlade Jurisprudentsen for dernæst at handle om Christian VI.s Omsorg for Medicin, Chirurgie og Naturvidenskab, hvorom vi, for siden at undgaae trættende Polemik, eengang for alle anmærke, at ifølge Nyerups Program tænkes der i Danmark aldeles intet paa Naturlære eller Naturhistorie før Frederik V.s Tid; og efter Niegels's tit gjentagne Paastand var navnlig Chirurgie aldeles forsomt, og efterdi der uden Chirurgie ingen Videnskabelighed skal kunne tænkes, var denne ene Forsømmelse nok for Niegels's til at fordømme Christian VI.s Regjering som uvidenskabelig. Saaledes lyder Fordommens Stemme; vi skulle nu høre Historiens; men foreløbig maa jeg dog erindre, at det ikke er først ved Kongens af mig bekjendtgjorte Breve, at hans videnskabelige Sands er kommen til Publicums Kundskab; den var længe tilforn bekjendt saavel af hans hidhørende Foranstaltninger som af Samtidens Vidnesbyrd. Af disse veed man f. Ex. at Christian VI. var en Ven af physiske Experimenter. Hee maatte oftere forklare for Kongen hvad der opdagedes i Naturlæren; og at det ikke stode

overfladisk, kan slutes deraf, at disse Foredrag vare rede flere Timer i Raad. Vi læse f. Ex. i Nye Tidender om lærde Sager Nr. 9 for 1745 Side 135—137: „I sidstafvigte Aar d. 18 Decbr. behagede det Hs. Kongl. Majestæt at lade sig paa sit Slot præsentere de fornemste Experimentere om Electriciteten, som nogle Maaneders Tid tilforn havde sat Lærde og Klærde i Bevægelse. Det ganske Kongl. Hershabs, som med Deres gracieuse Nærværelse bivaandede dette Experiment fra Kl. 4 til 8, fandt saa stort Behag derudi, at De (efterat Dem var vist Experimenterne med Attractionen, Lyset, Ilden, Antændelsen, Propagationen, og tilsidst, hvorledes man ved flere Maskiner kunde forstærke Ildens Force) lode sig samtlig, Alle paa eengang, electrifere, og fandt Behag i at see, hvorledes Ilden med en næsten insupportable force gik ud af den yderste Spidse af Hs. Majestæts Kaarde, Hendes Majestæts og det Kongl. Hershabs Klæder og Juveler. Tvende Aftener derefter blev fra Kl. 5 til 7 andre Experimentere i samme gout præsenterede, fornæmmelig hvorledes Electriciteten agerer differremment paa Couleurer, persisterer in vacuo, hvorledes man ved at slaae en Rage kan præsentere Planeternes Bevægelse om Solen, som og ved at slaae en Jernstang kan gjøre den magnetisk, og ved Slaget, efter eget Behag, forandre Polerne. Til-

sidst indlod Hs. Majestæt sig selv i en philosophisk discours med Lector Matheseos ved Sø:Etaten, Herr Hee, om Ursagen til disse forunderlige Phænomena. Referenten — der rimeligviis er Hee selv — tilføier: „Hs. Kongl. Majestæt viste ei alene, værende denne discours, Prøver paa sit ugemene Talent og store Behag for Videnskaber, men lod endog et offentligt Beviis derpaa see i at regalere bemeldte Lector Math. med en Present af 200 Rdlr. ved at formere hans Gage med 200 Rdlr. aarlig og desuden give til Experimentens videre Drift 100 Rdlr. aarlig.“ Kort derefter blev aabnet det ved Sø:Etaten ny indrettede Theatrum physico mechanicum, som indviedes med en Tale af Lector Hee, hvilken ligeledes Kongen bivaanede og fandt han saa meget Behag i Hee's Forelæsninger, at han befalede, „fra sit eget Model- og Kunst: Cabinet at udlaaene Alt hvad der kunde tjene til at supplere den ved Holmen værende Samling af physiske og mechaniske Instrumenter.“ Alt Kongen ogsaa ved given Leilighed sørgede for naturhistoriske Samlinger, sees f. Ex. af Brinnich's Indledning til hans Dyrhistorie. Der be rettes Pag. XXI. at Christian VI. i Maret 1731 kjøbre for 3000 Rdlr. en herlig Conchyliesamling bestaaende af næsten 5000 Stykker.

Enhver vil indrømme, at disse Kjendsgjerninger robe Interesse for Naturvidenskaberne. Vi kunne anføre flere. Hvis Nogen skulde indvende, at Kongen alt havde regjeret i 14 Aar, da han ved et Tilfælde fandt en ung Mathematiker, som var Physiker tillige; og at selv Hee's Navn ikke har nogen høi Plads i Naturlærens Annaler, da svarer jeg, at Christian VI. strax i Begyndelsen af sin Regjering stræbte at skaffe vort Universitet Lidsalderens første Physiker til Lærer, jeg sigter derved til Newton's berømte Discipel Peter von Muschenbroek, Professor i Leyden. Dette Navn havde den Gang iblandt Mænd af Faget omtrent samme Klang, som i vore Dage Davy's, Alb. Humboldts eller H. C. Ørsted's. Af et hollandsk Brev fra Muschenbroek til Gram — igjennem hvem Underhandlingerne gif — dateret Utrecht d. 19 Juli 1732, har jeg erfaret denne interessante Vocation*. Muschenbroek skriver, at han formedels Familie: Omstændigheder maatte af-

* Dette kunde Nyerup vide, da han udgav sit Program (1828) imod Chr. VI., thi jeg har 1810 releveret denne Omstændighed i Gram's Levnet (S. 55—56). Derimod kan Kiegels, hvad dette Factum angaaer, undskyldes, ihvorvel det ikke er blevet ganske ubekjendt i Udlandet. See Art. Muschenbroek i Convers. Lexicon, 6te Auflage.

flaae det Professorat, som Kongen af Danmark havde viist ham den Ære at tilbyde ham.

Det var heller ikke Kongen alene, der interesserede sig for disse Videnskaber, men ogsaa mange af hans Omgivning, f. Ex. Grev Danneberg, der fik Hæe ansat som Lector ved Sø-Etaten og Taffede ham Kongens nærmere Bekjendtskab; Grev J. L. Holstein, om hvis hidhørende Bestræbelser i Videnskabernes Selskab ovenfor er talt; Grev Chr. Ranzau i Norge, som opmuntrede Provst Spidberg til at skrive om Norges Naturhistorie. Ogsaa adskillige af den Tids anseeligste Lærde, hvis Sag Naturvidenskaberne og Statsøconomie ikke var, have dog anbefalet samme, f. Ex. Holberg paa mange Steder i sine Skrifter (med Sidehug til Philologie og Antiquiteter, der forekom ham at drives altfor stærkt); Pontoppidan, der baade som Professor, som Biskop i Bergen og Profanzler virkede meget for alle disse Sag; der uden at være egentlig artis peritus skrev Norges Naturhistorie, og, hvad der lykkedes ham endnu bedre, anstillede Betragtninger over Danmarks økonomiske Ballance; med hvem ogsaa Christian VI. vidste at have raadført sig i Statsøconomien; Gram, som uagtet sin Forkjærlighed for de philologiske og historiske Studier, lod enhver Videnskab vederfares Ret, og navnlig i et af Ryerup bekjendtgjort

Forslag (Univ. Annaler S. 304) ønskede at de theologiske Candidater, som have Stipendier, skulle tilholdes at høre Forelæsninger alene 4 Timer om Dagen (havende den Frihed at anvende flere om de vilde) over Jurisprudentis, Medicin, Mathematic m. m., for siden at anvende disse Kundskaber, deels i deres Embede, deels til lærde og nyttige Observationer in re physica patriæ, re Medica, Botanica, Anatomica og hundrede Slags Forbedringer i Kunster og Videnskaber at paatænke, paa den Maade, som de Svenske, saavelsom andre Nationer have begyndt. Fremdeles beviser Grams Afhandling: om Naturens Kunstværk i at forestille visse Ting's Aftegnning paa isisfrosne Vinduer, at ogsaa denne i andre Sag saa udmærkede Lærde har havt Interesse for Physiken; men at han tillige sølte samme for Naturhistorie, kan bevises f. Ex. af et Brev fra ham til Grev Ranzau, Statholder i Norge, hvori han yttre Længsel efter et Værk over Norges Naturhistorie (Pontoppidans var den Gang endnu ikke udkommet) og siger, „at Provst Spidberg, som var den eneste Norske, der var beqvem til sigt, burde, hvis han ikke var Præst, have en Pension for at reise hele Norge igjennem paa langs og tværs, og i alle Kroge gjøre Observationer*.“

* Brevet er trykt tilligemed flere i Wolfs Journal for Politik ic., Marts 1810 S. 207.

Saaledes tænkte Christian VI. og hans Raad: givere om Natur-Videnskaberne. Vi skulle nu høre, hvad der skede for Chirurgiens Opkomst. At stifte et eget Academie for denne Videnskab, var forbeholdt en senere Tid; men ihvor vigtig denne Satselse antages at være, er Hovedsagen dog stedse at en Videnskab dyrkes og ophjelpes; af mindre Vigtighed er det, paa hvilket Sted den dyrkes. Chirurgien bør desuden ikke løsribes fra Medicinen; følgelig har den sin naturlige Plads ved Universitetet. Ved at reformere dette maatte Regjeringen vel lægge Mærke til den underordnede Rolle, Chirurgien spillede saavel der, som overhovedet i Danmark. For at ophjelpes den, udnævnte Kongen Simon Krieger til General-Directeur for Chirurgien, og under 30 April 1736 afgik Ordre til de Deputerede for Finantserne, at udrede til Krieger 800 Rdlr. aarlig Løn og til aarlig Leie af et Sted for Anatomien 200 Rdlr. samt til Instruementers Anskaffelse 100 Rdlr. aarlig*. Ogsaa for det til Anatomiens Flor uundværlige Forraad af Cadavera sørgedes flittigen. Saaledes gaves den 3 August 1736 Ordre til Justitiën, at udlevere til Simon Krieger Cadaveret af Delinquentinden Ellen Jørgensdatter, som var dømt fra Livet**.

* Sjællandske Tegnelser Nr. LXIX.

** ibidem.

Alt dette skede uden Universitetets Deeltagelse. Deraf et Schisma; og at det heller ikke i hine Tider, saaledet som i vore Dage, manglede paa Consuetudinem de tvende invita natura affondrede Corporationer af Medici og Chirurgi, erfares af Actstykker i Cancelliet. Under 25 Mai 1736 indgave nemlig de medicinske Professorer Det harding og Buchwald Klage til Kongen over, at ved det ny oprettede Directoriat i Chirurgien var Præsidium in anatomicis et chirurgicis bleven dem betaget, hvorfor de bade Hs. Majestæt allerunderdanigst, at Facultas Medica maatte fremdeles beholde sin forrige Instre og presidium i Anatomien og Chirurgien. Herpaa svarede Geheimeraad J. L. v. Holstein (d. 10 Juli 1736) Prof. Det harding, at det var Hans Majestæts Vilje, at det skulde have sit Forblivende ved den publicerede Anordning, hvorved det dog ikke skulde være ham og hans Collega formeent, demonstrative saa og ved Collegia publica og privata at docere bande Chirurgien og Anatomien*. Men da Facultetet ikke

* Disse Oplysninger ere laante af Cancelliets Brevbog, da de ikke findes i Sjællandske Tegnelser. Om sine tvende medicinske Colleger yttres Gram sig saaledes i et Brev til Grev Rantzau: „Buchwald kjende Medicin (scil. som ubetydelig); og den anden Medicus Det harding, som vi fik fra Rostock, var en stor Mand derude; men sandelig intet miraculum her. Hans anatomiske

ret kunde rime de nye Anordninger med dets gamle Privilegier, da der ogsaa indløb Klager fra Amteskirurgerne i Kjøbenhavn: saa udstedtes en kongelig Ordre, dateret d. 5 Oct. 1736, til Juristen Høier, Liomedicus Carl og Stabschirurg Monsing, at de skulde sammentræde og undersøge de indkomne gravamina fra det medicinske Facultet og Amteskirurgi imod General-Directeuren for Chirurgien C. Krieger, og mægle saaledes, at Forordningen af 30 April 1736 ikke tilfidesattes, men concileres med de gamle Anordninger, hvorpaa Facultas Medica beraadte sig; men fornemmelig saaledes, „at Deres derved havende fornemste Diemærke, Chirurgiens og Anatomiens Befordring kan opnaaes.“* Udfaldet af denne Commissions Betænkning ledte til Stiftelsen af et Collegium medicum, hvoraf siden Sundhedscollegiet fremkom; thi under 28 Juni 1737 afgik et meget langt Kongebrev (10 Folio: Sider) til Justitsraad Høier og de øvrige Committerede i bemeldte Sag, „at Hans Majestæt allernaadigst havde approberet deres Betænkning om

Sectioner for Barbererne love os ingen store Ting om hans Physica experimentalis.“

* Sjæll. Tegnelser Nr. LXIX. Jeg formoder, at disse Ord vilde have rørt Riegels's Hjerte, dersom han havde kjendt dem og hvis han ellers virkelig elskede disse Videnskaber saaledes som han affecterede.

at oprette et Collegium medicum.“* Dette gik dog nogen Tid i Langdrag; thi det næste Rescript, jeg i Cancelliets Archiv har fundet, er af 5 Febr. 1740 og fileet til Dr. Joh. Samuel Carl, Dr. Henr. Laub, Stabschirurg Joh. Conrad Montzinger og Hofschirurg Joh. Alb. Monsing, med Ordre at forfatte og til nærmere Approbation indsende et Project til en Anordning angaaende et Collegii Medici Oprettelse.** Da der i dette Collegium sadde baade medicinske og chirurgiske Udforskerer, var dets Oprettelse ei alene i anden Henseende gaadlig, men ogsaa et velvalgt Middel til at opfatte de to forskjellige Interesser under en høiere Eenhed. Denne Udøi — der rimeligviis skyldes Høiers Snildhed — har Lighed med Grev Zinzendorfs Brodrennitet, bestaaende af forskjellige Troper, hvori baade Lutheraner og Reformerte salva conscientia kunde antages. Det er nuomstunder almindeligen erkjendt, at Concurrence er gaadlig for enhver Videnskabs, som for enhver Sags, Fremme; men det erfares heller ikke saa sjeldent, at selv Den, som forhen glædede sig ved et Monopol, høfter uventet Fordeel af dets Afkæffelse ved fri Concurrence. Ogsaa her finde vi et Exempel; thi iftedensfor at det tilforn var vanfæligt for Universitetet at faae de fornødne Ca-

* Sjæll. Tegnelser, Nr. LXX.

** ibidem Nr. LXXI.

davera til Dissection, udsædtes nu (d. 20 Januar 1741) et Rescript til Professor Medicinæ B. J. v. Buchwald, at ligesom General-Directeuren for Chirurgien, Krieger, fik Cadavera fra Borneshuset, fattigvæsenets Hospitaler og saadanne flere Steder, maatte ogsaa Universitetets Theatrum anatomicum erholde samme.* Et andet Beviis afgiver Rescriptet af 18de April 1744 til samme Prof. Buchwald, hvori Kongen tillader, „at der ved Universitetets Theatrum anatomicum maa ansættes en habil Studerende til at være Professor og derfor aarligen at nyde 200 Rdlr. af de 400 Rdlr. som af Hs. Maj. vare tillagte General-Directeur Krieger til 4 Pensionairs at holde.“ Jeg bemærker i Forbigaaende, at af disse Pensionairs ere siden Reserve-Chirurgerne ved chirurgisk Academie fremkomne.

Som de berømteste practiserende Læger i Christian VI.s Tid maae vel, foruden de allerede nævnte, ansees Dr. Bing** og de Tre, som have understrevet visum repertum over Kongens Liig: Archiater v. Asperen, Lischirurg Putschner og Hofchirurg

* Sjællandske Tegnelser, Nr. LXXII.

** Af Grams Breve mig bekjendt som en original Mand, en ivrig Disputator saavel i theol. Materier, som i Statsens Sager. Her var han, næst Grev Danneskjold og Schoutbynacht Suhm, Wenstrups ivrigste Medstander.

Wohlert. Men det var langtfra at Noget af dem hævede Lægekunsten til den Høide, som den enten havde haadt i det 17de Aarhundrede under D. Worm, Thomas Bartholin og N. Steno, eller som den siden i Christian VII.s Dage atter naaede. Ligesaa vist er det, at Naturvidenskaberne under Lygeholm, Oder og Gunnerus gjorde raffere Fremstridt end i Christian VI.s Tid; men dette var en Folge af Omstændighederne, ingen forsætlig Tilfædsættelse. Naalig trængte Botaniken til at opbjudes; thi begge Buchwalderne vare — forstikker Henrik Steffens — meget maadelige Botanikere*. Den største Noes, jeg veed at yde det danske Medicinalvæsen efter Frederik IV.s Tid, er at Sundhedspolitiket meget forbedredes, hvilket vel maa ansees som en stærkt medvirkende Grund (vi

* See Botanikens Skjæbne i Danmark, som Anhang til Willdenows Værebog i Botaniken af Steffens. Side 354. J. W. Hornemann nævner i sin Præfatio ad Nomenclaturam Floræ Danicæ kun den ene Buchwald (J.) og det er heller ikke nogen mention honorable. Faderen heed Johan v. B. og Sønnen Balthasar Joh. v. B. Rottbøl omtaler dem Begge (loc. cit. S. 416), vel med Skaansel; dog saaledes, at Dabbelen stikker igjennem. Han havde selv studeret under v. B. den yngre, der fulgte Faderen som Professor 1736 og bode 1763, efterat han et Par Aar iforveien havde overdraget Rottbøl i sit Sted at foredrage Anatomie og Botanik.

glemme aldrig Forsynets Baretægt), til at ingen pestagtig Sygdom har hjemsogt Danmark siden Aaret 1711. Naturhistoriske Samlinger findes efter den store Ildbrand — som Brännich medder Pag. XXI — hos Seehusen, Præsten M. Reenberg, Dr. Vos og Riis i Kbhvn.; og i Syen hos Professorerne Bircherod og Luja.

XX.

Ville vi nu kaste et Blik paa de Videnskaber, der ere henlagte under det philosophiske Facultet, da er det billigt, at Begyndelsen gjøres med Philosophien selv. Denne Videnskab fik netop i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ved de tvende Tydskere Leibniz og Wolf en ny Gestalt. Man vil formode, at de danske Lærde ikke bleve ligegyldige derfor; og jeg har allerede paa et andet Sted beviist, at dette forholder sig saa, ihvorvel der ingen Revolution bemærkedes i den danske saaledes som i den tydske Philosophie. Dette er let at forklare. De Mænd, som den Gang stode i Spidsen for Danmarks Literatur — Gram for den lærde, og Holberg for den populære — vare ikke speculative Hoveder. Holberg, skjøndt Professor i Philosophie, foragtede endog al dybere Speculation, og

* See Philosophiens Historie i Historisk Calendar 2den Aargang, S. 167 fg.

spottede, som bekjendt, i et Program (der dog af Consistorium blev tilbageholdt) over Metaphysiken. Han erkjendte ingen anden Philosophie, end den practiske. Denne var ham kjær, og hans Natur og Folket (af 1716) vil rimeligviis vende det ældste danske philosophiske Skrift, som vore Efterkommere ville læse. Leibniz's Ideer sysselsatte dog mange Danske; Forsøg i Theodiceen og Forklaringer af harmonia præstabilita hørte ogsaa her en Tidlang til de Lærdes topics of conversation; ja selv Humanisten Gram skrev — dog, som det synes, kun til eget og Venners Noerkskab — en Tractat om den bedste Verden, hvilken end glemmes iblandt hans Anekdoter. Men de to Mænd, som i Danmark gjorde Epoche, hvad den Wolfske Philosophie angaaer, ere Henrik Stampe og Jens Kraft. Hiin indførte den først ved vor Høiskole; Denne i vor Literatur. Begge havde studeret nogle Aar i Tydskland; og Stampe endog boet i Wolfs Huus paa den Tid, han var forviist fra Halle (1737). Det er et gammelt Sagn, at Stampe lagde Skjul paa dette sit Opholdssted, og man har deraf villet udlede, at Christian VI. havde Mistanke til Wolfs Philosophie. Det er bekjendt nok, at Pietisterne i Halle, ei blot Professor Lange, men selv den ædle Franke, af denne Philosophie befrygtede Farer

for Christendommen*. Dog var dette ikke Tilfældet med alle Pietister, og mindst med den Mand, i hvem vor Konge saae Pietismen repræsenteret, hans Hofpræst, Professor Neuf. Denne Theolog havde i Tübingen drevet den Wolfiske Philosophie med stor Iver, og hans første Disputats ved vort Universitet (den pro loco, holdt 1732): de usu experientiae spiritualis in scripturarum interpretatione, røber endnu Forkjerlighed for Wolfs Ansættelser og Beviismaader, uden at dette paa mindste Maade skadede ham enten hos Kongen, eller Sæculeret eller Universitetspatronen**. Da Kraft

* For disse toende Theologer var rigtignok vor Konge den høieste Agtelse; og jeg har i Sjællandske Tegnelser Nr. LXXII fundet et Rescr. af 25 August 1741 udstedt saavel til Biskopperne i Danmark, som til Rector og Professorer, at alle Studenter, som i Halle lægge sig efter Studium theologicum, skulle holde sig til de to Proff. Sange og Francke, og fra dem medbringe testimonia."

** Dette sidste vil man mindst undre sig over, da J. Rosens Erands ingen Ven var af Pietismen; men jeg finder heller ikke, at G. A. Pleß tog Neuf det ilde op. Der Stampe skjult sit Ophold hos Wolf, er det rimeligvis skeet nærmest med Hensyn enten til Pleß eller Blühme. Den sidste har vel og udvirket det nysnævnte Rescr. 1741 var Wolf vendt tilbage til Halle, og da var Rosens Erands ei længer Patron for vort Universitet.

tion (1742), kan man sikkert forudsætte et nærmere Bekjendtskab imellem dem, og deraf tildeels udlæde Krafts tidlige Forkjerlighed for speculativ Philosophie. Kraft skrev allerede som Student vigtige Afhandlinger over svære mathematiske og philosophiske Problemer; siden som Professor i Sorø (hvorhen han kaldtes i Christian VI.s Dødsaar) var han den første, der leverede philosophiske Afhandlinger til Videnskabernes Selskab, og tillige den første, som paa Dansk udgav systematiske Lærebøger*, hvilke ydermere ere forfattede i et reent, kraftfuldt, sammentrængt og med nye Kunster beriget Sprog. Alt hos ham svarede til hans Navn; ifkun synes han i sin Ungdom at have følt sin Kraft altfor levende; thi han sagde da — til Suhms store Forundring** — at han ikke vilde bortbytte det, han vidste, med al den Lærdom Gram besad.

Stampe var altfor kort Tid Professor i Philosophie — kun fra 1741 til 1743 — til selv at gjøre Epoche i denne Videnskab. Det maatte han overlade til sine Disciple, imedens han for sin Deel kom til (som Jacob Baden i sine Opuscula pag. 456 rigtigt har anmærket) især at stynde Philoso-

* Næmlig Logik og Ontologie 1751, Cosmologie og Psychologie 1752 og Naturlig Theologie 1753.

** Samtl. Skrifter. 10 Deel 25.

phien Tak for den gaarlige Indfydelse, som den yttrede paa hans grundige Jurisprudenz. Vi tilføie blot den Notice, at ligesom den første*, saaledes var ogsaa den sidste Wolfianer iblandt Kjøbenhavn's Professorer en Jurist**. Som Stampe's mærkeligste Discipel maae vi her omtale Frederik Christian Eilschow, der blev Student samme Aar, som Stampe holdt sit første Collegium over Philosophien, og uden Tvivl af denne Lærers herlige Foredrag begejstredes til at fremtræde allerede i sit 18de Aar som philosophisk Skribent, (med sin korte Anviisning til at eftertænke, efter de Ustuderendes Begreb, 1743). Alt dog ogsaa Stampes værdige Medbejler, som fod Ancher, ansporede vor unge Philosoph —

* Ved at kalde Stampe den første, maa dog erindres, at Gram alt i A. 1737 skrev til Grev Ranzau: „Der er nu intet Universitet i Europa, jusqu'à celle de Copenhague, hvor man jo finder nok af Philosophia Wolfianæ sectatoribus til at lære sig det seltsomme o. s. v.“

** Næmlig sal. Etatsraad Hurtigkarl, der vedblev endog i det 19de Aarhundredes 3die Decennium at følge Wolf, saaledes som han kjendte ham igjennem Nørregaard. Jeg glemmer aldrig den Glæde, jeg engang, uden at tænke derpaa, gjorde salig Hurtigkarl ved at rose Wolf og forsvare ham, jeg husker ikke mere imod hvem, maaskee var det i Anledning af Pastor Grundtvigs Dom i hans Verdens-Kronike.

der vel hvis han vilde vorde berømt maatte bruge sin Ungdom, siden han aldrig blev gammel — sees af den Fortale, hvormed Ancher ledsagede Eilschows philosophiske, historiske og oeconomiske Skrifter, der 1746 udkom i maanedlige Hæfter. Ogsaa Holbergs Indfydelse paa hans Dannelse er siensynlig. Ei alene valgte han sig Modersmaalet til Organ for sine Gransfninger, men han skrev philosophiske Breve i populær Stil, ganske efter Holbergs Maneer, skjøndt uden hans Vitigtighed. Eilschows største Fortjeneste er dog maaskee den: at han berigede Sproget, endnu tidligere end Kraft, med endeel gode og unndværlige philosophiske Kunstord*. Han døde 1750, 25 Aar gammel, af Smaakopper.

Det andet Fremstød, som Philosophien fik i Danmark, vedkommer os ikke her, da Mændene, fra hvem det kom, Gunnerus, Lyge Rothe og Riisbrigh, Alle ere yngre; endnu mindre tør vi omtale de nyeste Fremstridt**, der skyldes den kan-

* Jonf. herom en udførlig Artikel i Odin Wolfs hist. Ordbog, 5te Bind, og Professor Molbechs Bemærkninger i hans indledende Oversigt til hans Danske Ordbog.

** Om disse see Hist. Calendar. Anden Aargang, Side 177 følg.

tiske Philosophie*, og Niels Treschow, Henrik Steffens, J. P. Mynster og Sibbern.

Om de mathematiske Videnskaber er ikke Stort at tilføie det, som allerede ovenfor herom er berettet. Ved Universitetet foredroges de, ikke uden Berømmelse, af den ældre Horrebow, af Ernst Gotlieb Ziegenbalg (en Søn af den berømte Missionair og fød 1716 paa et Skib som gik til Tranquebar), der ogsaa 1744 oversatte Euclid paa Dansk, og af den som Lector i Sø-Statuten omtalte Hee. Dennes Belynder, Grev Danneffjold, er os bekjendt fra et foregaaende Capitel som Mester i den anvendte Mathematik. Det samme gjælder om hans Antagonist, Commandeur Benstrup og om hans Yndling, den reisende Norden. Derimod har Benstrups Ven, Frederik Lütken, udmærket sig som Skribent i et andet Sags Statsoeconomien — en Disciplin, som endnu var i sin Barndom, men meget tidlig blev dyrket i Danmark af Erik Pontoppidan og Frederik Lütken. Hvad der standsede denne interessante Videnskabs Fremfærd, var her, som an-

* De danske Philosopher, paa hvis Skrifter denne Philosophie yttrede stærkest sin Indflydelse, vare Chr. Hornemann, M. G. Birckner, A. Gamborg, P. E. Müller, M. S. Bornemann og den danskerede Schmidt-Philfeldt.

densfæds, deels gamle Fordomme, der langsomt udryddedes, deels Mangel paa Publicitet. I det Land hvor dette Gode havde, fremkom det første Mesterværk, jeg mener Adam Smiths Undersøgelser om National-Bevstand, hvilket Værk blev i Aaret 1779 (meget maadeligen) oversat paa Dansk af J. Dræbbye. Af Mangel paa et mere passende Sted vil jeg her omtale et Rescript, vedkommende Islands Deconomi: det er under 31te August 1742 udfædt til Gram som executor testamenti i Prof. Arne Magnusens Bo, om at lade den islandske Fordebog, som fandtes i dette Bo, men paa Islandsk, (forfattet af A. Magnusen og Vice-Laugmand Vidalin, ifølge Kongl. Befaling af 22de Mai 1702, og til hvis Forfærdigelse der Tid efter anden var assigneret 4448 Rdlr.) oversætte paa Dansk, indbinde og indlevere til Rentekammeret. Jeg mindes ikke, i Grams Papirer at have fundet noget om denne Sag.

Hvis det ævum Christianicum, vi her skildre, kan rose sig af at have indført Grundsforbedringer i Theologiens Studium saavel som i den danske Kirke (hvorom siden); at have skabt den juridiske Videnskab iblandt os; at have fremhjulpet Lægekunsten

og Naturlæren efter Tidernes Leilighed; saa staaer endda den store Noes tilbage: at i samme Tidsalder stiftedes den endnu i vort Fædreland blomstrende historisk-philologiske Skole, og tillige lagdes Grundvolden til Danmarks nyere skjønne Literatur. Det første afgiver Grams, det andet Holbergs rette Udkomst til Udødelighed. Hvis det sidste Navn i vore Dage klinger mere universalthistorisk end det første; da var det omvendt i de store Mænds Levetid. Den Gang kjendtes Johannes Grammus over hele den lærde (philologiske) Verden; Holberg kun i Skandinavien og Lybskland. Naar Danske i Frederik IV.s og Christian VI.s Tid reiste udenlands, da vare de to Navne, som alle vegne lode dem imøde, ikke begge de nysnævnte; men Grams og Frederik Rostgaards. I den Grad herskede endnu det latinske Sprog i den lærde Verden, at man kun ved at benytte det banede sig Vej til Navnekundighed. Dette gjorde Rostgaard i flere Skrifter end Holberg, ligesom han ogsaa lod adskillige Værker, selv sine *Deliciae Poetarum Danorum*, trykke i Udlandet, og overhovedet, forsængelig som han var, meget dyrkede fornemme Bekjendtskaber, hvorom Holberg lidet eller intet bekymrede sig. Havde kun Rostgaards moralske Character været en saa rig Gehalt, som hans literære Færd utvælsteligen havde, skulde vi ikke blot have taget ham i

Forsvar mod Høiers overdrevne Beskyldninger; men ogsaa imod den Glemsel hos det danske Folk, hvori han nu er nedsunken, og det uagtet hans ædle Fader, Hans Rostgaard, vovede sit Liv for Fædrelandet, og Sønnen, trods sin Guldtørst, dog i levende Live befordrede med sjelden Jær dansk Literatur, (for ikke at tale om den latinske), danske Ordboogsarbejder, ja selv danske Mænd, navnlig Jacob Langebek, og endelig ved sin Død stiftede en Lærestol for Fædrelandets Historie og Oldsager, hvilken snart vil træde i Live. En saadan Mand forjente, uagtet sine unægtelige Feil (dem vi for have omtalt i *Mnemofyne* I. S. 257 fg.) et andet Lov, end det Riegels — der som Menneske ikke stod høiere, og som Lærd uendeligt lavere — har tillagt ham i sine smaae hist. Skrifter. Thi da hverken Gram eller Langebek brød med ham, efter at Mislighederne ved hans Embedsførelse vare opdagede, kan han ikke have været saa foragteligt et Menneske, som Riegels har villet gjøre ham til. Den Omstændighed, at Rostgaard udgav Psalmer (allerede som Student lod han i Oxford 1694 prægtigen trykke *Theatro Sheldoniano* den af ham oversatte Psalm: „Hvo ikkun lader Herren raade o. s. v.), synes især at have paadraget ham Riegels's Had. Men jeg formener, at den Mand,

som Gram og Langebek vedbleve at elske*, kan ikke fortjene at hades, ja ikke engang at omtales paa en saa haanlig Maade, som Høier har gjort. En gammel Philosoph vilde sige: Nemesis, fortrydelig over den ufortjente Forgubelse, der ydedes længe Rostgaard, som Storkantsler Reventlows Svoger og Dronning Anna Sophias Svoger, har nu fuldbyrdet sin Straffedom. Vi sige: Næsten i 100 Aar har Rostgaard hvilet i sorten Muld; det er Tid, at hans Eftermæle erholder den ubestikkelige Sags Stempel. Jeg skjønner ei rettere, end at dette maa vorde: „Frederik Rostgaard var en lærd, dygtig og fædrelandskindet Mand, skjøndt ikke stærk nok til at modstaae enten Guldets eller Hofgunstens Fristelser.“ Som Lykens Rjeledøge blev han forfængelig og pengegjerrig; men i selvforskyldt Modgangs Skole luttredes hans Sjælevedelige Benneres Trofasthed tilbagekaldte hos ham alle hans Ungdoms bedre, deriblandt ogsaa hans Fædres patriotiske Følelser; og efter disses Tilslagn nedskrev han sit Testament, hvilket ogsaa Andre end en Professor ved Kjøbenhavns Universitet maatte agte.

Men en langt anden Mand var rigtignok Hans Gram, hvis Navn ideligen møder os i denne Tid.

* Den i Noten ** Side 112 anførte Røes er rimeligvis Langebek.

Cultur-Historie. Det var Beundringen for hans — som mig syntes — ei noksom paaskjønnede Fortjenester, der for 24 Aar siden gjorde mig til Biograph. Jeg har siden den Tid skrevet om saa mangen dansk Lærd og om saa mangen anden stor Mand; men jeg dommer endnu som den Gang, at af alle Danmarks Vædlinge — saavidt som jeg kan vurdere Lærdom, i Forening med Viisdom og Dyd — var Ingen større end Gram. Skjøndt jeg nu paa et andet Sted* har udførligen omtalt hans lærde Virksomhed, og selv i nærværende Skrift anførte ei lidet om hans Deeltagelse i Videnskabernes Selskab, maa jeg dog i Korthed karakterisere ham og hans Skole. Denne var i Grunden dobbelt; een for Historien og een for Philologien. Thi Gram var lige udmærket i disse to Fag. En saadan Durtale af Gram paa dette Sted fordrer allerede den nære Forbindelse, hvori han stod med Kong Christian VI; thi det er vist, at udenfor det theologiske Facultet var der ingen Lærd saa beskæftiget i Kongens Yndest som Gram. Det var maastee ikke den sidste Grund til Holbergs Jalouise, at Christian VI idelig lod Gram komme til sig, raadspurgte ham om alle videnskabelige Anliggender, anbragte ham i alle Commissioner, erkjendte sig om hans Befindende, naar han var syg o. s. v. Ei mindre

* Det Skand. Literat. Selskabs Skrifter for 1810.

var Gram agtet af samtlige Stats-Ministre, der ogsaa vidste at drage Nytte af hans Duellighed og Arbeidsomhed*. Med al denne Grams Indflydelse, og uagtet de mange betydelige Embeder, han bestyrede, blev han dog meget seent Statsraad, nemlig kort før Christian VI.s Død: saa fri var han for Forsængelighed. Det samme Træk fremlyser af hele hans literære Liv. Han tænkte aldrig paa, hvad der kunde skaffe ham Celebritet i den lærde Verden; men han arbejdede blot for at gavne Fædrelandet og tjene sine Venner, hvorfor ogsaa endel af hans vigtigste Arbejder ere afløkkede ham som Vennehjælp, f. Ex. hans usortlignelige Noter til Meursii Danmarks Historie; hans Bidrag til Miscellanea Lipsiensia, til Fabricii Bibl. Græco, til Dukers Thucydide v. s. v. Formedelst denne Beredvillighed til at meddele Andre af sin Lærdoms Gylde kaldte Menckenius ham de Danske's Pörsch. Men at han ikke attraaede sig Noes, ses deraf, at det især var afdøde Forfatteres Værker, som han tog sig af. Havde Gram blot været Udgiver af Andres Skrifter, vilde han endog være udbødelig i vor Literatur; saa vigtige vare de

* Paa hvilken fortrolig Fod Gram levede med P. Lesse, J. Rosenkrands, Løvensørn og Chr. Hanzau, viser allerede hans 14de Brev til Sidstnævnte i Wolfs Journal for 1810. April, S. 98 fg.

opera posthuma, han bekendtgjorde, og saa fyldestgjørende var den Maade, hvorpaa han udførte dette Hverv. Over to af Danmarks ypperste Konger henlaae uddgivne Hovedværker; det ene var Niels Krag's Annales Christiani III. med Stephani's Fortsættelse; det andet Fjerde Christians Historie af N. Slange. Da jeg i Grams Levetid har fattet mig atfor fort om disse Skrifter, der ere saunde Prydelser for Christian VI.s Tid, vil jeg her udlade mig noget fuldstændigere derom; ogsaa for at vise, hvilket Mønster Gram opstillede for dem, som udgive Andres Skrifter. Grams Fortale til det første — hvilken, særskilt trykt, vilde være en ordentlig Bog — godtgjør allerede at han var baade en grundig og (paa Latin) veltalende Historieforfatter. Den indtager med Register 139 Sider in folio (Kbh. 1737). Først handler Gram om Anledningen til denne Udgave, derefter om Bogens Hovedforfatter N. Krag, hans Fortjenester som Statsmand og Skribent. Dernæst om Cl. Christ. Lyschander og den af ham begyndte Historie om Christian III. Derpaa om Meursius, hvem Christian IV. indkaldte fra Holland. Hvormæget han skylder Krag; han forstod at laane med Smag og Forstand, ganske forskjellig fra Lyschander. Prøver paa denne ukritiske Historieforfatter's Fremgangsmaade. Han forandrede sundom smukt Latin, fordi

han ikke forstod det, og sammenblandede heterogene Ting. Dog holder Gram for, at han ikke har digtet den interessante Begivenhed, som han er den eneste, der fortæller, nemlig om et Budskab, Kong Christian II under Interregnum skal have sendt fra sit Fængsel til Rigets Raad og adskillige høie Adelsmænd, med et ydmygt Brev, hvori han bad om at faae Riget igjen*. Derefter handler Gram om Krag's Troværdighed; og forsikkrer, at hvis Kæserne af ham vente nogen Trettesættelse til Krag, tage de fejl; thi Krag fortjener at berømmes ikke alene som en tro, men som en aldeles upartisk og nøiagtig Historiefriver, eller — hvis man ønsker at høre Gram selv — paa Latin: Verum hanc (notam censoriam) tantum abest noster ut sit pro-meritus, ut potius nihil tam æquum videatur, quam incorruptum ejus animum laudare, nihilque tam expeditum nobis, quam acerrimam in eo veritatis curam diligentiamque agnoscere. Et hoc quidem ipsi præconium non modo tribuimus perlibenter, sed et testimonium boni, fidelis et præclarum historici merito ac scientes impertimur. Derefter anføres en lærerig Sammenligning imellem Krag

* Maaflce faae vi snart nærmere Oplysninger herom i de Actstykker til Kong Christian II's Historie, som ere meddeelte fra det Bayeriske Rigsarchiv, og nu udgives af Hr. Kammerjunker Reedg.

og Hvidtfeld, til Fordeel for den første. Derpaa følger (Pag. 47—67) en lang Excurs om den schmalcaldiske Krig, hvoraf fremgaaer, at Christian III uden Grund er bleven beskylt for at have brudt sit Ord og at have forladt de tydske Protestanters Sag. Dernæst: Undersøgelse om det, som Hvitfeld har mere end Krag; om det, Meursius har forbigaaet. Om Hertugdømmernes (Slesvig's og Holsteens) Deling, som baade Hvitfeld og Krag kun løselig berøre. Tilfsidst om den Feil hos Krag at ville latinisere nordiske Navne og moderne Begreber, hvorved de blive uforstaaelige (deri ikke fulgt af Meursius, eller Gram, som dog begge vare store Stilister). Side 71 begynder Gram's Skildring af Stephani's Fortjenester og Levnet; iler om hans Fortsættelse af Christians III's Hist. Nogle faa Exempler paa Feil hos ham anføres. S. 70—79 en Episode om Joh. a Laseo og hans reformeerte Menighed, som Christian III ei vilde bestaa i Danmark — et apologetisk Forsøg, som siden blev videre udført af Biskop Harboe. I det Stephani's Beretning om Peder Dxe rettes, meddeles tillige vigtige Momenter til denne Statsmands Levnet (endnu flere meddeelte Gram Dxes Biograph, Nyge, hvis Bog derved fik stor Værdi). Om Christ. Pedersens danske Oversættelse af Saxo (hvor Gram dog har begaaet en liden Misfor-

staaelsessfeil, hvorpaa Nyerup har gjort opmærksomhed i sin Bog om Middelalderens Literatur). Kritik af Stephani Fortælling om, at Christian III vidste sin Død forud. Endelig om Tillæggene til denne Historie 1) den Kiøbenhavnste Neces, 2) den kongelige Ordinant's, 3) Universitetets Fundats. Om de øvrige Skribenter, der have havt det Forsæt at skrive Christian III's Historie. — Saameget for at antyde Aligholdigheden af denne Fortælle. Endnu større Fortjenester har Gram som Udgiiver af den anden Konges Historie. Disse har J. H. Schlegel allerede udviklet i Fortællingen til sin tyske Oversættelse deraf*; men vi kunne her dog ikke ganske forbigaae dem samme. Niels Slange, der døde 1737 som Conferentsraad og Yndling af Christian VI., var tidligere bleven opmærksom paa Fjerde Christians Historie. Han var en Søn af Biskop Peder Willadsen der, som Præst i Slagelse og Deputeret paa Rigsdagen i Kiøbenhavn 1660, spillede en vigtig Rolle. Slange havde i mange Aar arbejdet paa sit voluminøse Værk, og nu, da det skulde overgives til Pressen og sidste Haand lægges derpaa, var han gammel og krafterløs. Han overgav da Værket til sin Kongelige Belynder. Denne gjennemlæste

* Geschichte Christian des IVten, von N. Slange, 4te Aufl., Leipzig, 1757. — S. 1757—71. 4te Aufl. — S. 1757—71. 4te Aufl. — S. 1757—71. 4te Aufl.

idetmindste en stor Deel deraf, i Manuscript, skjenkede det sit Bifald, talende med Gram derom, og befalede at det, gennemseet af Gram, skulde udgives paa kongelig Bekostning, men Alt, hvad det indbragte, tilhøre Slange eller hans Arvinger. At dele Honoraret imellem Forfatteren og Gram, valde hverken Denne eller Kongen ind. Gram begyndte i Sept. 1734 at gennemgaae Værket og heelt igjennem at sammensigne det baade med trykte Skrifter og Archivdocumenter. Hans Noagtigbed og skre Kritik fandt overalt Meget baade at rette og at udfylde. Imidlertid vil den sagkyndige Læser snart mærke — hvad baade Schlegel og Langes bet have udhævet — at der er stor Forstjkel paa Værkets to første og dets to sidste Parter, da Forbedringerne af Gram ere langt hyppigere i disse end i hine. Grunden dertil er, at Slange endnu levede, imedens hine Parter tryktes. Da han døde, fik Gram friere Hænder, hvorfor ogsaa Værket fra 1613 af (d. e. i dets $\frac{3}{4}$ Dele) kan betragtes halvt veis som Grams eget. Skulde Nogen finde, at Gram burde have indgrebet ligesaa djernt fra Begyndelsen af som siden, da glemmes baade Hensyn til Christian VI.s Befaling til Gram, saameget muligt at skaane den gamle, noget paastaende, Slange, og Hensyn til hvad en Revisor skylder den medvirkende Forfatter. Det er et stort Bedris

paa Grams Godmodighed, at han ikke brød med Slangen, naar Denne forsøgte Feil, som Gram erkjendte og for hvilke Gram kunde vente sig Paatale af Efterkommerne. Schlegel — en Mand, der værdigen traadte i Grams Fodspor — har oplyst dette med et Exempel, taget af det Gesandtskab til Skotland, som Niels Krag forestod. Dette har Gram beskrevet fuldkommen rigtigt i sin Fortale til Cragii Annales Christ. III., og paa samme Tid (A. 1737) taalt Slanges feilfulde Fortælling. „Hvo seer desuden ikke — siger Schlegel — at det er vanskeligt, ja ofte umuligt at forbedre Jndholdet af en Bog, som man ikke betragter i Sammenhæng, men arkeviis?“ Ganske anderledes kunde Gram indgribe efter Forfatterens Død, hvilket noksom spores. Hvad navnlig angaaer de for den halve Europa saa vigtige Underhandlinger, der gik forud for den westphalske Fred, da vidner Schlegel, at han kjendte kun faa Værker, som i Fortællingens Noiagtighed og Sammenføjningens Rigtighed kunne sammenlignes med dette*. Iøvrigt vil den lærde Læser erindre, at hverken Christian VII eller Gram oplevede den Glæde at see Værket bekiendtgjort. Det var Grams Arbejde paa Sottensengen at gjennemlæse de sidste Ark, saa man kan sige, at han tog vor store Konges Billede med sig i

* See Schlegels Vorrede zum 3 Buch.

Graven. Han var da ogsaa den Hæder værd, at begraves selsomme Dag, da Danmark og Norge høitideligholdt sin herlige Helts hundredaarige Dødsfest*. Kong Frederik V. befalede Langebek og Scheid at besørge det Lidet, der stod tilbage. Da Scheid blev bortkaldt til anden Gjerning, gjorde Langebek det alene, og overlod Peter Fogh til Nyongaard den Ære at dedicere Værket til den unge Konge. (Dedicationen er undertegnet den 4 August 1749).

Imedens Gram havde dette store Værk til Revision, udførte han mangt andet, baade paa egen Haand, og som Fødselskjelper for fremmede Landsfostre. Vi have ovenfor nævnet det i Europas Litteraturhistorie fast mageløse Værk, som den lærde Rector Joh. Møller i Flensborg havde efterladt sig, *Cimbria literata*, og som udkom 1744, under Biddens Tabernes Selskabs Naavn, men i Grunden besørget af Gram alene, der da ogsaa har skrevet den vigtige Fortale, hvori han ved at udvikle Fordringerne, en kritisk Historieforfatter har at fyldestgjøre, tillige har skildret sig selv og sin Methode. Ogsaa heraf vil jeg meddele nogle Steder, da de vise hvor dybt Gram var trængt ind i Historiographiens

* Kong Christian IV. døde den 18 Februar 1648, og Gram blev begravet den 18 Februar 1748, som allerede er anmærket i Langebeks Fortale til Slanges Historie.

Væsen, og hvor strængt han bedømte sit eget Kald. Først klager han over, at ikkun Faa af dem, som havde behandlet enten den borgerlige eller den lærde Historie, havde fyldesgjort disse Fordringer, fordi de fleste havde manglet deels Tid, deels Stadhed, deels Evner til at opfylde Historiekrivernes store Pligter. Derefter viser han, at de sædvanlige Undskyldninger for Feil, som af Mangel paa kritisk Undersøgelse indsnige sig i historiske Værker, ikke bør gjælde. „Slige Skræbenter, siger han (Pag. 3—4) fortjene paa ingen Maade at regnes iblandt de sanddrue Historikere, hvilke bør være affagte Fiender af Digt og Fabler. En svær Anke! jeg tillægger det — som Ingen kan høre eller læse uden Fortrydelse, hvis den fremføres mod brave Mænd. Men de maae tilskrive sig selv Skylden, fordi de valgte sig til Bearbejdelse et saadant Stof, der er mere skikket til at formindste end at forøge deres Ansæelse, som øve sig deri, med mindre den stærke og noiagtigste Flid, samt mange Aars Arbejde anvendes derpaa. Thi naar de indbilde sig, at Historier, fordi de lettest forstaaes, som passende til Enhvers Fattæevne, tillige lettest sammenskrives; og naar de udstrække dette til Literatur og Kirkehistorier (Jeg taler om den saakaldte pragmatiske, om en saadan, som til Studeringer er især nødvendig) da nære de i Sandhed en grov Bildfarelse. Thi enten

har man til Hensigt at gjentage hvad der allerede er sagt af Andre og hundrede Gange fortalt, hvilket, som mig synes, mageligst lader sig gjøre ved at give nye Udgaver af de Gamle; eller og at nedrive Forfælgernes Bildfarelser og forøge deres Samlinger med nye Bemærkninger. Disse Bestræbelser ere i sig selv, heldigen iværksatte, ret roesværdige. Men fra begge Sider trues Sandheden med Fare, hvis man ei anvender megen Tid og Flid, og mange vaagne Rætter. Thi holder man fast ved det, som allerede ofte er sagt af Andre, hvoraf kan man da vide, at det ei er blandet med noget Falsk, uden efter en omhyggelig og ængstelig Drøftelse af det Hele? Indsætter man Noget istæderfor det Gamle, hvor forsigtig maa man da ikke være i enhver, selv den mindste Omstændighed, førend man kan see sin Mening ganske betrygget? Hvormange Grunde maae samles? Hvormange Stemmer veies? Hvormange Forfattere raadspørges, og snart deres Vidnesbyrd prøves, snart deres Modsigelser forenes? Det vilde være uendeligt at anføre, hvor mange ujevne, mørke, vildsomme og moradsige Veie, der vilde sinke den, som agter at løbe paa denne Bane: hvormeget han vil faae at lægge Mærke til, som hans Forgængere ved altfor stor Flen have forbigaaet, og som han maa døve ved. Udskilligt er af dem sammenblandet og forvirret, hvis Ordning vil koste

ham Eved. Og naar man nu endelig troer ret herligt at have skilt sig ved dette Arbeide, da vil undertiden Tilfældet, selv naar man mindst tænker derpaa, frembyde noget langt rigtigere end det man tilforn med saa megen Noie har udfundet; noget saa indlysende, at man, hvis man ei letfædigen driver Spot med Sandheden, nødvendig maa give det Sidste Plads; fra Grunden nedrive en stor Deel af den allerede opførte Bygning — mange Nætters og Dages Værk; — og atter begynde at opføre en ny.“ „Jeg veed“ — bliver Gram ved — „thi det er kun altfor bekjendt at disse Fordringer ere ikke efter Enhvers Smag, og at der gives kun saa Skræbenter, som kunne udholde denne saa besværlige Anstrængelse, eller i saa mange Aar opsætte Tilfredsstillelsen af Læserens Ønske og deres egen Ergjerrighed. Jeg veed ogsaa, at det ikke er nyt, at ættes ved en saadan stræng og nøieregnende Forsigtighed, da Thucydides allerede i sin Tid klagede over at Mange vare ubekymrede for Sandhedens Udgransning. Men her spørges ikke om, hvad der behøves magelige og fræske Forfattere eller den ukyndige Hob. Jeg kan derfor ei tiltræde deres Mening, som af sanddrue Skribenters Tal udelukke ikkun dem, der enten digte Fabler og lyve med Forsæt, eller der snart af Frygt skjule og undertrykke Sandheden, snart henrevne af skjendige Lidenstaber udbrede Løgne

(som Saadanne mener jeg, der er kun een Stemme); men iblandt Kyndige anseer jeg det for en afgjort og stadfæstet Sag, at Sandheden ikke mindre krænktes af den, som byder den lærde Verden et Hastarbeide, der paa hver Side røber Mangel paa Flid og omhyggelig Forskning, end af den, som enten af Alvind og Had, eller af Gunst og Smiger, afdrages fra SandhedsKjerlighed.“ Disse Fordringer forekomme os nu at være ligesaa retfærdige, som de ere vanstfælige at opfylde; men at deres Gyldighed ei i Grams Tid var almindeligen erkjendt, det viser saavel Pontoppidans Fortørnelse over Langebeks Kritik, som andre Ytringer af Gram selv, s. Ex. i hans Afhandling om det Aar, da Kong Knud reiste til Rom, hvor han gjør opmærksom paa, hvilket smukkere Udseende den tydske og franske Historie har faaet, siden man begyndte at forbedre den ved kritiske Undersøgelser. „Hvi skulle da vi — udbyder han — være de eneste, der ville staae tilbage? Helst da jeg vel tør sige, at udi vor danske Historie stikker endnu i denne Lime saa mange Urigtigheder og saa mange vel kjendelige, men dog hidtil uoplyste Bildfarelser, som i nogen anden Nations Saavidt er formedelt de mangfoldige, nu bekjendtgjorte Materialia vort Studium kommen fremfor de forrige, da Arild Hvitfeld, Stephanus og Pontanus skrebe; og saadan Obligat

tion paaligger og derved vore Liders Studerende fremfor disse brave Forgængere.“

De tre hidtil omtalte Skrifter ere de vigtigste af de mange freremmede Bærker, som Gram besørgede udgivne. Men alt hvad han laante sin Haand til, var vigtigt for Literaturen. Vi maae derfor ogsaa — om end kortelig — omtale de øvrige. Tvende vilde en ublid Skjæbne først sildigere tillade at see Lyset, nemlig *Knyttinga: Saga* og *D. Worms Breve*. I Grams Forslag til Oprettelse af et Collegium for Fædrenelandets Historie og Oldsager nævner han bemeldte *Saga* og Abbed *Wilhelms* Epistler med Anmærkninger iblandt de forrige Skrifter, som Collegiet skulde udgive. Altsaa var han færdig dermed i Aaret 1742. Som bekjendt blev *Knyttinga: Saga* ogsaa trykt med Grams ærlige latinske Oversættelse, men henlaae efter Grams Død en Tidlang ventende paa en Fortælling indtil Dplaget fortæredes af Notter. Enkelte Exemplarer reddedes, hvoriblandt eet med haandskrevne Anmærkninger af Gram, som tilhører Universitetets bibliotheket. Tidligere besørgede Gram de for Danmark's lærde Historie i det 17de Aarhundrede saa usigelig vigtige *Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ*. Disse Breve, 1034 i Taalset — der paa en Maade kunne betragtes som Supplement baade til *Slanges Historie* og til *Wol-*

fers *Cimbria literata* — gjemtes i Haandskrift først hos Sønnen, Conferentsraad *Wilhelm Worm*, siden hos Sønsønnen, Biskop *Christen Worm*. Denne overlod dem, for at udgives, til den rige og foretagende *Nostgaard*, som allerede havde forskrevet nye Lettrere til deres Bekjendtgjørelse, da han 1726 maatte forlade *Kjøbenhavn*, hvorpaa Gram paatog sig at besørge Trykningen. Denne var netop færdig, da den store Ildbrand 1728 fortærede Halvparten af de trykte Ark, saa at der kun blev otte fuldstændige Exemplarer tilbage. Efter et af disse besørgede Selskabet for Fædrenelandets Historie 1751 den Udgave, vi nu bruge.

Da det forhen er sagt, at Gram indtil sin Død medvirkede til Udgivelsen af *Nordens Reise*, saa staaer kun tilbage at omtale hans Udgave af *Bording's poetiske Skrifter*. Vi vide af et Brev fra Gram til *Grev Christian Nansau**, at dette Hvers ikke fra først af var ham tiltænkt; han var kun Fuldmægtig for *Mag. Peder Tarpager* og *Fred. Nostgaard*; „hvilke gode Mænd — tilføier han — faae tage paa deres Kæppe Alt, hvad Bording taber udaf sin ellers velfortjente Estime derved, at de ei have tilladt at gjøre et delectum af hans Poesier; men vilde have optaget Ribbel og Krat, saavel hvad han skrev over en Kof og en

* *Db. Wolfs Journ. for Politik. Marts 1810. S. 204.*

Portner og til en Fruetpige for at faae hende i Gyl-
denlund* med sig, som hoed han med Flid og Be-
tænkning frembar til store Herrer.“ I samme Brev
ophøier han Bording over alle andre Digtere af
to Grunde 1) fordi han var lærd og vidste sine stu-
dia humaniora og Poetas antiquos til Punct og Writ-
te; 2) fordi han havde mere copiam linguæ vocum
et phrasium linguæ Danicæ end de Andre.“ I For-
talen selv lægger han megen Vægt paa en Egenkab,
der ogsaa forekommer os langt vigtigere hos en Dig-
ter end Lærdom, nemlig paa Bording's Origi-
nality, som han med Rette gjør til en Betingelse
for at være Digter; „thi — siger han — det er ikke
alene Tungemaal og Ord, ei heller blotte Rimm,
hvoraf en Poet skal dømmes, men fornemmeligen
den Vidskab, vel og artigen at indrette enhver Slags
Digt; at sætte hende i sin rette Form, efter Natu-
rens og Kunstens Regler, til at kunne gjøre den be-
hørigte Virkning paa Folks Hjerter.“ Af denne Grund
gjør han Bording til den første danske Digter;
end ikke Arreboe vil han lade gjælde derfor, hvor-
vel han ei tvivler om, at han jo har forstaaet sit
Haandværk (sic!) tilgavn, især ndi hans sidste
Aar; men han vil ei erkjende hans Hexameron for
gyldig Adkomst til Digternavnet, aldenskund det er
ingen Original.“ Denne Fortale er endnu i flere

* Kalbes nu Charlottenlund.

Henseender mærkværdig, da den ei alene indeholder
Bording's Liv og Levnet, og Gram's Forklaring
over endeel gammeltdags Ord, som Bording havde
brugt; men ogsaa Beviis paa, at Gram ingen-
lunde manglede Sands for comist Poesie, hvilket
man isølge hans Forhold til Holberg pleier at an-
tage. Bistnok var hans Æsthetik den fransk. skola-
stiske; alligevel var han — som ogsaa hans Breve
vise — en Elsker af den gammeltdanske Munterhed
og af tør Vittighed, hvorfor han sikkert strax vilde
have ladet Peder Paars og de Holberg'ske Co-
moedier vederfares fuld Ret, dersom Holberg
ikke havde været Professor og Gram's Collega i
Consistorium. Nu forekom det ham, at Holberg
paa eengang traadte al academisk Gravitet og alt
collegialt Venskab under Fode. Men herom har
jeg talt mere paa et andet Sted.

Enhver som kjender den Lethed, hvormed Gram
arbejdede, og den Lærdoms Skyld, der altid strøm-
mede fra hans Pen, vil undres over, at han — der
besørgede saamange Folianter af Andre — ikke
knættede sit Navn til et stort Værk fra hans egen
Haand. Hans originale Skrifter bestaae derimod
deels af enkelte danske Afhandlinger, deels af acade-
miske Dissertationer eller Haandbøger, hvortil jeg
og regner hans Nucleus Lat. Til første Slags høre
de 16 Artikler i Videnskabernes Selskabs Skrifter,

den ene vigtigere end den anden. Vigtigst er uden Tvivl den første i 4de Deel, som bestaaer af 200 Sider i 4to (foruden Bilag): „Forbedringer til Kong Waldemar Christoffersons Historie.“ Gram lægger heri Hvitfeld til Grund, og anvender Alt hvad Archiver, inden- og udenlandske Skrifter frembøde til den Hvitfeldske Kronikes Berigtigelse. Dette skeer med en Kritik og et Dyrhyn, som neppe nogen senere Historiegransker har naaet, og sikkert Ingen overtruffet. Hvor langt staaer i denne Henseende Suhm under sin Skarpsynede Lærer! Hadde vi en saadan Commentar over hele Hvitfeld, da vilde det være en let Sag, at skrive en Danmarks Historie, som skulde lade baade Holbergs og Suhms langt efter sig. Og uagtet dette sit Mesterskab i historisk Kritik, hvor mildt bedømmer Gram dog stedse Hvitfeld! Hvor ivrigt svarer han den lærde Cangler imod hans mange Dadlere, s. Ex. S. 101 imod dem, som beskyldte Hvitfeld for Uredelighed: „Ingen skal godtgjøre, — siger Gram — at han jo var en redelig og i Alt, hvad han af egen Kundskab skrev, og udtog af vore Archiv-Documenter, fuldkommen troværdig Mand, uden hvor han ved Distraction og Uagtsomhed har skrevet feil. Men Feil, som haar videndes og med Flid og Forsæt har begaaet imod Sandhed, skal hos hannem aldrig findes.“ Saa omhyggelig er han

den ædle og dygtige Mand for sine Forgængeres velfortjente Estermæle. Vor Tidsalder kan ogsaa i denne Henseende lære meget af Gram og de øvrige Heroer fra Christian VI.s saa mis kjendte Old. Jeg tilføier endnu eet Exempel for at faae et nyt Led indfattet i Rjeden, der alt bestaaer af Krag, Stephanus, Meursius, D. Worm (og hans lærde Correspondenter) Hvitfeld, Bording, Joh. Møller og N. Slange; jeg mener Thomas Bartholin. Da Gram sendte sin lærerige Dissertatio de Henrici Aucupis expeditione Danica til Nova Miscell. Lipsiensia Vol. II., gjorde han det udenlandske Publikum opmærksomt paa, at Vren for Gjendrivelsen af de mange Wildfarelser, som heri er udført, ei tilkom ham, men Thomas Bartholin, af hvis lærde Apparat han havde hentet det Lys, som nu blev udbredt over denne hidindtil saa mørke og i Fabler indhyllede Krog af Henrik Fuglesengers Historie.

I nærværende Oversigt, hvor jeg især bør udhæve hvad der fremmede National-Litteraturen og hvad der fortrinligen kunde glæde sig ved Christian VI.s personlige Deeltagelse, nødes jeg til at forbigaae Grams Fortjenester af den græske og latinske Philologie som overhovedet af Archæologie. Rorthedens Lov — som maastee Mange allerede have fundet overtraadt i denne § — byder

dette. Dog maa jeg endnu nævne Grams betydeligste Discipler, saavel hvad Philologien som Historiegranskningen angaaer. Af sidste Klasse staae Triumvirerne Langebek, Suhm og Schønning øverst. Om deres særegne Forhold til Gram har jeg handlet i Grams og Langebeks Biographier. Denne skyldte Gram meest, Schønning mindst, og Suhm erklærede selv, at intet saaledes havde ansporet ham til Anstrængelse som Grams Forsigtighe om hans Fremtid. Det er af mange Exempel bekendt, hvilket frugtbart Frøform der nedlægges i en fyrig Ynglings Sjæl, naar han hædres ved en stor Mands Lidsid. Agricola sagde til Drængen Erasmus fra Rotterdam: Tu olim eras vir magnus. Erasmus glemte aldrig disse Ord og blev en stor Mand. Saaledes virkede ogsaa Grams Udsagn, da Geheimeraad Rabe engang i et stort Selskab spurgte ham: „Hvem skal i sin Tid optage Deres Plads?“ — „Der staaer han“, svarede Gram, idet han pegede paa den 19 Aars gamle Student Suhm. Ogsaa Ludvig Harbo var i egentlig Forstand en Discipel af Gram, og fik paa Bibliothekerne under ham sin Lyst til Historien.

Langt mindre svarede Bernhard Møllmann til de Forventninger, Gram gjorde sig om ham, og han, som en flink Ammannens forsattede et

mindst Catalog over det store Kongl. Bibliothek. Ikke fordi, at Møllmann jo blev en lærd Historiker (ogsaa vidner Suhm X, 43, at han var en fordomsfri og godgjørende Mand); men han kunde over sin idelige Læsen ikke faae Tid til at udgive noget selv, og som en treven og tilbageholdende Bibliothekar lagde han Hindringer i Veien for Andre, dog ikke for Suhm, som Denne udtrykkelig anmærker.

Andre med Gram samvirkende Historikere vare vel ikke i egentlig Forstand hans Disciple; men de lærte dog meget af ham og opflammedes ved hans Exempel. Saadanne vare Højer, Pontoppidan, P. Tøpffer, Scheid og flere. Ei heller bør forbigaaes den Interesse for fædrelandsk Historie og Literatur, som Gram udbredte i sin fornemme Omgangskreds, iblandt Statsministre og andre Adelsmænd, der den Gang vare deels lærde, deels idetmindste videnskabeligsinde. Der herskede i hine Decennier i de høiere Kredse en Iver for Lærdoms, især dansk Literaturs Udbredelse, en Emulation om Mæcenatros (Kong Christian VI. selv saae det meget gerne, at inden og udenlandske Lærde dedicerede ham Bøger) en Anstrængelse for at anlægge Bibliotheker og Kunstsamlinger, hvorom man i vore Dage, naar man seer bort fra Regjeringens glimrende Exempel, har Møje med at gjøre sig et Begreb.

Af Grams mange philologiske Disciple maas det være nok at nævne et Par, saasom Caspar Fred. Muntze, der 1748 succederede ham i det græske Professorat, efterat han i Forveien havde gjort sig bekendt ved sine Observationer til det N. S. af Herodot og Diodorus Siculus; den store Latiner, Professor Joh. Pet. Ancherfen, der kunde Virgilius og Ræmpeviserne udenad (i det sidste Stykke ei af Grams Smag, og som en stor latinist Disputator ei af Holbergs, dog Begges trofaste Ven), den trondhjemske Rector Das, Suhms Fortrolle; den som latinist Digter udmærkede Lærdorph. Af Grams philologiske Venner maas vi, uden den alt omtalte Rostgaard, mindes den talentfulde Niber Rector Christian Falster, der ogsaa dedicerede Gram (tilligemed Biskop Worm) første Deel af sine *Amoenitates philologicæ*, hvorefter han (1729) takker ham for 14 Aars trofast Bemærk-

XXI.

Hadde jeg kunnet forudsæe, at Afhandlingerne om Grams lærde Virksomhed vilde fordret saa megen Plads, da skulde jeg have affkaaret dem og forudsendt den, saaledes som jeg gjorde ved Capitlet om hans berømte Medbeiler. Man vil erindre at jeg i *Mnemofyne*, andet Bind S. 321—55, har handlet særskilt om Holbergs og de Holbergske

Skrifters Forhold til Christian VI.s Tid, til hvilket Afsnit jeg nu vil have Læseren henviist, ikke uden Utilfredshed over, at jeg endnu den Dag i Dag, efter at have læst saa mange Breve og Bemærkninger af den patriotiske Konge, ikke har fundet een eneste Ytring om Holberg eller hans Skrifter. Jeg kan derfor ikke afgjøre, hvad Christian VI. i sit Hjerte tænkte om denne udmærkede Mand. Dog synes sliq Tausshed snarest at kunne modtage en ugunstig Fortolkning, hvilken jeg ogsaa ovenfor tillagde det Factum, at Holberg ikke strax, da han af Gram foresloges, blev optagen til Medlem af Videnskabernes Societet. Som Maaleslok for Hofgunst kunne fremdeles Titler betragtes. Holberg havde 1746 været Professor i 32 Aar, og var ikke engang endnu bleven Justitsraad, da dog hans samtidige Collega Gram var Etatsraad*. Som bekendt, indhentede han i næste Aar, da Frederik V. havde besteget Thronen, det Forsømte, idet han paa een Gang sprang til Baron. De Mænd, som især nærede Christian VI.s formeentlige Ugunst — jeg veed ikke, om den egentlig gjaldt Holbergs Person eller kun hans comiske Muse — vare Bluhme og

* Af Consistorii Acter seer jeg, at Gram og Holberg paa een Dag (d. 29 Januar 1714) udnævntes til Professorer; Holberg blev dog kun adjunctus Professor Philosophiæ.

Pontoppidan. Bistnok havde han dog flere Modstandere, end Pietisterne; thi hans Haand var imod Alle; saavel imod den gammel-danske (eller rettere: latinske) Skole (i Spidsen for hvilken Gram stod), som imod den ny-tyske (med A. Højer som sin Coryphæus). Hiin skildrede Holberg som pedantist; denne som vindig. Men sikkert har ogsaa Christian VI.s alvorlige Sindsstemning og især hans Ulyst til Skuespil medvirket til den ugunstige Dom, som Kongen almindeligen antages at have sældet om Holbergs Skribentvirksomhed, ihvorvel der var meget i denne, som maatte behage Ynderen af Danst-Historie. Men ogsaa om denne Materie har jeg — af Frygt for at trætte Mnemosynes Læsere ved altfor specielle Undersøgelser — udførligere handlet paa et andet Sted*. Dog, da vistnok kun Jaa af Mnemosynes Holdere eie det skandinaviske Selskabs Skrifter, bør et kort Udtog af denne Afhand- ling her meddeles, hvilket alligevel ikke skal blide en blot Gjentagelse af hvad jeg før har skrevet.

Det var Christian VI.s Overbeviisning — hvad allerede Livius har paastaet om sin Tidsalder**

* Om Danmarks Høje Litteratur under Christian VI. og om denne Konges Ulyst til Skuespil. I det skandin. Selskabs Skrifter 23de Bind S. 197—256.

** Non est tantum ab hostibus armatis atati nostri periculum, quantum ab circumfuis undique voluptatibus.

— at væbnede Fiender ei vare saa meget at frygte, som de sig allevegne fra (dog især fra Ludvig XVdes usædelige Hof) udbredende Vellyster. Hans Gemalinde og Svigermøder, der fra Tydskland af vare Pietismen hengivne, bestyrkede Kongen i hans alvorlige Tilboieligheder, hvorfor han allerede som Kronprinds levede saa stille og indgetogent, at Camilly forstftrer (Mnemosyne III. pag. XII.), at der i Frankrigs Klostre ikke vare mange Eneboere, der levede i en saa dyb Stilhed som denne Kronprinds; og som Konge befrygter han i et Brev (Nr. 207) at Grev Lessin og hans Frue vilde kjede sig paa Strichholm, eftersom der ikke spillede ved Hoffet. De tre Hofpræster Bluhme, Reuß og Pontoppidan vare Alle imod Skuespil; og det var ei alene Pietisterne der ansaae disse for syndige, men ogsaa andre Theologer og Philosopher erklærede sig imod deres Brug paa Grund af den uundgaaelige Fare, de medføre for Sædernes Reenhed. Saaledes dømte de milde Göttingiske Professorer J. P. Miller og G. Less; saaledes den fromme og dybsyndige Moralist Crusius (Moraltheologie 1r Theil S. 124 fg.). Ja endnu et Par Decennier efter Christian VI.s Død (i A. 1769) afgang det theologiske Faculter i Göttingen et Responsum, hvori de erklærede Skuespil — saaledes som de almindeligen

vare — for en uchristelig Fornøielse*. Det var altsaa i Overensstemmelse med sin Tidsalder's gudfrygtigere Mennesker, at Christian VI. afholdt sig fra at besøge Skuespil og unddrog dem sin kongelige Understøttelse. Og det var en Folge af hans idelige Sysselsættelse med alvorlige Materier, og af den Retning, hans Character tidlig fik imod det Evige, at han lod haant om al lystig og comisk Poesie. Der er saaledes heller ikke her nogen Grund til at dadle Kongens moralske Grundsetninger, end hans Æsthetik ikke (saalidet som Grams) kan bestaae for en mere uddannet Smags Tribunal. Jeg har derfor i nysnævnte Afhandling indskrænket til den Dadel, som Niegel's, Nyerup og Raaholm have fremført formedelst de skønne Videnskaber's Forsald og Tilfidesættelse under denne Konges Regiering, til den sande Bemærkning: at Skuespil og overhovedet munter Poesie manglede Hoffers Støttelse og Opmuntring, hvilket vistnok havde Indflydelse paa Holbergs Valg af Emner, men ingen lunde qualte Digtekunsten eller udbredte Mærke paa det danske Parnas. Vi kjende i det mindste to for

* See evangelische Kirchen-Zeitung, Septbr. 1832, hvor tillige omtales den mærkelige Bog der fremkalbte den Responsum, af Pastor Göthe i Hamborg, som — latterliggjort af Leesing — var en lærd og dygtig Mand.

trinlige Digtere, som vare yndede af Kongen, og det netop for deres literære Fortjenester. Den Ene var H. A. Brorson; den Anden Chr. Falster: Begge til sin Tid Prydsler for Staden Ribe. Den første var en høi aandelig Digter; den Sidste derimod Satyrisk, men saare godmodig. Falster har selv foralt paa Vers, hvormeget han var Christian VI. Skyldig; og Hr. Justitsraad Rector Brorson har berettet, at hans grand oncle fik Ribe Bispestol, tildeels med Hensyn til hans Fortjenester som Psalme-digter. Men H. A. Brorson var iforveien Stiftsprovst og en i alle Maader værdig Mand. Det er kun Niegel's, der har vovet at sætte en Klif paa hans moralske Character. Men Beskyldningen for Epicuræisme* er ligesaa ugrundet, som den Paastand, at Brorsons Psalmer ere vandede. Digtere, som Ohlenschläger og Grundtvig, have erkjendt flere af dem for Mesterstykker; og Pastor Sørensen, som har bearbejdet omtrent 40 af Brorsons Svanesange, og sammenlignet ham med hans ældre Embedsbroder Ringo, ender sin Parallel med den For-

* De haantlige Ord, der dog kun falde Værfjænderen til Laft, lyde saaledes: „En vis Broder sen blev jo Bisp i Ribe, efterat have skrevet, ødt, sungen og fordoiet Psalmer fra 1730 til 1741 uafbrudt.“ Sandheden er, at Biskop Brorson var en apostolisk Mand i Vandel og Bære.

sikkring: „at Brorson i Land som i Stand var fuldkommen Ringos Broder, og i Meget baade høiere og dybere.“ Ogsaa iblandt de af Rostgaard oversatte Psalmer vare nogle høist fortræffelige, som aldrig ville vorde fortrængte, saasom: Hvo ikkun lader Herren raade, og: Hvo veed, hvor nær mig er min Ende.

Foruden disse tre Mænd maae vi endnu recle mere for Christian VI.s Tid den fortrinlige lyriske Digter Ambrosius Stub. Han blomstrede i Qvinqvenniet 1730—1735. Vi ublede deraf ingen videre Ære for Regjeringen eller Hoffet; thi Stub, der som gammel Student tilbragte sit Liv meest paa fynske Herregaarde, blev Begge ligesaa ubekjendt, som han var det større Publicum, indtil hans Sangdigte udgaves en halv Snees Aar efter hans Død. Men det er værd at lægge Mærke til, hvilken høi Grad af Reenhed og Besklang det danske Sprog besad i denne sande Digters Haand allerede i den første Halvdeel af det 18de Aarhundrede, og hvor værdigen det kunde hæve sig over Trilistitetens Sumper, ei blot, naar det (som af Brorson) indviedes til helligt Brug, men ogsaa naar det, som hos Stub, anvendtes til muntre Viser. Det er eengang vedtaget at begynde vor nyere (høiere) Digtekunst fra Tullin; og denne Digter, der blev fremtrukket og lønnet efter Fortjeneste, gjorde unæg-

teligen Epoche, som den kun i en snever Kreds kjendte og altfor beskedne Stub ikke gjorde; men vi kunne alligevel ikke andet end underskrive den grundige og interessante Kritik, som Professor Molbech anstiller i sin poetiske Anthologie, idet han sammenligner Stubs meest bekjendte Digt med Tullins Maidag. „Det vil — hedder det der 1ste Deel S. 45 — strax falde i Dinene, at hvis man hos den Sidste finder mere Lænsomhed, mere Omfang, mandig Styrke og Klang i Sproget, en alvorligere og høiere Landsretning, og enkelte Udtryk og Billeder af en ædlere og værdigere Character: saa ere derimod det poetiske Liv, den eiendommelige Lethed og Klarhed, den maleriske Affect og friske Colorit i de indtagende, hastigt skiftende Billeder, ligesaa meget til Fordeel for Stub, hvis Vaarsang unægtelig, skjøndt stemt i en lavere, simplere, mere idyllisk Tone, besidder et større Præg af Originalitet, end Tullins mere studerede Maidag. Hos hin ere de veksende Billeder i Sangens lette Dragt, mere skizzerede, men ligesaa klare og beskuelige, som Udtrykket er kort og fyndigt. Enkelte kjække og heldige Figurer robe ogsaa i dette Digt, at Stub havde Anlæg til mere end en blot Visedigter.“ Om flere af hans Driftviser gjelder det, som Molbech anmærker med fuld Føie om den meest yndede: at den fra først til sidst er et i sit Slags fuldkom-

ment Heelt, at den ogsaa i Sprogets Fynd og Reenhed vidner om Stubs over sine Samtidige ophøiede Talent, og at den endog sjelden har noget Udtryk, som nyere Smag og Kritik kan stødes over i en komisk Driftesang.“

Men idet vi indromme, at Christian VI. om han end havde kjendt Stubs muntre Sange, ifølge sin Lands Retning neppe vilde deri have fundet det Behag, kan Ingen omtvile, at jo han, der paa en saa passende Maade lønede Brorson, og saa med Glæde, dersom han havde levet saa længe, vilde have lyttet til Klopstocks vældige Orgel naar det lød om Messias, og til Ewalds rørende Harpe, naar han sang om Religionens store Væbner eller Fædrelandets udmærkede Sønner. Og ligesaa afgjort kunne vi ansee det, at den Konge, som indkaldte Reuß, som søgte at holde Moosheim ved sit Stof, og som, da dette mislykkedes, til Danmark indbød først Nambach, siden Jerusalem, vilde have glædet sig ligesaa hjerteligen, som hans Søn siden frydede sig, over at eie en Høfpræst som Joh. And. Cramer, og en Hofdigter som Klopstock. Naar man derfor klager over Poesiens Forsald under Christian VI., bør denne Klage, som ovenfor bemærket, indskrænkes til den dramatiske og lystige (comiske) Digtekunst.

Vi skulle nu omtale det vigtigste, som ellers gjordes for den skjønnede Literatur under denne Konge; men herom vilde vi handle i Korthed, og henviende til Professor Rahbeks udførligere Udsigt, der staaer som Indledning foran Digtekunstens Historie under Frederik V., efterat de specielle Oplysninger om denne Periodes formeentlige Digtere vare af Nyerup og Rahbek meddeelte i den foregaaende Deel af samme Værk*.

Da vi allerede have nævnet Falster, og da man neppe vil tillade os at medregne den gamle F. Reenberg, vide vi Ingen, der kan siges at have, selv i fjern Afstand, fulgt Holbergs Fodspor, med mindre det skulde være Frederik Horn, og ligesaa lidet var der nogen aandelig Digter, der nærmede sig Brorson. Vel søgte baade Holberg og Pontoppidan ved udsatte Præmier at fremkalde poetiske Værker over moralske og religiøse Emner; men derved udrettedes lidet eller intet — et Vink, som vi benytte imod dem, der troe, at Christian VI. let, naar han kun havde villet, skulde have været istand til at fremkalde flere Digtere. Concurrentere meldte sig vel; Priser uddeelttes, og Vriisdigte tryktes, saa godt som f. Ex. senere under Kong Gustav III. i Sverrig; men

* Den danske Digtekunsts Middelalder fra Arrebo til Tullin. Anden Deel.

neppe var Lyxdorphy for stræng, naar han i et Brev til Rostgaard sagde*: „Jeg er vis paa at iblandt alle de Vers, som nu disse fire Gange ere komne for Lyset, skal der neppe findes eet, hvor jo enten Poesien er glemt, saa at Versene ere altfor prosaiske, eller Harmonien forbigaaet, saa de ei holde deres rette Tact.“ Iblandt de kronede Digtere var den siden som oeconomist Skribent berømte Fred. Lütken; og iblandt de Forsættere, der ellers gavnede ved Skrifter, som sloge ind i det Skønnes Gebeet, maae vi ei forbigaae den som Doversætter fortjente Lødder**, den flittige O. Treschow og den brave Professor S. Bloch. Fremdeles maa erindres, at i de Tider gjaldt og saa Thomas Clitau, C. J. Wadskjær og flere for gode Digtere.

Distnok kan denne siden Skare af et Par stude, og et Doustin Quart Voeter ikke veie op imod den langt talrigere Digterskole, som dannedes under Frederik V. og uddivedes under Christian VII. Dog — non omnia possumus omnes; var de

* See Digtekunstens Historie under Frederik V. af Rahbek og Myerup. Pag. XXXI.

** Løddes Ugeblad Biekuben er fra en sildigere Tid, men han begyndte allerede under Christian VI. med Bifald at oversætte af det Engelske. Saaledes udkom Rahbeks søns Pamela 1743 paa Dansk.

nogle Videnskaber, saasom Naturkyndighed og belles lettres, der blomstrede mere under Frederik V. end under hans Fader, saa var der enddog, foruden den vrantne Skolemand Dasz og den upoetiske Historiker Langebek, andre Mænd af Mand og Talenter, der, med Forkjerlighed for Christian VI's alvorligere og grundigere Ord, holdt for, at den evige Snakken i Frederik V.'s Tid om det Skønne og Behagelige gik for vidt og at det Grundiges Studium kom til at lide derunder*. En saadan Mand var Professor Kraft i Sorøe, i hvis Kritiske Breve til Videnskabernes Fremvæxt og Smagens Forbedring (1761) forekomme Ytringer, som følgende: „En Regjering behøver ingenlunde de smukke Videnskaber for at føre et lykkeligt Scepter. Landes Lyksalighed berøer ikke paa Ord, men paa Ting; ikke paa Lovtaler, men paa store og ædle Gjerninger;“ eller som denne (S. 61), hvor Kraft atter gjør opmærksom paa den store Forskjel imellem fare og parlare: „Der er intet Land i Verden, hvor Damerne læse mere end i Persien (= Frankrig); ere de derfor desto dydigere? Spørg Babu! Der er intet, hvor Theatret bedre spiller de menneskelige Felt; begaaes de derfor i mindre Antal? Intet, hvor det Skønne, det Angenemme, det Hjertes

* See Rahbeks og Myerups nysansførte Skrift S. 161.

rørende i Skribenternes Skrifter mere viser, hvad hoed man bør og ikke bør gjøre; fore Lasterne der for der mindre Herredømmet?"

Efter Krafts Mening skulde Ingen være berettiget til at dable Christian VI. som Regent selv om der under hans Regjering ingen Digtere havde blomstret; men nu blomstrede den Gang, som vi have seet, Holberg, Brorson, Stud og Falster. Fremdeles er det urigtigt, naar man forestiller sig Christians Tid som aldeles blotter for al periodisk Literatur og den Hore i Gemmeterne, som dermed pleier at følge, Tidsskrifterne være nu slette eller gode. Naturligviis kan i denne Henseende ingen Sammenligning finde Sted imellem hine Dage og vor Tid. Skjøndt Tidsskrifter ingenlunde afgive et sikkert Thermometer til at bedømme et Lands Videnskabelighed eller en Forfatters Virksomhed efter, vil det dog interessere Mænge, at kjende Holbergs Tanker herom. I Maart 1745 klager han over Mængden af danske Ugeskrifter og andre Flyveskrifter, paa samme Tid da han raader de Studerende til at foretrække alvortlige literære Arbeider, saasom Oversættelser af Classikerne, Oplysninger til Fædrelandets Historie m. m. Til at frembringe en Mængde af hine populære Skrifter, havde vistnok (som jeg allerede har anmærket i Mnemosyne II., 348) to af Ma-

hundredets ypperste Folkeskrivere ved deres Exempel og glimrende Held fornemmelig virket: den Ene er Holberg selv, den Anden er Addison, hvis Spectator yttrede til sin Tid en Indskydelse paa hele Europas Literatur, der kan lignedes med den, Walter Scotts Romaner have havt i vore Dage. Saaledes fik Kjøbenhavn i Christian VI.s Tid snart efter hinanden en dansk Spectator, en Anti-Spectator, en philosophisk Spectator, med flere Flyveblade, som Kiegels ikke maa have kjendt (ellers havde han maaskee for deres Skyld noget udfonet sig med hiin Tids Grundighed) men som Holberg saare vittigen har persiferet i Fortalen til sin Heltinde-Historie (Kbh. 1745).

Dog — jeg maa her afbryde, for ikke at gjentage, hvad allerede er sagt i dette Skrifts anden Deel. Der (Side 352), vil Læseren finde Holbergs Ord „at der 1749 skreves altfor meget, hvilket — siger han — var en Folge af den store Forandring, som var skeet i de sidste 20 Aar i Henseende til den store Mængde af danske Skrifter, som vare publicerede.“ Og disse 20 Aar betegner jo med et rundt Tal Christian VI.s Tid. Vist er det ogsaa, at der skreves om ikke for meget, nemlig af gode Skrifter, saa dog langt mere, end tilforn. Man betragte de 16 eller 20 Aars

literære Frugter i den danske Sal paa Kongens store Bibliothek; og man vil studse over Kiegeles's Dumdriftighed i at nægte soleklare Sandheder.

Det kunde jo ei heller være anderledes; thi der er en naturlig Forbindelse imellem Dyrkelsen af de skønne Videnskaber i Modermaalet og den øvrige Rational-Literatur, paa Grund af hvilken enhver Mæcenat, som beforder denne, nødvendiggen tillige fremhjælper hiin. Men nu var Christian VI. — som vi have seet — baade en Velgænder af Kunstnere og Videnskabsmænd i Almindelighed, og af den grundige fædrenelandste Literatur i Særdeleshed. At han helst talde og freed Lydsk — i hvilket Sprog hans Fader havde ladet ham opdrage — hindrede ham ikke i at tale Dansk med sine danskfødte Undersaatter eller at læse danske Bøger og høre danske Prædikener. Han arbejdede — som vi for efter Werlauff have godtgjort — kraftigen paa at haandhæve det danske Sprog i de Egne af Hertugdømmet Slesvig, hvor det endnu ikke var bleven fortrængt. Hans tre indflydelsesrigeste Raadgivere, hvad Literaturen, det lærde Væsen og overhovedet den indre Bestyrelse angik, vare Danske, nemlig J. Rosenkrands, Chr. Worm og Gram.

En enkelt Gang oversaae Kongen vel for at frøie Dronningen, hvad der sømmede sig for Nationen

men og sadte derved an mod Patriotens billige Krav, f. Ex. da han lod Balløe Frøkenkloster indvie ved tydske Sange af Clitau; men Paralleler dertil finder man nok af baade under hans Fader og Søn, der dog gaae i Historien for populære Konger. Ei heller var hele Hoffet saa tydsk som Dronningens. Hendes egen Moder, Markgrevinde Sophie Christine af Culmbach, elskede, som for er bemærket, dansk Literatur og efterlod sig en vakker Samling af danske Bøger, som hendes Skriftefader, den retsindige Lydsker, Dr. Neuf, i sin Sørgetale fortæller til hendes Berømmelse*. Det er fremdeles vist, at Kongen interesserede sig for alle dem, af hvilke Videnskaberne og Digtekunsten kunde vente sig Væ. Vi have ovenfor nævnet hans Omsorg for Brorsons hæderlige Befordring og Falsters anstændige Udkomme. Vi ville her tilføie et Exempel af en mindre Digter, men af hvem man dengang lovede sig noget Stort. Da Pontoppidan 1739 anbefalede sin Amanuensis, Poeten Wadskjær til Kongen, for at faae ham ansat som Herredsfoged, svarede Kongen: Aber wenn ein Genie aufm Lande kömmt, so verrüstet es: konnte man ihn nicht zu was anders gebrau-

* See Dr. Neuf's Oratio funebris i Dänische Bibliothek des Stüt S. 488.

chen?* Denne Ytring viser, hvor gjerne Kongen vilde bevare Geniet (selv et nok saa lidet Genie) paa sit rette Sted. Men dette er Alt, hvad Stykkerne i saa Henseende kunne gjøre. Frembringe Genier, formaaer Ingen uden Naturens Herredømme, derimod kunne hensigtsmæssige Anstalter og især en grundig Veiledning uddanne saavel Geniet som de sædvanligere Talenter. Men paa saadan Veiledning lod den danske Regjering det heller ikke mangle. Vi have talt om Universitetets Reform. Vi skulde ret strax bevise, at ogsaa de lærde Skoler undergik i Christian VI.s Tid den gavnlige Reform, som de have modtaget i det lange Tidsrum fra Christian III.s til Christian VII.s Dage. Kongen opmuntrede Adelen til at lade deres Sønner studere; han var selv et Mønster paa Ild og Arbeidsomhed; han var tillige en streng Tilseermand med sine Embedsmænd og fordrede Deltagelse af Alle, som vilde forfremmes. Han holdt over Religion og gode Sæder, indskærpede alvorne Grundfætninger, og yndede kun dem, som han ansaae for retskafne og gudsfrygtige Folk. Alt dette gav hans Old en Tjentes til Grundighed, hvilken ogsaa deels i hans levende Live, deels efter hans Død bar skønne Frugter saavel for Literatur

* Wadskars Levnet i D. Wolfs Journal for 1812 3die Bind 1816 Side 197.

som for Fædrelandet i det Hele. Vi finde det meget sandsynligt, at Christian VI. ligesom hans Hof fandt Behag i Zinzendorfs mystiske (saa vel som i hans herlige bibelske) Sange og i Hofmannswaldau's og Lohensteins Coult. Indsydelsen af disse tydske Digtere paa den danske Poesie kan tydeligen paavises; og vi ere enige med Rahbek i, at det var Krebsgang, den danske Digtetkunst gjorde, da den forlod Ringø's Spor i det aandelige, Sorterups i det fædrelandske og Holbergs i det fremfremme for at betræde sin Naboerses Vildspor*; men vi bør heller ikke overse, hvad samme Forfatter er saa billig at indrømme, at Lydskernes Bestræbelser for at komme paa rette Veie igjen, i Slutningen af Christians Regjering, ogsaa virkede gavnligen paa vor Poesie. Som Exempler herpaa nævnes Lütken's Priisdigte og J. E. Schlegels æsthetiske Arbejder. Følgelig se vi under Christian VI. kun det samme Phænomen, som gjentager sig i enhver Periode af vor nyere Literatur, at Smagen og Tjentesen i denne fornemmeligen bestemmes ved vore sydlige Naboers herskende Smag. Alt der fra denne Regel gives Undtagelser, ville vi dog heller ikke forglemme, især naar Undtagelsen er saa hæderlig for vor lærde Republik som Holbergs mageløse, af al tydske

* Anførte Sted pag. LXVIII.

Væsen uafhængige og ægte genialste Fremtræden. Vi have anseet det for vist, at Christian VI. ei satte tilbørlig Priis paa Holbergs uforlignelige Vitrighedsarbejder; men det gjorde kun meget faa iblandt hans Samtidige, især blandt Stormændene. Hverken Frederik IV. eller Frederik V. lod Holberg vederfares fuld Ret. Den Første loe vel af Peder Paars og frelste dens Forfatter fra den fornærmede Rostgaard's Forfølgelse, og den Sidste saae gjerne Holbergs Lyffspil opføres. Dette er Noget; men det er ikke Nok. Thi Frederik IV. domte jo dog, at det havde været bedre, om Peder Paars aldrig var bleven skrevet; og da Frederik V. gjorde Holberg til Baron, skede det ikke for derved at belønne hans Fortjenester, men for at betrykke Staten hans Jordegodsfer under Navn af et Baronie; og da det af Holberg saae rigelig doterede Academie i Sorø indviedes, fik han, som vi før have omtalt, ei Lov til at spise ved det kongelige Tafel — en Tilstedesættelse, der sandsynligviis hørte hen under Frederik IV. eller Christian VI. vilde have fundet Sted.

Skjøndt man nu med Dette lægger en Gartner til Last — sagde jeg i den her epitomerede Afhandling — at have ladet den skjønneste Stamme i den ham betroede Hauge savne fornødent Tilsyn og kjerlig Pleie, saa bør man dog derover ikke tage

alle de øvrige Værter og store Anlæg af Sigte. Thi hvis Gartneren sees at arbejde troligen og samvittighedsfuldt fra Morgen til Aften i Værthuse, Bede o. s. v.; hvis han i det Hele viser Indsigt i sit Fag og Kjerlighed til det ham Betroede, da vil man ikke kalde ham en slet eller forsømmelig Urtegaardsmand, fordi han maaskee enten, ifølge Tidens Dannelse, staaer tilbage i en enkelt Green af den skjønneste Haugekunst, eller fordi han, opdragen i en smagløs Skole, tilklipper de deiligste Løvtræer i Form af Tyrker og ungarske Husarer. Hovedsagen er jo, at Jordbunden bliver godt gennemarbejdet, at Sol og Luft gives fri Udgang, at Planter og Træer, passende for Jordbunden, skaffes tilveie, og endelig at Gartneren haade selv lever for sin Syssel, og efter Leilighed bibringer Andre Sands derfor. Men dette gjorde Kong Christian den Sjette, deels ved sin egen personlige Deeltagelse i Oplysningens og den høiere Videnskabeligheds Udbredelse, deels ved sine mange udmærkede Ministre, hvilke, hver i sit Fag, understøttede kraftigen ethvert Foretagende, der lovede Udbytte for Videnskab eller Kunst. W. Løvenørn glemte ikke som General og Minister at fremdrage, hvad der skaffede Studenten Wendelboe Hæder og Indsigt; Ministeren Schulin høstede ei alene selv, men lod og sit nye Fædreland høste Frugten af hvad

han som en fattig Studiosus havde lært ved de tydske og franske Universiteter. Med disse borgerlig-fødte Ministre kappedes de flinke Adelsmænd, Jøer Rosenkrands, Joh. L. Holstein, Frederik Danneberg, Samsøe og begge Plebsferne (Carl Adolph og Ludvig). De havde alle faaet en grundig, ja tildeels lærd Dannelse; de omgikkes gjerne med Landets Videnskabsmænd, ikke af Mæcenat-Forsængelighed, men fordi de satte Pris paa dem. Ogsaa de yngre Mænd, hvis Dannelse den Gang fuldbredtes, betraadte samme Vel til Hæderlighed. Otto Thor blev endog saa boglærd og boghjør, at han hele sit Liv igjennem ikke kunde møttes; Otto Manderup Ranzau besad Smag og Lærdom; baade han og hans Fader Chr. Ranzau, en Tidlang Stattholder i Norge, vare saa ivrige Beundrere af Holbergs comiske Muse, at de indgjode den lærde Gram Respect for den af ham tilforn miskjendte Digter. Suhm, Luppendorph, Hjelmstjerne, Klevenfeld og mange flere, hvis Ungdom falder i Christian VI's Tid, vare begejstrede, i en nu neppe forstaaelig Grad, for dansk Literatur. Saaledes turde maastee Langebek endda beholde Ret i den Paastand, at de kraftfuldeste og skønneste Frugter, som glædede Danne og Norste i Frederik den Femtes saa frydefulde og saa prisfæ Dd, avledes netop paa de Stammer

som vare plantede i hans Faders alvorlige Dage. Man havde gjort Anlægget og besørget alt det svære Arbeide i den Tid, da det var Brug (som samme Langebek siger) at arbeide ei blot om Formiddagen, men om Eftermiddagen tillige; Vinterens kolde og Foraarets travle Aarstid var med Klogskab benyttet; nu kom en mild og venlig Sommer — oplivet af Femte Frederiks folkekjære Sol —; i den modnedes Frugterne. Tillige indtraf i Nabolandene, navnlig i Lydskland, gunstigere Veirforhold; istedetfor Lohensteins qvalme og Gottschedens vandige Dunster fornem man nu fra Sønden Klopstock og Cramers funde og livfulde Vindstød. Ogsaa fra Vesten sporedes en Indfydelse, der kom den skønne Literatur tilgode, ligesom den tilforn havde gaaet de exacte Videnskaber og den classiske Literatur. Jeg sigter hermed til England, hvilken herlige De endnu Holberg og Jøer Rosenkrands havde besøgt uden at gjøres opmærksom paa Shakespeares Genie. Dette maa vistnok i høieste Grad vække vor Forundring, naar man betænker, med Hensyn til Holberg, hvilken Guldgrube han vilde have fundet i Shakespeare, og med Hensyn til Rosenkrands, at hans Familienavn ved at indføres i Hamlet var bleven hele England bekjendt i Dronning Elisabeths Tid. Alligevel forholder det sig saa. Ligesaa lidet har jeg fundet Spor til at

Gram, der dog brydes med mange engelske Lærde, bekymrede sig om de engelske Digtere. J. J. Hannes Ewald er da vel den første Danske, som har kjendt Shakespear og erkjendt hans fulde Digterværk; men med denne Erkjendelse maa i hvert Lands Literatur gjøres Epoche. Havde de unge Mænd med Modtagelighed for fremmed Originalitet, som fremtraadte under Christian VI., navnlig den talentfulde Fred. Lütken og Fr. Horn kjendte Shakespear, hvilket ganske andet Sving vilde da ikke deres Phantasie have taget? Og havde Christian VI., saaledes som hans Søn, kunnet hente sig en venlig, nedladende, folkemild Louise fra England, istedenfor en kold, stolt, frastødende Sophia Magdalena fra Bayreuth, hvilken ganske anden Retning vilde da Hoffets Smag og Kongens Tilboieligheder have taget! Rimeligvis vilde da Kongen være blesen ligesaa elsket af Folket, som han nu formedels sin store Alvorlighed og Drommings Uvillie imod Nationen var frygtet, ja af Mændene, skjøndt med Uret, ilde lidt.

Eigesom den høiere danske Poesie intet vandrede Holbergs Fremtræden, saaledes gjorde den Veltalenhed heller ikke ved ham Epoche.

for disse tvende betydelige Forandringer tilkommer Femte Frederiks Tid, da Ewald betraadte sin glimrende Bane*, og da den Sorøiske Skole frembragte en reen og veltalende dansk Prosa. Men vigtige Forberedelser gjordes dog før Midten af det 18de Aarhundrede. Hertil hører ogsaa Forædlingen af den geistlige Veltalenhed, hvormed jeg for kort Tid siden har handlet paa et andet Sted**. Jeg har der kaldet den Periode, hvormed her talen er, efter de to bedste Prædikanter den Herseleb-Neusiske; og ved Siden af dem nævnet som højagtede Valere Biskopperne Deichmann, Worm og Pontoppidan. Den Sidstnævnte og Neus horte Begge til den (bedre) pietistiske Skole. Som Prædikanter ere de dog meget ulige; og Uligheden falder stedse ind til Württembergerens Fordeel. Intet Under, siden Pontoppidan stod saa dybt under ham baade i theologisk Erudition og i humanistisk Dannelse. Begge dreve paa practisk Christendom, og holdt ofte moraliske Prædikener, imedens Worm holdt sig strænger til Dogmatiken. Worm og Neus vise sig som gode Logikere i deres Dispositioner og Tankegang. Pontoppidan er tit ulogisk og ofte overfladisk.

* Vi have ikke glemt, at Ewald først blev Folkets Værdling ved at besejme Femte Frederiks tidlige Død; men hans første Arbejder ere dog ældre end Aaret 1766.

** J. Nyt theol. Bibliothek 20de Bind.

Neuf er i sin Stil klar og concis; Pontoppidan løs og diffus. Om Veltalenhed kan neppe Spørgsmaal være hos Andre end Neuf og Hersleb. Pontoppidans Fortjenester indskrænke sig altid til realia. Hans gavnligste Bog for Theologer er hans Pastoraltheologie, som indeholder, vel ingen ordentlig Homiletik eller Catechetik, men mange velgrundede Raad, Advarsler og Opmuntringer til unge Studerende og Præster. Til at kjende Tidens øvrige bedre Prædikanter tjener Samlingen: *Sermones ad Clerum*, hvorved forstaaes 7 Bind af Sjællandske Landemoder, Prædikener, holdne i Aarene 1740—1755 af forskjellige Provster, som stedse nævnes, og blandt hvilke man lærer at kjende adskillige dygtige Mænd, men neppe Noget, som vi vilde kalde veltalende.

Dette Prædicat vilde vor Tidsalder sikkert ogsaa nægte Provst Mathias Hviid, ihvorvel Suhm kalder ham (X., 44) meget veltalende, idet han tillige anmærker, at Hviid ikke var en Ven af megen Læsning, og yttrede sig ugunstigen om den ham eller saa kjære Pontoppidan, alene fordi Denne havde saa mangehaande Skrifter. Den høieste Grad af geistlig Veltalenhed, som kjendtes ved Midten af Aarhundredet, maa søges hos Biskop Hersleb (død 1757). Han besad en saa høi Grad af legelig Veltalenhed, at Suhm aldrig havde seet et

hørt hans Lige. Dette kan tildeels bevises ved den Anekdote, som samme Historiefrøyer har opbevaret, at da Hersleb holdt Liigprædiken over Kong Christian VI., græd Alle uden Hersleb; men da Bluhme holdt sin Sørgetale, græd Ingen uden Bluhme selv. Suhm tilføier: „Herslebs Stemme, hans Gebærder vare saa søde, saa overtalende, at man sagde om ham, at han bad Folk komme i Himmelen; thi der er saa godt at være, hvorimod man sagde om Biskop Hagerup i Tronshjem, som var hæftig i sin Stil, at han tog og stødte dem ind, sigende: du skal derind, enten du vil eller ikke. Udi den Tid holdt man og for at Herslebs Stil var veltalende. Nu derimod er man af andre Tanker; endog naar man signer ham med hans Formand Worm, og endmere med de senere og vor Alders Prædikantere. Rigtigt er det vel og, at hans Stil er ikke reen, men blandet med fremmede Ord; at den er heel vidtløftig; undertiden for billedrig og ubestemt i Udtrykkene og Begreberne, men derimod er den dog vist paa de fleste Steder pyntet, riig, overflødig, flydende, værende, vittig og andægtig“. Saavidt Suhm. *Min Dom om Hersleb* har jeg tilforn fremsat med disse Ord: Hersleb er en jevn, venlig, bibelsk Prædikant, ofte riig paa Vittighed og dogmatisk Skarpsind, men

* Samlede Skrifter 10de Deel S. 26—27.

uden Kraft, Smag, klart Begreb om det Dybgelige og især hoist ubekymret om Sprogets Reenhed*¹. Hvad Hersleb vinder ved at sammenlignes med de samtidige danske Prædikanter, det taber han, naar man sammenholder hans Taler med de tvende tydske Theologer, som Christian VI. saa gjerne vilde have hvervet for Danmark, med Mosheim og Jerusalem's mesterlige Religionsforedrag; og efter mine Taler naaer Hersleb ikke engang Neuf. Den Mand, som hos os skulde gjøre Gode i den geistlige Veltalenhed, Christian Baltholm, fremtraadte først under Christian VII.; men det er allerede en stor Roes for Hersleb at have fuldsejgjort de Bedste i sin Tid, ligesom for Christian VI. at have fremdraget denne udmærkede Mand til den høieste Værdighed i den danske Kirke.

Vi vide ikke at slutte denne Afdeling af vor Erbring med en til de foregaaende Capitlers Indledning og til Christian VI's Character bedre svarende Bemærkning, end den, vi nyligen læste hos en engelsk Skribent: Music, poetry and eloquence enchain the ear; painting, sculpture and architecture ravish the eye, but wisdom and virtue are the stability of our times, and the fear of the Lord

* See Dr. Baltholms Biographie i Theol. Bibliothek 16de Bind S. 326.

is our treasure.* Men Grundvoelden til Wiisdom, Dyd og Gudsfrøgt skal lægges i Skolerne. Man har spottet over, at disse i Christian VI's Forordninger undertiden kaldes den Hellig Lands Værksteder. Benævnelsen er baade sand, skøn og ægte christelig; jeg indrømmer, at den er for høj for Curialsproget; men viselig ikke for Skolerens Vigtighed, naar de betragtes, som de bør, fra en christelig Synspunkt. Vi skride til en saadan Betragtning.

XXII.

Endnu tidligere end Kjøbenhavns Universitet blev reformeret, tænkte der paa at stifte et nyt, for Kongens tydske Undersaatter, i Hertugdømmet Slesvig; men denne Plan blev dog ligesaa snart opgivet, som den var fattet. Af et Par Breve, som lykkeligvis ere faldne mig i Hænde, veed jeg, at Dyrhøjsmanden var Grev Zinzendorf**.

* Vid. The North American Review. Juli 1828 Pag. 268: „Musik, Poesie og Veltalenhed fortrylle Dret; Malerie, Billedhugger- og Bygningskunst henrive Diet; men Wiisdom og Dyd er Befæstelse af vore Dage, og Herrens Frøgt er vor Skat.“

** Sagen selv var mig dog i Forveien ikke ganske ubekendt; thi Spangenberg taler noget derom i Zinzendorfs Leben 3r Theil p. 692.

tagende Mand, om hvem vi i Kirkens Historie skulle handle udførligere, kom til Danmark strax efter Christian VI.s Thronbestigelse. Han var i Forveien kjendt af Hoffet, og havde i Overkammerherre C. A. Pleß en mægtig Belynder. Greven, som fra sit 10de Aar var opdragen paa Pædagogiet i Halle under den fromme Professor Frankes Dine, havde lært at kjende en ganske anden Studieplan og Methode, navnlig i Theologien, end den som fulgtes i Kjøbenhavn; han havde tillige — som Niemeyer bemærker* — i Halle inddruffet den Institutionsaand, hvori han siden saa nidkjert virkede. For ham var det en Trang at skabe noget Nyt, og noget med den practiske Christendom Sammenhængende. Han overgav da ogsaa til Christian VI. et Plan til et nyt Universitet, hvilket, dersom det var kommet istand, formodentlig vilde have faaet sit Sæde i Byen Slesvig — en Stad, som allerede tidligere kappedes med Kiel om denne Ære. Kongen overlod det til sine fire Statsministre at afhandle Sagen med Zinzendorf. Brevene vise os, at de to Commissairer vare C. A. Pleß og Jørg Rosenfrands; uden Tvivl vare de to Andre L. Pleß og Blohne. De to tilsigtede Breve ere skrevne paa Franssk og aff. Dato. Zinzendorfs lyder paa Dansk saaledes: „Kbhvn. d. 25 Juni 1731, Eftermiddag

* Die Universität Halle 2c. Pag. LIX.

„Min Herre! Da min store Ven ikke er her (i Byen), anraaber jeg Dem om at lade mig vide ved en lille Billet, om De ikke har Efterretninger fra ham, og om det er formedelt en fortrædelig Hændelse, at han ikke har været paa Cancelliet, som han vist havde lovet mig, og om Deres Exc. ikke veed, om jeg endnu idag skal see ham i Forening med Deres Exc. og de to andre Herrer for at arbejde sammen i den Sag, som det har behaget Kongen, efter min underdanige Begjering, at overgive til Conseillet for derom at handle med mig*. Jeg er o. s. v.“ — Herpaa svarede Rosenfrands ufortøvet: „Da Hendes Kongl. Høihed Prindsesse Sophie Hedevig har indbudt Hs. Exc. Overkammerherren — som uden Tvivl er Den, De, min Herre! betegner med Navn af Deres store Ven — til at spise til Middag paa Sorgenfri, hvor Deres Majestæter Kongen og Dronningen ogsaa spise, saa har han ikke kunnet komme til Byen i Formiddag**. Jeg troer, han vil komme ind i Aften, uden dog derom at have nogen Visshed. Vi have imidlertid læst det Forslag, som De har gjort Hans Majestæt, angaaende Anlæggelsen af et nyt Universitet i Hertugdømmet Slesvig, og vi skulle

* en communiquer avec moi.

** C. A. Pleß boede om Sommeren paa Frederiksdal, som dengang endnu tilhørte Kongen.

derom med første Leilighed gjøre vor allerunderdånigste Beretning til Hs. Majestæt, for at udbede os Hans videre Befalinger. Jeg er o. s. v.“

Dette var med rene Ord at sige Grev J. hvo overflødig hans Deeltagelse var i et dansk Stats anliggende. Sagen faldt derefter bort, formodentlig især paa Grund af Finantsernes maadelige Forsætning. Det maå ogsaa indrømmes, at et Universitet i Slesvig var temmelig overflødig, al den Stund et saadant fandtes saa Mile derfra, i Kiel; thi at denne Stad ikke tilhørte Kongen af Danmark lagde ikke mindste Hindring i Veien for hans Undersaatter, som der ønskede at studere. Snarere maå det forundre os, at hverken Zinzendorfs Forslag eller Lychonii kort i Forveien gjorde (om at forlægge Kjøbenhavns Universitet til Viborg) fremkaldte den langt frugtbare Idee: at stifte en egen Højskole for Kongeriget Norge. Veien fra Altona til Kjøbenhavn er ubetydelig at regne imod en Vei fra Trondhjem til Sjælland. I hiin Stad oplyste Christian VI. sig oftere; han glædede sig ved det Oplysning og skjenkede den en høiere Undervisningsanstalt i et Gymnasium Academicum, hvortil Zinzendorfs Forslag rimeligviis gav den første Anledning; thi baade vare de to Mænd, som den meest brugtes (Baron G. W. Sahlenthal og Grev Lynar) Pietister, og det fik tillige en vis Udgang

med Frankes Anstalter i Halle. I vore Dage er dette vel ikke stort mere end de sædvanlige Gymnasier i Tydskland (og dette er fuldkommen rigtigt, da derfra aarlig Dimission finder Sted til Landsuniversitetet i Kiel), men efter Stifterens Bestemmelse skulde det indtage en høiere Rang; hvorfor det ikke blot fik sin egen Bestyrelse (og underlagdes ikke den geistlige Overighed. See enten Foundationen, eller Matthiae Kirchnverfassung in den Herzogthümern Schleswig und Holstein 1r. Theil S. 256), men det erholdt, saalænge Christian VI. levede, den ene Udvidelse efter den anden. Det stiftedes den 1ste Dec. 1733 og fik strax to Afdelinger, hvoraf den ene var en Opdragelsesanstalt under Navn Pædagogium, hvis Lærere dog tillige vare Professorer ved Gymnasiet. Men d. 23 Januar 1741 adskilte Kongen de to Stiftelser, og gjorde Gymnasiet til et lidet Universitet for sig (det fik Professorer ei blot i Humaniora, Philosophie og Mathematik, men i Theologie, Jurisprudens og Medecin, dog kun een i hvert Fag) under Navn af Christianeum, og lod en snæk Bygning til dets Brug opføre (den indviedes i Mai 1744 med en Tale af Grev Lynar, som har været trykt). Men Pædagogiet gav Kongen ved et nyt Stiftelsesbrev af 4 August 1741 en selvstændig Organisation, ligesom han d. 7 Dec. 1744 dermed forbandt et theologisk Seminarium (indviet

d. 31te Aug. 1745) som bestod af nogle theol. Candidater, der øvede sig paa Pædagogium i at give Undervisning; paa Christianeum i at disputere, desuden holdt de Pastorsammenkomster og prædikede i Tugthuuskirken* — altsaa en ægte practisk Forberedelsesanstalt, værd at efterligne i vore Dage, som da ogsaa hist og her er skeet, f. Ex. ved Stiftelsen af det theol. Seminar i Wittenberg. De Studerende, for hvilke disse Anstalter ei vare tilstrækkelige, gik enten til fremmede Universiteter eller til Kjøbenhavns. Og det maa ikke oversees, at det den Gang var med Hensyn til Forelæsningerne besværligere end i vore Dage for Tydsksbørne at studere ved Kjøbenhavns Universitet, efterdi de fleste Forelæsninger holdtes paa Latin. Christian VI. opmuntrede ogsaa — som jeg før har anmærket — sine Underfaatter i Hertugdømmerne dertil, og før end mere at lette dem Veien, fritog han, ved et Rescript af 1745, Studenterne fra sine tydske Prædiker for examen philosophicum. Og saa gjordes mange andre gavnlige Indretninger i Hertugdømmerne; men da jeg ikke har gjenneemgaaet det tydske (saaledes som det danske) Cancellies Archiv, kan jeg derom ikkun melde, hvad der findes i trykte Bøger; og bør følgelig herom være kort. Det vil

* See Gebhardi Gesch. von Dänemark. 2ter Bd. S. 2380—81.

rigste var uden Tvivl Ordningen af den theologiske Embedsexamen som skeede i Jubelaaret 1736. Derimod bortryd Døden den virksomme Regent, inden han fik fuldendt Forbedringen af Skolevæsenet. Dette trængte i Hertugdømmerne ligesaa haardt til Forbedring som i Kongerigerne. Christian VI. begyndte der med Almueskolerne, og man maa ved hans Død være kommen temmelig vidt med Undersøgelse, siden hans Efterfølger i sit første Regjeringsaar (1747) kunde bekendtgjøre den nye „Schulordnung“ for Holsteen, hvilken ogsaa, saa vidt muligt, indførtes i Hertugdømmet Slesvig*. Derimod udsattes lige indtil vore Dage Reductionen af de mange latinske Skoler, uagtet den i Danmark befandtes saa hensigtsmæssig. Hvor omhyggelig Kongen var for at skaffe gode Lærere saavel til Skolerne som Kirkerne, udvise hans Breve, hvoraf ogsaa fremgaaer hans Omsorg for at skaffe andre fromme Stiftelser duelige Tilsynsmænd. (See f. Ex. Nr. 173 og 174.)

Med en anden vigtig Reform blev Christian VI. heller ikke færdig; det var Sorøe Academiets Skolen der var geraadet i Forsald**; og Holberg

* See Corpus Constit. 1 Bd. S. 471, eller Matthia Kirchenverfassung. 1r. Th. S. 237.

** Jeg troer: uden den sidste Rectors Skyld. Denne var Mag. Joh. Sneedorf. Ham gaves d. 20 Febr. 1733

har med Nette beklaget* at Gud bortkaldte „Videnskabers og Studeringers store Befordrer Kong Christian VI.“, førend dette Værk kom istand. Han har tillige meddeelt de to Rescripter (af 13 April 1736 og 22 Marts 1737), hvoraf fremhæver Kongens Hensigt, igjen at gjøre Stiftelsen til et Academicum, ligesom der da ogsaa strax begyndtes paa en prægtig Bygning; og det Hele var saa nær ved sin Fuldeendelse, da Christian VI. døde, at Frederik V. kunde underskrive den nye Fundats d. 7 Juli 1747 og indvie Academicumet tre Uger derefter (d. 26 Juli), ved hvilken Leilighed Overhovmesteren Grev Reus holdt — som Holberg siger S. 265 — en yndelig Oration, imedens Holberg, Academicumets anden Stifter, forbittrede ved en uventet Tilfidsættelse. Dette formindskede dog ikke hans Interesse for Stiftelsen. Han forsvarede i sit nysnævnte Skrift (S. 266) meget vittigt Academicumets Uafhængighed af Københavns Universitet, og tillægger Sorø formiddels Byens Stillehed et stort Fortrin som Mussestue.

„Der kan den studerende Ungdom uden Interruption

Tilladelse til at indlade sig i Egteskab, Høndt det er imod Fundatsen: dog skulde han vedblive at spise med Disciplerne, deels for at have Opsyn med deres Bødder, deels for at paasee, de fik saadan Spise, som de kunde have. See Sjæll. Tegnelser Nr. LXVIII.

* Danmarks Stat. 2den Udg. S. 243.

og udi Stillehed fortsætte deres Studeringer, hvilket ikke saa vel kan skee udi en stor Stad, som er frugtbar paa Ting, der udi Saadant gjøre Skaar og Hinder. Mercurius og Minerva gjøre ingen god Virkning, naar de blandes sammen. Man studerer ikke med den Nytte paa et Torv som udi et Cabinet, og man profiterer ikke saameget af en Tafel-Discours, der holdes hos en fransk Kok, som udi en academiisk Episteme.“ Paa den Indvending, at de 2de Høiskoler i København og Sorø dog vare hinanden for nær, svarer han: „Jo flere Academicum udi et Land, jo bedre; thi derved opvækkes Emulation, saavel mellem Lærere som Studenter. Man veed, hvad Virkning et Monopolium haver; og at man mærker, at ved dets Hævelse faaer man Varerne baade bedre og for lettere Kjøb. Man har ogsaa af Erfarenhed mærket, at de fleste Gymnasia, som ere andre Universiteter subordinerede, ere af liden Nytte. Disse og andre Forestillinger — ender Holberg — have fundet meest Bisald: hvorudover den forsvissede Skole er bleven et independente Academicum.“ Vi vide, at de modsatte Forestillinger have seiret i den nyere Tid; men vi fandt det passende at lade Holberg udvikle den Anstuelssmaade, der ei blot var hans og Grev Joh. L. Holsteins, men ogsaa Christian VI.s og Frederik V.s. At Holberg gjorde sin betydelige Donation til Academicumet

paa det Vilkaar, at Borgerlige ligesaavel som Adelige skulde nyde godt deraf, have vi tilforn godtgjort med hans authentiske sidste Villie.

Regjeringens Syflen med det nye Gymnasium i Altona maatte naturligen lede Tanken hen til det ældre i Odense. Jeg finder ogsaa i Cancelliets Tegnelser et Rescript af 17 Dec. 1745 til de tre Professorer Gram, Scheid og Wøldike om at overlægge, hvilke Forbedringer der kunde gjøres ved Odense Gymnasium. Men Døden bortkaldte Kongen, førend denne Sag kom til Ende.

Vi komme nu til de lærde Skoler. Deres Reform under Christian VI. har Nyerup i sin historisk-statistiske Skildring (3die Bind 1 Haldpart Side 182—229) handlet saa udførligt, at jeg derom kan fatte mig kort, især da min afdøde Colega har til denne Deel af sit Værk benyttet omtrækkende samme haandskriftlige Kilder, som have gaaet mig aabne, nemlig det danske Cancelliets Archiev og Consistorii Acter. Dog synes han ikke at have gennemgaaet Cancelliets Brevbog; hvorfor jeg ogsaa deels ved Hjælp af denne, deels understøttet af Geheimt-Archivet, kan endda efter hans rigtige Hofi levere en Afsamling. Nyerup begynder rigtigheden sin Beretning med Rescriptet af 13de og 20de Juni 1732 til samtlige Biskopper i Danmark, Norge og Føland, hoori deres Tanker begjæres om hvad

der kunde gjøres til Skolernes Opkomst, tilligemed deres Bemærkninger om Manglerne, de havde observeret, enten in præceptis og metis scholasticis eller i andet, hoorpaa der kunde raades Bod. Biskop Bornemann i Bergen indhentede atter Rector Steensens Erklæring, og denne blev efter Nyerups Forsikkring siden fulgt i den nye Forordnings fæste Poster. Steensen var en Ven og Discipel af Gram, og paa hans, ligesom paa Rector Falsters, Raad reflecterede Gram meget. Til at prøve de fra alle Stifter indkomne Betænkninger, og til at udarbejde nye Love for de latinske Skoler, udnævntes d. 13 Marts 1733 en Commission, bestaaende af Geheimeraad J. Rosenkrands, Biskop Born, Confessionarius Frauen, Etatsraad (forhenværende Professor) Thomas J. Bartholin og Professor Gram. Ministeren fritoges naturligviis for al Detail, og Frauen fik kort Tid efter sin Afsked, saa at det egentligen var de tre øvrige Mænd, der havde Arbeidet under Hænder. Hidindtil havde enhver dansk Rigsstad sin Latinskole; men de fleste med faa og slet lærde Lærere. Allerede i Christian V.s Tid tænkte der alvorligen paa at indskrænke de lærde Skolers Antal, paa det de tilbageblivende kunde ophjælpes og blive svarende til deres Diemed. Den Gang skal, ifølge Zwergius (Sjæll. Clereste S. 661) Hofprædikant Hans Leth have forhindret

det ved at henvise til sit eget Exempel, da han „som havde frequenteret Skolen i det ringe Grenaae, alligevel havde opnaaet den Dignitet han var udi.“ Nu lod man sig ei mere skræmme af et saadant Argument. Christian VI. indlod sig rast derpaa; og skrev iblandt andet til Schulen (Nr. 70) d. 30 Mai 1737: „Af de latinske Skoler vilte vi gjerne lade nogle gaae ind, paa det de øvrige kunne desto bedre forsynes med Lærere, og fordi der i mange af de smaae Stæder ikke gives een eneste god dansk Skole, saa skal der nu paa de Stæder, hvor det er fornødent, istedenfor de latinske Skoler indrettes danske Skoler.“ — Bistnok saare hensigtsmæssigt! Saasnart derfor den nye Commission havde aabnet for Christian VI. hiin Udvei som den eneste til at skaffe Lærerne enten anstændig eller dog tarvelig Lønning, fik den (ved Rescript af 22 Febr. 1737) ogsaa det Høved at overlægge, hvormange af de latinske Skoler i Danmark og Norge der kunde reduceres; tillige bestemte Kongen forud, „at de Skoler, som beholdes, skal være paa de bedste og meest beleilige Stæder, og med saamange Indkomster vorde forsynede, at der i enhver Skole kan være foruden Rector en dygtig Conrector og de fornødvendte Hørere, alle saaledes aflagte, at de kan have Lyft til at blive deres Livstid ved Skolevæsenet, og ei at stræbe efter andet Kald.“ Denne Bestemmelse

meddelees Biskopperne med Anmodning om at foreslaae, hvilke Skoler der beqvemtest kunde gaae ind, og hvorledes deres Indkomster kunde bedst fordeles til de øvrige. I Commissionen selv skal Biskop Worm (ligesom fra A. 1737 hans Eftermand, Hersleb) have drevet paa en stærk Reduction. „Gram derimod var (siger Nyerup S. 199) mere tilbagesholdende, og ved sin Sindighed og sine veloverlagte Forsællinger styrede han Sagens Gang saaledes, at man traf Middelveien.“ Dette indrømmer jeg om Danmark; men ikke om Norge, hvor Gram sikkert har erkjendt, at der var for saa Skoler. Og saa i en anden vigtig Punkt seirede Gram over Hersleb. Den angik Skolestipendierne, som Biskoppen vilde have affæfede for ikke at lokke fattige Børn til Studeringer. Men Gram modstod, anførende iblandt andet: „Jeg og Andre har kjendt en god Deel af de saakaldte stikkelige, men ei uformuende Folks Børn, hvilke efterat have truffet Stipendier i Skolerne o. s. v. samt tilsat endeel af Foreldres Velsærd, have qvitteret Bogen, og ere bleve Soldater, Tingstude og Dagdrivere. Af Saadanne er der maaskee i Proportion et større Tal, end de udaf den ringeste Stand. Aarsagen er, at de sidste blive ei saa meget fordærvede ved Kjælenstak, ved Selvraadighed o. s. om de første. Heroum filii noxæ, sed *pena*

σοφίαν ἔλαχε; et fames magistra est artium complurium." Saaledes reddedes Stipendierne for fattige, men begavede Disciple; og i hvor mange Misbrug der haade før og siden ere gjorte af denne Belgjoreubed, er Referenten dog kun een af mange Tusinde, der uden denne Foranstaltning havde været tabte for Videnskaberne. Ogsaa for denne Belgjorning vilte vi velsigne Gram, og den gode Konge, der fulgte hans Raad, i deres Grav. Den vigtige Forordning udkom d. 17de April 1739; og den er saa eensstemmigen rost, endog af Christian VI.s Mest kjendere f. Ex. Nyerup og Niegels; ja den nye Indretnings Fortrin bleve af et halvt Aarhundredes Erfaring saa almindeligen erkjendte, at jeg ikke behøver at dvæle derved. Skade, at Norges Besourcer ei tillode Vedligeholdelsen af mere end 4 Skoler, hvilket for dette store Rige unægteligen var for lidet, imedens 8 for Sjælland var rundeligt; men 4 for Sjyens Stift (Sjælland og Falster medregnet) og 8 for Nørre-Jylland synes et passende Antal; ifkun maatte den Forandring ønskes, at Skolen i Colding eller Fredericia var bleven forlagt til Ringkjøbing eller Lemvig; thi det vestlige Jylland er altfor slet forsynet med lærde Skoler. Med Forbedringen af Lærernes Løn og Indførelsen af hensigtsmæssigere Examina, maane vi lægge Vægt paa de nye og bedre Lærebøger. Her

har jeg i Cancelliets Brevbog fundet adskillige Supplerer til det, Nyerup har meddeelt af Tegnelserne. Han anfører S. 214 fg. de 7 Kongelige Ordre af A. 1737; men har ikke kjendt de senere Forhandlinger af A. 1741. Disse ere:

1. Brev fra Obersecretairen Grev Holstein til Gram, dat. d. 6 Mai 1741, at han havde refereret til Kongen det Svar, Gram havde givet ham betræffende nye Skolebøgers Forfatning (Forfættelse), at nemlig præcepta Græca formeentes at kunne blive indsendte inden saa Uger, og at Justitsraaden (Gram) endvidere havde lovet, at elementa Geographiæ, Historiæ universalis, ecclesiasticæ et patriæ ved Sommerens Slutning skulde blive færdige, hvormed Hs. Maj. tilkjendte gav at være fornøiet. Den 6te August 1741 afgik Brev til Prof. Horrebow, at det maatte have sit Forblivende med de af ham forfattede Elementa Geometriæ (til Brug for de latinske Skoler).
2. Ligeledes til Prof. Jer. Neuf, hvem det i A. 1737 var overdraget at skrive til Skolernes Brug præcepta theologiæ naturalis, men som var standset dermed, fordi en saadan Lærebog ei var nævnet i Skoleforordningen. Nu meldes det ham, at han skulde fuldføre denne

- Lærebog, da Hs. Maj. ansaae det for nyttigt, at slige præcepta bleve forfattede.
3. Ligeledes samme Dag til det theologiske Facultet ang. de Lærebøger som i A. 1737 vare blevne dem befalede at udarbeide. Da disse Herrer havde meldet, at Theologia thetica var færdig, samt lovet, Theologia practica et characteristica skulde blive indleveret Juli eller August, saa var Hs. Maj. dermed fornøiet.
 4. Samme Dag til Professorerne Thestrup og Scheid, at Dr. Scheid skulde vedblive at udarbeide et compendium juris naturæ, derimod kunde det beroe med det den nu afdøde Und. Højer overdragne compendium juris Danici, indtil Professio juris civilis blev besat.
 5. Samme Dag til Professorerne Gram og Thestrup om at Udarbeidelsen af præcepta logicæ et Ontologiae ei længere maatte udsættes, samt at Philosophia moralis, der før foredroges af Und. Højer, nu skulde doceres af Dr. Scheid.
 6. Samme Dag til Assessor (Rector) Steensen, hvem det var overdraget at udarbeide en latinisk Grammatik, hvoraf han havde

indsendt Prove, om at han maatte paaskynde samme.

7. Samme Dag til Rector Elemen Schade, at han med det snarest maatte revidere den af ham forfattede Bog om gode Sæder og derefter indsende den til det danske Cancellie.
8. Endelig den 9de Septbr. 1742. Brev fra Ober-Secretairen Greve J. E. v. Holstein til Prof. Ancherfen, som Formand for dem, der vare denominerede til nye Lærebøgers Udarbeidelse, om at han og Colleger maatte sørge for at den af Student Lundhoff oversatte Langii Grammatica latina blev revideret og færdig til Trykken inden Mortensdag. (Stedfor denne fik man Anchersens egen.)

Da der i vore Dage under Kong Christian VII. oprettedes Middelskoler i Danmark og Norge, ansaaes dette for noget Nyt. Det erfares dog, at allerede Christian VI. (d. 13 Juli 1742) stiftede en saadan Skole i Rønne paa Bornholm, idet Kongen befalede, at der skulde beskikkes en Rector med 300 Rdr. Gage, „som skulde informere Børnene i de første rudimentis, indtil de vel kan forsvare tredje à fjerde Lectie, da dem gives Ret til at nyde Stipendia i de mere hemlede Sjællands Skoler.“ Dette var netop Middelskolernes Bestemmelse; men

Erfaringen anbefalede ikke Forsøget, hverken første eller anden Gang det gjordes.

Om Herlufsholms Skole have vi talt ovenfor i Grev Holsteins Levnet. Islands Skoler henge nøie sammen med den Harboeske Kirkevistitation, hvorfor de her forbigaaes. Ogsaa maa vi for Kortheds Skyld tie om hiin Tids Skolelærere, af hvilke ikke Faa havde gennemgaaet en grundig philologisk Skole, især hos Gram. Hvo, som her om vil have næiere Besked, henvises til Nyerups Skildring eller til Biedermanns Acta scholastica 3 Binds 6te Stykke 1744, hoori der findes en Udsigt over de danske Skoler. Men da vi have maattet indskrænke os til en almindelig Dom om Christian VI's Skolelovgivning, og vi nødigt ville misforstaaes, tilføie vi den Bemærkning, at det gjælder om disse Love, hvad Solon tilstod om sine, at de vare for den Tid de meest passende; ingenlunde absolut de bedste. Der blev længe efter den Gram-Rosenkrandsiske Reform store Mangler tilbage ved vore lærde Skoler, hvoraf jeg kun vil nævne Disciplenes Sangopvarning og de fleste Læreres Uduelighed paa Grund af Indkomsternes Ringhed. Latinen herstede ogsaa længe efter altfor uindskrænket ja despotisk, saa at for dette Sprogs Skyld baade Modersmaalet og de egentlige Videnskaber forsomtes. Methoden blev omtrent den gamle, lige

som den jo heller ikke uden ved practisk Veiledning kan i det Store forbedres. De trykte Hjælpemidler (Lærebøgerne) vare vel meget bedre end de gamle; dog langt fra Fuldkommenhed, ja endog fra den Grad af Hensigtsmæssighed, som vor Tidsalder har naaet. Man sammenligne f. Ex. Grams Nuclens med Jac. Wadens latinske Lexicon; eller Ancherfens latinske Grammatik med Zumpt's, eller Munthes græske Grammatik med Buttmanns, S. R. J. Blochs eller Langes o. s. v. Der var altsaa Nok tilbage at reformere saavel for Tiden, hvilken ifølge Baco er den største Reformatør, som for dens indgribende Repræsentanter, en D. H. Guldberg, en Frederik Christian af Augustenborg, en Moldenhaver og flere. Men over disse Mangler bør vi ikke glemme det Meget, som opnaaedes ved de gamle Indretninger. I og ved dem dannedes de Mænd, som under Kongerne Frederik V. og Christian VII. bleve Danmarks, Norges, Holsteens og Islands Stoltthed. Melancthons og Hemmingsens uroffede, og indensfor de tilbørlige Grændser uroffelige, Princip haandhævedes: at det ene Fornødne for Alle er en grundig Underviisning i Christendommen, og at den fælleds Grundvold for lærd Dannelselse bør være Bekjendtskab med den classiske Literatur og især med det latinske Sprog; hvorfor det ogsaa i hine Tider var ligesaa sjældent at

støde paa en Lærd, der ikke skrev godt Latin, som det i vore Dage er at træffe paa Nogen (udenfor Philologernes Klasse) der skriver det correct eller elegant; og omvendt var det i Christian VI.s og Frederik V.s Dage ligesaa ualmindeligt, at danske Lærde arbejdede i Modersmaalet med Lethed, Smag og Bestaenhed, som det under Christian VII. og Frederik VI. blev hyppigt, ja det første, indtil en Grad, fast almindeligt.

XXIII.

Der er kun Faa i vore Dage, som nægte at se den Ære, der tilkommer den; men Mængden, at Kirken vel kan stytte sig selv, og at den som søge at udbygge og forskjønne den, enten sig selv fortjente af Menneskeslægten, eller foretog sig et ganske overflødig Arbejde. Af anden Overbeviisning var Kong Christian VI. Han betragtede Skolen som en Indgang til Kirken; denne vilde han for Folkets egentlige Helligdom; denne vilde han fremfor Alt have holdt i Ære og Velmagt; den maatte derfor omhyggeligen renses saavel fra Stolt og Muggenhed i dens Indre, som fra Ufrugt og Synskeplanter i dens Forgaarde. Vi tale — for Læseren let seer — sigurligen, og tænke fornemmelig paa den fromme Konges Omsorg for Guds Ord, uforvanskede Prædiken og Sacramenternes tilbered-

Forvaltning, uden dog at udelukke den ogsaa priisværdige Omhu for Kirkens Bygninger og hvad der ellers hører til en anstændig synlig Fremstilling af Christi Kirke. Jeg tager derfor ikke i Betænkning strax at anvende paa Christian VI., hvad Schrøckh siger om Hertug Ernst af Sachsen Gotha (en Fyrste, med hvem han, som vi siden skulle see, havde stor Lighed). „Han kan i egentlig Betydning kaldes den Fromme; ikke, som fordm Keiser Ludvig, fordi han i det Udvortes bar Religionsøvelserne til Skue, og var en Slave af Geistligheden; men han var af sand Overbeviisning et Monster paa, og en Befordrer af christelig Gudfrygtighed*.“ Vi vide vel, at Mange have omrødt Ægtheden af Kong Christian VI.s Fromhed og udlødet hans kirkelige Virksomhed deels af den ham paadigtede Borneertshed og Munkeand; deels af nogle hierarchiske Geistlikes formeentlige Indflydelse paa hans Handlemaade; men vi ere tillige overbeviste om, at efter de authentiske Beviser, som i nærværende Værk ere fremlagte paa Kongens Tænkemaade, ville Alle, som forstaae sig paa at vurdere Characterer, erkende hans Nidjerhed for ægte, hans Gudsfrygt for uhyklet, hans Domme og Beslutninger for Resultatet af egen Overbeviisning; endelig hans Uafhængighed

* Christl. Kirchengesch. seit der Reformation 8ter Theil, S. 249.

af Geistligheden for beviist, nemlig inderst den Grad, hvori sig Uafhængighed kan ønskes hos en christelig Tyrke, der jo i theologiske Materier bør høre sine dygtigste Theologer, ligesom han i juridiske raadspørger sine bedste Jurister o. s. v.

Da det er vigtigt for Læseren med Hensyn til Dommen om de mange kirkelige Foranstaltninger, der nu skulle omtales, at kjende den Standpunct, hvori paa Lovgiveren befandt sig, og at forglemme de mange Fordomme, som om ham have været vedtagne, vilde vi tilbagefalde i hans Erindring nogle Beviser paa Kongens evangeliske Frisindethed. Som bekjendt, var Christen Worm en lige saa selvstændig ja myndig Biskop, som lærd og dygtig Mand; men Christian VI. lod sig lige saa lidet som Frederik IV. beherske af ham. Vi læse f. Ex. i det 41 Brev til Schulen (Mnemosyne 3die Bd. XC): „Biskoppen synes i denne Sag at være noget for hidsig. Men han vil nok finde sig deri, naar han seer, at vi bryde os intet om ham; men gjøre det, hvorom vi i vor Samvittighed er overbeviist at det er det rette.“ Den milde og retvise Naade, hvorpaa Christian VI. gik frem ved Conventikelsvæsenet i Kjøbenhavn, var aldeles hans egen Beslutning, da baade Rosenkrands og Worm i Begyndelsen tilraadede strengere Forholdsregler anvendte imod Sektererne. Men idet Kongen agtede

disse Menneskers Samvittighedsfrihed, tillod han dem ingenlunde at udfjelde eller haane anderledes tænkende. Da den gamle Proost Neenberg ikke, uagtet Kongens første Advarsel, vilde afholde sig fra Skjelden paa Prædikestolen, lod Kongen ham atter ved Biskop Worm, i sit Raad, paaminde og true med Straf; og da Paamindelsen ikke hjalp, lod han ham tiltale og dømme. Om Kongens Forhold til sin yndede Skriftefader, Joh. Barth. Bluhme, skulle vi siden meddele flere Oplysninger; her anmærkes kun, at Christian VI. ingenlunde var et blindt Redskab i denne Theologs Hænder, ihvorvel Bluhme havde stor Indflydelse især paa Præstefaldenes Vortgivelse. At Kongen ikke engang i rene Samvittighedsstilsælde altid fulgte Bluhmes Raad, viser hans vigtige Brev til Grev Zinzendorf af 25de Jan. 1735, hvori han opfordrer Grevens til at dømme imellem ham og Bluhme, da Denne fordrede Tilgivelse og Godhed for Dronning Anna Sophia, imedens Kongen „endnu ingen Behreidelser gjorde sig i sin Samvittighed over den mod hende beviste Brede.“ Et andet Brev (Nr. 118) tilkjendegiver meget smukt, hvorledes Kongen ønskede en Collision undgået, som fremkom af en skrupulos Præst, J. E. Ewards, Vægring ved at modtage Kongens Voca-

* See min Biographie af Dronning Anna Sophia i Stand. lit. Selskabs Skrifter. 23 Bind S. 172—174. Mnem. 4de B. 14

tion til Sognepræst i Eckernförde. At Christian VI. heller ikke i sin Dom om Fortjenester lod sig bestemme ved en fremmed (end ikke ved en venstabelig Potentats) Autoritet, godtgjør Brevet Nr. 127, hvori han erklærer sig villig til at kalde en brav Præst Weise, der uskyldig var bleven assat af den svenske Konge (Frederik Wilhelm I.), naar det kunde ske, uden at gjøre altfor megen Opsigt.

Alt dette godtgjør et selvstændigt Dømmeme i religiøse Anliggender. Men hvad nu Mistanken om Hyklerie angaaer, da veed Menneskekjenderen, hvor letfindigen denne henkastes næsten imod enhver gudfrygtig Mand, som har det Uheld, af andre Grunde, eller ogsaa netop ved sin religiøse Strænghed, at paadrage sig den Letfindiges eller Ugudeligheds Mishag. Der lever vel neppe Noget nu, der har læst saameget af og om denne Konge, som nærværende Skrifts Forfatter; og jeg kan bevidne, at jeg ikke har fundet mindste Anledning til en saa uædige Mistanke, imedens jeg derimod har overbevist mig om, at Kongen ei var fri for Herksesyge eller for den Svagthed: at lytte til Smiger. Men hvad saa vel Kongens egne Ytringer som hans Handlinger lade formode; at hans Religiositet var uden Stræm, paa samme Tid, da den var levende, det stadfæstede eensstemmigen alle Samtidige, fra hvem vi have Vidnesbyrd derom, til hvilket Partie de end

bore, hvad enten de ere Pietister eller Orthodoxe, Geistlige eller Verdslige. Jeg har før beraabt mig paa de mange hundrede, endnu tildeels utrykte, Breve fra berømte Samtidige til deres Fortrolige, som jeg har gennemlæst, uden i eet eneste at finde en Ytring, ja end ikke en løs Formodning om at Kongens Fromhed skulde have været enten bevidst eller ubevidst Hyklerie. En Hykler vilde heller ikke med saa oprigtige Mænd og saa gudfrygtige Geistlige, som f. Ex. Neuf, Pontoppidan, Hersleb vare, have holdt saadanne Samtaler om Hykleriets Afskylighed og om Midlerne til at standse dets Overhaandtagen, som Christian VI. holdt. Om Kongens Forhold til Neuf har jeg udførligen handlet i mit Mindeskrift over denne ypperlige Theolog, især i den tydske Bearbejdelse. Af Samtalerne, han ofte holdt med Pontoppidan, har Denne selv meddeelt nogle i sin Autobiographie, hvoraf jeg afskriver tvende hørende*. „En Gang — fortæller Pontoppidan — talede den salige Herre om Gudfrygtigheds Gaan i Tiden og hvad jordiske Ting angaaer, givende tilfjende, at han holdt et Lands Belfærd allerdiest forsikret ved deres Samvittighed, som skulde holde over Lovene; men beklagede derhos, at naar en Regent yttrede dette Sind, da indsneg sig strax

* See Fallesen's Magazin for Religionslærerne Sde Bind, S. 623—24.

Hyklerie som det skammeligste Bedragerie, hvorpaa man just i de Dage (Christian VI. tes) havde et kjendeligt Exempel. Dette gav jeg Magt, og meente at en skinnelig Skjelm var derfor desto affkylligere. Dog gav det intet ondt Vidnesbyrd om et Lands Tilstand, at Gudsfrøgt — som ellers gemeenslig foragtes — er i saadan Priis, at de Onde selv maa laane dens Skin for at begaae sig*. Sætter man det, som er stridigt herimod, da har Ugudelighed Overhaand, og den Bærse bliver den Bedste. I denne Verden er det Allerbedste underkastet nogen Fare ved Misbrug og Mistydning; her tør man ikke vente det ganske Fuldkomne, men maa nøies med det mindst Ufuldkomne, eller hvad der nærmest sigter til Fuldkommenheds høie Maal.“ — „Om en anden hvi Herre** sagde salig Kongen samme Gang: han havde mærket, at denne Mand gjerne befordrede frygtige Folk endogsaa i civile Embeder, ja lægte fremfor Andre dem, der stode i den Credit, skjøndt han for sin egen Person ikke gjorde Gudsfrøgt til sin

* Ogsaa Rochefoucauld har iblandt sine Maximer den Bemærkning: At Hykleriet yder Dyden sin Hjælper at bære dens Maske. Han siger: Phypocrisie est un hommage rendu à la vertu par le vice.

** Maa skee Kong Frederik II. af Preussen, den fornemste Embedsmand baade i det Civile og Militaire efter Regelen vare religiøse Mænd. J. M.

Hovedsag, hvilket syntes ham fremmed.“ Jeg svarede: at samme Herre uden Tvivl bedst fandt sin Regning derved i oeconomicke Ting; og skjøndt det ikke seilede, han vel ogsaa undertiden blev bedraget ved en eller anden Hykler, saa turde dog Forsarenhed have viist ham, at hans Skade paa den Side var mindre og sjeldnere, end paa den anden. „Ja — svarede Hans Majestæt — jeg ønskede mig allerhelst lutter saadanne Tjenere, som tillige tjente og frygtede Gud; thi da vidste jeg, at ogsaa min Villie blev efterlevet af dem, som efterlevede Guds Villie.“ At Christian VI. ogsaa ved at besætte saavel de civile Embeder som Hofchargerne tog fortrinligt Hensyn til Religiositet, forstaaer sig selv. Men hvorfor skal det dadles hos ham, hvad der med Rette er blevet roeft hos flere af hans Forfædre, der fulgte samme Regel? Saaledes skriver f. Ex. Gram i Fortalen til Krags Historie om Christian III.* „Foruden sin Værdom og store Indsigt i Medicinen var han Kongens Liv-Medicus Jacob Bording) og berømt for sin besynderlige Gudsfrøgt; og saaledes maatte de være, som vilde komme til Høve i Christian III.s Tid, ligesom samme Konge ogsaa stedse havde den Lykke, at see ved sit gudelige Hof saadanne Betsenter omkring sig.“ Grundene til den skjellige Dom, som er bleven fældet om Christian

* Side 149 i den danske Oversættelse.

III. og Christian VI. Religiositet maa især søges i, at i det 16de Aarhundrede agtedes Religionen endnu overalt, ogsaa i den fornemme Verden; men i det 18de Aarhundrede blev Christendommen ved flere Toneangivende Hoffer (det franske iblandt de Catholske; og det Berlinske efter 1740 iblandt de Protestantiske) anseet enten for et Bær af Fordom og Døretro, eller i det højeste for en nyttig Politie-Anstalt. At Christian VI. dog ligesaa lidet ved Valget af Ministre, som naar han valgte Professore eller Geistlige, viste Forkjærlighed for Pietismen, bevise mange Exempler, af hvilke jeg kun vil minde om J. Rosenkrands, Poul Løvensørn og Schulin.

Om de herlige Frugter, som Christian VI. sin felige Forbedringer bære, aflægger den sanddrue *Utoppidan** følgende Vidnesbyrd: „Eil Sandhedens Ære, og endnu mere til den guddommelige Naades Priis, maa det ikke forties, at i nogle Aar har i disse Lande en ret kjendelig og i Dine faldende Forbedring fundet Sted af den Stand, som er bestemt til at forbedre de øvrige. De alvorlige Bestræbelser af gudfrygtige Regenter** have ikke været frugtesløse, hvorfor Alle, som ere istand til

* *Annal. Eccl. Danic. Tom. IV. p. 75.*

** Dette er skrevet i Begyndelsen af Frederik V.'s Regjering. Her menes altsaa Chr. VI. og Fred. V.

at anstille en Sammenligning imellem de forrige Tidens Kirkevæsen og det nærværende, maae tilstaae, at Forkjællens, og det i et saa kort Tidsrum, er meget stor. Vel ere Levi Børn iblandt os endnu langt fra ikke saa rene, at jo Herren maa finde meget at udfætte paa disse sine Tjenere; ei heller kan man indstaae for, at Alle, som i det Udvoortes befindes ustraffelige, hænge af ganske Hjerte ved Herren; men det er dog, Gud være lovet, en unægtelig Sandhed, at vor Geistlighed i Almindelighed fører en ustraffelig Wandel. Gives der ogsaa endnu hist og her i den geistlige Stand een Ridding imod ti af hans Lige i forrige Tider, saa er det dog langt lettere at udfinde en Saadan, fordi han staaer alene, og han maa i det mindste træde sagtere frem, hvis han tænker at undgaae eftertrykkelig Straf.“

Det er da nok Umagen værdt at lære nøiere at kjende de Foranstaltninger, hvorved en saa indgribende Forbedring bevirkedes, og de Mænd, som derved, foruden Kongen, især vare virksomme, samt de Stridigheder, som Kampen imellem det Nye og det Gamle forvoldte.

XXIV.

Der er neppe nogen Tvivl om, at af alle de Forbedringer, Christian VI. indførte i den danske, norske, islandske Kirke, tilkommer Palmen Ungdommens

Confirmation af dens Daabspagt. Det er derfor passende, at vi baade begynde Detaillen af de kirkelige Sager dermed og at vi noget udfærligere omtale denne vigtige Forandring. Men for at kunne vurdere denne Ritus tilbørligen d. e. hverken sætte dens officielle Indførelse for høit eller for laast, maa man vide, hvorledes der tilforn foreholdtes med Børnens Underviisning og Admission til den hellige Nadvere. Nogle mene nemlig, at der for 1736 slet intet Tilsyn havde med Ungdommens Oplæring i Christendommen. Dog dette gjælder kun om Faa; men de Fleste, selv iblandt Theologer og Jurister, gaa ei længere tilbage, end til det som Christian V.s Danske Lov 2-5-11 indeholder, nemlig følgende Artikel: „De (Præsterne) skulle ikke tilstede de Unge at komme til Sacramentet (d. e. den hellige Nadvere), førend de have vel fattet deres Børnelærdom, at finde deraf den rette Mening i Hjertet, og derhos hvorledes de skulle bekjende sig for Præsten, og vide at svare til Lutheri smaae Spørgsmaal om slikt; og saa forstaae, hvad Afsløsning haver med at føre: saa som og de Gamle skulle i det ringeste vide Børnelærdommens bare Ord at forstaae: Item hvorledes de skulle begjere at skrives, og hvad Herrens Nadvere er, og hvad Nytte den haver med sig, og

til hvad Ende de begjere at bruge den.” Heraf skjønes, at hvor Præsterne efterkom deres Pligt, kunde den Gang heller ikke, saalidet som nu, aldeles Usidende stedes til Herrens Bord. Men saavel Navnet Confirmation, som Forskrifter for en høitidelig Indvielse af de Unge som Kirkens myndige Medlemmer, søger man forgæves i hele vor ældre kirkelige Lovgivning. Hvad der forekommer om Ungdommens Forberedelse til Nadveren og tildeels om dens Overhørelse i Religionslærdommene, indskrænker sig til følgende saa Bestemmelser*. Christian III.s Kirke-Ordinants af 1537 (Folio XL) befaler, at Præsten ikke maa admittere Nogen til Alterens Sacramente førend de have gjort Skjel for deres Tro og svaret til de Spørgsmaal, som gjøres til dem om Nadveren, uden man dog kjender dem at være skikkelige og retskafne nok.” I de under samme Konge givne 26 Nder Artikler findes intet hidhørende, ei heller er der af Christian III. nogen speciel Anordning, hvilket her anmærkes med Hensyn til et Ønske, som allerede

* For ikke at oversee nogen ældre Anordning, har jeg henvendt mig til min ærede Collega, Dr. Professor Koldrup-Rosenvinge om nærmere Oplysning, hvilken han velvilligen meddeelte mig, hvorfor jeg tør indsestaae for, at intet Kongebud er blevet overseet, hvilket ellers let kunde være handet mig.

Biskop Harboe yttrede (Dänische Bibliothek VI St. pag. 588) at Rogen vilde efterspore denne Sag, da han formodede, at et eget Kongebud derom allerede skulde have fra Christian III's Tid. Jeg har intet saadant kunnet opdage; men hvad jeg ellers har samlet til Confirmationens tidligere Historie i vort Fædreland, skal jeg nu indledningsviis meddele, dog med Forbigaaelse af Hertugdømmerne, om hvilke min Ven, Hr. Etatsraad, Professor Falck nyligen har leveret en indholdrig Artikel*, der kan betragtes som Appendix til gamle Artikler i vigtige Skrift**. Man vil af Nedenstaaende see, at skjøndt Confirmationen ikke før 1736 var en lovbestemt Handling i den dansk-norske Kirke, er der dog i Tidrummet fra 1536 til 1736 ofte bleven confirmeret snart af Biskop, snart af Præst i mange Menigheder saavel i Danmark som i Norge og paa Island.

Reformatorerne viste i deres Dom om Confirmationen samme Skjønsonhed som ellers, idet

- * Einige geschichtliche und kirchenrechtliche Bemerkungen über die Confirmation, i Neues Staatsbürg. Magazin 1787 Band S. 553 fg. Tillæg dertil i samme Bind S. 943 fg.
- ** Christliche Confirmation berer Catechumenen, von der Apostel Zeit an bis her. Aus der heiligen Schrift und Antiquität der Kirchen beleuchtet von M. Trogillo Arxel, Schleswig 1693 og 1698. Denne Forfatter søger at vise, at Confirmationen fra Krilids Tid har været brugelig i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen.

de skjelne imellem dens rette Brug og dens forst i senere Tider indsnegne Misbrug. Luther nægtede allerede 1520 i sin Bog om det babyloniske Tangenskab, at Confirmationen var et Sacrament, men indrømmede, at den kunde gjælde for en gavnlig Kirkeskik. I den Augsborgske Confession omtales den ikke; men i Sammes Apologie 7de Artikel hedder det: „Confirmationen og den sidste Salvelse ere Ceremonier, som komme fra de gamle Fædre, og som Kirken aldrig har anseet for nødvendige til Salighed, thi de have ikke Guds Befaling eller Bud.“ Paa Religionscolloquiet i Regensborg 1741 blev der handlet ogsaa om denne Skiks Vedligeholdelse, og de Evangeliske gjorde billige Tilbud, men afvistes strax, da Talen kom paa Alderen, ved den Paastand af Dr. Eck, at det var ufornodent at oppebie til denne Handling Skjelsaar og Alder*, da den som Sacrament var et Raademiddel, endog stærkere end Daaben, „ex opere operato, propter Crismatis virtutem.“ Den canoniske Rets Bestemmelser om Confirmationen i den katolske Kirke kunne sees hos Falck (eller i ethvert System af Kirkeretten). Der bestemmes intet om Confirmandernes Under:

- * „in Confirmatione non expectandum esse usum rationis,“ lode Ordene efter Chemniz's Forskrifning i Exam. Conc. Trid. 2 Part. pag. 63.

viisning; og naar den romerske Catechismus fastsætter det 12te Aar som Regel, men nævner det 7de som Undtagelse, fremgaaer deraf, at en ordentlig og tilbørligen fattet Religionsunderviisning ei i den katholske (saaledes som i den protestantiske) Kirke er en nødvendig Betingelse for Confirmationen. Denne Betingelse finde vi indskærpet af alle lutherske Theologer, især af de Tvende, hvis Skrifter tjente til Veiledning for saadanne Geistlige i Danmark og Lydsland, der i det 16de og 17de Aarhundrede confirmerede. At Alle ikke gjorde dette, ja at end ikke alle lutherske Præster i det samme Land eller Stift gjorde det; kom deraf, at der efter Reformationen, overensstemmende med Luthers Raad, fandt en stor Frihed Sted i Henseende til alle kirkelige Ritus, som ikke vare Sacramenter. Men da det offentlige Rituale af denne Grund indeholdt saa faa Forskrifter, saa var det naturligt, at berømte Theologers Private Veiledninger kom til desto større Anseelse. Og ligesom Falck bemærker*, at Chemnits Udvikling af Confirmationens Værd og hensigtsmæssige Indretning har tjent til Norm for Confirmationshandlingen i de fleste protestantiske Lande dog især i Lydsland: saaledes kan det neppe omtvovles, at Niels Hemmingsens endnu tidligere Veiledning

* loc. cit. p. 557.

er bleven fulgt af mange Geistlige (hans forrige Tilhøvere) i Danmark, Norge og Island. Men ganske vist er det, ifølge Hemmingsens Ord, at vore første evangeliske Biskopper paa deres Bispestæder, efterat have examineret Ungdommen, confirmerede dem, som fandtes skikkede dertil, ligesom og at Præsterne gjorde privatim det samme. Hemmingsen skriver nemlig i sit Synagma Institutionum Christianarum (Lugd. Batav. 1585. 8vo) pag. 143, efterat han har omtalt Katholikernes Confirmation, om Protestanternes saaledes: *In nostris Ecclesiis substantia confirmationis veteris retinetur, abolitis superstitionibus Papisticis. Nam Episcopi in visitationibus publice examinant juventutem in articulis fidei, et in doctrina de Sacramentis. Deinde eam doctrina et exhortationibus confirmant. Idem fit quoque privatim a pastoribus, antequam admittantur praesertim rudiores ad participationem Coenae Dominicae*.*

* For Bædere, som ikke forstaae Latin, tilføies denne Oversættelse: „Vore Menigheder beholder det Væsentlige af den gamle Confirmation, efterat den papistiske Overtro er afskaffet. Thi Biskopperne examinere paa deres Bispestæder offentligen Ungdommen i Troens Artikler og i Bæren om Sacramenterne (sikkert efter Luthers lille Catechismus). Dernæst confirmerer de den med Bærdom og Formaning. Det samme gjøres ogsaa privat af

Samtidig med Hemmingsen var den ny- nævnte store Theolog Martin Chemniz, som i sit uddødelige Værk: *Examen Concilii Tridentini*, handlede saare udførligt og grundigt om Confirmationen, og det ikke alene polemisk og historisk, men tillige dogmatisk og liturgisk. Han gaaer ud fra det tredobbelte Anathema, som i Trident var bleven lyst over dem, der 1) nægtede, at Confir- mation var et sandt og selvstændigt Sacrament, 2) fræ- kjendte den hellige Chrisma tilbørlig Kraft, og 3) paaastede, at nogen Anden end en Biskop (og at en Præst) kunde forrette Confirmationen. Efterat Chemniz har vist hvorledes Catholikernes Theo- rie har dannet sig, og hvorvidt den deels stemmer med, deels strider imod den hellige Skrift, kom- mer han tilsidst til at vise, hvorledes Confirma- tionen kan indrettes til sand Opbyggelse, i Over- eensstemmelse med den h. Skrift. Da hans An- viisning i alt det Væsentlige er bleven fulgt i Christian VI's Forordning om denne høitidelige Handling, kan jeg henvisse dertil, men for de lærde Læsere, som gjerne ville have hans egne Ord paa rede Haand, tilføies de i en Note*.

Præsterne, førend de (de Unge) og især de mindre Op- lyste stedes til Deelagtighed i Herrens Næbber."

* *Nostri sæpe ostenderunt, ritum Confirmationis, re- motis inutilibus, superstitionibus, et cum scriptura*

var ved de tidligere Forsøg paa at indføre Con- firmationen almindeligen i Hertugdømmerne Chem-

pugnantibus traditionibus, pie et ad Ecclesie ædifi- cationem, juxta Scripturæ consensum, hoc modo posse usurpari, ut scilicet illi, qui in infantia bap- tizati sunt (talis enim nunc est ecclesie status) cum ad annos discretionis pervenissent, diligenter in cer- ta et simplici Catechesi doctrinæ ecclesie institu- rentur. Et cum initia mediocriter percipisse viden- tur, postea episcopo et ecclesie offerentur; atque ibi puer in infantia baptizatus, primo brevi et sim- plici commonefactione admoneretur de suo bap- tismo: quo scilicet sit baptizatus, quomodo, quare, et in quod sit baptizatus, quid in illo baptismo tota trinitas ipsi contulerit et obsignarit, foedus scilicet pacis et pactum gratiæ, quomodo ibi facta sit ab- renunciatio Sathanæ, professio fidei et promissio obe- dientiæ. Secundo puer ipse coram ecclesia ederet propriam et publicam professionem hujus doctrinæ et fidei. Tertio interrogaretur de præcipuis Chri- stianæ religionis capitibus, ad singula responderet; aut si quid minus intelligeret, rectius erudiretur. Quarto admoneretur, et hac professione ostenderet, se dissentire ab omnibus ethnicis, hæreticis, fanati- cis et profanis opinionibus. Quinto adderetur gra- vis et seria exhortatio ex verbo Dei ut in pacto baptismi, et in illa doctrina et fide perseveraret, et proficiendo subinde confirmaretur. Sexto fieret publica precatio pro illis pueris, ut Deus spiritu suo sancto illos in hac professione gubernare,

nig's Bog Bevidseren, s. Ex. ved den Synode som 1682 holdtes i Provstiet Apenrade, hvor det anførte Sted af Chemnig blev i Alfkrift meddeelt alle Provstiets Præster*.

Det er bekjendt, at den engelske Kirke har beholdt Retten til at confirmere som et biskoppeligt Prærogativ. Det samme kunde let være skeet i vort Fædreland. Det gjør derfor Biskopperne i Danmark, Norge og Island stor Ære, at de ikke i det lange Tidrum, da det af Regeringen var dem overladt at ordne Confirmationsvæsenet, som de vilde, gjorde noget Forsøg paa at udelukke Præsterne fra denne vigtige Handling. Arnkiel har (Side 22) den Efterretning, at i det Glücksburgske var det Brug, at Provsten ved den aarlige Visitation confirmerede Børnene; og Falck tilføjer (S. 562), at denne Indretning synes mere at

conservare et confirmare dignaretur. Ad quam precationem sine superstitione adhiberi posset impositio manuum. Nec inanis esset eaprecatio: nititur enim promissionibus de dono perseverantiae et gratia confirmationis. Talis ritus confirmationis valde multum utilitatis ad adulationem juventutis et totius ecclesiae conferret; esset enim consentaneus et Scripturæ et puriori Antiquitati. Vid. Examen Conc. Trid. Part. II, pag. 62—63. Francof. 1596. fol.

* Arnkiel og Falck locis cit.

høre den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede end de tidligere Tider. Vi omtale den derfor paa dette Sted; thi om Confirmationen under Kong Frederik II's Regering vide vi ei mere, end hvad der kan sluttes af Hemmingsens Bog. I Danmark og Norge vedblev Confirmationen — saavidt den brugtes — at staae Biskopper og Præster frit aaben, ogsaa efter Biskop H. P. Resens Tid (som vi strax skulle see); men paa Island blev den af selve den anordnende Biskop betroet til Præsterne alene. Denne De havde i Gudbrand Thorlakson (o: Thorlacius) en Lærer og Tilsynsmand, som hans Landsmænd have kaldet den lille Luther; og han fortjener i Sandhed at sammenlignes med den tydske Kirkes store Reformator; thi Thorlakson (Biskop i Holum Stift fra 1571 til 1629) fuldendte Kirkeforbedringen paa Island, saavel ved flere ypperlige Indretninger, som ved en fuldstændig, si hans eget Officin trykt, Bibel-Oversættelse, og endelig ved Confirmationens Indførelse i Holum Stift. Da dette skeede uden kongelig Autorisation, er det ikke vist, men dog sandsynligt, at en saa gavnlige Skik efterlignedes i Skalholt Stift. Biskop Harboe, som i et Sendebrev, dateret Holum d. 9 Oct. 1742 og trykt i Dän.

Bibl. VI St. har oplyst denne Sag af Thorlakson's islandske Skrift, trykt A. 1596, bemærker, at Confirmationen holdt sig paa Den indtil Slutningen af det 17de Aarhundrede, idet mindst paa nogle Steder, og til Beviis derpaa nævner han et skriftligt Vidnesbyrd fra en endda levende Mand som var confirmeret 1594. Thorlakson tog i øvrigt sin Veiledning hverken af Hemmingens eller af Chemnices Bog, men af den sachsiske Kirke; Agende. I Henseende til Alderen nævner han sig Catholikernes Latitudinarisme mere end nogen anden mig bekjendt protestantisk Theolog, da han nævner som Tiden det 10de, 12te eller 14de Aar*.

Det var i Begyndelsen af Christian IVdes Regjering, at denne Indretning stede paa Island. Man vil allerede a priori formode, at denne saa opmærksomme Regent ikke har ignoreret en Sag af saadan Vigtighed; og man vil bestyrkes i denne Formodning, naar man kjender de Indretninger, som hans Yndling, den ypperlige Biskop og videre hjære Catechet Hans Poulsen Resen traf i Sjællands Stift, for at gjøre Confirmationen almindelig. Alligevel findes der intet om Confirmationen i Christian IVdes Kirke-Ordnanz for Norge af Aar 1607; men Kilden til den oven-

* Däniske Bibl. VI St. pag. 595.

anførte Artikel i Christian V.s Lov maa søges i en senere Forordning af Christian IV., nemlig den af 27 Marts 1629, dens 2den Part § 12 og 17. Denne Forordning handler om Kirkens Embede og Myndighed mod Ubodfærdige, samt om adskillig Geistlighedens Forhold. De to hidrørende §§ lyde saaledes: § 12. „Skal og ingen af de Unge stædes at komme til det høiværdige Altars Sacramente, førend han vel haver fattet forberorte Lærdom, at finde den rette Mening i Hjertet deraf, og derhos hvorledes han skal bekjende sig for Præsten og vide at svare til Luthers smaa Spørgsmaal om sligt, og saa forstaae hvad Afløsning haver med at føre, saasom og de Gamle skulle i det ringeste hver for sig vide Borne-Lærdommens sande Ord at forstaae, item hvorledes de skulle begjære at fristes: Hvad og hvortil de Jesu Christi sande Legeme og Blod i Sacramentet ville annamme, som det og i Ordningen forfattet er.“ Endnu mærkeligere er § 17, hvori Ordet confirmeres for første Gang forekommer. Dens Ord ere: „Skal og ingen forholde sig for længe fra det høiværdige Altars Sacramente, som vide med god Forskjel hvad der er at annamme og bruge, Herrens egen sande Legeme og Blod, ikke heller skulle de Unge sig længe derfra forholde, som ere komne til saadan Aar, Alder og Discretion, at de kan gjøre

Skilsmisse og veed hvad paa saadan Sted christeligen forhandles, og de som enten ellers, eller i Visitatzer for deres gode Forfremmelses Skyld derudi ved Præsten, Provsten eller Superintendenten annammes, confirmeres og stadfæstes, dertil med Paamindelse til de Andre, at de lægge flittig Vind paa at findes ligesaadanne af Guds naadige Hjelp, saa og alle, der vide at gjøre Regjerskab for Ordenes Mening i hver Deel eenfoldeligen efter Luthers Fortale i hans lille Catechismo, skulle alvorligen være paamindede, at de komme frem nogenstunde om Aaret, og jo saa tidt de finde nogen Ansød, som til saadan aandelig Lægedom at annamme dem rettelig skulde bevæge, visse Kraft deraf at befinde til Hjertens Rørlighed og Sjæls Salighed**.

Disse Bestemmelser findes senere optagne i Christian IV.s store Deces af 1634. 1—1—10 og 15, hvoraf Lovconcipisterne under Christian V. laante dem. Jeg tilføier blot, at Christian IV. mod Slutningen af sin Regjering (den 24 Oct. 1646) udgav en Forordning om Confirmationens Indførelse i den kongelige Deel af Hertugdømmerne.

Disse Lovsteder vise tilstrækkeligen, at det var Regjeringens Villie, 1) at Ingen maatte stedes til den hellige Nadvere uden foregaaende Religionsunder-

*) See Hans Paus Samling af gamle norske Love. 2den Part, Side 702 og 704.

viisning; 2) at Præsten var berettiget, skjøndt ikke forpligtet, til at anstille en Prøve ved offentlig eller privat Dverhørelse; 3) at det ingenlunde var formeent, men meget mere tilladt baade Præst, Provst og Superintendent at confirmere (d. e. med Betsignelseskonste og Haandspaalæggelse stadfæste) de unge, som befandtes at have fattet den christelige Børne-Lærdom og som meldte sig til at nyde Alterets Sacramente. Om Haandspaalæggelsen taler vel ikke Christian IV.s Lovgivning; men den Mand, som vi neppe feile i at ansee som Concipist til Forordn. af 27 Marts 1629, Biskop Nesen, taler udtrykkelig derom i sin N. 1627 udgivne Bog de Visitatione Catechetica ac sacris Catechumenorum, et exercitatorum religiosa confirmatione. Han bestemmer deri nemlig den Maade, hvorpaa Confirmationen burde holdes, og vi tilføie: hvorpaa den i hans Tid rimeligvis blev holdt i hele Sjællands Stift; thi han var en ligesaa myndig som lærd og aarvaagen Tilfynsmand. I blandt andet skriver han: Finitis precibus e suggestu, et repetitis breviter prioribus illis, cum accommodatione illorum ad quinque partes catechismi, quantum fieri potest, pro more examinentur in medio ceterorum catechumeni ex una parte et ex altera catechumenæ. Ab initio libelli, ordine suo etiam cum discretionem profectus, ad finem, sicut hoc quoque Danice consignatum est.

Tum si qui bene didicerint ista, cum explicatione et sensu pietatis, non laudentur tantum propterea, sed confirmabuntur etiam per impositionem manus sive Superintendentis, sive Pastoris, quando tales ad coenam dominicam admittendi sunt. Resens Ord: pro more tilkjendegive, at det Sædvanlige har været at examinere Catechumenerne, og det i Kirken, inden de stedes til Herrens Bord; derimod er vistnok det egentlige Moment af Confirmationen, nemlig Indvielsen med Haandspaalæggelse, i de fleste Stifter og Menigheder udebleven; jeg tænker, netop fordi det hverken ved Lov eller Vedtægt var bestemt (Hollum Stift undtaget) hvo der skulde confirmere enten Superintendenten eller Præsten. At Confirmationen holdt sig saa stadigen paa Island, som Biskop Harboe har berettet, hele 100 Aar, uden noget Kongebud, som uden Tvivl deraf, at Biskop Thorslaksen baade havde fastsat visse Dage dertil, og overdraget Confirmationen til Præsterne alene. Hvor det derimod hverken var befalet Præst, Provst eller Biskop, men hvor det stod dem alle frit for, at confirmere de Unge, der kunde ikke blot de slettere Motiver: Dorskhed og Magelighed, men ogsaa de ædlere: Delicatessse og Frygt for Anmasselse, give Anledning til at Confirmationen enten aldeles faldt bort eller dog forrettedes isfæng og ustadigen, som ogsaa skede. At

paavise dette i det Enkelte, vilde vel ikke være umuligt, men medføre en hensigtsløs Vidtløftighed*. Vindskrænke os derfor til følgende Kjendsgjerninger.

Biskop Brochmand, Resens Eftermænd (fra A. 1638 til 1652) var iligemaade en nidkær Catechet, og har rimeligviis fulgt sin Formands Praxis. Hvad den næstfølgende Generations anseeligste Theologer, navnlig Biskop Bagger, i saa Henseende ønskede, kan temmelig sikkert sluttes af Christian V.s Danske Lov. Ifølge Pontoppidanss Annaler (IV, p. 110) skal Biskop Niels Bang i Syen have forsøgt Aar 1676 at indføre Confirmationen i sit Stift; men Provst Næraae har i sine Tillæg til Biskop J. C. Blochs slyenske Geistligheds Historie (1 Hæfte Side 144 fg.) oplyst, at dette er en Feiltagelse, og at det var Biskop Christ. Rud. Müller, som i Aaret 1707 gjorde dette roesværdige Forsøg, der dog ikke lykkedes. Under Kong Frederik IV. blev der iøvrigt confirmeret i Kjøbenhavn, og det ei alene i

* Geistlighedsviis findes nemlig tit yttret om een eller anden Præst, hvorledes han i denne Sag forholdt sig, f. Ex. om den vakkre And. Jepsen Schive, som i Christian V.s og Frederik IV.s Tid var Præst i Bjerregrav, hedder det i Tidsskriftet for Kirke og Theol. 2 Bd. 41: „han antog sig med en for de Tider sjelden Flid Ungdommens Forberedelse til Alterets Sacramente, som dengang traadte i Confirmationens Sted.“

Petri tyske Menighed, men ogsaa i Slotskirken af den berømte Hofpræst Lürkens, der var en Discipel af Spener, og folgelig en Forfremmer af Confirmationen. Maaſkee var det et ſaa mærkeligt Exempel, der opmuntrede Biskop Herſleb, ſom iøvrigt ikke var af den Spenerſke eller Halliſke Skole, til at indføre Confirmationen 1734 i Aggershøus Stift. Vi have hermed naaet Chriſtian VI's Tid.

De ſande Ophavsmænd til Confirmationens almindelige og officielle Indførelſe i Danmark og Norge ere Etatsraad Joh. W. Schrøder, Chriſtian VI's forrige Lærer, og Hofprædikant J. B. Bluhme. De kjendte begge fra Lydſkland denne hoitidelige Handlings gode Frugter, og Bluhme, ſom i 19 Aar havde været Præſt i Angeln (i Bohren) og en kort Tid i Mendsborg, inden Frederik IV. A. 1729 gjorde ham til ſin Hofpræſt, havde rimeligviis ſelv confirmeret; thi i Hertugdømmerne overholdtes dog Confirmationen paa de fleſte Steder, ihvortil den Monſte Kirchenordnung af 10 Sept. 1732, ſom indſkjærper Confirmationens Holdelſe, tilkjendegiver, at denne hidindtil ikke havde fundet Sted i alle Menigheder. Nyſnævnte Forordning er tillige, efter Hr. Etatsraad Falck's Formening (Neues Staatsbürg. Mag. 1 Bd. S. 564) den ældſte, hvori der gives Forſkrift om Confirmandernes Underviſe-

ning. I næſte Aar (d. 9 Marts 1733) udgif til Generalsuperintendent Conradi den kongelige Reſolution, ſom blev forbindende for hele den kongelige Andeel af Hertugdømmerne. Chriſtian VI. var altsaa fortrolig med denne Sag, inden de to ovennævnte Mænd i A. 1735 gjorde ham forſt mundtlig ſiden ſkriftlig det Forſlag at forhøie den danſke Kirkes Jubelfeſt 1736 ved Indførelſe af Confirmationen. Jeg har for mig deres egenhændigen undertegnede Forſlag, hvilket igjennem det danſke Cancellie blev Kongen forelagt. Det er forfattet paa Lydſ og dateret d. 27 Sept. 1735*. Jeg havde forſt beſluttet at meddele mine Læſere dette vigtige Actſtykke; men da jeg ved at ſammenligne det med Forordningen af 13 Januar 1736 finder, at dette Kongebud Artikel for Artikel, ja næſten Ord for Ord er en Overtættelſe af hiint Forſlag**: maa en Meddelelſe anſees for overflødig. Kun bemærker jeg, at den anordnede Ben ſom hører til Confirmationen ikke findes i Forſlaget; men vel er deri antydet, at en ſaadan maatte

* At Schrøder tidligere, nemlig den 19 Septbr. 1735, havde tilſkrevet Kongen om Confirmationen, ſan ſees af Kongens Svar af 21 Septbr. See Brevet Nr. 308 i Mnemoſyne, 3 Bind.

** Den tyſke Overtættelſe ſom læſes i Dänische Bibl. II St. S. 336—360 afviger ogsaa kun i Ord fra det oprindelige Udkaſt.

finde Sted. Det hedder nemlig i Forslagets § 11: „Det Hele sluttes med en hjertelig Bøn, som enten Præsten gjør af sit eget Hjerter, eller som foreskrives af enhver Biskop i sit Stift.“ Naturligviis har Forordningen ei heller Forslagets Indledning og Beslutning, hvilke derfor her meddeles. Af hiin kan sluttes, at Sagen i Forveien var bleven mundtlig omtalt imellem Christian VI. og Concipisterne; og at Kongen havde befalet Schrøder og Bluhme, skriftligen at opsætte deres Betænkning. Den begynder saaledes: „Ew. Kønigl. Majestæt allergnädigstem Befehl zufolge, haben wir Endesunterschiedene folgende unmaßgebliche Gedanken entwerfen wollen, wie nach Dero allergnädigstem Willen die fast von der Apostel Zeiten her in der Kirchen Gottes gebräuchliche und in sehr viele Evangelische Gemeinen eingeführte so heilsame und nützliche Confirmation und Einsegnung derer Seelen, die zum ersten Mahl zum heiligen Abendmahl sollen gelassen werden, am süßlichsten in Dero Königreiche und Lande können eingeführet und angeordnet werden. Bey welcher Einführung und Anordnung wir meinen, daß folgende Stücke und Regeln von Lehrern und Zuhörern müssen in Acht genommen werden.“ Slutningen bestaar af Følgende: „Als wie dieses unsere unmaßgebliche Gedanken sind von dieser so heilsamen Sache, also wünschen wir, daß selbige auch andern, besonders

dem Hrn. Biskope Wormio möchten communicirt werden, ob sie etwa nach reifern Einsichten mögten haben, und besonders etwas näher nach denen Ihnen beßer als uns bekantten Umständen der Königreiche, Länder und eines jeden Stifts obige Gedanken accommodirt. Ob obige Puncten und Aufsatß beyzu behalten, oder daraus ein kurzer extract zu formiren, überlassen wir Ew. Kønigl. Majestæt allergnädigstem Willen, die wir in allertieffsten devotion verharren.“

Jeg har ikke i Cancelliet fundet noget Tegnet til at Forslaget sendtes til flere Biskopper end Worm. Formodentlig notedes man med hans Betænkning alene, fordi Aarstiden var allerede saa langt fremrykket, og Kongen vilde have Sagen afgjort, inden Jubelaaret kom. Læseren vil i Worms Erklæring, dateret d. 15 Nov. 1735, finde adskillige gode Bemærkninger, men ogsaa nogle overflødige Indsigelser f. Ex. imod Confirmationens Velde i Kirken, og endelig en Lyst til at drage Værket i Langdrag, som hvoerken Referenten kan rime med Mandens øvrige Virksomhed, eller som Kongen fandt værd at tage videre Hensyn til. Dog — den lærde Biskop forudsaae ikke, hvilken Velsignelse denne Institution vilde udbrede i den danske Kirke; han havde herom ikke Bluhmes Erfaring; han holdt sig til den dogmatiske Distinction imellem Sacramenternes overordentlige Kraft og de øvrige liturgiske Handlingers

underordnede Værd. Derfor meente han, at der ikke kunde tilskrives Confirmationen „nogen synderlig Virkning, hvilken alene følger de guddommelige Indsiftelser.“ Men jeg har lovet mine Læsere Erklæringen selv. Her er den:

Stormægtigste, allernaadigste Arvefonge
og Herre!

Naar Deres Kongelige Majestæt allernaadigst vil vide den Confirmation, som er brugelig ei alene i adskillige evangeliske Kirker, men endog paa et og andet Sted i Deres Kongelige Majestæts egne Lande, indført i disse Nigers Menigheder, da maade jeg, i allerunderdanigst Følge af Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling, hermed tilkjendegive mine allerunderdanigste uforgribelige Tanker over de herhos tilbage følgende allerunderdanigste Forslag.

1. Hvad den første Post angaaer, da haver jeg Intet imod den, men holder for, naar det eengang er fastsat, at de unge offentlig skal overhøres saamt igjentage deres Daabs Løfte for de stædes til Herrens Bord, da bør alle, uden nogen Henseende til deres Stand og Vilkaar, derefter rette dem; thi de Censfoldige vilde støde sig, naar de saae at enten Høihed eller andet fritog Endeel fra hvad de af ringere Stand vare forbundne at efterleve. Dog kunde vel saadan Forretning med visse unge Mennesker iblandt,

foretages i Husene, naar andre Guds Børn vare indbudne at hørvære, som Vidner og Tilhørere.

2. At Ingen stædes til saadan Forretning med mindre han tilforn vel er underviist i den salig-gjørende Kundskab, holder jeg aldeles fornødent; thi dette gode Værk vilde blive af liden Nytte, isald ligesaa vel vankundige og uoplyste, som de bedre oplærte blev tilladt at fornye deres Daabs Løfte, og siden deelagtiggjøres i Herrens Legeme og Blod. Hvad anføres om de Unges Skolegang, forstaaes vel ei paa den Maade, at alle Børn skulle være forbundne, enten at søge de almindelige Skoler, hvor de findes, eller, i Mangel af dem, oplæres af Klokkeren og Degnen; thi naar Forældre selv kan og vil undervise deres Børn, eller holde Een til sligt beqvem Person i deres Huse, da naaes ligesaa vel det rette Bemærke, som om de søgte almindelige Skoler.

3. Det er billigt, at Præsterne erindre Forældre om deres Pligt, naar de ere forsømmelige i at drage Omsorg for deres Børns Underviisning, som det og ei andet kan være, end at de Unge, der møde uden at kunne gjøre Forrede for deres Troesbekjendelse, uomgængeligen maa afvises, indtil de bliver bedre oplært. Det kan og have sin Nytte, at Præsterne holde et Register over Dem, der med Forste tænke at betjenes med det Høiværdige Alterens Sacramente, ihvorvel sligt vil blive vanskeligt saa vel paa

Landet, som særdeles i denne Deres Kongelige Majestæts Residence, hvor Huusfædre med deres Børn jevntigen flytte ud af eet Sogn, ind i et Andet, hvor ved de forandre Sielsesørgere, saaledes at de kan have søgt Skole i eet Sogn, men stædes til Herrens Bord i et andet. Hvorimod neppe andet Raad vil findes, end at de flyttende skulde angive dem for den Præst, hvis Sogn de forlader, og han da, uden ringeste Betaling, skriftligen underrette den Præst, som Sognet, did de begive dem, er betroet, hvor mange Børn hver saadan Huusfader haver, hvor flittigen Samme have søgt Skolen, og hvorledes de vare underviste. Hvilket og vilde skee paa Landet, saa ofte Nogen, der haver Børn, drager ud af eet Sogn hen til et andet.

4. At Lærerne, naar Ungdommen offentlig overhøres og undervises i Kirkerne, gjøre jevntigen Spørgsmaal til Dem, som med Første agte sig til Herrens Bord, vil have sin Nytte. Men at Præsterne, særdeles de her i Staden, desforuden skulde kalde dem til sig i Huset, og der undervise dem, maatte falde heel besværligt, i Henseende til Ungdommens Mængde. Det synes og, saavidt jeg begriber, tilstrækkeligt naar de Unge vide at svare til Fornøielse i Menighedens Paahør. Skulde og alle, uden nogen Henseende til deres Stand og Vilkaar, offentlig møde til Confirmationen i Kirkerne, efter

den første Post, da veed jeg ikke om alle vel kan komme i Huset til Præsterne, helst saafremt de did, tidt og ofte bleve kaldede.

At de Unge ei alene bør vide Ordene udenad, men endog forstaae deres Mening, samt alvorligen formanæs at rette deres Levnet og daglig Omgængelse efter hvad de have lært, sligt finder jeg af stor Fornødenhed, og troer ikke, at nogen Guds Tiener kan, med en frelst Samvittighed, vidende stæde dem til Herrens Bord, der ei begribe hvad de selv sige, og ei gjøre Løfte at efterleve hvad Gud i sit aabnbarede Ord haver befalet.

5. Hvad Tiden til slig Forretning angaaer, da seer jeg ikke at den til visse, enten Ulger eller Dage kan findes; men holder for at de Unge kunde stædes til, offentlig, i Menighedens Paahør, at bekræfte den Pagt de haver indgaaet med Gud i Daaben, naar de findes vedborligen kyndige i deres Saligheds Sag, og det af dem forlanges. Dog vilde Menighederne stæde, otte Dage tilforn, fra Prædikestolen adbares, før sligt foretages, paa det Tilhørerne kunde være tilstæde, ei alene at anhøre de Unges Svar, men endog at opbygges af hvad der bliver forhandlet.

At i saa vidtløftige Menigheder, som der findes deels i denne Deres Kongelige Majestæts Residence, deels uden for samme, den ganske Ungdom, der ellers kunde være vel oplyst, skulde oppebie visse Tider om

Naret, inden dem blev tilladt at gjøre deres Troes bekjendelse i Menighedens Naahor, samt derefter worde deelagtige i deres Frelseres dyrværdige Legeme og Blod, holder jeg betænkeligt, og seer ei dertil den mindste enten Fornødenhed eller vigtig Aarsag.

Bist er det, fordum var den Søndag *Quasi modo geniti* eller *Dominica in albis* udseet til at forrette hvad i de Tider blev kaldet Confirmation, hooraf ei flyder, at samme Søndag nuomsfunder fremfor andre Narets Tider skulde vælges til saadan Forretning. De Døbte bleve da, naar de vare Borne, iførte hvide Klæder, hvilke, efter at de havde baaret dem i otte Dage, siden forvaredes nøie i Kirkerens Klædekamre, og fremvises til Vidnesbyrd imod dem, der havde baaret samme, ifald de nogensinde faldt hen til enten hedske eller fjeterske Vildfarelser, og saaledes veeg fra den Troe, til hvilken de selv i Daaben havde bekjendt dem.

Overalt er det i ingen Maade troeligt, at de Tiders Confirmation kunde, ganske faa Kirker undertagen, forrettes paa Søndagen kaldet *Dominica in albis*; thi hver Mand veed, at Ingen maatte da besfatte sig med denne Sag uden Biskopperne alene, (nemlig hver Biskop i sit Stift) med mindre de, i særdeles Tilfælde, overdroge Forretningen til Een eller Anden af Præsterne, men det er umueligt at een og den samme Biskop kunde paa een og den samme

Søndag, nemlig *Dominica Quasi modo geniti*, være overalt i det ham anbetroede Stift. Saalidet derfor som det er nødvendigt, at Ungdommen, naar de møde til Confirmationen, findes iførte hvide Klæder, saalidet er det og fornødent, at slig Forretning ei skal skee uden paa *Dominica in albis*, samt næste Søndag efter *Michaelis* eller ved de Tider.

6. Det er meget godt at Præsten nogen Tid før slig Forretning foretages, kalder Ungdommen til sig i Huset, eller besøger visse af dem i deres Forældres Huse, for at erfare hvad de vide af deres Christendom; men ifald sligt skal skee paa Søndagen efter Prædikenen, da maa han forsomme et af de nødvendige Stykker i hans Embede, som er Catechisationen. End have de fleste Præster paa Landet mere end een Menighed at betjene og komme imellem ganske sildig hjem, saa Dagen neppe skal undde dem den fornødne Tid til at overhøre de lunge, hvilke om Onsdagen, paa de fleste Steder, bruges saaledes til Arbeide, at deres Sjelsførger, hvor gjerne han end vilde, neppe skal kunde faae dem til sig.

7. At Præsten tydeligen og sagtnodigen underviser Ungdommen, samt formaner dem at adlyde den Sandhed, Gud i sit Ord haver aabenbaret, saa og, i Cenrum, erindrer dem, som han maatte vide noget Utilladeligt med, om deres Sjels elendige Tilstand, er billigt; men om et Barn kan forklare

hvad det af Bodsferdighed og Troen mærker hos sig selv, med mindre Ordene forud skal lægges det i Munden, sligt formaaer jeg ikke at sige.

8. Jeg skulde holde for, at saa ofte en Lærer finder nogle af de Unge, formedest Bankundighed, uskicket at stædes til denne Forretning, da vilde det være bedst om han gav sligt tilkjende for sin Probst, der kunde med een eller flere af Herredsbrødrene møde ham, som samtligen, tilligemed Præstens Medhjelpere eller nogle af Menighedens gudfrygtigste Lemmer, haver at overlægge og give deres Betænkning, enten saadanne unge Mennecker skulde afsies fra Confirmationen, og folgeligen med det samme fra Herrens Bord, eller ikke; thi at lade sligt overalt ankomme paa en Præsts Udfigende og Kjendelse alene, vilde maaskee med Tiden findes betænkkelig, som den Allerhøieste og ikke haver givet Præsterne alene, men vel Kirken Magt, at dømme hvo der skal stædes til, hvo holdes fra det høiværdige Sacramente. Naar Deres Kongelige Majestæt, som Guds Kirkes Fosterfader her i Norden, allernaadigt beskikker flere end Een, til at grandste i en Sag saa magtpaaliggende, da finde maaskee Passjoner mindre Sted, end om een Præst alene skulde raade derfor, helst da endeel Præster maatte være ligesaa lidet frie fra saadan Lyde som andre blandt Almuen.

9. At Præsten bør, otte Dage tilforn, bekjendtgjøre for Menigheden, naar Confirmationen skal foretages, er allerede meldet. At han paa den der til berammede Dag søger Leilighed at underrette Menigheden, i sin Prædiken, om hvad forehaves, samt ved en, til saadan Brug forfærdiget Bøn, tilligemed sine Tilhørere paakalder Gud, udbedende hans Naade og den gode Helligaands Bistand for de Unge, der da skulde igjentage og stadfæste deres tilforn i Daaben gjorte Løfte, kan ei andet end være til Opbyggelse.

10. Jeg skulde holde det tjenligst, at Børnene blive overhorte staaende i en eller anden Gang af Kirkens Gulv, paa det Menigheden desbedre kunde høre hvad Spørgsmaal der gjøres; samt hvad Svar der gives. Paa den Naade, hvilken Præsterne foreskrives at overhøre de Unge, falder, efter mine Tanker, aldeles intet at sige.

11. Her anføres tydeligen det ganske Forretnings eneste Diemærke, nemlig at de Unge, efter at de have gjort Nede for deres Troesbekjendelse, lydigen, i Menighedens Paahør, igjentage deres til Gud i Daaben gjorte Løfte, samt tilstaae at de forjage Djævelen, hans Væsen og Gjerninger, men troe paa Gud Fader, Søn og Helligaand.

Enten Præsten skal lægge Haanden paa deres Hoveder eller ei, det beroer paa Deres Kongelige

Majestæts allernaadigste Velbehag. I nogle Menigheder, hvor Confirmationen allerede er indført, skeer den med, i andre uden Haandspaalæggelse; thi saadan Haandspaalæggelse er en blot Kirkesfik, hvilken at affkaffe i de Forretninger, ved hvilke den hid indtil haver været i Brug, var ei at raade; men enten den skal bruges i Confirmationen eller ikke, kan være lige meget. Det Ønske eller den korte Bøn her anføres, er gudelig, saavelsom den Erindring til Børnene ei at glemme deres til Gud, i Daaben, gjorde Løfte, hvorved de have forbundet sig til aldrig at forlade eller fravige den sande evangeliske Religion, til hvilken de have bekjendt sig, med videre.

Jeg skulde usorgribeligen holde det tjenligt, om de Unge ei forbindes at søge Herrens Ord samme Dag, naar Confirmationen skeer; men det maatte være dem tilladt, at de bte nogen Tid, inden de, efter gudelig Forberedelse, deelagtiggjordes i saadant Saligheds Naaltid.

At de Unge et heelt Aar efter Confirmationen endda skulde indfinde sig blandt dem, der offentlig overhøres i Kirkerne, vil neppe i Almindelighed lade sig gjøre, særdeles naar den første, tilforn anførte, Post skal efterleves. Hvorudover saa mange af de Unge, som vilde efter denne Forretning blive

Catechisationen i Kirkerne, dem kunde det være tilladt, uden at de Dørige dertil forbandtes.

Den Formaning, hvilken Præsten foranstaltes at gjøre saavel til Børnene som de Eldre, er opbyggelig. Saa siger og Villighed, at hvor der til en Menighed er flere Præster end een, der kunde de Unge lade sig i Skriftestolen betjene af hvilken Præst de dertil udvælge.

12. Derpaa falder intet at sige, at hvor tvende eller flere Lærere findes i en Menighed, der overlades det Forældrene at lade deres Børn undervise og siden i Kirken offentlig overhøre af hvilken Præst de vilde. Saa og at Præsterne nogle Uger før Confirmationen indføres, derom fra Prædikestolene advare Tilhørerne og undervise dem om dens Beskaffenhed, hvorved noie vilde iagttages, at ingen Præst i saadan sin Tale gjør enten for meget eller for lidt af Confirmationen.

Jeg skulde holde det raadeligt, at Præsterne aldeles intet blev givet for denne Forretning; thi ellers maatte det iblandt blive den fattige Almue til Lynge, foruden en og anden ubehagelig Følge sligt maaskee paa et eller andet Sted vilde drage efter sig. Men nødvendigt er det, at der holdes Bog saavel af Præsten som Klokkeren eller Degnen over dem, der have offentlig, for Menigheden, igjentaaget og bekræftet

det af dem i Daaben gjorde Løfte til den allerhøieste Gud.

Hvad sig Confirmationen, i Almindelighed, angaaer, da endskjønt den i sig selv ei kan tilskrives nogen synderlig Virkning, hvilken alene følger de guddommelige Indsigtelser, blandt dem den ikke kan regnes som den salige Guds Mand Dr. Spener skriver (Theolog. Bedencken 4r. Theil. pag 256), saa holder jeg den dog for en nyttig og opbyggelig Kirkeskik; thi alle de Unge, der ere døbte i deres Barndom, have i sig Henseende ei selv kunnet mundeligen gjøre den Gud, i hvis Navn de ere døbte, som gav dem Vanden og Troen i Daaben, det Løfte, hvilket alle deres Levedage bør ligge paa dem og holdes af dem, hvorudover saadant Løfte er paa Børnenes Vegne gjort af Fadderne. Det er derfor i ingen anden Maade utjenligt, at Børn, naar de ere komne til Skjelsalder, samt før de stodes til Herrens Bord, og saaledes faae Deel i alle Kirkens gode Ting, efterat de ere først vel oplærte i den eenfoldige og saliggjørende Guds Kundskab, fremstilles for Herrens Menighed, og der kortelig erindres hvorledes og hvorfor de ere døbte, samt hvad Gud haver skjenket og tilsagt dem og de have lovet ham i Daaben, hvorefter de gjøre deres Troesbekjendelse i Menighedens Paahør, samt gjøre Nede for de nødvendigste og meest magtpaaliggende

Troes Hovedstykker, om hvilke de blive tilspurgte, hvorved de forbinde sig at sbye alle falske, imod Guds aabenbarede Ord stridende Vildfarelser i Lærdommen. Derpaa en hjertelig og alvorlig Formaning skeer til dem, at de aldrig modvilligen bryde deres Daabs Pagt, men vedblive den af dem i Guds og Menighedens Naahyn gjorte Troesbekjendelse, i hvilken de, Dag efter anden, jo mere og mere bør arbejde paa at styrkes. At der stutteligen skeer Bøn for dem og af dem til Bønnens Gud, det han ved sin gode Vandel vil føre og regjere dem til Bestyrkelse i den saliggjørende Troe, samt et helligt Levnet, sligt kan ei andet end drage Betsignelse efter sig, hvilken Gud aldrig nægter dem, der paakalde ham i Vandel og Sandhed. Bliver derhos anordnet, at Lærerne skal lægge Haanden paa de Unge Hoveder, da kan Ingen deraf med Føie tage nogen Forargelse, helst naar Menigheden forud advares, at der ei tilskrives saadan Haandspaalæggelse nogen Kraft, men Kraften er af Gud, Hans Vandel og Ord alene.

Alt sligt viser foranførte salig Dr. Spener (Theolog. Bedencken 4. Theil. pag 256, 257, 258) meget vel og tydeligen, mestendeels at skee ved de Unge, uden Nogens Paaanke, enten i Skolerne og andetsteds, eller inden deres Forældres Døre, naar de have skjonsomme Forældre, der drage Om-

sorg for at opføde deres Børn i Tugt og Herrens Formaning. Hvad der saaledes skeer, og uimodsigeligen bør skee uden for Kirkerne, hvorfor skal, hvorfor kan det ikke skee i Menighedens Vaahor, helst naar det sigter til Opbyggelse, saavel for de Unge som de Ældre, hvilke sidste, endskjønt de i saadan Forretning ei ere uden Tilhørere, dog kan bevæges derved til en hellig og gudelig Estertanke om deres egen Daabs Pagt, foruden at mange iblandt dem vilde af de Spørgsmaal der gjøres, og de Svar der gives, lære et og andet opbyggeligt, som de enten kunde have glemt eller ei tilforn vidste. Dog holder jeg for, at naar voksne Mennesker (som enten Hedninger, Jøder, Anabaptister, og deslige) bekjende dem til den evangeliske Sandhed og derpaa døbes, da bør denne Kirkeceremonie ei bruges med dem, siden saadanne have, før de døbt, svaret for dem selv, og alt hvad skeer ved Confirmationen iagttages ved deres Daab, saa det ei kan ansees af nogen enten Fornødenhed eller Nytte, at sligt skulde igjentages.

End agter jeg det ikke uomgjængeligen fornødent, at Confirmationen altid skeer i Kirkerne. Visse Tilfælde kan møde, hvor sligt ikke lader sig gjøre. Som naar et ungt, men derhos vel oplyst Menneske nedlægges paa sin Sygeseng, samt føler en hjertelig Hunger og Tørst efter sin Frelseres dyre-

bare Legeme og Blod, da var det haardt at nægte ham Deelagtighed i slig Saligheds Middel, fordi det var ham umuligt at overvære Confirmationen i Kirken. Hvad der ellers skeer, kunde iagttages med ham, endog naar han ligger paa sin Sygeseng, hvor, saafremt det erfares, at han i nogle Guds Børns Overværelse gjør god Forrede for sin Troe, da bør han, i mine Tanker, stædes til det høi værdige Alterens Sacramente.

Som og, efter den første Post, ifald samme finder Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Vilfald, alle unge Mennesker, uden nogen Henseende til deres Stand og Vilkaar, skulde indfinde sig til Confirmationen, før de annammes til Herrens Bord, saa indstilles det til Deres Kongelige Majestæts egen høie og allernaadigste Estertanke, om samme ei iblandt, i Henseende til visse Personer og visse Uarsager, kunde skee i Husene. At sligt andenseds ikke er usædvanligt, det lærer jeg af sal. Dr. Speners Theolog. Bedenken, 3r. Theil, Pag. 396—397, og læste Theologische Bedenken, 1r. Theil, Pag. 501.

Derhos maae jeg i allerdybeste Underdanighed foreskille, hvorledes jeg ikke finder denne Kirkeskik af saadan Ælde som paastaes; medens Apostlerne levede var den ei i Brug; thi did kan ei drages hvad vi læse i deres Gjærningers Bog sfjortende og nit-

tende Capitel, angaaende at de lagde deres Hænder paa de Døbtes Hoveder, hvorefter Samme blebe deeltiggjorte i en og anden mere end almindelig Mandens Gave, som at tale fremmede og dem tilforn ubekjendte Tungemaal, samt gjøre andre underlige Gjerninger, hvilket var Noget som den store Gud forundte de første Lærere, da Kirken skulde plantes, men nu ophører.

Efter Apostlernes Tider var i nogle hundrede Aar Confirmationen ikke brugelig, saaledes som den nu i endeel af vore evangeliske Kirker finder Sted; hos Fædrene af den græske Kirke, som da levede, findes intet saadant. End, desforuden betjene sig hverken Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius eller Augustinus af det Ord: Confirmatio, i saadan Mening, saa at denne Kirkeskik kan ei have været indført, da de levede.

Sandt er det, saavel spæde Børn som voksne Mennesker bleve strax efter at de vare døbte, smurte med en dertil beredt Olie, og fik Haandspaalægges; men sligt ansaaes som en Ceremonie, henhørende til Daabens Sacramente. Paa samme Maade lægge endnu Præsterne Haanden paa Børnenes Hoveder, saasnart de ere døbte i Navnet Faderens, Sønnens, og den Helligaands.

Sligt bliver end klarere, naar det estertænkes, at i de Tider blev ei alene Confirmationen brugt til

smaae Børn, der ingenlunde kunde gjøre Næde for deres Troe, men samme Børn raktes endog, før det var dem muligt at prøve sig selv, Christi Legeme og Blod.

Dette melbes alene for at godtgjøre, det Confirmationen, saaledes som den nu i endeel af vore evangeliske Kirker bruges, kan ei rose sig af særdeles Alderdom, men skulde den forrettes paa samme Maade som fordem, da maatte den heller blive efter; thi at stæde enten voksne og nysdøbte Mennesker, der, allerede før de døbtes, have aflagt deres Troes Betsjendelse, eller spæde Børn, der ei forstaae at svare for dem selv, til Confirmation, vilde være unyttigt, og i visse Maader forargeligt.

Imidlertid saafremt Deres Kongelige Majestæt allernaadigst vil vide Confirmationen indført i vore Kirker efter det mig allernaadigst tilfillede, og herhos allerunderdanigst tilbagefølgende Forslag, da tilstaaer jeg det vil blive til Nytte og Opbyggelse, men overlader derhos allerunderdanigst til Deres Kongelige Majestæts egen høie og allernaadigste Eftertanke, om det ei kunde synes tjenligt, at dermed endnu nogen Tid henhvilede, indtil de daarlige og ugrundede Tanker kan komme den ensfoldige Almue af Hovedet, ved hvilke en stor Deel af dem, uden Høie, indbilde sig, at Udskilligt i vor Kirkes uskylde Ceremonier skal forandres; thi hastes der for meget med denne Anstalt, da maatte de, ihvorvel

uden al Aarsag, tænke at sligt var en Begyndelse til Forandringen, hvilken urimelig Mistanke kunde betage Een eller Anden den Andagt, som de burde føre med sig til saadan gudelig Forretning. Her til finder jeg mig endog anlediget af ofte anførte sal. Dr. Speners Ord, hvilke (Theolog. Bedencken 4 Theil. ppg 256) lyde saaledes: Haben Wir die lutherische Confirmation nicht vor ein Sacrament auszugeben, noch derselben, an sich selbst, eine sonderbare Wirkung zuzuschreiben, als welches allein den göttlichen Einsetzungen zukommt. Deswegen sie auch nicht allen Kirchen, wider Dero Willen, aufzudringen, sondern sie allein als eine nützliche und erbauliche Kirchen-Ceremonie anzusehen, Dero mann sich in christlicher Freiheit gebrauche.

Desforuden beroer det paa Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Velbehag, om det ei kan være tjenligt, at jeg, for Confirmationen her i Deres Kongelige Majestæts Residences Menigheder skal indføres, kalder denne Stads Sognepræster for mig, samt bekjendtgjør dem Deres Kongelige Majestæts christeligste og allernaadigste Villie, paa det de derom kunde være vidende, samt forud berede sig selv og deres Menighed til, med desstørre Andagt og Eftertanke at efterleve det.

Ligeledes vilde det ikke være utjenligt, om Confirmationen i Stiftets Menigheder uden for denne Kongelige Residence ei indførtes, før derom af mig, isald Gud saa vil og jeg lever, var holdt en kort Tale til samtlige Provster paa Landemodet, for at vise den Opbyggelse og Nytte, hvilken af slig christelig Kirkeskik maatte være at vente.

End vilde ikke lidet tjene Almenen til Oplysning, isald et lidet Skrift, i vort danske Tunge-maal, ved Trykken udgik, hvorudi kunde forklares Confirmationens Natur, Diemerke og Nytte, hvilket saafremt det skulde finde allernaadigst Bifald, da vides ei om Deres Kongl. Majestæt allernaadigst skulde ville bevilge, at saadant Skrift, før det ved Trykken udgik, Deres Kongelige Majestæt allernaadigst maatte forelæses.

Jeg indstiller alt dette allerunderdanigst til Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Velbehag, som jeg og, i allerdybeste Underdanighed, forbliver

Stormægtigste allernaadigste

Arvekonge og Herre

Deres Kongelige Majestæts

allerunderdanigste

troe pligtstydigste Tjener

og

uastadelige Forbeder

Kjøbenhavn den 15 Novbr. 1735.

C. W. Worm.

Naturligviis blev Worms Betænkning tilstillet Schrøder og Bluhme, hvilke Mænd derpaa afgave en for mig liggende: Kurze Beantwortung einiger von dem Hrn. Bischof über unsern Auffatz von der Confirmation gemachten Anmerkungen. Denne Besvarelse fortjener ligesaavel som Worms Erklæring at læses in extenso. Den meddeles derfor i en tro Oversættelse:

Ad Nr. 1. Naar ingen Splid og Adskillelse skal opstaae i Menigheden, maa der ingen Forskjel være imellem fornemme og ringe Folks Børn, saa at der ved Examinationen hjemme eller ved Confirmationen bliver indrømmet hine Noget frem for disse; sligt vilde være at bruge Persons Anseelse; hvorimod Jacob Cap. 2 saa hjertelig advarer, at Man skal vel vogte sig derfor i Herrens Menighed. Ifte mindre vilde saadant geraade til Anstød og Forargelse for mange Svage. Der gives endog saa Exempler paa, at Kongelige Børn ikke have skammet sig ved offentligen at fremtræde for Menigheden, og at lade sig confirmere.

I salig Doctor Lützens Tid have Børn af de allerfornemste Kongelige Embedsmænd viist sig ved Examen, og de gjøre det endnu i den tydske Kirke ved den offentlige Catechisation.

Ad Nr. 2. Indholdet af vor Opsats selv viser, at vi ikke binde Børnene til offentlige Skoler, men vel isorveien vilde vide dem undervise, og ere vi alt saa heri af samme Mening som Biskoppen.

Ad Nr. 3. At holde et Register over Confirmanderne, forstaae vi ikke anderledes, end forsaavidt det er gjorligt og mueligt.

Ad Nr. 4 a. b. Vor bestandig Mening bliver, at Confirmanderne nødvendig maae prøves, examineres og undervises af Læreren i hans Huus, og den blotte Catechisation i Kirken, hvor saa mange andre Børn ere tilstede, og Confirmanderne ikke synderligt kunne blive adspurgte, finde vi ikke tilstrækkelig til det fulde Diemed. I det mindste maa Læreren undervise Confirmanderne alene i sit Huus nogen Tid for Confirmationen. Men naar sligt skal skee, og paa hvilke Dage i Ugen, overlades til Læreren Godtbefindende, rettet efter Menighedens Omstændigheder; at han gif hjem til nogle, og lod andre komme til sig, maatte vel være anstødeligt.

Ad Nr. 5. Efterdi i hans Kongl. Majestæts Høfstdommer Søndagen Quasimodogeniti tilligemed andre Tider er ansat til Confirmation, saa har man desaarvag valgt denne Søndag, uden at søge noget særdeles i Dagen; ogsaa er denne Søndag i andre evangeliske Kirker brugelig. Man har ogsaa for

uden den fastsat 2 andre Lieder, og dersom disse endnu ikke vare tilstrækkelige, kunde Læreren consensu superiorum ansætte endnu flere Lieder i Aaret dertil; men at visse Dage i Aaret fastsættes dertil, finde vi nødvendigt af den Grund, at Menighederne kunne rette sig derefter og ikke komme Een i Dag, en Anden i Morgen og forlange Confirmation, hvilket vilde falde saavel Læreren som Menigheden besværligt.

Ad Nr. 7. Vi forudsætte, at Barnet maa være bragt til den bogstavelige Erkjendelse af Bod og Tro, da det jo vel maa kunne sige, om det føler eller ikke føler i Hjertet, i det mindste Noget af det, som det har fattet i Forstanden. Thi hvorledes kan det ellers med god Samvittighed stedes til den hellige Nadvere, naar det slet intet har erfaret om Bod og Tro? Mistnok er dette netop Aarsagen, hvorfor saa mange Børn i hele deres Liv ikke komme til nogen Kraft i den sande Gudsfrugt, fordi de den første Gang paa Grund af en blot bogstavelig Erkjendelse bleve stede til Nadveren.

Ad Nr. 8. Om et Barn er modent til første Gang at stedes til Nadveren, maa vel en Guds Tjener kunne bedømme, ellers er han ikke værd at hedde en saadan, og han kunde paa denne Maade aldeles forstyrre og misbruge denne gode Anordning. Men som enhver Guds Tjener maa forsvare, hvad han

gjør, saaledes staaer det Forældrene eller Andre selv frit for, at besvære sig over Præsten hos hans Foresatte, saafremt de finde sig aabenbart krænkede.

Ad Nr. 11. I Haandspaalæggelsen sætter man ingen særdeles Kraft og Nødvendighed. Men fordi den kjære Jersler selv Marc. 10, 16 heri har foregaaet os med sit Exempel ved Børnene, og det ogsaa har været Brug i den første Kirke ved Confirmationen, at Haanden lagdes paa Barnets Hoved, ligesom det ogsaa er brugeligt i Fyrstendømmerne, og skeer ogsaa ved Daaben, saa har man villet beholde denne uskyldige Handling. Liden, da Børnene skulle gaae til Herrens Bord, om det skal ske strax eller noget efter, retter sig saavel efter Forældrenes Villie, som Børnens egen Prøvelse og Lærers Godtbefindende; ligesom der da heller ikke maa være nogen Tvang, at node Børnene til at indfinde sig ved den offentlige Catechisation endnu et Aar efter, men vel raade dem dertil efter deres Begrebs, Kundskabs og Sjæletilstands Beskaffenhed.

Ad Nr. 12. Billigt er det, at hvor Noget hidtil blev betalt pro examine, det ogsaa forbeholdes Læreren ved Confirmationen, dog saaledes, at han skaaner den kjære Armod; men paa de Steder, hvor Intet blev givet, maatte Menigheden heller ikke besværes med nyt Paalæg.

Hvad der overhovedet angaaer Biskoppens Betænkning over Confirmationen, saa lade vi den saa meget desto mere staa ved sit Værd, efterdi den ikke strider mod vore Tanker om Confirmationen; thi ogsaa vi holde Confirmationen ikke for nogen guddommelig Indretning, men for en nyttig, kirkelig Bedrægt; vi tilskrive samme ikke nogen guddommelig Virkning, men vel en kraftig Indflydelse paa Menigheden til meget Godt; vi forlange heller ikke nogen Confirmation af de Borne; tillige undtage vi gjerne casus necessitatis, naar for medelst Børnenes Svaghed Confirmationen med dem ikke kan skee i Kirken.

Men hvad det Forslag angaaer, at ved visse Personer og af visse Aarsager, Confirmationen vel kunde foretages med Nogle hjemme, kunne vi ikke give samme vort Bifald af de Grunde, som vi have anført Nr. 1. Deres Kongelige Majestæt vilde ogsaa staa et bestandigt Overtøb af dem, som vilde have noget særegent for sig og deres Børn, hvorved den største Forvirring vilde opstaa i Menigheden. Det Sted, som anføres af salig Speners Theologiske Betænkninger Part III Pag. 396, bevise ikke det, hvorfor det er anført. Thi den sal. Mand handler der ikke om saadanne Steder, hvor Confirmatio publica allerede er indført, men om de Steder, (som s. Ex. Frankfurt), hvor den

endnu ikke var det, og melder, at fordi han og hans Colleger ikke kunde offentlig confirmere, saa søgte de at afhjælpe Mangelen derved, at de foretog Confirmationen hjemme. Havde man spurgt ham, om ved den offentlig indførte Confirmation ogsaa den i Husene skulde beholdes, er jeg* vis paa, at han aldrig havde tilraadet saadan Splid og Uorden i Menigheden.

Om Confirmationens Tids vilde vi ikke stride med Nogen, da endnu ingen Theolog har kunnet henføre dens Begyndelse til noget vist Seculum eller Aar. Den Tidsmaade, vi have brugt: „den næsten lige fra Apostlenes Tider i Guds Kirke brugelige Confirmation,“ bør saameget mindre tages os ilde op, som der ere fundne Lærere saavel udenfor som ogsaa i vor lutheriske Kirke, der vilde paastaae, at den haver været brugt allerede paa Apostlenes Tid. Vor store Chemnitius skriver Part II. examinis Concil. Trident. „Et saadant Brug af Confirmationen vilde nytte meget og bidrage til Ungdommens og den hele Kirkes Opbyggelse; var ogsaa overensstemmende med den hellige Skrift og den rene Oldtid. Apostlenes Gjerninger bevidner det Cap. 19, 6. At der ved den apostoliske Haandspaalæggelse fulgte en Overhørelse af Læren og en

* Concipisten, som formodentlig er Bluhme, har her forglemt, at han skrev i Bøendes Navn. S. M.

Bekjendelse af Troen, paa Opmuntringen til Bestandighed og Bekræftelsen til Ordet, derpaa findes flere Exempler i den apostoliske Kirke: Act. XIV. 3. 22; XX. 32. 41; XVIII. 23. At der forrettedes en Bøn derved, bevidner Apostlenes Gjerninger Cap. VIII. 15.“ Saavidt den salig Chemnitz. Hvor mange brave Lærere i vor Kirke forklare ikke Stedet, Ebr. VI. 2., hvor Haandspaalæggelsen bliver regnet imellem Catechismi Hovedstykker, om en til Apostlenes Tid brugelig Confirmation? Den værdifulde Bibel glosserer saaledes derover: „Haandspaalæggelsen er af de Stykker i den kristelige Lære, hvorom der blev fordret Kundskab hos dem, som i deres Barndom vare døbte og siden ved Haandspaalæggelsen af Kirkens Lærere bleve bekræftede deri.“ Den store danske Theolog Hemmingius skriver over det første Sted, Ebr. 6: „Denne Haandspaalæggelse skete ved Biskopper og Præster, som lagde Haanden paa dem, der vare examinerede i Catechismo, med Tilføielse af Bønnen og Betsigelsen.“ Den, der vil paatage sig det Arbejde at efterlaae de dyrebare Lærere i vor Kirke Legidius, Hunnius, Gerhard, Balduin over det første nævnte Sted, Ebr. 6, 2, vil finde, at de Alle forklare Stedet om en i Apostlenes Tid brugelig Confirmation; Calvin er saa vis derpaa, at han i sin Commentar over dette Sted, Ebr. 6, 2, skriver:

„dette eneste Sted beviser overflødig, at Confirmationen har sin Oprindelse fra Apostlene, endstjondt samme siden i Vavedømmet blev forvandlet til et overtroist Væsen.“ Man nægter ikke, at Confirmationen ofte var forbundet med Daaben, men den engelske Lære Cave beviser klart, at de døbte Børn ikke bleve confirmerede førend de kom til moden Forstand. See hans første Christendom Pag. 392. Hr. Biskoppen mener, at fordi Augustinus, Cyprianus og Hieronymus ikke anføre Ordet Confirmation i deres Skrifter, saa har den heller ikke været brugelig paa deres Tider; men ikke at tale om, at denne Slutning er urigtig, finde vi dog, at vor store Chemnitz Part II. exam. Concil. Trident. Pag. 112 anfører et Sted af Hieronymi Dialog imod Luciferianerne, og deraf beviser, at Biskopper ved Haandspaalæggelse have confirmeret de døbte Christne efter foregaaende Catechismus-Examen; et lignende Sted anfører ogsaa Arnold i sin Første Kjærlighed af Cyprianus Pag. 322. Alt dette vil vi ikke anføre for at bevise Confirmationens høie Alderdom, men blot for at vise, at vi ikke alene og ikke ganske uden Grund udgive Confirmationen for en gammel og næsten til Apostlenes Tid henhørende kirkelig Etik. Gjør nu den blotte Vilde ikke strax en Sag god, saa er det dog godt, i gode Ting at have den

kjære Oldtid til Forgjænger, hvilket borttager et stort Anstød over Nyheden, der altid er forhadet, Sagen være saa god den vil.

At udsætte denne saa gaarlige Sag en Idd lang, og det for menig Mand's Skyld, der befrygter alle Slags Forandringer, tilraade vi ingen lunde; thi da maatte man længe vente og borte, førend man fik anordnet noget Godt til Bedste for vort kjære danske Zion. Thi menig Mand vil stedse af de alleruskylbigste Ting præsumere noget Ondt. Nagtet den kjære Spener ikke har anseet Confirmationen for noget Sacrament eller uundgaelig nødvendig Sag, som burde paatvinges en Menighed mod dens Villie, saa har han dog raadet alle Lærere, som desangaaende tilskreve ham, at indføre den, hvor det paa nogen Maade var muligt.

Naar Forordningen om Confirmationen først er trykt, kan det være nyttigt, at Hr. Biskoppen sammenkalder Lærerne i denne kongelige Residensstad, og tilkjendegiver dem Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Villie, og opmuntret dem til at anprise Sagen for deres Menigheder; ligesom ogsaa, at det samme skeer ved en Tale til Prædikerne i Stiftet; fremdeles kunde et lidet grundigt forfattet Skrift om Confirmationen bane samme en god Vej til Gemytterne, naar det maatte be-

hage Deres Majestæt allernaadigst først at gennemlæse det."

Dette skede, og efterat Kongen paany havde læst Forslaget, og sammenlignet det saavel med Biskoppens Bemærkninger som med Concipisternes Bebaarelse af disse, blev Forslaget omskrevet i den sædvanlige Lovgivningsform, blot med saadanne Modificationer, som ere nødvendige s. Ex. naar det for heed § 1: „Ersstlich mü ße die Confirmation und Einsegnung der Kinder etc. eine allgemeine Regule und schuldige Pflicht seyn," kom det nu, da Kongen talede, til at hedde: „Ersstlich soll o. s. v." At Kongen paany har gennemgaaet Concepten, inden den fik Lovskraft, sees deraf, at han egenhændig har vedregnet (med rødt Kridt) enhver af de 12 §§ enten: wird aprobirt, eller: dieses ist guht; og til Slutning: „dieses wird in allen aprobirt; kan die expedition also wohl geschehen durch eine order an alle Bischöfe." Ifølge en eneste Forandring er antydet ved § 11, hvor Haandspaalæggelsen omtales. Derved er anmærket: „daß Handauflegen kan wohl wegbleiben," hvilken Formening dog, som af Forordningen bekjendt, Kongen siden maa have taget tilbage; og det med Rette. Kongen saae nemlig i Haandspaalæggelsen en Leening af Papismus, og befrygtede maaskee, at Confirmationen derved kunde

fremtræde som et eget, fra Daaben forskjelligt Sacrament; men hans Frygt blev dæmpet ved en udførlig, meget vel skreven, Erklæring af Bluhme, i hvilken vises: 1) at Haandspaalæggelsen forekommer ved høitidelige Handlinger saavel i det Gamle som i det Nye Testamente (ogsaa ved mange, som ei vare sacramentlige). 2) At i de første christelige Aarhundreder, da der endnu ikke var Tanke om Pavedom, vedligeholdtes Haandspaalæggelsen som en uskylbig Handling. (Dette ses af Tertullian, Cyprian, Hieronymus og Eusebius). 3) At næsten i alle Lande, hvor Confirmationen var indført, fandt Haandspaalæggelsen Sted. (De opregnes, deriblandt Slesvig og Holsteen). Hvad Dag Kongen underskrev Concepten til Forordningen, kan jeg ikke sige; men det maa have været i Decbr. 1735; thi den 16 Decbr. blev det paalagt Biskop Worm at indgive et Project til den Bøn der skulde bruges ved Confirmationen. Et saadant indsendtes den 23 Decbr. 1735. Forordningen selv blev derefter oversat i det Danske Cancellie, og udstedet under 13 Jan. 1736; og strax efter tilstillet samtlige Biskopper med et Kongl. Rescript, hvoraf jeg har eet i Hænde, nemlig det til Biskop Christian Ramus i Odense, saaledes lydende: „Christianus Sextus p. p. Der Bevaagenhed tilførn. Saasom vi efter god og

grundig Overlæggelse have fundet det at være vore fjære og troe Undersaatter, og især den efterhaanden tilvoksende Ungdom til Nytté, Gavn og Opbyggelse, at den i saa mange evangeliske Menigheder saavel som og i vore egne Hertugdømmer og Grevskaber allerede indførte og brugelige Børns Confirmation eller offentlige Bekræftelse i deres Daabs Raade, deres nemlig, der første Gang vil gaae til Herrens Bord, ogsaa bliver indført, og kommer i Gang udi begge vore Riger, Danmark og Norge, endeel paa det man kan opvække Ungdommen til desmere at forberede sig til saa helligt et Værk som Altarets Sacramente er, og opmuntre dem til en bestandig Trofast i den Raade, som de har annammet i Daaben, men endeel og at man kan føre de Fuldvorne deres Daabspagt, og forðum gjorte Løfte til Gemyt, og paa saadan Raade mage det saa, at den ganske Menighed kan derved kraftig bliue opbygget; Saa byde og befale Vi Dig hermed aller-naadigst, at Du med forderligste seer bemeldte Confirmation efter høifølgende foreskrevne Raade indført i alle de Menigheder, som Dig er betroet at have Tilsyn og Indseende med, at Du sender enhver Provst en Copie deraf, og befaler dem i Bort Raad at give alle Præsterne i deres Herreder en Copie deraf, og at see til, at denne gode og nyttige Anstalt udi alle Menigheder baade af Lærer og

Tilhører, altid og i alle Stykker bliver efter den foreskrevne Regel iagttaget og at der bestandig bliver holdt derover. Og haver Du os ellers strax allerunderdanigst at indberette at dette Børes aller-naadigste Rescript er Dig tilhørende kommet. Dem med skeer Vor Villie. Befalende Dig Gud. Skrevet paa Bort Slot Frederiksberg, den 16 December Anno 1735.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.
Christian R.

For os, som deels af egen, deels af tre ældre Generationers Erfaring kjende Confirmationens store Værd, er det vanskeligt at fatte de Skrupler, som mange retsindige, men eenfoldige, Christne gjorde sig over dens Indførelse. Thi det var ikke alene saadanne, som afskyede Alt hvad der kom fra Pietisterne (det skyldes især Spener, at Confirmationens Vigtighed blev erkjendt af Protestanterne), hvilke dadlede den nye Ritus; men ogsaa andre Uoplyste, af hvilke ikke faa ansaae enhver Forandring i Liturgien som en Afvigelse fra den gode gamle Christendom. Det geraader Biskop Worm til sin Ære, at han, da Indførelsen af Confirmationen først var besluttet — hvilken han havde ønsket udsat — med stor Iver bortryddede Hindringerne for dens gavnrige Brug. Thi da det efter Duunvirenes

Forslag blev ham befalet at udsæde til sit Stifts Geistlighed et Hyrdebrev i denne vigtige Anledning, skrev han ikke som en Leiesvend, men af sin Sjæls Følge og saa grundigen, at han sikkert overbeviste enten Alle eller dog de Allerfeste*. Samme For tjeneste som Worm, indlagde sig Søsterriget Norges første Biskop, P. Hersleb, ved sin: "Epistola pastoralis, eller en venlig og velmeent Erindrings- og Opmuntrings-Skrivelse til det Velærværdige, Hæderlige og Velfærdige Præsteskab udi Aggershuus Biskopsdomme," iligemaade udsedt og trykt (Kjøbenhavn 1737. 8. ti Ark) efter Kongelig Befaling. Hvad Modpartiet havde at udsætte paa dette Hyrdebrev, veed jeg ikke, fordi Gram, som derom vidste Besked, fandt det altfor bittert til at melde Statholder Ranzau det, da han spurgte derom. Gram skriver den 28 September 1737 (D. Wolfs Journal for 1810. April. S. 40—41): „Deres Excell. spørger mig, hvad her dømmes om deres gode Biskops lette pastorale? Hvad skal jeg svare?

* See: Et velmeent Gende-Brev angaaende den gudelige Confirmationens Forretning. Uffærdiget efter Kongelig Allernaadigst Befaling til samtlige Prooster, Præster, Degne og Schole-Holdere i Sjællands Stift, af Chr. Willumsen Worm. Kjøbenhavn. 1737. 8. Hele ni Ark. Et tydeligt Udtog deraf, saavelsom af Biskop Herslebs Stift, findes i Dänische Bibl. 1 Stück.

Jeg som næsten taler med intet Menneske om geistlige Materier (thi Præster omgaaes jeg ikke med, og seer dem kun i Kirken) uden med Bing alene. Hans Censure over bemeldte Piece er altfor haard, amarulenta, virulenta et cruenta, til at jeg stude vove den at sætte paa dette Papir. Haaret staaer mig paa Hovedet, naar jeg tænker paa, hvorledes denne theologiske Medicus fulminerer imod sin Landsmands Foster. Deres Excell. kunde allerbedst saae det at høre, hvis Provost Barsoed blev gjort saa trohjertig, at han turde imellem fire Dine fortælle det, Bing gav ham i Commission at sige Hr. Biskop Hersleb i Dinene, og bandt det paa hans Samvittighed; men jeg er vis paa, at Barsoed stikker det hos sig og tager det før med sig i Graven, end at forrette sig Commission au pied de la lettre. I samme Brev omtaler Gram den syge Biskop Worm i Udtryk, som røbe for Hoiagtelse og Kjærlighed: „Gud bedre os her for vor gode og ypperlige Biskop Worm, som er nu snarere død end levende. Det skal moen være et Mirakel, om han overvinder denne Svaghed, ihvorvel han ikke endnu er ret sengeliggende, men gaaer og tviner bort, kan ingen Mad spise og seer ud som en Dodning.“ 11 Dage efter døde Worm, og en Maaned efter meldte Gram, at Hersleb var paa Reisen ned fra Norge for at bestige Sjællands Bispestol. W

have før sagt, at han ikke i enhver Henseende udfyldte Worms Plads; men een Fortjeneste havde han forud for Worm og for de fleste Biskopper i Danmark og Norge, nemlig at have uden Befaling ved sin Geistligheds Hjælp faaet indført en offentlig Confirmation i sit Stift allerede 1734, hvis Bestaaffenhed jeg dog ei noiere kjender, men som en samtidig Skribent kalder offentlig*. Da Worm døde d. 9 Octbr. 1737 og Hersleb blev hans Successor, kunde denne kraftfulde Mand ret befæste det nye Værk, for hvilket han saa tidligen havde erklæret sig.**

Hvorledes Confirmationen derefter indførtes paa Fjeland, og hvorledes Almueskolevæsenet forbedredes ved den Bestemmelse, at Confirmanderne i Forveien maatte have søgt Skolen, behøver ikke her at omtales, da de didhørende Anordninger ere ligesaa bekendte som af de fleste paastjønede. Men det er ikke uinteressant at erfare, hvorledes sauntidige Jagttagere domte om Virkningerne af denne Forandring paa Folkets religiøse Oplysning. Dmtrent 20 Aar efterat Confirmationen var bleven indført, skrev Pontoppidan om dens Frugter (Annales T. IV p. 75)

* Svergi Sjæll. Cleresie, Side 388.

** Dog nægtedes ham ved Rescript af 12 Februar 1740 Samtykke til nogle nye Bestemmelser angaaende Confirmationen.

saaledes: „Man maa ogsaa tilstaae, at de gode Frugter af Cleri Undervisning ere nuomstunder langt mere tilstrækkelige, især fra den Tid af at det er blevet indskærpet alvorligen at drive Catechisationen, og actus confirmationis catechumenorum efter foregaaende offentlig Examen er bleven anordnet, saa at man vel kan sige til Guds Priis, at en ny Periode er begyndt i vor Nationalkirke, og der er Udsigt til, at istedenfor Mørket tilførs bedækkede Landet, vil det om kort Tid være fuldt af Herrens Erkendelse. Lidt efter lidt opvojer iblandt os en Slægt, som i det mindste ikke skal mangle tilstrækkelig Belærelse om at gjøre Herrens Vilje.“

Pontoppidans Forudsigelse om den opvoksende Slægts fuldstændigere Oplysning er for længe siden gaaen i Opfyldelse. At der desuagtet endnu er meget som med Rette kan udsættes paa vor Tids Moralitet, nægte vi ingenlunde; men at den offentlige og høitidelige Confirmation i Kirken efter foregaaende omhyggelig Forberedelse nu i et Seculum har været et af de kraftigste Midler til Dyds og Gudsfrugts Befæstelse; at derved Aar for Aar blot Ungdommen modtager dybe og velgjørende Indtryk; men at ogsaa mange Eldre, der vare bleven fremmede for det kirkelige Liv, føres derved tilbage til Kirken og i Forening med deres confirmerede Børn) til Herrens Alter: det er en glædelig Sjæls-

gjerning. Lillige er en Sammenligning imellem Frugterne af den ved Lov befalede Confirmation og den forhen blot tilladte et stort Beviis paa Gavnligheden af vise liturgiske Foranstaltninger, og paa det farlige i at overlade vigtige Ritus til Geistlighedens egen vilkaarlige Behandling. Der findes endnu i den lutheriske Kirke enkelte Steder, hvor det er tilladt og brugeligt at confirmere Ungdommen i Husene, f. Ex. i Hamborg; men ligesom Spener allerede ansaae denne Skik som et maadeligt Surrogat for den kirkelige Ritus: saaledes stadfæster Erfaringen det. I Hamborg har Confirmationen hverken den Høitidelighed eller den dybe Indvirkning som hos os. Kong Christian VI. har følgelig ogsaa i denne vigtige Sag truffet det Rette. Den Forbedring, der endnu fra den ideale Synspunkt maa ønskes, nemlig at rykke Confirmationsalderens Minimum noget længere ud end til det sybte 14de Aar, finder desværre i de fattigere Laasfers borgerlige Forhold store, maaskee uovervindelige, Hindringer. Formuende Forældre lade sjelden deres Børn confirmere før det 16de Aar. Saaledes bør det og være.

XXV.

Efterat have underrettet Læseren fuldstændigen om Forhandlingerne, som gif forud og ledsagede

Confirmationens Indførelse hos os, vil her være et passende Sted til at gjøre dem noiere bekendte med dette Værks egentlige Ophavsmænd.

Johannes Bartholomæus Bluhme blev født paa Allehelgensdag 1681 i Tondern, hvor hans Fader Christopher B. var Rector og selv dimitterede Sønnen 1700 til Universitetet i Rostock. Her studerede Bluhme paa 3die Aar, især Theologie, i hvilket Sag Rostock dengang havde to berømte Professorer, Dr. Fecht og Dr. Qvistrop. Den Første tog sig faderligen af Bluhme og ledsagede ham, da han gik til Kjøbenhavn, for at fuldende sine Studeringer og øve sig i det danske Sprog, med et varmt anbefalingsbrev til Prof. Brunsmann, hvori han characteriserer denne „sin Fostersøn“ som juvenem supra quam diei potest pium, diligentem, modestum, cujus unica vita est tractare literas, in quibus per biennium plus ac alii in sexennio, imo ad quoddam quasi miraculum, profecti. Han tog Attestats i Kjøbenhavn med bedste Character; studerede siden to Aar (1704—6) i Kiel; rejste til Böhren i Angeln, og holdt der en Balsprædiken

* Paa Dansk: „en overmaade gudsfrygtig, flittig og beflidten Yngling, hvis hele Liv bestaaer i at lægge sig efter Videnskaberne, i hvilke han i to Aar har gjort fremskridt Fremgang end Andre i sex, saa at han er ligesom et Vidunder.“

hvilken skaffede ham, Skjøndt Ubekjendt, baade Vatronens og Menighedens Bisald. 1707 indviedes han til Præst og virkede i Böhren til Velsignelse i en Snees Aar. Han afflog i denne Tid mange Kald; men 1728 lod han sig overtale til at prædike paa Balg i Rendsborg, hvor han med de fleste Stemmer valgtes til første Præst ved Marielirken; men her blev han kun kort. Thi i det samme Aar kom Frederik IV. til Rendsborg; og da han hørte saa megen Berømmelse over Bluhme, besluttede han at drage ham til sit Hof. Bluhme maatte efter Befaling prædike for Kongen i Odense den 10de Søndag efter Trinitatis, hvorefter han udnævntes til tydsk Hofprædikant istedenfor Conradi, som var bleven General-Superintendent i begge Hertugdømmerne. I dette Embede var Bluhme, da Christian VI. besteg Thronen. Der er ikke mindste Lovis om, at det var ved sin Gudsfrøgt, Lærdom og geistlige Duellighed han vandt den unge, ligesom forhen den gamle, Konges Yndest. Men da den Kongl. Confessionarius Lintrup fik sin Afsked, blev dette Embede dog ikke tildeelt Bluhme eller nogen anden Hofpræst, men Nordmanden Frauen, som dertil indkaldtes fra Jægerspris. Efterat han som vi i Mnemosyne 2det Bd. S. 70 fg. have oplyst havde forskjertset Kongens Naade og sit Embede, tilbød Kongen Bluhme Embedets Forretninger

tilligemed alle dets Indkomster, men uden Confessionarii Navn — en Bestemmelse, hvis Grund er mig ubekjendt, men snarest maa søges i Kongens Formening om, at Fruen havde kun faaet saa meget Mod paa Grund af sin høie Rang. Jeg har ikke fundet mindste Tegns til, at Bluhme enten savnede Titelen eller attraaede den ham nægtede Rang. Men det er forunderligt, at Christian VI. ikke siden uopfordret tillagde ham den. Allerede denne Omstændighed burde have aabnet Dinene paa Niegels, Nyerup og andre Historikere, der aldeles have misforstaaet Forholdet, som fandt Sted imellem Kongen og hans Skriftefader, idet de deels tænkte sig samme efter det franske Hof's Exempel i Ludvig XIV.'s Tid, deels endog gjorde Kongen til et villieløst Redskab i den myndige Bluhme's Haand. Jeg har længe næret Tvivl om Rigtigheden af denne Fremstilling, og enkelte Urigtigheder i den vedtagne Tradition har jeg allerede forhen paavist; men til en fuldkommen begrundet Udvikling af disse ligesaa delicate som hidindtil ubekjendte Forhold er jeg først nyligen bleven sat istand ved at faae opspurgt og velvilligen meddeelt den endnu reddede Samling af Breve fra Christian VI. til hans Skriftefader, hvilke jeg nu med Vedkommendes Tilladelse er saa lykkelig at kunne meddele Publicum i Anhanget til dette Bind. Da jeg ikke har stuktet en Tøddel under

Stol, kan Enhver nu dømme, om enten Niegels eller jeg har Ret, naar han skildrer Bluhme som en rænkefuld, usædelig Jesuit, der misbrugte Kongens Gudsfrøgt og Svaghed til egenlyttige Hensigters Opnaaelse, og især til en umættelig Herkeslyges Tilfredsstillelse (hvortil dog ikke engang det simple Forsøg hørte: at faae det Navn og den Rang, som hørte til hans Embede); imedens jeg paastaar, at Bluhme vel var en Mand med visse Characterfeil — hvortil jeg ogsaa regner en fin, ham selv ubevidst Ergjerrighed, der dog ikke betraf hans egen personlige Anseelse, men mere hans kirkelige Grundfætninger, som han vilde gjøre gjældende —; men at hans Feil ere faa og ubetydelige i Sammenligning med hans Dyder og Fortjenester. Til disse regne vi især foruden Confirmationens Indførelse, hans Iver for at forsyne Kirken med værdige Lærere og for Almue-skolevæsenets Forbedring, hvortil ogsaa horer Catechetes Ansættelse. Kongens Breve ville vise, at Bluhme's saameget omtalte Indflydelse indskrænkede sig næsten udelukkende til disse Gjenstande. Men er det ikke saare onskeligt, at Regenten raadfører sig med en indsigtfuld, erfaren og from Geistlig om geistlige Embeders Besættelse? Jeg har seet nogle af de smaae Sedler, hvorpaa Christian VI. nedskrev de Candidaters og Præsters Navne, som Bluhme ifølge kongelig Befaling havde nævnet. Kongen lod

efter Regelen disse prædike for sig, og udnævnte derefter den, som behagede Hans Majestæt bedst. Jeg finder dette i sin Orden, følgende roesværdigt. De, som ere af anden Mening, bør sige, hvi de dadle det hos Christian VI. og Bluhme, som de rose hos Christian IV. og hans Yndling, Biskop Resen*. Vi finde heller ikke, at Frederik V. har havt mindste Mistillid til Bluhme; men tværtimod skjenkede han ham sin Raade lige til hans Død, som indtraf 1753; ja han gjorde endog en Søn af ham til sin Hofpræst.

Men det er Tid, at jeg ved Hjælp af de bagved trykte 29 Breve forsøger at levere den næiere Udskilling af Forholdene, som jeg lovede foran Side 209.

Vi see da af Brevet Nr. 19, at Christian VI. „elsker og agter Bluhme som en Fader;“ at han „har megen Tillid til hans Forslag,“ betræffende de ledige Præstefalds Besættelse, „fordi Bluhme intet andet Niemed havde med sine Anbefalinger end Christi Riges Befordring.“ Kongen kjender ham

* Den gamle trofældige Zwergius, af hvis Bog om det Sjællandske Cleresie jeg har laant nogle Momenter i Bluhmes Levnet, regner ham det vigtigen til Roes. Han siger Side 807: Man kan ikke andet end lade ham den Berømmelse, at han har havt sit Raad i adskillige af den høifalige Konges gudelige Indretninger i Kirken, med Skoler paa Landet, Ungdommens Confirmation, Catechetes Antagelse, Privat-Communions Indskrænkelse, o. s. v.

saan vel, at Bluhme ikke havde havt nødig at retsferdiggjøre sig og sin Søn (jvnf. Nr. 22) i en Sag, som Nogen havde fortolket til Bluhmes Skade. Kongen sympathiserer aldeles med sin fromme Skriftefader, og priser Gud, naar han blev bekjendt med værdige theologiske Candidater (Nr. 25). Han erfarer med Glæde (Nr. 11) at Nogle opvækkes; og ønsker kun, at det Alt maa være Sandhed; og at det ved deres gudelige Sammenkomster maa gaae ordentligt til. Han indlader sig paa Bluhmes Forslag (Nr. 8), om at ansætte en gudfrygtig Person til at holde Vedtimer med Staldfolkene; men indskrænker ved enhver Leilighed (see ogsaa Nr. 11), at de, som deeltage deri, ikke over Andagtsøvelser maae forlomme deres Kald; „thi at arbejde og bede har Gud sammensøiet;“ ei heller vilde Kongen tillade Fruentimmer at samles med Mandfolk, uden i Præstens Nærværelse.

Grændserne for Bluhmes Indflydelse ere tydeligen nok affrukne i Brevene. Kun een eneste Gang, og det ved en ubetydelig Leilighed (nemlig en Catechetes Ansættelse, see Nr. 26), lader Kongen „Alt komme an paa Ham.“ Ellers forbeholder han sig ikke alene Afgjørelsen; men er endog ofte af anden Mening. I Nr. 12 forsvarer han Soldaterstanden, „som Bluhme havde afmalet med altfor sorte Farver,“ han viser, at man ikke maatte tillægge

Standen de enkelte Medlemmers Forseelser; ellers kunde ingen Stand, end ikke den geistlige, holdes reen; han beder Bluhme at ytre sig forsigtigt ved en forestaaende Cadet-Confirmation, hvor flere simple Garder vare tilstede, for at disse „ikke skulde forvirres, som om de ei med god Samvittighed kunde leve i deres Stand.“ Kongen vil ikke have noget Forbud udstedt imod at holde Bryllup om Søndagen (Nr. 2); ei heller imod den gamle Almueskif at ride Sommer i By (Nr. 24). Ved andre Leiligheder fremtræder Kongen, vel ikke dissenterende fra sin Skriftefader, — hvilket heller ikke nogen Christen i disse Tilfælde kan ønske — men alligevel selvstændig, og i et saare fordeelagtigt Lys. Saaledes misbilliger han i Nr. 19 Capitain Pring's anonyme Angivelse imod Grev Danneskjold, og fordrer, at en ærlig Mand skal vedgaae, hvad han siger om sin Sjende. Ifølge Nr. 25 vilde Kongen ikke gjøre den affatte Mammester Fuchs til Sorenstrøder; thi „han vælger til Nætsbetjening kun uberygtede Folk og saadanne, som forstaae Jura.“ Efter Nr. 15 skal den Drigste Egetestamentsag forhandles efter Lands Lov og Ret, hvorvel der saaledes vilde blive gjort mangen Gæde, og Kongen „ingen Ven er af unyttige Eder.“ Da Bluhme saa kjerligt gik i Forbøn for sin Forgjænger Frauen, forsikrer Kongen ham (Nr. 5), at han

allerede havde tilgivet ham, idet han tilføier: „Min Frelser tilgiver mig dagligen saa meget; hvorledes skulde jeg da ikke af Hjertet tilgive min Næste?“ Og at disse Ord kom fra Hjertet, viser det Factum, at Kongen kort Tid efter gav Frauens enke 300 Rddr. aarligen i Pension (Nr. 7). Han takker ofte Bluhme for hans Raad og Paamindelser; han glæder sig (s. Ex. i Nr. 12) over, at Bluhme seer sig istand til at affkaffe gammel Dvertro; han over sig i at have en uskadt Samvittighed, og lover „at gjøre imod en affat Præst, hvad han kunde forsvare for Gud sin Overherre“ (Nr. 16). Han er strax villig til at forandre en Beslutning, saasnart han af Bluhme er bleven oplyst om en allerede kaldet Candidats Uværdighed. Han opfordrer Gud til Vidne om, hvor gjerne han allevegne vil ansætte gode Præster, og bemærker, at han ved en Attest af Biskop Hagerup var bleven forledet til at vælge den uærdige Rønning. Men han ønsker tillige, at den Præst og Student, fra hvilke Bluhme havde sin Kundskab, „kun ikke maatte have noget Mennekeligt derunder“ (Nr. 26). I fuldkommen Modsetning til Riegels's Skildring af Kongens Tænkemaade, som var han ligegyldig for Videnskabelighed og kun omhyggelig for religiøs Opvækkelse, læse vi i Nr. 25 disse Ord (om de danske Studenter, der skulde paa kongelig Bekostning

sendes til Halle): „Naar de kun have den fornødne Videnskab, behøve de ikke at være saa meget opvakte.“

Disse Breve karakterisere naturligviis mere Kongen end Bluhme; men de kaste dog tillige mangen Gang et kjærkomment Lys ogsaa paa den Sidstes Charakter. Saaledes findes ikke eet eneste Spor til, at Bluhme i det Tidrum, Brevene omfatte, har bedet Kongen om noget for sig eller sin Familie. Den eneste Gave, hvorom der tales, er et Stykke Vildt til hans Datters Bryllup; og Bluhmes store Taknemmelighed for denne Ube-rydelighed, synes at vise, hvor lidet han ved hyppige eller store Foræringer var bleven forvænt. At Bluhme undertiden lagde et godt Ord ind for Andre, vil ikke skade ham i retfærdige Dommers Dine, især naar de erindre, — hvad Pontoppidan f. Ex. bevidner i sin Autobiographie — at det den Gang var Skik, at al Verden henvendte sig til Hofpræsterne, naar man ønskede at opnaa noget ved Hoffet. Den eneste Slagskygge, vi opdage i disse Breves ellers saa tællelige Malerie, falder paa Kongen, ikke paa hans Skriftefader. Jeg sigter derved til det Factum i Nr. 29, at fremmede Breve aabnes, hvorved Kongen tilfældigviis træffer eet fra Bluhme, som han sender Denne tilbage, skjøndt han bifaldt hele dets Indhold. Det var

også i Forveien bekjendt, at denne slemme Skik fra Udlandet var trængt ind i Danmark, og øvedes her baade under Frederik IV. og Christian VI. Dens almindelige Ubefaling af en mistænksum Diplomatie maa have afdraget disse saa veltænkende Regenters Opmærksomhed fra det Usømmelige i sig Handling*.

Der er saaledes ikke eet eneste Træk i disse Breve, der passer for de sorte Farver, hvormed Niegels og flere Historiekrivere have afmalet Bluhme. Han fremtræder som en nidkjer Theolog og Sjælesørger af Speners Skole, hvem Lystighed og Folkegammen, især paa Helligdagene, var til Forargelse, og hvem Folkets Opdragelse til Religiøsitet saavel ved Kirken og Skolen, som ogsaa ved huiuslig Andagt, laae varmt paa Hjertet. Forholdet imellem ham og Kongen viser sig saaledes, som man altid maa ønske det imellem en christelig Fyrste og hans Skriftefader: fra dennes Side fuldt af Urefrygt, Hengivenhed og Frimodighed**; fra Christians VI.s Side fuldt af

* Jønf. herom en fortræffelig Afhandling af sal. Professor Niemann: Unverleglichkeit des Brieffiegels, ein wesentlicher Artikel jegliches Verfassungsvertrages, i Kieler Blätter. 5ter Band. S. 96 fg.

** Det største Beviis paa denne Dyd hos Bluhme forekommer nedenfor i Kongens Brev til Grev Zinzendorf.

Lidid, Lærvillighed i aandelige Ting, men Uafhængighed i Dom og Selvfændighed i Beslutninger. Om Bluhme maaskee desuagtet i andre Forhold har viist sig som herskesyg, tør jeg ikke afgjøre. Jeg har selv for tænkt mig ham saadan, især paa Grund af Biskop Herslebs Indberetning om Kirke-Inspectionens Collegium*; men inden Dom fældes, bør dog betænkes, deels at Biskoppen, som ofte i Collegiet var bleven overstemt af de Højer; Bluhmiske Partie, maaskee har overdrevet sine Klager (hvilket i det mindste om Højer er bleven yttret af Statsraad Falck i Fortalen til hans Historie om Frederik IV.); deels at en Mand kan være ærgjerrig, ja endog herskesyg, uden at være enten en Hykler, eller en uagtørdig Mand. Man tænke blot paa Keiser Joseph den Anden. Eller — hvis man vil have Exempler af en stor og ypperlig Theolog — paa Calvin! Hvad et andet bekjendt Factum angaaer, at Bluhme, efter Grams Beretning, søgte i Forening med Pontoppidan at faae Niels Kluncks Reise supprimeret, da kan denne Bestræbelse lige saa godt udledes af deres religiøse (pietistiske) Grundsatninger, hvilke de som ærlige Mænd ei burde opoffre, som af personlig Animositet. Hvis de kjendte Bogen, kunde de ei andet end deri finde baade sig angrebne, og deres Andagtsøvelser

* Trykt i femte Bind af mit Theol. Bibliothek.

framskillede i et ugunstigt Lys. I alt Fald havde Bluhme ei mere Skyld end Pontoppidan; ei heller var han mere ærgjerrig eller pietistiskfindet end denne med Rette hvirtagtede Theolog, om hvem Suhm aflægger et Vidnesbyrd, der i alle Maader passer paa Bluhme: "Stridighederne i den danske Kirke, og det forhadte Navn Pietist, gjorde og Pontoppidan (ligesom Bluhme) Skade. I Grunden vare dog Pietisterne de meest moderate, hvorvel de undertiden ogsaa stiede ud, og bleve hidse ved de Andres Forsølgelse og Modsigelse. Men vi ere Alle Mennesker og ufuldkomne. Endeligen lagde Stormen sig, og Lusten blev derved renset og stille, og kunde den gode Pontoppidan derefter sige, da han døde: Jeg dør i Jesu Tro!*. Den samme Trost tog Bluhme med sig i Graven. Ei heller blev hans Navn foragtet i Danmark, før end den Tro, for hvilken han stred, af mange Skribenter ringeagtedes, i hvilken Tid det lykkedes Niegels at indbilde sine fleste Læsere, hvad han læsfindigen selv troede: at Christian VI.s Skriftefader var en nedrig Kobler og en sansvittighedsløs Hykler. Læseren domme nu imellem Niegels og mig.

* Samlede Skrifter. 10 Deel. S. 32.

En anden Mand, med hvem Kongen ofte raad-
førte sig i religiøse Anliggender, var hans forrige
Lærer, Statsraad (tilsidst Conferentsraad) Johan
Wilhelm Schrøder. Han er bleven mindre be-
kendt end Bluhme, og besad heller ikke den-
næs raske, indgribende Charakter. Han var tværtimod
en stille, passiv, melancholisk Mand, der maaskee
ikke engang havde saa megen Glæde paa denne
Jord, som hans kongelige Elev, Christian VI.
Dette kan sluttet af den korte Charakteristik, som
hans gode Ven, Biskop Erik Pontoppidan, giver
af ham i sin Menoza. Denne reisende Prinds,
hvis Erfaringer ere Pontoppidans egne, fortæller
nemlig i sit 50de Brev*: „Den Ven, som Proost
Schrøder i Tøndern ved Skrivelse havde givet
mig Afgang til, var Hr. Schrøder**, med
hvilkent han fra mange Aar af havde levet i største
Fortrolighed, da de begge tillige havde tjent til
Høve og været de kongelige Børns Informatorer.
Denne Sidste var en aldrende og svag Mand, meget
gudelig sindet, men melancholisk, og ofte kjæpende

* Menoza. 3die Deel S. 414.

** Pontoppidan skriver vel stedse kun Schrøder; men at
dette betegner Schrøder, er baade af dette Sted tyde-
ligt, og kan godtgjøres af Side 496, hvor Hr. Schrø-
der siges at være Meddirecteur ved det Kongl. Vaisenhuus,
hvilket ei passer paa nogen Anten end Schrøder.

med store Ansægtninger. Hans bedste Ven, som
ogsaa snart blev min, var Hr. St.* (uden Tvivl
Profesfor Theologiae Hans Steenbuch, som var
Pontoppidans Ven og Collega) hvis Navn og
Gudeligheds Rygte var mig bekendt. . . . Da
jeg reengang sagde til Hr. St(eenbuch), det gik mig
nær, at saa brav og retsindig en Christen som
Hr. Schrøder var, skulde gaae hen i daglig Sorg
og Angstelse, savnende den Frimodighed, der kunde
haves af et levende og velgrundet Haab, svarede
han: det samme er min Klage over saa kjær en
Vens flette Skjæbne i dette Liv, og efter den
Kundskab, jeg har havt til ham, turde saadan
Gemyts-Byrde, vel følge ham til hans Død, da
den arbejdende Sjæl vil finde Hvilen desto sødere. . . .“
Eiden anfører St. legemlig Usundhed som Grunden
til Schrøders Melancholie: „Vel klager min Ven
mere over aandelig end legemlig Lidelse; men i
Sandhed er det den sidste, som har Overhaand og
giver Anledning til den første“ . . . „Var her i
denne Stad ikkun fem Retfærdige, da veed jeg
vist, at den gode Schrøder var een af dem;
men fandtes ikkun her fem aandelig: Elendige og
Drofteskofe, da var han ogsaa visselig den ene.
Hvordan denne Sorg, som reiser sig af hans egen
Ulfand, lader han sig ogsaa Kirkens Skjæbne gaae
ret nær til Hjerter, og hans Uro forøges ei lidet

ved de bekjendte Uroligheder, som særdeles i disse Tider* her til Lands har yttret sig. Her gaar det min Ven, saavel som mig selv og Flere i dette Land efter Pauli Ord: „Hvo forarges og jeg ikke brænder?“ Endnu idag samles vi udi den til Undersøgelse anordnede Commission, og af den komme vi sjelden forsviede tilbage.“ Saavidt Steenbuch, ellet rettere: Pontoppidan, vor Hjemmelsmand. Vi have i foregaaende Paragraf omtalt Schrøders største Fortjeneste, nemlig at han i Forening med Bluhme drev stærkt paa Confirmationens Indførelse. En anden agtværdig Beskræbelse var den, at han som Meddirecteur af Baisenhuset sørgede for Godtjobs-Udgaver af den danske Bibel, og derved befordrede dens almindeligere Læsning. Dette seer man af Kongens Brev til ham, Nr. 308 i foregaaende Bind af Menesynne. Men hvor stærk Bibel-Uffættningen var i Christian VI. tes Tid, har jeg erfaret af en tilfældig Yttring i et Brev fra Professor Marcus Waldike, som skrev i Aaret 1739: „Her er alene i Kjøbenhavn i 22 Aar bortsolgt over 30,000 Exemplarer af den danske Bibel**.“ Dette er alt det Mærkværdige, jeg har kunnet finde om denne Mand.

* Pontoppidan lader Menoja komme til Danmark i Foraaret 1732.

** Stænd. Litter. Selskabs Skrifter. 11te Aargang. S. 226.

som Niegels undertiden synes at forveksle med Kongens Rammertjener af samme Navn. Jeg tilføier blot, at Christian VI. s tydelige, men uskjønne Haandskrift ligner Schrøders saa meget, at man af denne Liighed kan slutte, at han iblandt andet har lært Christian VI. som Prinds at skrive. Endnu beder jeg Læseren at erindre det ellers overseete Factum, at den brave Provst Schrader, om hvem Kongen taler saa tit og med saamegen Agtelse i sine Breve, ogsaa havde været Informator hos de kongelige Vorn.

En tredje Raadgiver i religiøse Anliggender, hvem Christian VI. i sine første Regjeringsaar skjænkede megen Tillid, var den berømte Greve Nicolaus Ludvig von Zinzendorf, der omtrent var lige gammel med Kongen (han var født i Dresden den 26de Mai 1700). Han var i egentlig Forstand en Fosterson af den Halliske Skole. Spener stod fadder til ham, og Franke opdrog ham paa Pædagogiet i Halle fra hans 11te Aar. Da han var fire Aar gammel, lyfte Spener med paalagte Hænder Betsignelsen over ham med en saadan Andagt, at dette Dieblis aldrig forsvandt af hans Erindring. Han var desuden vidtløftig beslagtet med den fromme Baron von Canstein, som stiftede den herlige Bibelanstalt i Halle, og som frasagde sig al verdlig Glands og Herlighed for at kunne ude-

lukkende opoffre sig for Guds Riges Udbredelse. Allerede hjemme fra var han som Barn af sin Lærer Edeling bleven vant til at bede flittigt og andægtigt. Dermed forbandt han dog hoimodige aristokratiske Tanker, hvorfor han af sin Bedstemoder blev overgivet til Franke som en ung Herre, hvis Stolthed maatte bøies. Han erfarede ogsaa mangen Ydmygelse; hans Rang blev tilfidesat; han blev straffet haardt og bestjæmmende. Han modstod standhaftigen alle Forsørelser til Usædelighed; ja det lykkedes ham ei sjeldent at omvende sine Forsarere og deelagtiggjøre dem i de Andagtsøvelser, han holdt med Ligesindede, iblandt hvilke var den unge Baron Frederik v. Wattewille fra Schweiz, med hvem Zinzendorf allerede paa Skolen indgik en Pagt om at virke til Hedningernes Omvendelse — et Løfte, som 3. siden troligen holdt, og hvis Opfyldelse ved den af ham stiftede Menighed har for har bærer stedse rigere Frugter. Han stiftede tillige iblandt sine Skolekammerater — uden Hensyn til Confessionsforskjellighed — en Orden under Navn af Orden vom Senfkorn, sigtende til Christi Kirkes Udbredelse, hvis Medlemmer maatte iagttage visse Regler og bære en Guldring med Indskrift: „Unsere keiner lebt ihm selber“. Han tilstaaer, at han endnu elskede at gjøre Opføgt, at være den første, ligesom han ogsaa var af muntert

Temperament; dog seirede hos ham Lyst til at virke og at lide for Frelserens Skyld. 1716 forlod han Skolen, efterat have holdt en latinsk Tale om de Lærdes Nethaverie, og blev af hans Onkel, der ikke yndede hans pietistiske Væsen, sendt til Wittenberg, som var Sædet for den misforstaaede, kolde, symboltrælsomme, Lutherdom, hvilken der af al Magt forsvædedes imod den halliske Pietisme. Det saidt ikke den gode Onkel ind, at den 16 Aars gamle Student samtykte i hans Anviisning med det hemmelige Haab, at gøre de wittenbergiske Theologer til Pietister. Han tilsigtede dog netop dette; og om det ikke ganske lykkedes, udbredte han dog rigtigere Begreber, end man tilforn havde, om Franke og hans herlige Ansalter; og om Spener, til hvis Værelse han holdt en ordentlig Lovtale, ligesom han da ogsaa i den theologiske Professor Wernsdorf fandt en Mand, der gav ham en gunstigere Forestilling, end han før havde, om en orthodox Theolog. Han blev i Wittenberg indtil 1719, da han tiltraadte en Udenlandsreise. Hans Onkel vilde have ham dannet til Jurist. Han studerede ogsaa Lovkyndighed saavel som Historie og mere Sprog, ja selv Medicin, som han meget yndede; dog stod hans Hu især til Religionsvidenskab, ligesom han da ogsaa dagligen læste i Bibelen (Græsk og Hebraisk havde han lært paa Skolen). I Holland knyttede han fornemme Be-

fjendtskaber, heriblandt med tvende Grever Danneskjold og en Grev Neuß (formodentlig den Samme, som siden kom til Danmark). Med disse sine Venner holdt han Andagtsforsamlinger, hvilket saavel som hans hele entusiastiske Virken for religiøse Diener i en saa ung Alder tildrog ham Alles Opmærksomhed, Manges Godhed (s. E. Marskalk Villars, Lord Stairs, Cardinal Bussy's). I Frankrig gjorde han Bekjendtskab med Alt hvad der var udmærket i Stat og Kirke; han disputerede ivrig med Catholikerne, men endte med at elske de Gudsfrygtige iblandt disse. Han har siden roest dem, som taalte hans ungdommelige Profelytmagerie, og tilstaaet, af dem at have lært Fordragelighed. Han reiste fra Paris til Franken, hvor han kom i nærmere Berøring med den grevelige Familie Neuß og den Markgrevelige af Culmbach-Bayreuth, som igjen skaffede ham den danske Kronprinds Christians (Siden den VI.s) Bekjendtskab.

Da det er for denne Forbindelses Skyld at Grev Zinzendorf omtales i dette Værk, maae vi erindre, at der tidligere fandtes megen kirkelig Interesse i den Familie, hvori Kronprinds Christian ved sin Formæling indlemmedes. Markgrevinde Sophie Christine af Brandenburg-Bayreuth førte fra Aar 1708 til 1727 en stadig Brev

vevling om Religionsfager med den bekjendte lutheriske Abbed Joh. Fabricius, hvilken endnu gjemmes i det danske Geheime-Archiv*. Man seer deraf hvilken noie Forstaaelse der fandt Sted inellem denne berømte Theolog og hele det Culmbachske Huns, ogsaa vor tilkommende Dronning Sophia Magdalena, dog især hendes Moder. Det var omtrent paa samme Tid, da Z. gjorde Kronprindsens personlige Bekjendtskab (1721), at han efter sin Families Ønske afflog det ham af Prof. Franke gjorte Tilbud, at blive Director for den Cansteinske Anstalt i Halle. Og Aaret efter (1722), gav nogle landsforviste lærde Brodres Nedsættelse paa hans Gods Bertholdsdorf ham Anledning at grunde sin efter Hovedcolonien kaldte Hernhutiske Menighed, hvis Historie ikkun vedkommer os forsaavidt den fandt Understøttelse eller Modvirkning i Danmark. Jeg skal derom af Archiverne meddele adskillige nye Oplysninger. Det Bekjendte fortælles saaledes i Zinzendorfs nyeste Biographie af R. A. Barnhagen

* Den udgjør ni Bind under Nr. 444. Derved findes en Skrivelse fra Dr. Häberlin til en uævnt Rigs greve, i hvilken Brevene bedes leverede til Arveprindsen af Danmark, dateret Helmstädt d. 15 Julii 1773. Häberlin havde kjøbt disse Sager i Tydskland. Deriblandt ere ogsaa Breve fra Schulin til Fabricius.

von Ense* Side 171 fg. „Til fuldkommen at opløse det Baand, som bandt Z., ihvorvel kun løseligen, til den sachsiske Statstjeneste, syntes det et passende Skridt at træde i nye Tjenesteforhold, og dertil forekom Hoffet i Kjøbenhavn ham at være det beqvemteste Sted. Kong Christian VI. havde nylig bestegit Thronen, og denne Fyrstes gudfrygtige Tænkemaade aabenbarede sig paa enhver Maade. Med hele det danske Hof stod Z. paa en venstabelig Fod; han greb altsaa gjerne Anledningen til at reise til Dannemark ved den forestaaende Kroning. Dog vilde han ikke reise uden sin Menigheds Vidende og Samtykke. Han erholdt dette med 138 bejaende Stemmer imod 4 benægtende og 15 uafgjorte. Han troede desuden, at Frelseren selv billigede hans Reise. Ledsaget af nogle Brødre tiltraadte han sin Vandring den 25 April 1731. Reisen gik temmelig rask; dog besøgte han undervejs fromme Mennesker, med hvilke han holdt Andagts timer. I Kjøbenhavn var den bedste Modtagelse ham beredt. Dronningens Moder og mange andre Personer ved Hoffet og i

* Leben des Grafen v. Z. udgjør 5te Deel af hans Biographische Denkmale, Berlin 1830. Von Ense har taget næsten Alt af Spangenberg's bekendte Bog: Leben von Zinz. Warby 1772—75, i otte smaae Dele. Nogle faa nye Aetstykker har von Ense meddeelt af preussiske Samlinger.

høie Statsembeder vare i Forveien hans Venner; Andre bleve det gjerne under saa gunstige Omstændigheder. Thi det undgik ham ikke, at Kongens Fromhed, som gjerne drog de Gudfrygtige frem, indvirkede ogsaa paa de Haardhjertede, ja selv paa de Hjerteløse, hvilke ligeledes vilde have hyldet enhver Næring af deres Fyrste. Dog fandtes der i den fornemme Verden, ja selv i den kongl. Familie, mange i Sandhed Opvakte, med hvilke Zinzendorf nød en hjærlig Omgang. Kongen udmærkede ham meget, og da han baade selv bemærkede hans fortrinlige Gaver og tillige hørte hans Forstand, Opførsel, Duellighed, samt hans store Albenhed almindeligen rose, saa lod han ham spørge underhaanden, om han vilde modtage en Plads i Statsministeriet*. Men Zinzendorf frabad sig bestemt en saa høi Værdighed, og gjorde andre Forslag til sin Ansættelse, men saa bestedne, at man tvivlede om de vare alvorligen meente; thi ham var det blot magtpaaliggende at faae et Embede, som ikke uddrog ham fra sin Frelser's Tjeneste, og ikke nødvendig fængslede ham i Danmark. Men Sagen kom ikke istand, fordi indflydelsesrige Personer, og

* Da dette er berettet af Biskop Spangenberg, Grev Zinzendorfs Fortrolige, maa det være sandt; men det er dog mærkeligt, at jeg ikke i de danske Archiver har fundet mindste Spor dertil. J. W.

iblandt dem saadanne, som offentligten roste ham stærkest*, hemmeligen arbejdede ham imod, og ikke ønskede, at han skulde blive i Danmark. Kongen indbød ham til at blive Kroningshoitideligheden paa Frederiksborg og forlæned ham ved denne Leilighed Dannebrogordenen. Greven, i Forveien underrettet om Kongens Hensigt, saae i denne verdslige Ære ikkun en Hindring for Frelserens Tjeneste; han tilbragte Natten forud i Bøn og Taarer ganske søvnløs, og havde allerede besluttet, ikke at modtage Ordenen, da Markgrevingen af Culmbach lod ham kalde til sig, og fik ham afsnakket denne Beslutning. Ogsaa siden, da han formedelt denne Prydelse sølte sig meget ulykkelig, formaaede hans Venners alvorlige Tiltale ham til at beholde den. Kongen raadspurgte ham i mangt Anliggende**; og Kronprindsen (Frederik V.) dengang endnu i en spæd Alder, hørte med Velbehag paa hans Taler om Frelseren. Men naaget den store Birkfreds, som han her fandt aaben, maatte han dog tilsidst tilstaae sig selv, at selv et gudsfrygtigt Hof — som dog altid bliver et

* Vi have seet foran, at Iver Rosenkrands var imod; men han roste ham ikke offentligten. Det gjorde Biskop Worm ikke heller.

** F. Ex. om at indkalde udenlandske Theologer: vi have allerede berettet, at Neuf blev kaldet ifølge K. M. befaling. See B. Leben von Spangenberg p. 691.

Hof — vanskeligen kunde tilfredsstille ham. Han skrev derom til sin Gemalinde: „Hvis det er ved Hoffet, at det Gode skal befordres, da kan jeg ikke paatage mig det; thi der gaaer saa megen ædel Tid tilspilde ved de mindste Bagateller, saa at man ikke kan forsvare for Gud, paa denne Maade at misbruge sine Timer og Dage.“ Mere end Gunst og Ære hysfelfatte ham her de arme Hedningers Omvendelse i Grønland og det danske Vestindien. Den danske (egentlig norske) Præst Hans Egedes heltemodige Foretagende, at udbrede Christendommen paa Grønland, vakte hans hele Iver, og han besluttede virksomt at understøtte Hans Egedes paa den Tid truede Værk. Den 1 Juli reiste Greven fra Kiøbenhavn, havde paa begge Belterne en haard Storm at udholde, under hvilken han vedligeholdte sit Mod ved Dagens Løsen* og en gudhengiven Psalme; saae endnu engang den kongelige Familie i Slesvig, med hvilken han tog Afsted i hjertelig Kjærlighed og Taknemmelighed, hoorpaa han fortsatte sin Reise over Rendsborg og Hamborg. Han kom tilbage til Hernhut d. 21 Juli.“ Saavidt Varnhagen von Ense om dette mærkelige Ophold; inden vi meddele hvad Afskykker vi have til

* Hernhuterne fik af J. til hver Dag i Aaret et Løsen, bestaaende af et Bibel- eller Tankesprog og et Vers. De fleste lærte det udenad.

at oplyse de paafølgende Begivenheder, ville vi høre, hvad en ældre dansk Kirkehistoriker, Henrik Using, har om Frugterne af Zinzendorfs Besøg. „Han gjorde ei alene — hedder det i den Danske Kirkeforfatning 1 Deel S. 303 — vigtige Bekjendtskaber ved Hoffet, i Hovedstaden*, og hvor han reiste igjennem, som i Tiden skulde befordre hans Henstigter; men han forbandt sig ogsaa med nogle af de Selskaber af Pietister, Separatister og de Opvakte, hvoraf der paa den Tid vare mange, saavel i Hovedstaden som andensteds i Riget; og da mange af dem fandt sig meget trostede ved hans Læremaade, og den mildere Salighedsvei, som den viste dem, bleve mange af dem fra den Tid ham ganske hengivne. Han udvalgte ogsaa for sin Bortreise nogle af disse sine Venner, som han paa en Slags Maade — men hemmelig — indviede og paalagde at styrke de Andre og have Opsigt med disse hans nye Tilhængere, især i Hovedstaden. Disse Indviede gjorde det ogsaa saa vel, at den hernhutiske Menigheds Tilhængere siden den Tid længe voxede i Tallet, og aldrig siden ganske har kunnet uddøe i de danske Stater. Det varede der for ikke længe, førend de fra Hovedstaden udbredte sig overalt i Riget; thi næsten allevegne var der Selskaber af Pietister og Opvakte; og da endel af disse reiste flittig omkring, og bragte

* F. Ex. Præsten Ewald. See Spangenberg p. 696.

hernhutiske Principer med sig, blev en stor Deel af disse pietistiske Selskaber hernhutiske. Her vare altsaa fra den Tid af mar:foldige af den hernhutiske Menigheds saakaldte Sødskende, hvorved forstaaes saadanne Christne, som uden at være indlemmede i nogen af Menighedens offentlige Forsamlinger, dog elske Hernhuterne, antage deres Religions-Principer, staae i Forbindelse med dem, og underholde Brevveksling og Omgang med dem, naar de ere dem saa nær, at de kunne. I adskillige Byer af begge Riger holdt disse Sødskende ogsaa ordentlige Forsamlinger, Gemeinschaften kaldede, paa den Maade, som det siden i A. 1741 (ved Forordn. af 13 Januar) her er tilladt; og stode isørigt i nøie Forbindelse med Brødre-Menigheden; havde ogsaa deres Løfings-Bøger og Menigheds-Efterretninger, samt efterabede saavidt muligt deres Kirkeskitse: og til disse Gemeinschaften holdt sig de i Landene mere Udsprede; adskillige offentlige Lærere selv toge Deel deri; og man hørte deres hernhutiske Sprog siden meget ofte offentlig paa vore Prædikestole. Her kom ogsaa undertiden Brødre og Søstre ind som Emisfarier, og opholdt sig snart eet og snart et andet Sted, for mere at styrke og opbygge Brødre-Menighedens Venner og Tilhængere, som dagligen syntes at tiltage. Nogle sendte deres Børn ud at opdrages

i de hernhutiske Menigheder; og mange (vorne) Danske reiste selv med, af hvilke de fleste bleve der; og der var virkelig saa mange Danske i Hernhut en Tidlang, at man havde i Sinde at anlægge en dansk Menighed for dem."

Denne Skildring har jeg i alle dens Træk fundet at være rigtig. Af Pontoppidans *Metnoza* (f. Ex. 3 Deel S. 417) kan man see, at Bøværgeisen i Gemytterne har 1732 været meget stor (han sammenligner den med et Jordstjælv; og hvor forhadet i Manges Øren Navnet Pietist har været, kan sluttes deraf, at han betegner det med P*). Ligesom Zinzendorf selv var fremgangen af Frankes Skole: saaledes udviklede Hernhutismen sig af Pietismen. Intet Under altsaa at Zs. Tilhængere sluttede sig til Pietisterne, af hvilke der allerede i Frederik IV.s Tid vare mange i Danmark. Hverken Biskop Bornemann eller Biskop Worm yndede dem, hvorfor deres Forsamlinger oftere bleve forbudte; men de fandt en Støtte deels hos Mange af Menigmand, deels hos formaende Personer, saasom Kong Frederik IV.s Broder Prinds Carl, Overkammerherre C. A. Pleß, Hofpræst Lütken's o. fl. Zinzendorf havde derfor sine Bine henvendte paa Danmark, inden han selv kom hid: allerede i Aaret 1728 havde han sendt Brodrene Johan og David Nitschmann

til Kjøbenhavn for at hævve Tilhængere. De medbragte Zs. korte Broderhistorie til Prinds Carl. Men det var ubetydeligt, hvad hans „Serdebud“ udrettede imod det, han selv formaede over Menneskesind. Hans Begeistring, Bøvtalenhed, Bøvtilighed, i Forening med hans Villighed til at opoffre og taale alt for Religionens Skyld, vandt ham endog deres Hjerter og Kjærlighed, som i Forveien vare meest indtagne imod ham f. Ex. Kong Frederik Wilhelm I. af Preussen. Men var han fraværende, kunde endog hans Venner og Bøvhjælpere — iblandt dem Christian VI. — ikke nægte, at der forekom meget Anstødeligt i Grevens Skrifter, og meget Forunderligt i hans Indretninger. Da nu de to Mænd, som i Aarene 1731 og 1732 havde meest Indflydelse paa Danmarks Kirkevæsen, Oversecretæren Rosenkrands og Biskoppen Worm, vare Sjænder af alle Conventikler, saa udgif d. 5 Febr. 1732 en Ordre til Kjøbenhavns Magistrat og Politimester om, „at Ingen maatte holde Forsamling i deres Huus for at udtyde den hellige Skrift, da saadant har givet Anledning til adskillig Uorden og Tumult; men Alle og Enhver skal søge Kirken, hvor det rene Guds Ord offentlig bliver lært og forklaret“. Og samme Dag udsedtes Ordre til Biskop Worm, at han skulde kalde for sig alle Kjøbenhavns Præster,

* Sjællandske Tegnelser i det Danske Cancellie LXVII.

og i Hans Majestæts Navn befale dem, ei at tale enten for eller imod de Folk som holde deslige Forsamlinger.“ Ved det førstnævnte Rescript var der lagt Hindring i Beien for Hernhuterne's Virksomhed i Kjøbenhavn; og at de tydske Emisfarier tillige have erholdt consilium abeundi, kan sluttes af følgende, høist interessante Brev* fra Grev Zinzendorff til Dronningen, Sophia Magdalena.

Allerdurchl. formægtigste Dronning etc. Jeg erkjender mig for høist strafværdig, fordi jeg ikke strax svarede Deres Kongl. Majestæt paa Deres naadigste Ytring angaaende min fra Kjøbenhavn erlædte Secretær og en mährisk Broder fra Hernhut. Men hvad skal jeg sige dertil? Deres K. Maj. har gjort det for den Herre Jesus; han lønne Dem det timelig og evig! De er en kjær Dronning; Gud og hans Folk, som lever i Undertrykkelse, er Dem hjertelig hengiven; og o! min allernaadigste Dronning, lad det ikke blive derved, men, ligesom De er Christi Niges Forfremmerinde, saaledes vord een af hans troeste Tjenerinder og engang Dronning i Evigheden.

Men veed Deres hellige Majestæt ogsaa, hvad der imidlertid er foregaaet i mit Gemyt? Da jeg fik den første Efterretning om et Decret, hvori de Eroendes Forsamling er bleven behandlet som En-

* Første Gang trykt (paa Tydsk) i Evangelische Kirchenzeitung, Nr. 10 for 1831.

tsufasjerie, vilde jeg bære mig ad som de Gamle, hvilke ved ynkkelige Begivenheder sonderreve deres Klæder. Jeg vilde aflægge det Kongelige Naadetejn*, hvilket jeg havde modtaget blot til Pant paa den Kongl. Naade, men en Naade, som præsupponerede, at min Herres Korses Nige skulde have frit Løb i Danmark. Jeg vilde aldeles sige Verden Farvel, efterdi jeg just havde taget min Afsked fra Regjeringen i Dresden, og nu ikke mere kunde tjene den Konge (Christian VI.), for hvis Skyld jeg qvitterede anden Tjeneste, og jeg vilde à corps perdu (som man pleier at sige) kaste mig ind i min Herre Jesu saa kjære Efterfølgelse. Jeg vilde underdanigst tage Afsked med Konger og Fyrster, og vælge til min eneste Mester Ham, som alene holder Tro og Love, og for hvis Dyrkere det er umuligt at lægge Hindringer i Beien. Men førend jeg iværksatte dette, vilde jeg endnu i Tillid til Herren vove eet Skridt; jeg skrev et langt Brev til Hendes Høifyrstelige Durchlauchtighed, Deres Kongl. Fru Moder, men som blev liggende, fordi der imidlertid kom Efterretning om, at ogsaa mine tvende Hernhuter vare jagede bort. Jeg skrev en udførlig Tractat: „Von dem Werke Gottes an denen Seelen, beides in seiner inneren Gestalt und im Zusammenhange mit dem gemeinen Wesen und der Religion“, som jeg dedicerede til Deres Maj. og foran hvilken den lærde Ma-

* Dannebrog = Ordenen.

gister Steinhofers satte en Fortale om Fælledskabet. Den trykkes nu og vil snart være i Deres Maj. Hænder. Jeg kan let forestille mig, hvorledes det er tilgaaet: Hs. Maj. Kongen maa have afgivet Sagen til Undersøgelse, og af falske Folt*, som bruge Christi Navn til et Skjul for deres Mær, er som sædvanlig bleven forfikkret paa Ære, Pligt og Samvittrighed, at man har fundet Sagen saa og saa. Derefter har Deres Maj. som naturligt har en naadig Tiltid til Sit Conseil, hvori vel sidde kloge Statsministre, men maaskee ingen Christi Disciple**, konsulteret samme, og der modtaget Bots overensstemmende med de sædvanlige Hofmaximer. Nu ved jeg snart ikke, om man heri kan fortænke Hs. Maj. meget, i det mindste vil den underdanige Kjerlighed dictere mig at troe, at Kongen ikke har meent at gjøre det saaledes, som det er faldet ud. Ved saadanne Omstændigheder gjør det mig mangen Gang ondt, at Hs. Maj. skal staae saa forladt af alle helligede administris, og at Høisammes redelige Intension skal i den Grad desereres, at der ikke engang sees en Forskjel mellem Høisamme og Christi Riges Forsølgere, og at i Sammes Lande det skal være

* Hermed forståes uden Tvivl de Kjøbenhavnske Theologer, især Biskop Worm.

** Dette maaskee er tilføjet for at gjøre en mulig Undtagelse for C. N. Pleß.

forbudt, hvad der til saa stor Velsignelse er tilladt i alle preussiske og brandenborgske Lande, hvad jeg selv har fortsat i fem Aar i Dresden, hvor Dr. Lischner dirigerer de geistlige Sager, hvad der her i Landet* ti Aar er blevet iagttaget med Kongeligt Samtykke til mange tusinde Sjæles Opvækkelse. Ak! allernaadigste Dronning, gives der en Sorg som min Sorg? Men paa det den dyrebare Konge maa see, at jeg gjerne vilde vise mig værdig til det af ham modtagne Raadetegn, saa vil jeg engang uopfordret forestille en ministre du conseil. Jeg vil allerydmyst give D. Kong. M. tilskjende, — forudsat at min allernaadigste Herres Naade ikke har ramt mig til ligemed mine Brødre — hvorledes den uhykkeligen udsaldne Sag med Guds Barmhertighed kan re-dresseres.

For det første maatte Sagen staae ganske stille, naar dersom Hans Majestæt skulde reise til Norge. Kongen forandrede ikke sit Decret, og lod det blive derved, at alle entusiastiske Conventicler, af hvilke der jo findes nogle i Verden, skulde være forbudne. Imidlertid maatte de redelige Præster ved Hoffet, Universitetet og i Staden indgive deres underdanige Memorialia, vel ogsaa affordrede Betænkninger om, hvad for en Veskaffenhed det har med Forsamlingerne udenfor Kirken, om de ere tilladelige eller

* J. Kauff.

secteriske, om de heelt igjennem eller kun i visse Stykker ere betænkelige, og hvorledes en og anden Misbrug kan forebygges. Saaledes kan det ikke blive, allernaadigste Dronning, saafremt Hans Maj. ikke vil, at Hans A mindelse for stedse skal være udsettet i Christi sande Kirke, eller staae paa Forregnelsen over dem, som have trykket Christi lidne Hjord; thi saadan usømmelig Tale høres allerede, og en meget ubehagelig Sammenligning gjøres med Frederik IV., Kongelig Ihukommelse, som ei vilde have lagt Hindringer i Veien for Christi Riges Tilvæxt i hans Lande. Jeg vilde gjerne i denne Sag, ligesom ved Universitetsplanen*, overlade Geheim-Conseillet til dets egen bedre Forstand, naar ikke min Konges Ære var i Spillet med, den mig saa dyrebare Monarchs, hvem jeg gjerne vilde tjene med en Deel af mit Liv, endfige med en ringe Forstilling. Derfor Deres Maj. finder det raadeligt, vil jeg gjerne tilskrive Kongen med dyb Devotion, og omendstjondt med evangelisk Frimodighed, dog ogsaa med barnlig respectfuld Underdanighed, og gjentage, hvad der kan være tjenligt for Sagen.

* Planen om et Universitets Anlæggelse i Slesvig, hvorom Binzendorf allerede, ved sin Nærværelse i Kjøbenhavn, havde underhandlet med Ministrene, efter Kongens Befaling. See foran S. 188.

Den 11te § i mine Ordensstatuter* byder, „at En, som er bleven samme værdiget, skal forsvare Kongens Majestet og Ære, beskytte de fattige, Enker og Faderløse, samt af alle Kræfter udbrede Guds Ære.“ Deres Kongl. Maj. indseer, at naar jeg som en Jesu Discipel skal holde mit givne Ord, kan jeg umuligen tie til disse overordentlige Ting**, men maa i det mindste indgive min allerdevoteste Indstilling derimod. Og hvor kunde jeg andet, end med yderste Flid betjene mig af denne gloriose Frihed, til at redde min Konge Jesum, til at forsvare mine af Conseillet og Cleresiet i Kjøbenhavn haardt trykte Troesforvandre i Kjøbenhavn, hvilke Jesus ikke vil lade være Faderløse, men komme til dem, og endelig hjelpe til at sætte min dyrebareste Christian VI.s Uskyldighed og Troskab (hvorom jeg ogsaa ved denne Leilighed er forvisset) i sit rette Lys. Danmarks glorsværdige Konger have jo af en extraordinair Halmodighed tilladt deres Riddere (§ 19), hvis en af deres Efterkommere forkyndte en fremmed Konge Krig, eller og hvis en Tyrste, under hvilken Ridderen staaer, drager i Person til Feldts, da tør Ridderen, uden at lide mindste Tab, gribe til Vaaben imod Ordensherren selv. Jesus Christus, alle Kongers Konge, som tilligemed alle sine Troende

* D. e. Statutterne for Ridderne af Dannebrog.

** Forbudet imod Conventicler i Kjøbenhavn.

ligger i Person til Feldts, vilde begynde sit Rige i Danmark under Christian VI. *; han opvakte Sjæle, som brød igjennem al Haan og Spot, og begyndte at bearbejde deres Salighed. Noogle af hans ordentlige Sendebud** i Kjøbenhavn billigede det; man holdt en skøn Orden; man undgik selv det mindste Stin af Uorden. De to hernhutske Brødres Beretning, hvilke efter min Begjering med megen Nøie bortfjernede alt Anstød, saavel som Sjælens Vidnesbyrd i Kjøbenhavn stadfæster dette. Dette vil Djævelen ikke lide; han sætter Pøbelen i Bevægelse, gjør Tumult ligesom i Ephesus og andre Steder; Kongen, der elsker Jesum og hans Disciple, vederfares det samme af Christi Korsens Fiender, som hist vederfares Sergius Paulus af Elyma: sat i Bevægelse ved opdigtede Forestillinger imod den levende Guds Tjenere, forkynder man dem Krig og udsætter dem for den Fare, at være enten Gud eller Kongen ulydig. Dette seer en Mand (ja han er indviklet deri), en Mand, som i to og tyve Aar har bivaanet Forsamlinger***, og som hele Europa over

* Her var altsaa ingen sand Christi Kirke i Danmark, førend Zinzendorf prædikede?

**Præsterne Ewalb, Holst og tilbeets Neuf, der dog tvivlede og tit derom raadførte sig med sin Lærer, S. A. Bengel.

*** Zinzendorf mener sig selv. Han havde allerede som Børn 1710, altsaa for 22 Aar siden, taget Deel i Hæ-

der seet mange tusinde Sjæle opvakte ved slige Øvelser; som boer i et katholsk Land, men maa give denne Konges Conseil den Nøis, at de (Ministrene) frygte for at hindre disse nye Bevægelser i Guds Rige, paa det de ikke, som Ordet lyder, skulle synes at stride mod Gud. Denne Mand seer, at Folk deeltage deri, som ikke blot have Navn for at frygte Gud, men for at være hans store Venner; det seer under en Konges Dine, som er en anden Josias, og under en Dronnings, som er Christi Tjenere, i et Rige, til hvilket Manden har glædet sig i 40 Aar*, og som han har udseet til en Skueplads for Guds Naades Regjering. Skulde det være muligt, allernaadigste Dronning, herved at holde Lærere tilbage? Mange tusinde Salzborgere, Kårnthjære og andre Jesu Vidner, som man haabede at se skarevis trænge ind i dette Rige, maa tænke: Guds sporene skrække os! Hernhut, som ventede Beskyttelse under Christian VI., maa forandre sine Lanker; thi ved saadanne Anstalter i Christi Rige, som de vare, der bleve truffne i Kjøbenhavn den 7

tisernes Forsamlinger i Halle. Han boede i Sachsen, som han kalder et katholsk Land, fordi den kongelige Familie var katholsk.

* Saalange er det siden Zinzendorf havde gjort Christian VI's Bekjendtskab, da han som Kronprinds hentede sin Gemalinde i Tydskland.

Februar, maatte Hernhut med dets Widske, dets Greve og Brødre blive det første, som maatte forvise Landet; thi naar det kun kom an paa Lumulter, da vilde der vel findes en Mørkhedens Engel, som opvakte dem imod os. — Min allernaadigste Dronning! Her er mit hele Hjerte udøst for Dem! Hjelp De os at bede, at Herren vil forbarne sig! Jeg haaber, at Herren vil snart lade mig høre Fred og Trost; thi med hvilken sonderknusende Hjertesorg maatte jeg ellers, ihvorvel med den gamle Kjerlighedsspect, kalde mig Deres Kongl. Majestæts allerunderdanigste Tjener,
Zinzendorf.

Hernhut paa den hellige Paaske dag 1732. „Herren reiste sig, paa det hans Tjender maae adspredes, og de, som hade ham, maa blive flygtende; men over Dem blomstre hans Krone!“

Hvad Virkning dette Brev havde paa Dronningen, kan være os ligegyldigt; men Kongen tog ingen af sine Ordre tilbage. Han vilde, som hans Forgjængere, bevare den dansk-norske Kirke for Splid, og opretholde Lutherdommen i sine Riger og Lande. Det kunde ei være Christian VI. ubekjendt, hvor haanligt Brev Z. mangen Gang talde om den lutheriske Kirke, af hvilken Aarsag han modtog mangen Frettesættelse selv f. Ex. af den fromme Joh. Alb. Bengel,

hvis Mening om Zs. Foretagender og den hernhuttiske Menigheds Forhold til den lutheriske Kirke Christian VI. lod indhente ved Bengels kjæreste Discipel, Professor Neuf, som just ved denne Tid kom til Danmark*. Neuf havde reist med Z. i Tydskland i Foraaret 1732, da han første Gang var anslaget hos den sachsiske Regjering og fordrede en nøiagtig Undersøgelse af sin Menighed ved en Commission. Dennes Erklæring faldt ud til Grevens Fordeel, som imidlertid havde den 8 Marts 1732 nedlagt sit Embede som Regjeringsraad i Dresden, for ganske at kunne leve for sine religiøse Planer. I August samme Aar sendte han sine to første Missionærer, Leonhard Doler og David Ritschmann til den danske De St. Thomas; og i Begyndelsen af 1733 Christian David samt de tvende Brødre Stach i samme Orde til Gronland. Noget Tid efter yttrede Overkammerherre v. Pleß det Ønske for Zinzendorf at have nogle Brødre til Opsynsmænd over sine Sukkerplantager paa St. Croix, hvorved tillige Christendommen kunde udbredes iblandt Negerne. Ogsaa dette iværksattes. Saaledes bleve danske Colonier de første Biingaarde, hvori hernhuttiske Missionærer kom til at virke. 100 Aars Erfaring har godtgjort Alles Iver og de Flestes Duellig-

* Bengel udgav siden (Stuttgart 1751) Udris her sognanten Brüder-Gemeine. 2 Theile. 8.

hed. I Aaret 1734 lod Zinzendorf efter foregaaende Examen sig vie til Præst, og Aaret efter meddeelte den gamle Jablonski ham den biskoppelige Vielse. Begge Dele gjorde megen Opmærksomhed ved det Kjøbenhavnske Hof, hvor man ikke kunde finde sig i, at en geistlig Mand skulde bære Dannebrogssordenen. I samme Aar lod Kongen Z. tilskrive, at han ikke maatte komme til Danmark, med mindre han vilde underkaste sig det theologiske Facultets Examen; og da Greven ikke desto mindre indfandt sig her i Mai 1735, blev Kongen derover temmelig forbitret, som hans Brev til Pleß (Nr. 306 i Mnemosyne 3 Bind) tydeligen viser. Men rigtignok havde Zinzendorf faa Maaneder i Forveien modtaget fra Kongen et Brev, saa naadigt og fuldt af uindskrænket Tillid, at han maatte forestille sig Kongen som ham aldeles bevaagen. Dette høist vigtige Brev, som naturligviis er paa Tydsk, lyder saaledes i dansk Oversættelse:

Til Grev Zinzendorf.

Frederiksberg den 25 Januar 1735.

Min kjære Hr. Greve!

Dette skriver jeg blot for at melde Dem, at jeg rigtigten har bekommet Deres Skrivelse af 9 Jan. nro. 2. Det glæder mig, at De er vel tilfreds med Hr. Bluhmes Svar til Professor Neuf, jeg har ogsaa fundet det godt. Naar den bortjagede Præst

Hersløf vilde blive bestandig ved sin Bekjendelse og Anger, da er det vist, at han kunde stifte meget godt; men jeg frygter for contrarium.

Hr. Bluhme har nylig villet tiltale mig paa Samvittigheden, angaaende min afdøde Hr. Faders maitresse, den saakaldte Dronning Anna Sophie. Han sagde, man maatte ikke bestandig bevare sin Vrede; hun havde dog været formælet med min Hr. Fader ved præstelig Copulation; hun var at ansee som min Stifmoder; det var til sin Tid rigtigt, at jeg havde ladet Retfærdighed gaae for Naade; men nu — meente han — kunde jeg vel lade hende vederfares nogle Tegne paa min Naade, saasom at lade sørge til hende, og andet deslige. Jeg har derpaa ikke svaret ham andet, end at jeg gjerne vilde gjøre Alt hvad der kommer overeens med Gud og en god Samvittighed, men nu er jeg curieus efter at vide Deres Sentiment derom; men beder Dem ellers ikke at tale til noget Menneske derom; thi Hr. Bluhme siger, at intet Menneske har infigeret ham dertil, men at han gjør det blot af sin Samvittigheds Drift og af Omsorg for min Sjæl. Ogsaa Davids og Bathsebas Exempel anføres af ham. Jeg gjør mig endnu ingen Bebrejdelser i min Samvittighed over denne Sag; thi naar jeg betænker, hvad hun har gjort indom min Fru Moder, som jeg endnu elsker og

respecterer i hendes Grav, saa tykkes mig, at jeg endnu har gjort for lidet imod Anna Sophie.

Dernæst maa jeg ogsaa spørge Dem, hvad De mener, om jeg kan og tør holde Assemblies ved Hoffet. Det er vist, at vi leve som Eremiter. Folk beklage sig over, at de ikke faae Kongen og Dronningen at see, og jeg veed intet andet Middel til at see Folk hyppigere end ved Assemblies; jeg seer heller ikke, at deri ligger noget ondt; det kan heller ikke vel være andet ved Hofferne; og det er saaledes ved alle andre Hoffer; kun her ikke. Jeg forventer over begge Punkter Deres Mening og Tanker, og saa bliver, min kjære Greve,

Deres

vel affectionerede

Christian R.

Hvad Zinzendorf svarede, er mig ubekendt; men vist er det, at Bluhme overvandt Kongens Modvillie imod Enkedronningen Anna Sophie, og aabnede Afgang til hans Hjerter for blidere Følelser; thi i samme Aar tillod han ikke alene Enkedronningen at skrive ham til, men lod hende endog give venligt Svar. Dette sees af tvende Breve til Schulin som ere trykte i Mnemosyne 3die Bind Nr. 10 af 25 August 1735, og Nr. 11 af 30 August, samme Aar.

Efter en saadan Fortrolighed kunde Greve Z. ikke vente den Væfled, som Kongen gav Overkammerherren

Ples i det ovennævnte Brev af 9 Mai 1735, hvori det hedder: „Seddelen fra Greve Zinzendorf til Overk. Ples har jeg læst, ligesom Deres Svar til bemeldte Greve. Men jeg har ikke lidet forundret mig over en saa uventet Gjestes Ankomst, især da jeg har ladet ham tilskrive for et Aar siden, at han ikke maatte indfinde sig i mit Land, med mindre at han og hans mæhrste Brødre vilde underkaste sig det herværende theol. Facultets Examen. Jeg finder det altsaa raadeligt, at Overkammerherren betynder bemeldte Greve, hvorledes jeg paa ingen Maade kan tilstede, at han eller hans mæhrste Brødre opholde sig længe i mit Land uden at lade sig examinere af det theol. Facultet. Altsaa maa Greven, dersom han ikke har Lyst hertil, i to eller tre Gange 24 Timer begive sig ud af mine Riger og Lande, ifald han ikke vil exponere sig for Ubehageligheder. Jeg forlanger snart Brev fra Greve Zinzendorf og hvad han egentlig vil her.“ Af de forhen nævnte tydske Biographier vide vi, at Z. forlod Kjøbenhavn efter 8 Dages Forløb, og tog Hjemveien igjennem Sverrig, hvor han opholdt sig nogle Dage i Malmø og Skad. Dette gav Anledning til at Dyrigheden forespurgte sig i Stockholm, hvad man skulde gjøre, hvis Greven forblev længere i Sverrig. Der svarede, at ligesom han formædelsi sine Wildfarelser var bleven forvæfledt fra Kjøbenhavn, saa maatte han heller

ikke taales i Sverrig. Da han erfarede dette i Hernhut, forfattede han en Skrivelse til Kongen af Sverrig, hvori han stræbte at bevise Brodremenighedens Overeensstemmelse med den augsborgske Confession og forsvarede sig og Sine imod de tit fremførte Klager. Dette sit Forsvarskrift lod han uddele iblandt samtlige Gesandter i Regensburg, og sendte det til Kongen af Preussien med et Omflag, hvori følgende angaaer Danmark Jeg afskriver det paa Tydsk, for at Læseren af en liden Prøve kan blive bekendt med H. Stiil: Die Gelegenheit dieser Schrift war, daß nachdem man Ihre Majestät den König von Dänemark zu bereiden gesucht, ich sey irrig und verführisch, und werde deshalb aus den sächsischen Landen geschaffet werden — welches ohne allen Grund war — und damit einige Motus in Kopenhagen erregt, so hatte man kurz darauf den König in Schweden, oder den Senat oder auch was ein Collegium daselbst, das nomine regis schreibt, abermals damit geblendt, als ob ich Ketzerei halber aus den dänischen Landen vertrieben worden. Hierauf resolvirte man daselbst etwas hurtig, mir dergleichen consilium abeundi aus Schweden zu geben, und die supposita aus Sachsen und Dänemark waren irrig.“

Efter den kolde Modtagelse, Grev Z. fandt i Kjøbenhavn 1735, kunde det ligesaa vel være Stole

hed som geistlig Ydmyghed, der bevægede ham til, den 1 Januar 1736 at tilskrive Christian VI.: „enten maatte Hs. Majestæt give sit Samtykke til at han var indtraadt i den geistlige Stand, eller tillade ham at sende Dannebrogordenen tilbage.“ Det sidste tillodes, og blev Ordenen af ham sendt directe til Kongen, af hvis Haand han havde modtaget den; ikke til Ceremoniemesteren, hvorom et Brev dog var ham givet. Hvad jeg i Kongens Breve fra Aaret 1736 har fundet, Grev Z. angaaende, indskrænker sig til disse fire Ytringer. Den 13 Mai 1736 skrev Christian VI. til Schulin: „Tal Han med bemeldte Provst Schrader om Hernhuterne, om de kan taales, og da paa hvilken Fod? Vi have allerede talt med ham derom, og finde hans Tanker i denne Sag ret gode.“ Ved samme Tid blev der skrevet til Zinzendorf, som Grev Stolberg meente var i Holland; men Brevet traf ham ikke. Derfor skrev Kongen i Altona den 7 Juli 1736 til Schulin: „At Grev Z. ikke har været i Holland, og Brevet følger ikke har kunnet komme ham til Hænde, gjør os ondt. Ordenen skulde dog vel komme tilbage fra bemeldte Greve; altsaa maa vel endnu et ligelydende Brev affendes til bemeldte Greve.“ Og fra Fredensborg den 27 August 1736. „Hvad Grev Z. har svaret angaaende Ordenen, vil Han see af hans Skrivelse, som herved følger, hvilken vi ville

have tilbage, naar han har læst den.“ Endelig heder det i et Brev, dateret Fredensborg den 18 Sept. 1736: „Conditionerne for de mæhrske Brødre approbere vi.“

I Kongens private Breve finder jeg efter denne Tid ingen hidhørende Ytring førend i det høist mærkværdige af 25 Oct. 1743, som meddeles nedenfor; men vi kjende flere Regjeringsforanstaltninger fra de mellemliggende Aar: derom Følgende.

I Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen hvor — ligesom i Danmark — en kraftig Nellighedsitet fandtes, maatte Zinzendorf finde mange aabne Øren. Men hvad han vandt ved sin Personlighed og sine sjeldne Landsgaver, det tabtes let igjen, naar alvorlige Statsmænd eller Theologer overveiede de mange Synderligheder i hans Skrifter og Indretninger*. I den hertugelige Deel af Holsteen blev det derfor Herrhuterne aldeles forbudt at nedfætte sig; men i den kongelige Deel blev det den 19 Juli 1737 bevilget nogle mæhrske Brødre at

* Zinzendorf tilstod selv, med sin Kjønnede Oprigtighed, dette, s. Ex. i hans Beretning til den engelske Kirke: There are some oddities in our way, in our constitution. Warrhagen v. Ense nævner som en saadan Odditet, at Grev Z. midt om Natten besøgte Høstefolk (Ingen maatte i Herrnhut laase sin Dør) vakte dem og efter Omstændighederne irettesatte dem.

anlægge en Colonie, som de kaldte Pilgerruh ved Oldesloh, efterat de havde forpligtet sig til, i alle Ting at underkaste sig Landets Love og Dyrighed, lade deres Lærere ordinere og indsætte af General-Superintendenten, ikke staae i Forbindelse med Grev Zinzendorf m. m.* Da de derved havde lovet mere end de kunde holde, adspredtes Colonien; og da i Aaret 1743 atter nogle mæhrske Brødre vilde nedfætte sig, blev det afflaaet. Imidlertid fandtes der stedse i begge Hertugdømmerne ligesom i Danmark, endel Sætskende, hvilke Regjeringen undte Samvittighedsfrihed; og ligesom det tidligen forbødes de Kjøbenhavnske Præster at ivre imod dem, saaledes blev det den 30 Dec. 1768 forbudt Præsterne i det Slesvigske at tale mod Herrhuterne.

Undertiden blev denne ecclesiola indbefattet under det almindeligere Navn Separatister. Med Hensyn til denne Talebrug nævne vi her et Kongl. Rescript af 5 Oct. 1736 til Mag. Peder Hersleb, dengang Biskop i Christiania, om at forfatte et Skrift imod Separatisterne, hvoraf Endeel fandtes i Frederiksberg By. Allerede forhen var det paalagt Hofpræst E. Pontoppidan og Præsten ved Petri tyske Menighed Bohn at besøge dem og føre dem tilbage til Landskirken, men forgjæves. Nu havde H. S. Maj. fundet for godt, med Hensyn til

* usings Kirkeforfatning 1ste Deel S. 309—9.

Herslebs „bekjendte Erudition og Nidkerhed for Guds Ære,“ at han skulde forfatte et Skrift for af Guds Ord grundigen at overbevise disse Separatister om deres vildfarende Meninger i adskillige articulis fidei fundamentalibus. Hersleb skulde indsende sit Skrift til Kongen selv med tilsvøret Betænkning, om det burde trykkes, eller meddeles Separatisterne i Manuscript. Herhid hører ogsaa et andet Rescript af 1742 til Hofmarskalk v. Gram og Hofpræst Bluhme om at give Præsterne i Hillerød en Frettesættelse, fordi de ikke havde brugt den fornødne Forsigtighed ved en separatistisk Forsamling, som var holdt der hos en Bognmand, og hvor adskillige af Latinskolens Disciple havde indfundet sig**. Endelig ogsaa Rescriptet af 29 Juni 1742 til Postimester Lorm i Kjøbenhavn: at tilkjendegive en Skomager Ole Larsen — som, uagtet Hans Majestæts Forbud, havde holdt Forsamlinger i sit Huus, hvor endog Sacramenterne engang vare brugte, og som havde erklæret, at han ikke kunde lade dette fare — at han enten maatte ophøre dermed, eller begive sig Altona eller Frederiksslad, hvor alle Slags Religioner taales**.

* Sjællandske Tegnelser Nr. LXIX.

** Samme Nr. LXXII.

*** ibidem, samme Nr.

De Grunde, som Christian VI. i denne vanskelige Sag fulgte, har han selv udviklet i følgende Brev — hvortil den tydske Original findes i Geheime-Archivet — stilet til en ubenævnt Hørhuterben, maaskee Grev Neuß, eller Lynar, eller Baron Söhlen:thal, dateret Frederiksborg d. 25 Oct. 1743.

„Hans Skrivelse af 21 Oct. have vi rigtigheden erholdet. Vi see deraf, hvad for en Bøn de Mærskke Brødre have anbragt i vor Frelseres Navn. Det er os hjert, at han selv har anbragt saadant for os. Vi fortænke Ham ikke i, at Han forebringer os saadant, eftersom de have bedet Ham i vor allerhelligste Frelseres Navn. Han kan være forvisset om, at vi betragte Sagen som vigtig og desaarfag have bedet Gud, at han heri vilde vise os, hvad der er hans hellige Villie, og efter Frem- og Tilbage-tænken befinde vi, at de Mærskke Brødres Hensigt med denne Commission, som de udbede sig, vel turde være, at de begjærede, igjen at sætte sig fast her i vort Land. Vi ansee dem for fromme Folk, men som derhos vandre noget uordentligt; en ganske aparte Sect ere de. Hidindtil har der i vort Land, Gud skee Lov, ikkun været een herskende Religion. Skulde disse Folk komme herind, hvilke stedse udbrede sig mere og mere, da frygter jeg, det vil blive Anledning til mange Uvissigheder og Splidagtigheder. Følgelig indseer

jeg ikke, hvorledes jeg vel kan accordere dem den Commission, som de bede mig om. Han kan derfor blot svare dem, at han har anbragt deres Begjering for os, men vi havde svaret, at vi fandt det ufornødent at anordne en Commission til deres Læres Undersøgelse, da det var noksom bekjendt, at de ikke bekjendte sig til den Augsburgske Confession*, og efterdi her, udenfor Fredericia, Frederikstad, Glückstadt og Altona ingen andre Religionsforbandede taales, saa vilde man ogsaa vanskeligen modtage dem, uden i en af disse benævnte Stæder. Hvad derimod angaaer Beskyttelse i Indien hos Hedningerne, da vilde man vel tilstaae dem denne, naar man først vidste, paa hvilken Fod de forlangte samme.“

At Brødrene ogsaa i Indien trængte til Kongens Beskyttelse, viser en Begivenhed, som saa Aar i Forveien havde tildraget sig paa St. Thomas. Da Grev Z. i Januar 1739 gjorde en Reise til

* Dette strider vel imod den Betænkning, som det theologiske Facultet i Tübingen havde afgivet efter Grev Zinzendorfs Opfordring; men kort Tid førend Kongen skrev dette Brev, havde det theol. Facultet i Halle i en Betænkning, som var forfattet af Prof. Baumgarten, erklæret, at Hærhuterne ikke kunde regnes til den evangeliske Kirke, hvorimod dog Zinzendorf protesterede. See hans Leven af Barnhagen v. Ense S. 377.

Vestindien for at undersøge Missionen, fandt han den i en sørgelig Tilstand. Brødrene, som havde prædiket for Neger-slaverne, laae i et Fængsel, hvor de havde vansmægtet i 3 Maanedes, fordi de vægrede sig ved at aflægge en Eed. Paa Zinzendorfs Forord gav Gouverneuren dem Frihed. Grevnen holdt nu om Aftenen, naar Negrene kom fra Arbejde, Andagtsøvelser med dem i det kreolste Sprog. Deraf sporede de herligste Virkninger. Men Plantage-Eierne undsaae sig ikke ved at anklage Grevnen hos Gouverneuren, fordi han lærte Negrene „at blive bedre Christne end deres Herrer“; ja man vovede endog at yttre Frygt for at Negerinderne i Fremtiden, naar de bleve ombvendte, ikke vilde længere tjene deres hvide Herreris syndige Lyster*. En reformeert Præst klagede over, at Brødrene anmasede sig at døbe m. m. Men førend disse Klager kunde undersøges, toge Planteurerne selv Hævn; de stormede bevæbnede ind paa de forsamlede Negre og dreve dem fra hinanden ved Hugen, Stikken, Skyden. Zinzendorf saae intet

* Barnhagen von Ense loc. cit. 305. Dette skal efter autentiske Oplysninger fra England ogsaa være Hovedsagen til de mange falske Beskyldninger som Capitain von Koke huc i sin Reisebeskrivelse har fremsat imod de engelske Missionærer, som have ombvendt Hedningerne paa Verne i Sydhavet.

Værn imod saadan Vold uden hos Danmarks retfærdige Konge. Han ilede derfor hjem til Europa (d. 17 Februar s. A.), efterat han tillige havde besøgt Verne St. Croix og St. Jan. Han medtog en Klage til Kongen, som de døbte Negre selv havde opsat i det kreolske Sprog, ordnede den til bageblivende Mission, til hvilken han kjøbte Huis og Jord, udstedte et rørende Afskedsbrev til Negrene, hvori han formanede dem til at blive ved Frelseren. Paa Tilbagereisen prædikede han hver Søndag for Skibsmandskabet; afværgede og helligers Strid og Udbrud af Raahed, overlod en fattig Jødefamilie Dacosta sin gode Rahyt; disputerede dagligen med den lærde Jøde, men saa mildt og saa aldeles fri for zelotisk Intolerance, at Dacosta, som var fast i sin Tro, ofte udgjød Taarer over Grevens Kjerlighed og Fromhed. Zinzendorfs Foresillinger ved det danske Hof have sandsynligviis bidraget deres til de vise Love, som siden bleve givne for at betrygge Negrene i Vestindien imod grusom Behandling.

Men Christian VI. vedblev her hjemme at have et vaagent Die med Hernhuterne. Den nye Obersecretær J. L. Holstein var deres Foretagender ikke gunstiger end Jør Rosenkrands havde været. De strengere Anordninger imod Hernhuterne tilhøre endog det Holsteinske Ministerium. Saaledes

bestemtes ved Forordn. af 20 Novbr. 1744, „at Ingen, som under noget Slags Navn har opholdt sig i Hernhut, Marienborn* eller andre saadanne mistænkte Steder, eller der har været opdraget eller studeret, maatte antages til noget geistligt Embede i Kongens Riger og Lande.“ Endnu haardere — og efter Referentens Mening: meget for haard — var den clausula poenalis i Forordn. af 29 Jan. 1745, at Alle, som reiste ud af Danmark og Norge for at begive sig til hernhutiske Menigheder, skulde have deres her efterladte Midler og Eiendomme samt Arv og andre Rettigheder forbrudte: en Trusel, der vistnok sjelden eller aldrig blev overholdt. Dog vendte Stiftsprovst Gerner, som 1747 havde her nedlagt sit Embede og var dragen til Hernhut, i A. 1754 tilbage for at faae en Arv, som var tilfalden ham i Norge, og som han kun under denne Betingelse kunde erholde.

Disse to strenge Anordninger bleve først ophævede under Christian VII. ved Placaten af 23 Dec. 1771, hvilken staaer i nøie Forbindelse med den kongelige Bevilling (af 9 Dec. 1771) at Brodreuniteret maatte anlægge en Stad, det siden saa bekjendte Christiansfeld, i Haderslev Amt paa det forrige Gods Lysstrup, hvilket Menigheden havde kjøbt paa

* I Nærheden af Frankfurt am Main. En Tidlang boede 3. i Marienborn.

Auction i samme Aar for 20000 Rdr. Efter Bevil-
lingens Lydende var endog det Tilbud gjort Menig-
heden at ned sætte sig i Kongens Lande. I det de
modtog Tilbudet først for Hertugdømmet Slesvig,
gaves dem tillige Haab om Tilladelse til at oprette
flere Menigheder i Danmark, dog ikke paa egen
Haand eller i Flæng, men med udtrykkelig Tilladelse
og med den Indskrænkning, at det ikke er Brødrene
eller deres Lærere tilladt udenfor deres Menighed at
øve kirkelig Forretning*. I Aaret 1783 den 12 Mars
gaves de saakaldte Sødskende i Kjøbenhavn Til-
ladelse til at have et Bedehuus, hvor de til sæd-
vænde Undagt kunde samles, dog at de tillige beviisligen
søgte vore Kirker og der communicere. Som bekjendt,
kjøbte Menigheden sig kort Tid efter den Gaard i
Stormgaden, som end bruges til denne Hensigt,
og hvori ogsaa det danske Missionselskab holder sit
aarlige Vintermøde.

Zinzendorf oplevede ikke disse Bevillinger i
Danmark. I hans sidste Leveaar spillede de nordiske
Riger, hvor han saa tit var bleven afviist, en underord-
net Rolle i hans Planer, imedens Tydskland, Hel-
land, England og America fængslede hans Opmær-
ksomhed og oplevede — skjøndt under store Afvæ-
linger — hans Haab. I Preussen (navnlig i

* Flere Bestemmelser læses i usings Kirkeforfatning,
1 Deel S. 310 fg.

det af Frederik II. erobrede Slesien) fandt han en
Tidlang stort Bifald. Siden skaffede hans Held
ham ogsaa i Brandenburg mange Misundere. Selv
den store Jurist Coccei forandrede sit Sindelag imod
ham i den Grad*, at han i sit Udkast til den preussiske
Løbbog nedsatte Hernhuterne som de værste Sværmere
og Wildfarende (Frrgeister). Derimod oplevede Zi-
zendorf den Glæde, at see den offentlige Mening i
Tydskland langt gunstigere stemt for sin Menighed end
i Begyndelsen; og det med Rette; thi baade blev
Z. med Alderen stedse forsigtigere i sine Domme, ja
selv i sine poetiske Udgydelser; og adskillige sindige
Mænd, især hans Ven og Levnetsbeskriver Biskop
Spangenberg, indvirkede gavnlig paa Indret-
ningerne til Afskaffelse af endeel overflødige eller barn-
agtige Skikke. Man holdt vel fast paa Læren om
Christi Værdskuld som Menighedens Hjornesteen;
men dette hindrede ikke billige Domme i at indromme
dens evangeliske Orthodogie, efter at Spangenberg
havde udgivet sit Skrift: *Idea fidei fratrum* (over-
sat paa Dansk 1781). Der var altid nogle tydske
Theologer af første Rang, som uden at høre til
Menigheden, forsvarede den, og undertiden deeltog
i dens Andagtsøvelser s. Ex. vor Reuß, siden Pro-
fessorerne Knapp i Halle, Fader og Søn. Alle

* See Frieberich der Große von Preuß. 1 Bd. pag.
334.

roste Herrnhutternes Fredsommelighed, Vindstibelig-
hed og Orden; kun folde Indifferentister vovede at
dadle deres Missionsanstalter. Iblandt deres Lærere
vare i den sidste Tid ikke faa Lærde og veltalende
Mænd. Men ogsaa iblandt Digtere, Philosopher
og Historiekrivere, hvis Standpunkt og Synsmaade
var heel forskjellig, sandt Menigheden sine Løstaler.
Lessing sagde: „Herrnhuterne udøve det, som
andre Christne specularer og trættes om.“ Spittler,
en ægte Nationalist, ytrer*, at Herrnhuterne maaske
engang kunne i Forhold til den lutheriske Kirke blive
det samme som Waldenserne vare i Forhold til den
katholske Kirke — varige Vidner om den lutheriske
Sandhed, hvis engang Forsoningslæren skulde werde
fortrængt af en vilkaarlig Philosophie.“ Göthe,
denne erklærede Fiende ei alene af alt Sværmerie,
men endog af Jøselse-religionen, har givet et classisk
Exempel paa Objectivitet i Digtning ved at skildre
en from Herrnhutersjæl og lade denne aflægge de sande
og naturtroe Bekenntnisse einer schöner Seele; im-
dens vor Steffens med Kjerlighed og Homogenitet
har fremstillet den milde og elskelige Sværmer Zin-
zendorf i sin Novelcycclus om Familjerne Balseth
og Leith. Tidligere havde Dr. Fessler i sine An-
sichten von Religion und Kirchentum 3 Theil 17

* Grundrids af den christl. Kirkehistorie Side 392 i den
danske Oversættelse.

Brief skildret denne Menighed under Navn af die
gottselige Kirche, advarende blot imod Handels-
aanden som Selskabets eneste Fiende. Endelig har
Barnhagen von Ense som Zinzendorfs Bio-
graph slutret sig til Spangenberg; sølgelig, og det
uden mindste Sect-Partiskhed (som her ikke kan tæn-
kes) stadfæstet den gunstige Dom, som hans Forgjænger
havde sældet om Zinzendorfs Hensigter, Planer
og væsentligste Foretagender. Grevens Bænk priser
i dets Hovedtendents og Virkninger sin Mester, som
rolig og tilfreds gik til Hvile d. 9 Mai 1760.
Hans Død forkyndtes Menigheden, som Brug er
i dens egne Stæder, med Basuntoner. Og vist er
det, at han havde seiret ei alene over Menneskenes
siste Fiende Døden, men ogsaa over store Vanstæ-
ligheder i Livet. Til sin Søigerson, Joh. v. Watter-
wille (som holdt Sørgetalen over ham) sagde
han kort for sin Død: „Min kjære Son, jeg gaaer
nu bort. Jeg er ganske paa det Nene med min
Herre. Han er tilfreds med mig. Jeg er færdig
at gaae til ham. For mig er intet mere i Veien.“

XXVI.

Jeg har foran Side 215 lovet at ville gjøre
Læseren nærmere bekendt med de Religionsstridig-
heder, som under Christian VI. og især i A. 1733
og 1734, satte hele den kjøbenhavnste Geistlighed

i Bevægelse, og hvis Virkninger strakte sig langt videre. Jeg opfylder saameget hellere dette Løfte, som jeg ogsaa derved faaer Leilighed til at meddele en Mængde høist interessante og hidindtil ubekjendte Actstykker. De ville vise os Christian VI. i det samme Lys, hvori han saa ofte er fremtraadt for os, som en velunderrettet, retsindig, samvittighedsfuld og billigtænkende Regent. Hans hidhørende Forordninger ere noksom bekjendte; men skjøndt de af de Fleste tilbørligen bleve paaskjønnede, skaffede de dog Lovgiveren ikke den fortjente Ære; thi man meente sædvanligen, at Kongen havde liden eller ingen Deel deri. Vi skulle nu vise det Modsatte ved at fremlægge af Geheime-Archivet Kongens egenhændige Erklæringer.

Jeg vil begynde med et lidet Notat af Christian VI. tes Haand, nedskrevet med Hensyn til Valget af en Minister (Jeg veed ikke hvilken) saaledes lydende (Nr. 436): „Jeg fordrer: 1) At han skal være tolerant i Religionsager. 2) At han altid skal sige mig sit sentiment, naar jeg spørger ham. 3) At, om jeg ikke altid følger hans sentiment, skal han ogsaa lade sig det behage, og søge desuagtet at tjene mig, som jeg vil og som min intention er, og ikke efter sit Hoved.“

Kongen selv var meget tolerant, uden naturligtviis at dele den Indifferentisme, hvoraf de Fleste

nuomstunder — men som af en stillestaaende livløs og plumret Kilde — øse deres Tolerance. Han fordrer Agtelse for sin Religion; og ydede villigen ogsaa Andres Religiositet sin Agtelse; men han skjelmede imellem Samvittighedsfrihed, hvilken han indrømmede Alle, og offentlig Gudsdyrkelse, som han efter Kongeloven ikke var besejret til at indrømme alle Secter.

Det er tidligere anmærket i dette Skrift, at man ikke kan begynde Historien om „de pietistiske motus“ i Danmark med Aaret 1730. De bemærkede allerede under Kong Frederik IV. og fremkaldte i A. 1706 et Forbud imod Conventikler. At de først kom til et kraftigt Udbrud i A. 1733, maa vel deels forklares af de haarde, frigeriske Tider og de mange Landeplager som under Frederik IV. henvendte den offentlige Opmærksomhed til andre Gjenstande, deels maaskee deraf, at de to kirkelige Partier, det wittenbergsk-orthodoxe og det hallisk-pietistiske havde lige mægtige Talsmænd hos Kongen, hvis Indflydelse neutraliserede hinanden. (I Spidsen for hiint stode Sjællands Biskopper Bornemann og Worm; i Spidsen for dette de tyske Hofpræster Lütken og Conradi.) Hvorom Alting er, Pontoppidan gjør i sin Menozia med Grund den Bemærkning, at disse Bevægelser først bleve alvorlige i Danmark, da de næsten havde lagt sig i Nabolandene.

Begyndelsen til de offentlige Foranstaltninger i denne Sag var de tvende i forrige S anførte Anordninger af 5 Febr. 1732, den ene indeholder i Ordre til Københavns Magistrat og Politimester, om at Jngen maa holde Forsamling i deres Huus for at udtøde den hellige Skrift, da saadant har givet Anledning til adskillig Uorden og Tumult; den anden i Rescript til Biskop Worm, at befale alle Stadens Præster i Kongens Navn, ikke at tale enten for eller imod de Folk, som holde deslige Forsamlinger. Kongens Brev til Rosenkrands (Nr. 278. Memosyne 3 Bd.) viser, at det var Biskop Worm, som havde foreholdt Kongen Nødvendigheden af at ophæve de pietistiske Forsamlinger; men at det var Kongen selv, som forlangte, at Forordningen derom skulde opsættes noget mildere end den af Marts 1706. Begge disse Anordninger bleve af Rogle overtraadte; den sidste navnlig af tvende Geistlige, nemlig af Stiftsprovst Keenberg, som næsten hver Søndag ivrede imod Pietisterne, og af Capellanen P. Nic. Holst, som offentlig badlede den verdslige Øvrigheds Indblanding i disse Sager m. m. Foruden Holst regnedes af ministerium Haaniense til det pietistiske Partie: den nylig ankomne tydske Hofpræst, Professor Neuf; men en endnu mere erklæret Tilhænger var Enevold Ewald, Præst til Baisenhuset (vor store Digters Fader og Forfat-

ter til den bibelske Concordants); fremdeles nævnedes Die Hersted, Præst til Barton og Broder til Biskoppen i Christiania, Geert Hansen og Søren Lintrup (forskjellig fra den i Marts 1731 afdøde Confessionarius). Den øvrige Geistlighed var dels neutral (til hvilket Partie Bluhme kan regnes, skjøndt han var en Beundrer af Spener og Franke), dels zelotisk for de symboliske Bøger (hvilke Pietisterne anklagedes for at tilfidsætte) for Exempel Keenberg og Mossin. I Begyndelsen skaanede disse dog Professor Neuf, men snart blev han af Mossin haardt angreben, ja endog af sine Colleger Worm og Wöldike mistænkt for Heterodoxie. En Skrupel havde han dog strax tilfældes med Holst og Ewald, nemlig Frygt for at gjøre sig deelagtig i fremmede Synder ved at absolvere Uobdørfelige i Skriftestolen og siden stede dem til den hellige Nadvere. Den Første af disse Præster, som for at faae Ro i sin Samvittighed, henvendte sig til Kongen med Besværing over Skriftemaalet, og Ansøgning om Fritagelse for at sidde i Skriftestolen samt administrere Sacramenterne, var Capellanen Holst, en Stifføn af den berømte Professor Gram. Hans Ansøgning gav Anledning til følgende Resolutton af Christian VI., hvilken formodentlig er til Hver Rosenkrands (Originalen er tydsk og egenhændig): „Af Capellanen Holsts hosfølgende Sup-

plik kan sees, hvorledes den arme Mand endnu bestandigen piner sig med SamvittighedsKrupler. Da nu Gud selv har Laalmodighed med vor Svaghed, saa bør vi Mennesker ogsaa billigen have Laalmodighed med hverandre, især hvad SamvittighedsKrupler angaaer, og saalænge som man seer, at Intentionen er god, og at der ingen Ulydighed er med i Spillet. Vi ville altsaa for denne Gang i Naade accordere Capellanen hans Ansøgning; selv sig skal Geheimeraadten i vort Navn tilkjendegive Forstanderne for Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, at de skulle kalde en anden Capellan, som kan forrette Troprædiken og administrere sacra. Denne skal af Embedets ordinære Indkomster have 500 Rdlr.; Capellanen Holst derimod forretter Aftensangstjenesten, catechiserer og besøger de Syge, hvorfor han skal have 500 Rdlr. aarlig af Embedets ordinære Indkomster. Men derhos maa det betydes ham af Biskoppen, at han ikke maa lære noget, som strider imod den Augsburgske Confession og den hellige Skrift. Derimod skal han i Lære og Liv opføre sig saaledes, at Anstød og Forargelse undgaaes, saavidt det staaer til ham. Lillige maa det siges ham, at Mere bliver ham ikke tilstaaet, og hvis han ikke er tilfreds dermed, maa han hellere aldeles nedlægge sit Embede. Nyttent, som kan fremkomme heraf, er, at Menigheden faaer 2 Capellaner istedenfor een,

at det ikke koster dem mere end da de havde kun een; for det andet at Guds Ord kan bløde dem saameget rigeligere foredraget, for det tredie at den høist nødvendige Catechisation kan drives flittigere. Skaden, som kan komme deraf, bestaaer blot i, at de Geistlige af modsat Sindelag* deraf kunne tage ny Anledning til at skjende og larme paa Prædikestolene, som de dog vel vilde gjøre alligevel, men som, hvis de gjøre det for groot, kan formenes dem. Vi finde det ogsaa at være høist fornødent, at, efterdi de fleste Præster i Staden prædike saa meget imod falsk Lære, en Commission udnævnes, som kan undersøge disse Ting nøie, paa det at, dersom falsk Lære og falske Lærere virkelig findes i Staden, den falske Lære — efterat underdanigst Rapport deraf er gjort til os — kan afskaffes, og de falske Lærere enten bedre oplyses, eller, dersom de ikke ville lade sig oplyse, de da kunne removeres; men dersom de, der prædike saa stærkt imod falsk Lære, intet Vigtigt kunne fremføre, og intet bevise, maa de straffes derfor som Folkeoprørere. I denne Commission skal sidde tre Geistlige, Biskop Worm, Summus Theologus Steenbuch og Prof. Neuf; og tre Verdslige, Stiftamtmand Holst, Etats:

* Die widriggesinte Geistliche har Originalen; men istedetfor det sidste Ord havde Kongen først skrevet, og derefter ubstøttet: orthodoxen.

raad Schröder og Etatsraad Schulin. Denne Commission skal ikke alene have Magt til, men det skal ogsaa alvortigen anbefales den, at kalde alle Præster, som paa Prædikestolen dolere over falsk Lære, for sig og tilholde dem at sige, hvad de vide om Vildfarelse i Læren; og kan Commissionen da efter Befindende confrontere dem med hinanden, paa det Sandheden desto bedre kan komme for Dagens Lys, og de derefter desto vissere kunne aflægge deres allerunderdanigste skriftlige Rapport til os.

Men disse Commissarier maae tractere alt paa det hemmeligste og skriftlig rapportere til os selv, idet de Alle underskrive. Hermed skeer vor Villie.
Frederiksberg, d. 16 Novbr. 1733.

Christian R.

Ifølge denne Resolution blev baade Consistorium tilskrevet at kalde en ny Capellan til at administrere sacra i Holsts Sted m. m. og under 28 Novbr. s. A. blev Consistorium udstedt til de nævnte Mænd*, hvilke flittigen gjorde Indberetning til Kongen. De tre Spørgsmaal, som forelagdes enhver Geistlig, der mødte for Commissionen, vare:

- 1) Om han havde noget at klage?
- 2) I saa Fald,

* Det er altsaa en Distractionseil, naar Pontoppidan i Menoza allerede i Aaret 1732 lader Schröder bestaae denne Commission, der først blev nedsat 1733.

hvilke Troesartikler han meente at overtrædes af Pietisterne? 3) Hvilke Bøger eller Personer han havde at besvære sig over? Om et af Moderne finder jeg følgende Referat nedskrevet med Kongens egen Haand: „1733 den 15de Decbr. vare atter Alle i den Kongl. Commission forsamlede. De 3 befalede Spørgsmaal forelagdes enhver Geistlig. Proost Neenberg svarede:

Ad 1. Ja!

Ad 2. Han holdt for at alle Troens Artikler vare ansægtede, efterdi den ene flyder af den anden.

Ad 3. Han havde at klage deels over Bøger, trykte i Vaisenhuset, saasom: Det aandelige Speil, Christlich Lebens Anfang p. 72; deels over Personer, nemlig Hr. Ole Hersleb, Hr. P. Nic. Holst, Hr. Geert Hansen, Hr. Søren Lintrup, Mad. Wolff*, Hr. Enev. Ewald, Mag. Spangenberg**.

* Formodentlig har der i hendes Huus været holdt Andagtsforsamlinger.

** Det vidste jeg ellers ikke, at denne Sinzendorfs Ben 1733 opholdt sig i Kjøbenhavn. Han var vist ikke uirksom.

Andre Præster nævnedes de samme Personer, og Mag. And. Bredenberg gjorde det med Tillæg, at han klagede over Hersleb, Holst og Ewald for Skriftestolen, og over Geert Hansen formedelt Læren von der Wiederbringung aller Dinge.“

Mærkeligt nok, at Ingen klagede over Neuf, om hvem det dog var bekendt, at han var en Ven af Pietisterne og selv havde Tvivl om Lighedens af Absolution i Skriftestolen. Maaſtee har hans Nærværelse i Commissionen imponeret dem. Men for Kongen maa der privat være bleven klaget over Neuf. Muligt er det ogsaa, at Kongen selv, der var hans ligesaa flittige som opmærksomme Tilhører, har lagt Mærke til visse pietistiske Yndlingsudtryk i hans Prædikener, f. Ex. om Bodkamp. Med Visshed vide vi af et Brev til Bluhme (see bagved), at Neuf forekom Christian VI. at drive altfor stærkt paa Loven. (Det var karakteristisk for Speners Skole, at Hente Moralens og Kjærlighedsgjæringer megen Opmærksomhed). Hermed stemmer den Yttring godt overens, som ellers har forundret mig at finde i følgende Document, hvilket jeg har for mig i Kongens egenhændige, paa Tydsk skrevne Original, nemlig Instruction for den Commission, som er

nedsat for at examinere Klagerne over falsk Lære. Den lyder saaledes paa Dansk.

1. Med at afhøre Vidner i denne Sag skal der ei videre fortales.
2. Den skal fordre Præsterne i Kjøbenhavn, som have klaget over falsk Lære, for sig, forelæse dem den hermed følgende Placat, og efter trykkelig foreholde dem deres store Uret i at laste det Gode og i at opvække en saadan ikke liden Allarm, med Befaling: at de i Fremtiden have, i Overensstemmelse med vor publicerede Forordning, ganske at affholde sig saavel fra offentlig Skjelden paa Prædikestolen imod Christi retskafne Tjenere og andre gode Sjæle, som fra allehaande hemmelig Suggestion, under Straf af Remotion, ja efter Omstændighederne endog haardere Affstraffelse. Tvertimod have de at anraabe den Herre, for hvis Domstol de engang skulle nedlægge deres Embede, at han hos dem selv vil fremkalde Bod og Tro, og derved gjøre dem duelige til i Kraft og Visdom at forrette deres aandelige Embede paa de dyrefjæbte Sjæle. Naar Biskoppen i vort Navn har antydnet dette for Stadens Præster i de øvrige Commissariers Nærværelse, da skal ogsaa

3. fornemmelig Professor Reuß* og Hr. Ewald i alt Alvor coram commissione formænes til omhyggeligen at afholde sig saavel offentligten paa Prædikestolen, som i privat Omgang med andre Sjæle, fra alle Talemaader og Sætninger, som synes at stride imod** Guds aabenbarede Ord og den af dem besvorne Augsburgske Confession og symboliske Bøger.

4. Fornemmelig skal det betydes Hr. Ewald eftertryffeligt, at han efter sin egen Tilstaaelse har bibragt adskillige, ihvorvel gode Sjæle, Læren om det 1000-aarige Rige (som alle Sings Restitution***); at han har skrevet en Fortale til den tvetydige Tractat kaldet: om de 8 Saligheder, og anpriser denne som et opbyggeligt Værk til Andre; iligemaade at han ikke noksom har godtgjort at have Approbation til Trykningen af en Psalmebog: saa at vi vel vare beføiede til at straffe ham for saadant,

* Men Reuß var jo selv Medlem af Commissionen?
S. M.

** Kongen bruger Ordet: zu Laufen wider.

*** Disse Ord, som jeg har sat i Parenthes, paa Tydsk: von der Wiederbringung aller Dinge, ere af Kongen skrevne over Linien. Det var nogle Spenerianeres, især Superintendent Petersens Yndlingsthema om ἀνομοτακτας τῶν πάντων.

men for denne Gang ville vi — med Undtagelse af 30 Rdlr. Bøder til de fattige — see igjennem Fingre dermed, forhaabende naadigst, at Hr. Ewald vil i Fremtiden i alt dette gaae forsigtigere frem, Ingen andre insinuere sine Problemer, og ingen Bøger lade trykke uden udtrykkelig Consens af dem, som af os dertil ere forordnede.

5. Sandorf og Kuhre skulle ligeledes fremkaldes, og under Trudsel af Straf dem forbydes al Udbredelse af tvetydige Sætninger*.

6. Fiscalen maa det anbefales at vaage over alt dette, og hvis noget mistænkeligt skulle yttre sig, eller En og Anden paa Prædikestolen angribe retskafne Guds Tjenere og Børn, da maatte saadant anmeldes for den af os nedsatte Commission til Undersøgelse og Afstraffelse.

7. Den hidtilværende Commission skal endnu vedblive noget indtil videre.

8. Betræffende de Personer, som hidindtil have afholdt sig fra Nadveren, da er det enten Saadanne, som staae under Jølessen af deres Elendighed, og altsaa befrygte at nærme sig samme uværdigen: disse maae langt snarere

* Det hedder: alle propalirung verfanglicher Sätze, hvilket jeg anseer som Stridsfæll for Propagierung.

underholdes i deres velgrundede Ængstlighed end drives til Nødveren, efterdi det ikke bør raades nogen Sjæl uden sand Hunger og Lært efter Christo, at den skal hentræde til et Bord, af hvis værdige eller uværdige Nydelse Liv eller Død er afhængig; eller og det er Sjæle, som forarges derover, at saamange Uværdige stedes til den hellige Nødvere. Disse maa det (Nerte) betydes i al Kjærlighed af retskafne Lærere. Dog, hvis de ikke ere at vinde, maa ingen Strikke lægges for deres Samvittighed, (men de maa lades i No) saalænge til Herren værdiger dem en bedre Indsigt i denne Sag, og denne Skrupel bliver dem betaget ved Mandens levende Overbeviisning.

9. Men sporer man hos nogen af dem sand Foragt for dette Naademaaltid, og en Tilgift af Villiens Ondskab*, da maae Saadanne ansees for ubodfærdige og altsaa uværdige, sølgelig overgives til Guds forbarmende Kjærlighed indtil de ombende sig; med mindre de skulde søge at formere deres Partie, i saa Fald maatte et consilium abeundi gives dem.
10. Privatforsamlinger maa convivendo tillades af Commissionen, dog saa at de ikke bestaae af altfor mange Personer; ikke holdes paa en

* Und untermischte Bosheit des Willens.

Lid, hvorved den offentlige Gudstjeneste vilde forsømmes; retskafne Lærere, Præster og Guds sande Tjenere maae være tilstede og see til, at alle Afvigelser forebygges og Alt gaaer ordentlig og ærlig til*.

Dette er slet ikke imod Forbudet de a. 1706, saasom dette udtrykkeligen ifkun forbyder Huusforsamlinger af egenfærdige Personer, som føre en særegen, fra den hellige Skrift og den Augsborgske Confession afvigende Lære.

NB. Dog at Præsterne selv sittigen gaae i disse Forsamlinger og see til hvad deri foretages; om der ogsaa tracteres noget imod Guds Ord og den Augsborgske Confession, og hvor de maatte finde saadant, søge med Sagtmodighed at bringe Folkene tilrette, og anvende Alt til Befordring af Guds Rige og til Sjælenes Bedste.

11. Dette skal Commissionen holde hemmeligt til sin egen Esterretning, og ikke sige det til Noget, uden hvor den høieste Nød fordrer det, og da kun til hvem det angaaer. Skulde der ellers være noget, hvorom de forlange vor nærmere Befaling, da kunne de altid desangaaende gjøre skriftlig Foresøgelse til os; og skulle de især

* Man seer heraf, at de Bestemmelser, som siden ved Febr. 13 Jan. 1741 fik Lovskraft, ere udgaaede fra Kongen selv.

see til, at Fred og Ro kan vedligeholdes i Kirken."

Dette Document har uheldigviis intet Datum (men det hører uden Tvivl til Slutningen af Aaret 1733); ei heller kan jeg sige for vist, om det er blevet afgivet til Commissionen. Maaſkee blev dette forhindret ved de nye Underhandlinger som ved denne Tid begyndtes imellem Prof. Neufß og Kongen. Paa Neufß's Forbøn gav nemlig Kongen Præsten Ewald en Dispensation for at sidde i Skriftestolen og at uddele Sacramentet til Saadanne, om hvis Bødsfærdighed han nærede Tvivl. Denne Dispensation er af 25 Januar 1734*. I denne Sag fulgte Kongen uden Tvivl ligesaa meget sit eget Hjertes Stemme, der taledes høit for Samvittighedsfrihed, som Prof. Neufß's Raad. Han lod sig ikke rokke af juridiske Betæneligheder, som f. Ex. de vare, Jøer Rosenkrands meddeelte ham i et Brev af 2 Oct. 1733, hvori han yttre sin Frygt for, at Kongens Hensigt ei vilde opnaaes, men at snarere det Modfatte vilde blive Virkningen af den Mildhed, hvormed Hans Majestæt behandlede de Folk, der erklærede sig saa offentlig som Holst imod de i Menigheden antagne og af Statens Love au-

* De hidhørende Actstykker har jeg meddeelt i Nyt theol. Bibl. 2 Bind S. 315—319 af Universitetets Archiv.

thoriserede Meninger*. Desværre gik denne Frygt i Opfyldelse (uden at vi dog derfor tage vor Roes over Kongens Mildhed tilbage). Holst var, lige som Præsten Schade i Berlin, en hæftig Jører, der vedblev fra Prædikestolen at tale haanligen ei alene om Skriftemaalet, men ogsaa om Læreembedet og Sacramenterne, hvorfor han omsider ved en Provostret den 5 Februar 1735 blev dømt fra sit Embede og forviist ud af Landet, som vi siden udførligere skulle forælle; men først maa vi berette, hvorledes det gik den Mand, som hos Kongen var Ewalds (i Begyndelsen maaſkee ogsaa: Holsts) Talsmand.

Samme Dag, som Neufß indberettede til Kongen Udvaldet af sine Underhandlinger med Ewald (den 9 Januar 1734) overleverede han tillige en Ansøgning, hvori han udbad sig selv som Hofpræst en lignende Bevilling, enten saaledes, at han paa Grund af sine mange Forretninger aldeles fritoges for at sidde i Skriftestolen, eller dog, at det tillodes ham, paa Grund af hans SamvittighedsStruper, ikkun at antage saadanne Skriftebørn, om hvis christelige Tænkemaade han var overbevist, og tildele disse Absolution, ikke efter en almindelig fastsat Formular, men saaledes som han fandt, efter en alvorlig og nøiagtig Undersøgelse, at det passede

* Brevet læses allerede in extenso i Rosenkrands's Brevet i Mnemosyne 2 Bd. Side 273.

med hver Enkelt's aandelige Tilstand. Han haaber saa meget desto visere at faae sin Bøn opfyldt, da Menigheden ikke i saa Henseende behøvede hans Tjeneste, og han desuden havde Arbeide nok, især ved Universitetet. Det Sidste blev ham af Kongen bevilget, og det saa hastigen, at Kongen derom neppe har raadfort sig med Noget. Kongens Svar er nemlig skrevet tre Dage efter Ansøgningens Indlevering (det er af 12 Januar 1733) og lyder saaledes* (oversat fra Tydsk): „Efterat vor Hofpræst og Professor ved vort Universitet Jer. Fr. Neuf allerunderdanigst har foresillet os og bedet os, at vi ville fritage ham for Skriftestolen, efterdi han gjør sig nogle Skrøbler over samme; ogsaa som Professor ikke har megen Tid til at holde Skriftemaal, saa have vi efter modent Overlæg af Sagens Omstændigheder fundet for godt og vilde, at han skal have Frihed og Magt til ikke at antage andre Skrifteborn end dem, han troer at være retskafne, ogsaa skal han have Magt til at omgaaes med dem i Skriftestolen som han selv finder for godt, uden at binde sig til en vis Formular, men blot rette

* Vi troe, at Kongens Brev, hvis Original, med det øvrige Hørbørende, gjemmes i Geheime-Archivet Nr. 411 b., ikke her bør savnes, imedens vi henbise dem, som ønske at læse Neuf's Grunde udførligen, til hans Biographie i Nyt theol. Bibl. 17 Bind S. 110—113.

sig efter de Sjæles Tilstand, hvilke han har for sig, straffe de Nyggesløse og trøste de Ansægtede, efter den hellige Skrift. Lovrigt vil bemeldte vor Hofpræst i sit offentlige Foredrag ikke forebringe andet, end hvad der stemmer overeens med det rene guddommelige Ord og den uforandrede Augsburgske Confession, ogsaa, saavidt det staaer til ham, forholde sig stille, paa det ikke Tvist og Uorden skal opstaae i Kirken af denne vores ham tildeelte Concession.“

Den sidste Formaning havde ikke sin Grund i noget Forsøg fra Neuf's Side paa at opvække Uro (thi han var en saare stille og besindig Mand); men i Kongens daglige Bekymring for Kirkefreden, hvilken stedse fornyedes, især ved tvende Foreres Bearbejdelse af Almuen fra Prædikestolen til Gunst for deres Skolemeninger. Den ene var Stiftsprovsten Morten Keenberg, en Broder til Digteren Løger N. og en Svoger til Biskop Bagger*.

* Keenberg var i meget andet end i sin Theologie, med al sin Forstand og Nidkerhed, en Særling. Vi indskrænke os til eet Exempel. Da han som en ung og begavet Mand blev Sognepræst i Stege 1693, givte han sig med Enken paa Kaldet, som var 50 Aar og havde 6 Børn, mod hvilke han blev en hjærlig Fader. Da Dr. Hans Bartholin spurgte ham: Hvorfor han tog saa gammel en Kone? Svarede han: „Jeg vil nu studere antiquitates ecclesiasticas.“

Han gjorde Kongen meget af det. Det sees iblandt andet af Brevet Nr. 296 til Rosenkrands, hvoraf følgende hører hid (den 10 Nov. 1733): „Efterdi den gamle Provst Keenberg i Kjøbenhavn og andre Præster sammesteds ikke kunne ganske afholde sig fra al unyttig Tale paa Prædikestolen, hvilke ogsaa skulde have sagt, at man havde stoppet Munden paa dem, hvormed de formodentlig sigte til vor sidste Forordning: saa ville vi, at Biskop Worm i vort Navn end eengang skal advare dem, som saaledes have talet, at de maae tage sig iagt, dersom de ikke selv ville tilskrive sig det Uheld, som kunde møde dem. Ogsaa ville vi, at Biskoppen skal spørge den gamle Provst, om han sidstforløbne Søndag, for otte Dage siden, har fremført paa Prædikestolen en geistlig og en verdslig Fabel? hvori samme bestode? og hvortil han dermed sigtede? Hvad Provsten svarede herpaa, er mig ikke bekjendt; men vel veed jeg, at Kongen en Maaned efter, i en anden Haandskrivelse til samme Minister, brugte endnu strengere Trudsel; thi det hedder i Nr. 298 den 11 December 1733: „Vi ville at det skriftligen skal befales Commissionen ufortøvet at kalde hver og een Præst i Staden for sig — fra den første til den sidste, Ingen undtagne — og betyde dem at de strax, i den hele Commissionens presence, skulde erklære sig over de tre Spørgsmaal:

Disse maae de nødvendigen strax kunne besvare, siden de allerede saa længe have talt om Sagen paa Prædikestolen: de behøve altsaa ikke 14 Dage til at betænke sig; men hvilken Præst, der for Commissionen declarerer, at han ikke har at klage over falsk Lære, og dog offentlig kommer frem med noget paa Prædikestolen, han skal derfor ansees som en Folkeophidser.“

Disse Formaninger og Trudsel synes at have virket noget paa den hæftige Provst. Det Alvor, som Regjeringen i næste Aar viste mod Capellanen Holst, over hvem Keenberg i sit Embedes Medfør blev een af Dommerne, kan ogsaa have bidraget noget til at berolige ham. Nok, det kom ikke til Sag imod Stiftsprovsten. Han døde 1736 i en høi Alder (dog overlevet af sin gamle Enke, som bragte det til 93 Aar); og Universitetet hædrede ham endog med et Sørgeprogram, forfattet af Dr. M. Woldike*.

Saa lykkelige vare ikke de to andre Zeloter, som Begge bleve dømt fra deres Embeder. Men inden vi fortælle videre derom, er her Stedet at optage et høist vigtigt Document, som, skrevet med Kongens

* Indført i Dänische Bibl. I Stük 419 fg. Sevnfor om Keenberg: Rothes Eftermale for Februar 1737 og Palubans Magazin for Livende 1791 3 Hæfte.

egen Haand (paa Tydsk) gjemmes i Geheime-Archivet.

Under 19de April 1734 befalede Kongen, at en Ordre skulde opsættes til Biskop Worm af følgende Indhold:

„Biskoppen kan det ikke være ubekjendt, hvad for bedrovelige og hoist forargelige Beskyldninger og Tvistigheder, der i forrige Aar ere opkomne imellem nogle Geistlige i Residentstaden Kjøbenhavn, og hvorledes vi ere blevne nødsagede til at lade den sande Grund og rette Foranledning dertil undersøge ved en dertil in specie nedsat Commission.“

„Endskjøndt vi nu intet høiere have ønsket, end jo før jo heller at gjøre Ende paa disse hoist anstødelige og Guds Ære meget ufordeelagtige Stridigheder, saa vil det dog ikke lykkes os at kunne deri fælde et allernaadigst decisum inden vor tilstundende Reise til Holsteen, da det har varet saalænge med Confrontationen, og Vidneforhøret endnu forestaaer.“

„Vi have altsaa fundet forgodt, herved allernaadigst at befale Biskoppen, strax efter Modtagelsen af denne allernaad. Ordre at kalde samtlige Præster i Kjøbenhavn for sig og paa det alvorligste at anbefale dem i vort Navn:

1. At Enhver af dem skal redelig og flittig drive Læren om Troen og den sande Gudsalighed efter det guddommelige Ordts og den uforandrede Augs-

borgske Confessions Indhold; eftertryffeligen lægge Tilhørerne paa Hjerter Læren om den sande Bod og den levende Troe efter Salighedsordenen, og saaledes prædike Christum reen og puur, og som han er bleven os gjort af Gud*, til Visdom og Nærfærdighed, til Helliggjørelse og til Forløsning; men at de derimod ganske skulle afholde sig fra alle unyttige Subtiliteter, eller endog anstødelige Fordømmelser og Fortættelser.

2. Da vi fast have besluttet, efter afholdt Commission og efter moden Overveielse af alle Foranledninger og Omstændigheder ved de iblandt Præsterne opkomne Uroligheder, ganske at afhjælpe dette Uvæsen paa den bedste og bestandigste Maade med Guds Naade og Bistand, saa har Biskoppen i vort allerhøieste Navn alvorligen at foreholde alle Kirketjenere, at Ingen af dem imidlertid maa undersøge sig til at forebringe de for nærværende Tid omstridte Sætninger og Meninger paa Prædikestolen, eller at prædike derom enten directe eller indirecte.

* Originalen har: wie Er uns von Gott gemachet ist, hvilke Ord ere et criterium internum paa, at Kongen selv har forfattet dette, og ikke Bluhme, Reuß eller nogen anden Theolog; thi disse vilde have vogtet sig for at bruge om Christus det Ord gjort, hvilket er forfattet i Symbolum Nicænum.

Men derhos bliver det uforbudt at straffe de i Evang gaaende Laster og advare Tilhørerne derfor, illigemaade at bevise og fastsætte for Menigheden vor evangeliske Kirkes Lære, dog uden at fordømme Andre og uden Bitterhed.

3. Thi vistnok fordrer enhver Præst's Pligt det, at han skal, naar fornødent gjøres, fremstille Sandheden af vor Lære, samt Ugrunden og Farligheden af de Læresætninger, som vore Modstandere forsøgte; men de skal derved gaae frem med christelig Moderation og Klogskab, og fremfor Alt see sig vel for, at de ikke af en blind Iver udraabe vor Fjenders dyrebareste Sandheder for Bildfarelser og Kjetterier.

4. Skulde en Præst, han være hvem han vil, understaae sig dumdriftigen at handle herimod, faaer hermed vor alvorlige Befaling, at Biskoppen stigtigen skal erkjendige sig derom, og hvis han skulde erfare, at saadant skee af nogen Præst, skal han strax suspendere ham ab officio et beneficio, og ufortøvet aflægge os allerunderdanigst Beretning derom.

5. Saa ofte en Præst i Kjøbenhavn lader en fremmed Præst eller Studiosum prædike for sig, skal han selv være ansvarlig for sammes Opførsel, saasomt fremt han skulde forløbe sig imod denne allernaadigste Befaling.

6. Ingen Præst skal i Fremtiden have Tilladelse til at bringe nye Controverser paa Prædikestolen, med mindre han i Forveien har aabenbaret det for Biskoppen og med Tillkjendegivelse af sine Grunde derom skriftlig har indhentet Biskoppens Raad og Consens, hvilket han da (skal følge*) efter bedste Vidende og Samvittighed, og ikke anderledes end naar Guds Ære og Menighedens Opbyggelse mundgaaeligen udfordrer det; men hvo som uden saadan Consens drifter sig til pro concione at foredrage nye Controverser, eller saadanne, som her ikke for ere bekjendte eller approberede, med ham har Biskoppen at forfare efter ovenstaaende 4de Punct.

7. Men paa det dog alle Bildfarelser og Uordener kraftigst kunne vorde forebyggede, har Biskoppen alvorligen at tilholde alle Præster, at, naar de finde noget Ansød eller nogen Tvivl ved Nogens Lære eller Levnet, skulle de aabenbare saadant for ham (Biskoppen) og forresten hverken publice eller privatim tale derom til Nogen. Hvorefter Biskoppen vil vide at fremkalde de Beskyldte og i collegial Tillid og med christelig Kjærlighed at undersøge det forebragte, samt om mueligt at tillægge det, eller i Mangel deraf allerunderdanigst at forebringe os det.

* Disse to Ord, som Sammenhængen fordrer, savnes i Texten.

8. Endelig har han at indskærpe samtlige Præster, at de have ved enhver Leilighed, saavel offentlig som hemmelig, kraftigen at formane deres Tilhørere og Skriftebørn til christelig Fordragelighed, Kjærlighed imod de nok saa grovelig Bildfarende, og en hjertelig Afsky for Trætte, Riv, Had og Foragt for Andre, om det end vides under Skin af en god Iver og som om man viste Gud en Tjeneste dermed; og at de skulle deri foregaae dem med et godt Exempel, og intet undlade, hvad der kan tjene til Vedligeholdelse af borgerlig Rolighed, Enighed og god Forstaaelse iblandt alle denne Stads Indvaanere.

Skulde der, imod Forventning, findes Noget iblandt Geistligheden som ikke vil underkaste sig dette i alle Stykker, ham har Biskoppen allerunderdanigst at anmelde for os, paa det han efter Fortjeneste kan blive anseet som en Forskyrret af den fælleds Rolighed.

Disse af os Biskop Worm allernaadigst anbefalede Puncter har han at foreholde enhver kjøbenhavns Præst, at anbefale dem sammes noie Iagttagelse og at lade dem under deres Haand og Underkrift love i Protocollen, at de helligen ville efterleve samme, hvorimod han ingen Undskyldning eller Udflugt maa antage, men paa alle Maader iagttage, at Ingen drifter sig til at handle herimod, saa kjær

som Vedligeholdelsen af vor Naade maa være dem. Vi fortroste os til saa Henseende til Biskoppens kjendte Dexteritet og Forsigtighed, og forblive ham iøvrigt med Kongl. Naade bevaagen."

Overeensstemmende hermed afgik Rescript til Biskop Worm d. 23 April.

Naturligviis efterkom Biskoppen denne Befaling. Det blev ogsaa med Dette lagt Holst til Last, at naagter han — ligesom de øvrige Præster i Kjøbenhavn — havde med sin Haand og Underkrift i Protocollen forpligtet sig til at efterleve Kongens Villie, vedblev han dog at forvirre Menigheden med grove Bildfarelser, ja gav endog et forargeligt Exempel ved at afholde sig fra den hellige Nadvere. Ved en lærd Mand's (Hr. Professor, Rector Thorups) Godhed er jeg kommen i Besiddelse af Domsacten (med foregaaende Proces), hvorved Holst kjendtes skyldig, og vil deraf i Korthed levere Hovedmomenterne.

Den 27 Sept. 1734 beordrede Biskop Worm Præsten til Frue Kirke Mag. N. Bredenberg, som Rector at tiltale Capellanen Peter Nic. Holst for hans anstødelige Forhold mod Lærdom i hans Embede. Der blev nedsat en Provsteret, bestaaende af Stiftsprovsten (Neenberg), Sognepræsten til Nicolai Menighed Niels Dorph, og Capellanen til Frue Kirke Christian Kølichen.

Retten holdtes i Sacristiet ved St. Nicolai Kirke og var første Gang samlet d. 7 Dec. 1734. Hovedklagerne imod Holst, hvilke alle bekræftedes saavel ved Vidnesbyrd af hans Colleger som ved Medlemmer af Menigheden, der indstænedes til at vidne, vare: 1) at Holst paa Prædikestolen havde kaldet Læreembedet i vor Kirke det fordærvede Embede, den hellige Naadere det fordærvede Sacrament, den hellige Daab den forbandede Vanddaab; foruden at han endnu, efterat Fritagelse for Skriftestolen var ham bevilget, havde dadlet Skriftemaalet som uchristeligt; 2) at han siden d. 17 April 1733, altsaa i 1½ Aar, havde forsættigen afholdt sig fra Alterets Sacramente; og vedblevet med alt dette uagtet Biskoppen oftere havde formanet ham til at betænke sig; uagtet Kongens raad ham udviste Skaamsel, og uagtet han havde givet den ovenomtalte Forstrøning.

Holst's Forsvar er overordentlig slet; det løber ud paa, at Læreembedet og Sacramenterne ikke længere var det, som samme i Jesu og Apostlernes Tider havde været; at han ikke havde afstedkommet Tvivligheder, da han havde „fremført Sandheder grundede i den hellige Skrift;“ at om han end mangede Sjællands Biskops Consens, saa havde han derimod sin „Sjæls Biskops inderlige Raad, Billie og Befaling derfor.“ Iøvrigt protesterede han imod

Provsteretten, hvilken han ikke kunde erkjende for sit Værnething, saalidet som han erkjendte Mo's sin for sin Sognepræst, eller Worm for sin Biskop. „Han havde baade sin Sognepræst og sin Biskop i Himmelen, Jesus Christus!“ Alligevel vedblev Holst at møde for Provsteretten og indgive for den sine fanatiske Indlæg.

Den 2 December 1734 afgav Provsteretten den Kjendelse, at Herr P. Nic. Holst havde gjort sig Skyldig i Bespottelser mod Guds Ord og Sacramenterne; men at det overlodes til en høiere Domstol at afgjøre, hvorledes han havde fortjent at straffes. Med denne Kjendelse var Kongen ikke tilfreds, men paalagde Provsteretten under 21 Januar 1735 at „forsatte og underskrive en lovlig og endelig Dom i Sagen,“ hvilken derefter til Hans Majestæts Resolution skulde indsendes. Derefter forsamlede Retten sig den 24 Januar og fældede denne Dom:

„Efter som Provsteretten som en Underret haver forhen kjendt i den Sag, som Peter Nicolai Holst blev efter Biskoppens Ordre og foregaaende Suspension indstævnet for bemeldte Underret, hvor Sagen er lovlig blevet forhørt, og meerbemeldte Peter Nicolai Holst er kjendt for en egenfindig og urolig Mand, som uden nogen Legems eller Sjæls Svaghed, og alene af en hoffærdig Aand og selvgjorte Indbildninger betaget, er udfaldet til

mange blant os tilforn uhorde skriftlige og mundtlige Gudsbespottelser imod Guds Ord, Sacramenterne, og høie Dyrigheds Magt og Myndighed, som allerede i Acterne ligger klarligen beviiste med Peter Nicolai Holst's egen skriftlige Tilstaaelse; saa i Kraft af Kongl. Majestæts allernaadigste Befaling, dateret den 21 Januar 1735, Underretten nu tilfallet, kjendes endnu nærmere, at benævnte Peter Nicolai Holst skal hermed, Andre falske og urolige Lærere til Exempel, og sig selv til velfortjent Straf, være affat fra det hæderlige Præste-Embed, og forbudet at lade sig høre som en Lærer, ei alene offentlig i Kirker og Skoler, men og hemmelig i Husene, hvor det være kan, som og samme Peter Nicolai Holst kjendes hermed aldeles uærdig at bære nogen Tid herefter den hæderlige Præstedrags, som ham til Bestemmelse bør offentlig at afføres ved dem, som dertil nærmere blive bekliffede; og derpaa ifølge af Lovens pag. 16 Art. 16 at overleveres til verdslig Dyrigheds Ret imod hannem. Saaledes i Provsteretten at være forfattet under

Kjøbenhavn den 24 Januar 1735.

M. Neenberg. N. Dorph. Chr. Kølichen.
(L. S.) (L. S.) (L. S.)

Ved Rescript af 3 Februar 1735 stadfæstede Kongen denne Dom „undtagen hvad det sidste derudi

Ansørte angaaer, „saasom Vi ikke finde raadeligt (skriver Kongen), at Sagen videre skal blive publiceret, og for Retten werde ageret, men vi vilde derimod allernaadigst, at I udi Vort høie Navn sig og befale P. Nic. Holst, at han sig af vore Riger og Lande skal forføie.“

Den 8 Februar 1735 holdt Retten sit sidste Møde i denne ubehagelige Sag. Holst, som Dagen forud var kaldet, blev nu underrettet om den af Kongen stadfæstede Dom, og derefter blev han ved „de tvende Raldsmænd, Betjentene ved vor Frue Kirke,“ Tyge Sørensens og Christian Drog afført sin præstelige Dragt, hvori han var mødt for Retten. Denne Begivenhed gjorde naturligvis megen Opsigt i Kjøbenhavn. Dommen blev fuldbjyrdet, uden at Gram, der høiligen misbilligede sin Stiftons Opførsel, gjorde mindste Forsøg paa at faae Dommen formildet. Derimod understøttede han ham i Udlandet, hvor han forblev i nogle Aar, jeg veed ikke hoortlænge. Siden vendte han med Kongelig Tilladelse tilbage til Fædrelandet; opholdt sig i Ribe, hvor han gjorde sig yndet ved at undervise Børn — han var ligesom Berlineren Schade en ivrig Catechet — og døde den 11 Sept. 1774 i en Alder af 75 Aar. Han testamenterede de fattige i Ribe hvad han efterlod

fig. Saavidt jeg har kunnet erfare, var han aldrig giot.

Ligesom Holst, dreven af et hovmodigt Sind, opoffrede sig for nogle af ham misforstaaede pietetistiske Fostler: saaledes blev hans Sognepræst Mossin et Offer for sin Symbol-Trældom.

I samme Aar, da Neuß fik Tilladelse til at holde Skriftemaal efter sin Sampittigheds Tilsagn, maatte han udholde et dobbelt Angreb paa sin Orthodoxie: 1. I Februar af nysnævnte Præst Mossin, der som Præst ved Trinitatis Kirke var mange Studenteres Skriftefader, af hvilke han undertiden horte Klager over Prof. Neuß's Collegier. Mossin, en ivrig Forsvægter af den wittenbergiske Dogmatik, gjorde sig Skrupler derover, anklagede ham for Commissionen, og yttrede i sit skriftlige Indlæg det Ønske, at Neuß vilde afgive en Erklæring om Meningen af sine anstødelige Talemaader, hvorved han kunde skaffe Mossin Ro og befrie sig selv for Mistænke om Heterodoxie. Magister Mossin er befjendt som en ubesindig Tører, der ogsaa tilsidt gjorde sig selv uheldig ved sin blinde Tver; alligevel kan jeg ei skjønne rettere end at han handlede ærligt og aabent ved sine Denunciationer. Neuß ikke mindre ved sit Forsvar, som han afgav til Commissionen den 13 Febr. Desuden valgte han just en af de paaankede Theses til Gjenstand for sin næste Di-

sputats, som han skulde holde i Mai 1734. Men derved geraadede han 2. uheldigviis i Strid med sine tvende anseelige Collegier, Biskop Worm og Prof. Woldike. Den Sidste vægrede sig som Facultetens Decanus ved at sætte sit imprimatur paa Neuß's Disputats, fordi han deri fandt adskillige Talemaader, der efter hans Mening strede imod vor Kirkes symbolske Lærebegreb, og Biskop Worm var af samme Tanker som Woldike. I mit tydske Minde skrift over Neuß har jeg optaget de vidtloftige Actstykker in extenso; i det danske har jeg indskrænket mig til at uddrage Hovedmomenterne. Her bør jeg endnu være kortere, da denne Sag ikkun for Theologer har Interesse. Hvad der især stødte Woldike, erfares af disse hans Ord (i et Brev til Worm af 10 Mai 1734): „Men fremfor Altting kan jeg aldrig approbere den thesin pag 7: Hinc Christianus pro Deo habet et colit, nec alium agnoscit nisi eum, qui est pater Jesu Christi Joh. 17, 3. Eph. 1, 3. Col. 1, 3. Thi saadan som den siger for Dine, nægtes der ved Guds Søns og den H. Aands Guddom, eller at de ere Deus summus et æternus a parte ante. Det Ord: pater Jesu Christi, kan ikke antages essentialiter, men ikkun personaliter; og her siges: Christianus pro Deo habet et colit, nec alium agnoscit nisi eum qui est pater Jesu Christi, det vil sige saa-

meget: *Quicumque est alius quam pater Jesu Christi, eum Christianus pro Deo non habet, colit vel agnoscit.* Nu lærer Skriften os, at filius er alius a patre Joh. 5, 32. og den H. Aand alius a filio Joh. 14, 16. Skulde man da ikke kjende, hylde og dyrke Sønnen og den H. Aand for sand Gud?"

Dette var ogsaa een af de theses, som havde forarget Moosin; og den var rigtignok mere skikket til at misforstaaes og sølgelig at paaankes, end de øvrige som Moosin havde udtaget af Neuf's haandskrevne Collegium over Moralen. Vi ville til Exempel levere den første tilligemed Neuf's Svar derpaa. Den lød saaledes: *Has esse syrtis theologiae moralis Studioso vitandas. 1) intempetivum Pietismi odium. 2) praeposteram Fanaticismi fugam. 3) macilentum moralismum cum jejuno literalismo conjunctum.* Man skulde synes, at de tilføiede Epitheter *intemp.* og *praepost.* maatte berøve denne Paaastand enhver Braad; alligevel sølte Moosin en saadan i sit altfor omme Sind. Men Neuf søgte at tilfredsstille ham ved denne Forklaring (Afgiven 13 Febr. 1734): „Jeg taler her om et utidigt Had til Pietismen; men siger dermed ikke, at ethvert Had til Pietismen (naar man derunder forstaaer vildfarende Lærdomme) er uret eller utidigt. Paa samme Maade taler jeg om Fanatismen. Man maa vogte sig for den og flye den

med al Flid; men man bør ogsaa see til, at man ikke gjør det paa en forkeert Maade. Det skeer desværre ofte, at man under Paaastud af at vogte sig for den saakaldte Pietismus gjør alt Alvor og al Tro for sand Gudsfrøgt og practisk Christendom mistænkt; det skeer ogsaa ofte, at man af Frygt for Fanatisme anseer Alt, hvad der læres om det indre, aandige Liv og om de indre Bevægelser, for farligt. Disse ere de Afveie, for hvilke jeg her har advaret. En mager *Moralismus* kalder jeg det, naar man handler om Dyder og Pligter uden Christus, uden at bekymre sig om Troens og det deraf i Gud fremgaaende nye Livs Grund. Dette er en Feil, som ikke alene er meget almindelig hos Arminianerne og engelske Lærere, men som ogsaa i vor Kirke og andensteds findes. En overfladisk *Literalismus* kalder jeg den Afvei, naar man i Skriftens Fortolkning ikke seer nok paa Sagen selv og paa Lærdømmens sande Analogie, men bliver med sin blot grammaticalske og philologiske Kunst hængende i Ordene alene. Dette er jo lutter farlige Afveie; desaarvrig har jeg agtet det fornødent udtrykkelig at advare dem derfor, som ville have en grundig og rigtig Kundskab om den practiske Christendom.“

Saalidet Nogen kan finde *Fanatismus* heri, saalidet burde man paa Grund af den anden ovenanførte Thesis forudsætte en *socinianisk* Ten-

dents hos Neuf, efterat han (i Forbæret mod Mosfin) havde afgivet følgende Dplysning af de rigtignok tvetydige Ord: „Jeg lærer E. 9 Thes. 13: En Christen har og kjender ingen anden Gud end den, som er Jesu Christi Fader. Ere disse da ikke skriftmæssige Sætninger og Talemaader: Jesu Christi Fader er den eneste sande Gud; Gud er Jesu Christi Fader? (2 Cor. 1, 3. Eph. 4, 3. og 3, 14. Col. 1, 3. — 1 Pet. 1, 3.) Dog jeg vil udførligen tilkjendegive hvad jeg her lærer. Spørgsmaalet er: Hvilket er det Navn, som i det N. T. i Særdeleshed tilhører Gud, for at adskille ham fra alle falske Guder. I det Gl. T. heed det Abrahams, Isaaks, Jacobs Gud. Men nu er det ikke mere den sædvanlige Benævnelse; en Christen kjender Gud efter en langt herligere Charakteer; hans Hovednavn (om jeg saa maa sige) er nu i det N. T. at han hedder Jesu Christi Fader. Grunden dertil er vel denne: Gud har i enhver Oeconomie aabenbaret sig paa en søregen Maade; og derefter har han ogsaa ladet sig kalde. Derfor hedder han i det Gl. T. hos Jøderne Abrahams, Isaaks og Jacobs Gud. Isaak siger: min Fader Abrahams Gud (Gen. 25, 24); Jacob siger: min Fader Isaaks Gud (Gen. 48, 15); alle Israëliter og det hele Folk siger: vore Fædres Gud (Ap. G. 3, 13) eller Abrahams, Isaaks og Jacobs

Gud (Exod. 3, 15), eller og: den Gud som har ført os ud af Egypten (Ps. 31, 11) o. s. v. Men de Christne sige: vor Herres Jesu Christi Fader. Saaledes tale vi med Skriften og adskille den eneste sande Gud fra alle falske Guder (ligesom Joh. 17, 3); men vi vide derhos, at i det eene guddommelige Væsen ere tre Personer. Men en Socinianer siger: Faderen er alene Gud, og udelukker dermed baade Sønnen og den Hellig Aand. Gud bevare os for en saadan Bildfarelse og for alle falske Lærdomme.“

Det maa antages som afgjort, at disse Dplysninger, afgivne til Commissionen i Februar, vare Neuf's Colleger bekjendte; de kunde da vel dermed have ladet sig nøie. Men paa den anden Side maa det betænkes, at Tiden var nøieregnende, især med de theol. Professorens offentlige Disputationer; og da Neuf's Thesiss — saa uskyldig som den er efter hans Forklaring — kunde modtage en vrang og anstødelig Betydning, bør det ei forbittre os imod hans Colleger, at de ønskede den anderledes udtrykt, ligesom der vel ogsaa paa et og andet af de øvrige paaankede Steder kunde være noget at rette. Men da Neuf strax fandtes villig dertil, havde de unægteligen Aret i, at de ikke vilde tilstede ham i tilføiede Noter at retfærdiggjøre sine Phraser. Deri finde vi Spor af Biskop Worms Herksesygge. Ham var

det da rimeligviis ogsaa, som søgte at bibringe Kongen den Mening om Neuf, at han, uagtet de givne Forklaringer, var en Krypto-Socinianer. Det har vistnok ei lidet rystet vor gudfrygtige Konge at høre sin yndede Hofpræst saaledes benævnet; men til Lykke for Neuf elskede Christian VI. Netfærdighed ligesaa høit som han hadede Kjætterie. Han domte derfor ikke Neuf uhort; og Neuf kom Kongens Ønske om Netfærdiggjørelse paa den oprigtigste Maade imøde. Under 6 Septbr. 1734 indsendte han til Kongen, igjennem sin Belynder Baron Söhlenthal, alle Actstykkerne (de gjemmes endnu i Archivet, færene med Neufs egen jærlike Haand) og et udførligt Brev, hvoraf Slutningen lyder saaledes (oversat fra Tydsk): „Den høieste Nød tvinger mig til allerydmygst at forelægge Deres Kongl. Maj. disse mine Omstændigheder og at bede Deres Maj. at De vil behage allernaad. efter Deres egen dybe Indsigt at bedømme dem, og efter Deres allernaad. Godtbeftindende at lade dem undersøge og da domme: Om den af mig af Hjertensgrund affnyede Socinianisme eller Janatisme med nogen Ret kan imputeres mig? Om det, som er blevet lastet i min Disfertation, er af den Befkaffenhed, at jeg dermed har fortjent paa en saadan Maade at profituere som offentlig Lærer med Nægtelse af Approbation? Om jeg paa nogen

Maade saaledes har forset mig, at jeg ved egen Skyld har paadraget mig disse Lidelser og Bagvaskelser, som ere mig til saa stor Hinder i mit Embede? og hvad Deres Maj. ellers maatte behage at lade undersøge. Til den Ende vedlægger jeg de imellem Hr. Biskoppen og mig vekslede Breve; en kort Extract af de Noter, hoormed jeg har oplyst de angrebne Theses; Hr. Mossins Klage, og min derover i Commissionen afgivne Berænkning. Mit allerund. Ønske er, at Deres Maj. vil allernaad. tillade, at jeg i et trykt Skrift maa med en kort Forklaring af min Mening fremsille de angrebne Theses i det rette Lys, blot paa eet eller to Ark, med Tilfjendegivelse af, hvorledes det er gaaet mig. Da haaber jeg at gjøre min Ufkyldighed indlysende hos Alle, som ikke hade og forfølge mig af ganske andre Aarsager, naar de see, hvorfor man har angrebet mig og hvad min Mening er, samt hvorledes jeg derved har forholdt mig. Men jeg overlader Alt til min Konges Wiisdom og Maade o. s. v.“

Nogen Tid efter (d. 26 Septbr. 1734) sendte Kongen Iver Rosenkrands Neufs Indlæg tilligemed Brevet Nr. 301 af følgende Indhold: „Høifølgende Memorial er af Hofpræst og Professor Neuf. Han beskylles for Socinianisme; vi finde hans Ansøgning høit billig, og fornødent er det, at han forsvarer sig; thi en Socini-

aner er ikke at taale. Altsaa vil Geheimeraad Rosenkrands i vort Navn tilkjendegive ham (eller om det kunde være fornødent, ved en af os under skreven Ordre), at han maa opsætte et Forsvar for alle sine ansøgte Theses, og at han bør lade det trykke paa Latin; ogsaa kan han nok generaliter fortælle hvorledes det er gaaet ham, uden dog at nævne Personerne og uden al Bitterhed; Neus's Papiere forlanger jeg tilbage, naar Geheimeraadens har læst dem."

Efterat Rosenkrands havde meddeelt Neus i Kongens Navn Tilladelse til, eller rettere Befaling at forsvare sine angrebne Theses, nedskrev Neus strax sine justas vindicias thesium quarundam og gav dem i Trykken. Et Ark deraf var trykt, da Neus fik Befaling at standse dermed (formodentlig har Biskop Worm foreholdt Kongen, at det ikke gik an, at lade et saadant Forsvarsskrift udkomme uden at være censureret). Neus adlød, men valgte tillige det rette Middel, ved at sende sit Forsvarsskrift til Kongen igjennem sin Belynder, Baron Söhlenthal, ledsaget af et langt Brev (som ogsaa gjemmes i Geheime-Archivet), hvoraf jeg i mit Mindeskrift har leveret det væsentlige Indhold. Han beder deri Söhlenthal 1) at foresille Kongen hvad for en Lidelse og blâme det vilde være for ham, hvis Skriftet skulde tages tilbage

fra Pressen og omgjøres. De, som undertrykte ham, vilde deri finde det rimeligste Paaskud til at sværte ham endnu mere; det vilde hedde, at han for fjætteste og farlige Tings Skyld havde maattet holde inde; eller at Skriftet var bleven censureret. „Thi efterdi Skriftet allerede saa længe har været i Trykkeriet, er Sagen ogsaa allerede bekendt. Deraf vilde altsaa flyde noget, som ganske vilde berøbe ham hans Credit i hans allerede næsten unyttige Emb-de. 2) vedbliver Neus: Hvis det er saa, som det synes at dette mit Skrift har givet Anledning til at fremsføre imod mig de Punkter, som nu allernaadigst foreslægges mig til Besvarelse, saa kan dette tjene til Beviis paa, at i Skriftet sels intet findes, der virkelig kunde beskyldes eller udgives for ondt. Efter al Anseelse have Vedkommende den Intention — da de intet finde, som de kunne angribe hos mig — stedse at gøre mig Spørgsmaal paa Spørgsmaal, og saaledes at bringe mig ligesom fra een Inquisition til en anden, for endelig engang at gribe mig i noget Uilstrækkeligt. Hvorledes kan dette andet end højlig bedrøve mig?" Han haabede derfor, at Kongen vilde tillade ham at fremme Trykningen af sit Forsvarsskrift. Den kongelige Resolution paa denne Ansøgning har jeg ingensteds kunnet fundet; men Udsalder af Sagen viser, at den har været gun-

sig for Neuf; thi hans Apologie udkom virkeligen under Titel: *Justæ vindiciæ cum aphorismis de cultu Dei*, dog ikke førend i Aaret 1735, til hvilken Forhaling det vel tør have bidraget, at Modpartiet paa samme Tid, da Neuf skrev sine *Vindicier*, indgav til Kongen sex Punkter d. e. *Violens*, maalt angaaende Neuf's *Orthodoxie*, hvilke han iligemaade efter kongelig Befaling maatte besvare, og som han besvarede grundigen.

I det Brev, som ledsagede Neuf's Besvarelse, viser han en saare tilgivelig *Emfindtlighed* over, at han, hvem man aldrig havde kunnet overbevise om noget *Ræjterrie*, skulde saaledes være rede til ideligen at forsvare sig, naar det saldt Nogen ind at mistænke ham uden Grund. Han gjør *Regjeringen* opmærksom paa, til hvilket *Inquisition* væsen sig Fremgangsmaade kunde lede, og ytrer Haab om, at Kongen vilde herefter befrie ham for de slige *Ubehageligheder*, saalænge han vedblev at lære overensstemmende med den hellige Skrift og vore symboliske Bøger. Denne hans billige Begjering fandt *Gjenklang* i Kongens *Retfærdighed*, og saavidt vi have kunnet erfare, blev Neuf ikke omtrent foruroliget af nogen *Mistanke*, endlige *Anklage*. Men i hvor hoi Grad han besad *Christian VI.*s *Yndest* og *Lidid* selv i *Efteraaret* 1734, da han maatte besvare de sex Punkter (hans Besvarelse

er uden Datum, men maa være skrevet sidst i Sept. eller først i Oct.), viser et andet Actstykke i *Geheime-Archivet*, nemlig en af Neuf under 12 Oct. 1734 til Kongen selv, efter allerhøieste Befaling, afgiven *Betænkning* om hvorledes der kunde raades *Bod* paa den i Danmark sig udbredende *Separatismus*. Denne *Betænkning* er henvend en halv Snees *Foliosider* og maa selvfølgelig her udelades. Neuf's *almindelige Raad* er, at man skulde gjøre den hellige *Nadvere* lettere og *uansfordeligere* for de *beængstede* og *sambittighedsfulde* *Christne*; og dette kunde efter hans *Mening* skee, naar det tillodes dem: 1) at nyde den hellige *Nadvere*, *affondrede* fra den store *Hob*, i mindre *Foreninger*, saaledes som de selv enedes derom. 2) at modtage *Sacramentet* af en *Præst*, til hvem de have *Lidid*, og 3) at de i *Skriftestolen* bleve forfæaaede for den sædvanlige *Absolutionsformel*. Af disse trede *Forslag*, som Neuf understøttede med *Steder* af det *N. L.* og med den ældste *Kirkes* *Exempel*, vil *Enhver* uden *Viol* finde det forste *uivlsomt*, ja *Mange* ville vel endog finde det *farligt*; men de to sidste maa erkendes for at være *ilgeseaa* *hensigtsmæssige* som *billige*. De ere ogsaa i den følgende Tid bleve fulgte af den danske *Regjering*. Det under *Nr. 3* fremsatte opfyldtes allerede af *Christian VI.*, idet han tillod *adskillige* *Præ-*

ster at bruge en betinget Absolutionsformel isteden for den absolute. Og Nr. 2 betræffende, har jeg fundet i Cancelliets Archiv flere Exempler fra Christian VI.s Tid paa kongl. Dispensation for Saadanne, som ønskede at communicere hos en fremmed Præst, ligesom det senere er bleven almindeligen tilladt i Byer, som have flere Præster, at communicere hos hvilken Præst Enhver ønsker. Pontoppidan var, som hans Collegium pastorale viser, heller ingen Ven af den ubetingede Absolution. Den Maade at absolvere paa, som nu de fleste Skrifter fædre bruge i vore Lande, nemlig under udtrykkelig Betingelse af Tro og Forbedring, forskrives sig fra Christian VI.s Tid. Thi skjøndt der ingen Forandring foretoges med Ritualet, tillodes det dog de Præster, som forlangte det, at bruge en betinget Formel ved Absolutionen istedenfor den absolute. Nogle mærkværdige Exempler med jydsk Præster har jeg bekjendtgjort i Nyt theol. Bibliothek 2 Bind S. 313 fg. Den dem givne Dispensation er af 11te Nov. 1745, og beviser saaledes, at Meningen af Rescriptet 6 August 1745 — hvorved det indskræpedes Præsterne at blive i Almindelighed ved Ritualet — ikke var, i Fremtiden at nægte Dispensationer hvad Absolutionen angaaer.

Eigesom Neuf slap med Gæ, og til Fordeel for Samvittighedsfriheden ud af Striden han ud-

nævntes i A. 1749 til General: Superintendent i Hertugdømmerne, og drog 1757 tilbage til Würtemberg som Cantsler m. m. i Tübingen, hvor han døde 1777), saaledes kom ogsaa Mossin i det mindste ustraffet fra sin Klage imod ham. Men saa heldigt gik det ham ikke anden Gang, da han fremtraadte som Talsmand for en misforstaaet Orthodoxie. Det var nemlig den 4 August 1737, at han som nu var Sognepræst ved Nicolai Kirke erklærede i en Prædiken de ved samme Menighed ansatte Catecheter Andreas Balslev og Henr. Nehling for falske Lærere og deres Lærdom, som de i 4 Prædikener i hans Paahør havde foredraget, for en falsk og djævelsk Lærdom. Da han drogs til Ansvar derfor, undskyldte han sig deels med sin Nidkjærlighed for Guds Ære og Menighedens Forvaring imod al Sjælefare, deels med sin Embedsæd, som forbandt ham til at besvride al falsk Lærdom; men da den anordnede Commission — bestaaende af Grev J. L. Holstein, Biskop Dorph, Prof. Theol. Leth og Proost M. Hviid — fandt, at Catecheternes Lære stemmede overeens med Guds Ord og vore symbolske Bøger, bleve de fritjendte, men Mossin dømt til at have sit Kald forbrudt og desuden betale ad pios usus 350 Rdr. Denne Dom blev af Christian VI. confirmeret d. 2 April 1738. (See Documenterne in extenso i Hesperus

8 Bind 5 Hefte, og et Udtog af Sagen i Nyt Aftenblad for 1825 Nr. 52.)

Hovedgevinsten for den danske Kirke ved disse Stridigheder var unægteligen det klarere Begreb om Tolerancens Haandhævelse ved Siden af Statskirkens Rettigheder, hvortil man kom. Og den fortjente Roes for denne Erkjendelse kan ei nægtes Kongen selv, imedens visnok hans Raadgivere, og deriblandt de tvende Hofpræster, Keuß og Pontoppidan, kræve deres Deel af samme.

At Pontoppidan saaledet som Keuß elskede Tvang i Kirken, sees af det han skriver i Menoza 3die Deel S. 436—37: „Var end Kirken saa reen og god, som Christi eget Selskab var i hans Kjødtdage, da burde dog Ingen tvinges til dens Samfund; thi hvad gjorde Frelseren, da Mogle allerede i hans Tid separerede eller adskilte sig, som vi læse Joh. 7, 66: Fra den Tid gik Mange af hans Disciple tilbage og vandrede ikke mere omkring med ham. Mon Jesus tvang disse Separerede eller hævnedes sig paa dem? Nei, han saae deres Afvigelse med et ynksomt Hjerter, og spurgte de Tolv, om de ogsaa vilde gaae bort, visende at saadant stod til dem, og at han ikke skjortede om een eneste tvungen Efterfølger. Saalænge Kirken bestod af lutter Volontairs, da vare og dens fleste Medlemmer levende Lemmer. Men siden Constan-

tini Magni Tider, da hver Mand med Magt og Vold skal være Christen, er det urimeligt at vente, den store Hob skulde svare til sit Navn.“ Mærkelige Ord i Aaret 1743!

Ei mindre mærkelig er den af flere Skrifter bekjendte Kongl. Decision af 16 Dec. 1734, hvor ved Udsaldet bekjendtgjordes af den angaaende Klage: maalt over falsk Lære nedsatte Commission. Man har sædvanligen troet, at denne Decision var opsat enten af Commissionen eller af Cancelliet; men jeg har fundet det hele Udkast nedskrevet med Kongens egen Haand. Og jeg veed ikke paa en værdigere Maade at ende nærværende Ufsnit af mit Værk, end ved at lade samme afstrykke, og det bogstaveligen efter Grundteksten, for at Læseren tillige kan erfare, hvorledes Christian VI. skrev det tydske Sprog. Kun maa jeg gjentage den forhen gjorte Erindring, at man for 100 Aar siden ikke regnede det saa nøie med Rettskrivning overhovedet, og kongelige Personers Isærdeleshed.

Verordnung und Decision in sachen die Klage über falsche lehre betreffend:

Es ist bekandt, in was weiterungen die bis anheere unter den Predigern Unser Residentz stadt Copenhagen öffentlich außgebrochene religions differentien außgeschlagen, da nicht zu geringen ärger: niß der Jhnen anvertrauten gemeinen ein theil

daß andere vermeintlich Irriger und verdächtiger lehrlätze aufstreunung gefährlicher und mit fanatischen außdrücken angefüllter Tractaten, auch anderer dem geoffenbahrten worte Gottes, der Augspurgischen confession, Symbolischen büchern und unserm rituale, entgegen gehender Zuneigung beschuldiget, welches uns endlich dahin vermocht, daß wir zu vorbeugung aller damit verknüpften verbitterung derer gemühter etwa hervorkommender unruhe und besorglichen Suiten in unsern allerhöchsten nahmen eine Commission niedergesetzt und dieselbe laut Commissorii vom 28 November 1733 zu untersuchung solcher sich entsponnenen mißhelligkeiten und konfrontirung beyder partheien allergnädigst authorisirt, die sich dem werck auch mühsam unterzogen, beydertheile nothdurft in mündlichen recessen, reciproquen konfrontirung, und weitläufig gewechselten sagschriften genüßlich eingenommen, und die Acten nebst Ihrer relation zu unsern ferneren allergnädigsten entscheidung geschlossen eingeschendet.

Wann wir denn die beschuldigungen der Klagen prediger so beschaffen finden daß Sie theils auß ein und anderen übel verstandenen, und nicht völligen Zusammenhange gefaseten außdrücken, theils auß ungegründeten relationen friedhässiger Zuhörer entsprungen, theils von seiten derer an-

geklagten, nichts gefährliches noch der analogie des glaubens ungemässes in sich halten, theils auch den grund desselben nicht berühren noch umstossen vielmehr auf Problematischen nebedingen beruhen, so daß in solchem fall, bey abhörung derer Zeügen die von Ihnen abzulegende Eyde ganz gegen die verfassung wohlgeordneter gerichte, ohne noth, und sonder einigen etwa hierauf zu entspringenden nutzen gehäuffet würden, hingegen die sachen worüber Zeügniß abzulegen, Ihrer wichtigkeit nach über die begriffe derer Zeügen zu gehen scheinen, auch die mehresten derer zum verhöhr außgesetzten puncte zugleich etwas wahres und falsches in sich schliessen, folglich sehr zu befürchten steht es möchten wenigstens einiger solcher Zeügen, in so captieuse und Ihren begriff weit übersteigende dinge als in stricken fallen und zu unwiederbringlichen verlust Ihrer Seelen einen mein Eyd begehen zumahlen besage derer acten Sie in ein und anderen sich höchst verdächtig gemacht, anerwogen Sie nicht nur sich als gahr gahrte freünde der einen parthey aufgeworffen, und sonder Zweifel auß Succumbirung der andern parthey einigen vorthail zu ziehen vermeinet, sondern auch würcklich mit denselben eine in den gesetzen verbotene Suggestion und aufstreibung Ihrer Zeügnisse vorgegangen, worbey höchstbedenck-

lich daß Sie verschiedene reden, so vor vielen Jahren zu ungleichen Zeiten und an diversen ohrten gefallen, ohne ausnahme und restriction beschwehren wollen, nicht minder eben dieselben worte so von dem einen geredet seyn sollen von dem andern auch ohne veränderung bemercket haben wollen, worzu kömt daß der eine prediger wegen hinlänglichlichkeit derer von Ihm aufgestellten Zeugnüsse selbst ungewiß zu werden anhebt. Nicht zu gedencken daß zu großem Scandal außschlagen solte, wan man zuhörern ohne unterscheid verstattete Ihrer lehrer Zeignuß der wahrheit vor gerichte, als Suspect und verwerflich anzugeben, und wir dan auß diesen vordringenden umständen, gewissenshalber und zu vorbeügung höchst schädlicher folgerungen uns genöthiget sehen, den Lauff solchen Zeügenverhörs zu unterbrechen und in der sache selbst königl. und nach der uns von Gott verliehenen höchsten unumbeschräncten gewalt hinein zu greiffen. Als befehlen wir hiemit beyden partheyen sich hinkünftig alles verkegerens schmähens lästerens und stichelns eins gegen daß andere zu enthalten, Keiner anderen als reiner Biblischer und der Augspurgischen confession gemässen außdrücke sich zugebrauchen, auch keine bücher ohne gehörige censur zu ediren.

Wan auch ein theil gegen daß andere hinkünftig was anzubringen zu haben vermeinet, so ist solches bey vermeidung höchster ungnade nicht auf die Cangel zu verwirrung der gemeinden, sondern an gehörigen ohrten für zu bringen, da jedem justitz administreret werden soll, würde aber einer oder der andere gegen dieses unser königl. verboht in worten oder thaten freventlich handeln, so solle derselbe als ein stöhrer allgemeiner ruhe angesehen, und auf angeben des beleidigten theils, oder denunciation unsers hierzu bestalten Fiscals mit geld und gefängniß auch dem befinden nach mit leibes straffe angesehen werden, zu festerere haltung dessen allen, und damit niemand sich mit unwissenschaft entschuldigen darff, haben wir diese Sententz unter unserm höchsten nahmen in druck auß gehen lassen.

Esterskrift. Side 298 burde varet anført ved Aar 1728, at Zinzendorf befandt sig just i Gera den Gang, da Kronprindsen, siden Kong Christian VI., indtraf der med sin Gemalinde og Dennes Moder. Alle Tre underholdt sig gjerne med ham om det, hvoraf hans Hjerte var fuldt.

De bevidnede ham tillige, hvor kjære og dyrebare
 Brødrene vare dem, af hvilke de havde lært at
 kjende nogle. (38. *Leben von Spangenberg*
 3 Th. S. 409).

Anhang.

til

Kong Christian den Sjettes og hans Tids Historie.

Kong Christian den Sjettes Breve til hans
Skriftfader Joh. Barth. Bluhme.

(Oversatte af Tydsk.)

Udgiverens Forord.

Da jeg i tredje Bind af dette Skrift bekendtgjorde saa mange af denne Konges interessante Breve, var nærværende Samling ikke kommen mig tilhænde; ja ikke engang til min Kundskab. Jeg formodede vel, at Breve fra Christian VI. til hans yndede Skriftfader vare i Behold; men vidste ikke, hvor saadanne skulde søges. Efterat en Ven havde givet mig en Vink herom og dette af mig var benyttet, erholdt jeg tilligemed et meget forbindeligt Brev den hele Samling tilsendt fra dens Eier, Hr. Etatsraad Bluhme, Bys- og Herredsfoged i Store Hedinge, som er en Sonnenfons Søn af den berømte Mand, til hvem Brevene ere skrevne. Da de allerede

ere benyttede foran i § XXV. til at oplyse Forholdet imellem Kongen og hans Skriftefader, har jeg her blot at tilføie, at jeg fuldstændigen og tro har oversat samtlige 29 Breve (selv det ubetydeligste P. S. ikke undtaget). Enhver vil lettelig sjonne, at Kongen maa have tilskrevet Buhme langt flere Breve (da alle disse ere fra 3 Aar), hvilke maaskee ere forkomne.

Nr. 1.

Gottorf den 23 Mai 1736.

Vi sende Ham hermed til Professor Neuf Dennes Skrift angaaende Skriftestolen; iligemaade en Vedommelse, som Grev Stolberg har opsat derom. Naar vi komme hjem igjen, vil Han vel tilkjendegive os sine Tanker derom.

Vi have denne Fesf over* hørt ret mange sjonne og gode Prædikener. Gud lade det geraade til vor Sjæls Salighed! Provst Schrader har ogsaa givet os sin Bostil; denne er meget vel skrevet og jeg kan forsikre, at de Prædikener, jeg deri har læst — som ere de til exaudi og til Hintsen —

* Pintsfesten.

ret have rørt mit Hjerte. Ach! den Provst Schrader er en ægte Theolog (Göttesgelahrter); Giv Gud, at de alle herude vare saadanne! Men den herværende Provst Clausen* er desværre ikke saadan. Om ham hører jeg meget Ondt: Gud skender ham.

Nu have alle de tydske Præster prædiket for os, som stode paa Hans Seddel. Vi ønske Ham Lykke til hans forehavende Reise. Men Gud staae os bi i Alt, aandeligt og legemligt!

Christian R.

Nr. 2.

Fredensborg, den 6 Oct. 1736.

Vi have besluttet i Guds Navn at gaae til den hellige Nadvere som imorgen otte Dage, hvilket vi vilde melde Ham til Hans Efterretning. Min Søster vil vel denne Gang ikke gaae med, siden Hun for nylig har gaaet.

De to Provstier, Haderslev og Apenrade, have vi besat med tvende Mænd, som vi ansee for

* Dette Navn er utydelig skrevet. Det kan læses baade Kaufin og Clausin. Jeg har ingen series Pastorum Gottorpensium ved Haanden at raabføre mig med.

dygtige, nemlig Tuchesens* fra det Tønderfke, og med Schmidt fra Hohenwedstedt.

At affkaffe Copulationerne om Søndagen holde vi for betænkeligt, og det gaaer ikke an; men Gjøstereringen og andet Ondt, som derved foresalder, maa affkaffes. Ligeledes maa det ogsaa være med Landmilicens Exerceren.

De to Candidater, som Han har foreslaaet os til Kirken ved Frederiksberg, ville vi høre, naar vi med Guds Hjelp komme derhen.

Hr. Hygum vil ved Guds Naade vist udrette noget Godt i Aarhus.

Nr. 3.

Frederiksberg, den 31 Oct. 1736.

Da vi sidst talede med hinanden om Catechisationen, var Taleren ogsaa om at indføre saadant ved Hoffet**, hvortil man kunde tage de yngste smaa Cadetter, som opholde sig herude. Han foreslog Mandagen; men efter som denne er Postdag, paa hvilken vi følger ickun sjelden eller aldrig kunde selv være nærværende, saa var det vel bedre at tage Torsdagen dertil. Angaaende de Piger, som skulle

* Saaledes tydeligt; men maaskee enten Tuzen eller Thygesen?

** D. e. i Hofmenigheden, eller i Slotskirken.

gaae til denne Catechismus-Examen, kommer Han vel til nærmere at adressere sig til Kammerjunker Ahlefeld, som nu forretter Marskalkens vices. Et heller vide vi, om Dhr. Hofprædikanten ville lade det gaae rundt imellem sig, eller om Een vil gjøre det bestandigt.

Nr. 4.

Frederiksberg, den 27 Nov. 1736.

Min kjære Hr. Bluhme!

Først takke vi Ham af Hjertet for hans gode Ønske, som Han gjør os til vor Fødselsdag. Den gode Gud opfylde det!

Hvad den Candidat betræffer, som af Commissariet er voceret til Skolen, saavel som den, Proost Hvid foreslaaer til samme Tjeneste, bliver det der ved, at de maae prædike til bestemt Tid, efterdi Skole-Embedet ikke maa staae længe ledigt. De to Andre, som vi have ladet komme, kunne da efter hans Forslag prædike om Onsdagene. Angaaende Friis have vi strax fra Begyndelsen af, ligesom Han, troet, at han ikke er ret klog; dog kan Han erkjendige sig nærmede derom.

De to Studenter, som ere forskrevne*, ville vi, saalænge de opholde sig her, godtgjøre Omkostning

* Formentlig fra Hertugdømmerne.
Rnem. 4de Bb.

gerne. Hvad Embederne* betræffer, vil jeg ved Tid og Leilighed tænke videre derpaa.

Nr. 5.

Frederiksberg, den 4 Dec. 1736.

Med Præsten Friis, som skal være ikke rigtig i Hovedet, er der vel intet videre at gjøre. Hvad Han har foranstaltet angaaende Prædikenerne, er ret godt, og kan Hr. Neuf prædike tredie Advent Søndag.

Det undrer os særdeles, at den Commission fra den forrige Confessionarius Frauen er bleven overdraget Ham. Vi have allerede for længe siden tilgivet ham hans Forsælse imod os**. Giv Gud, at han ret maa afbede den for ham, og at han maa erholde Tilgivelse af Gud! Vel har han offentligen fornærmet os; derfor skulde vel ogsaa Flere vide det, at han har bedet os om Forladelse; imidlertid antage vi denne Afbigt, og forsikre, at vi allerede for længe siden have tilgivet ham, førend han har bedet os derom. Min Frelser tilgiver mig dagligen saa meget; hvorledes skulde jeg da ikke af Hjertet tilgive min Næste.

* Sikker: Ledige Præstekald.

** See herom Mnemosyne 2det Bind 70 og fg. Side.

Med Dronningen og Fru Markgrevinden vil Han vel selv tale.

Betræffende de ledige Embeder vil jeg bede Gud, at Han vil styre mit Valg saaledes, som det maa være til Hans Ære og Hans Kirkes Bedste.

Nr. 6.

Frederiksberg, den 13 Dec. 1736.

Studenten Kinast*, som prædikede igaar, behager mig særdeles vel, ja i visse Maader bedre end Ugerbek. Vi have i Sinde at tage ham til Kirken her ved Frederiksberg: han synes at være et Fredens og Kjerlighedens Barn. Ugerbek kan kun reise; han er god til et andet Sted, men ikke her.

I morgen kommer Grev Danneskjold til os; saa vilde vi gjerne give ham tilbage de to examen**, som Han endnu har. Ogsaa vilde vi gjerne udnævne En til Skolemester, naar Han vilde nævne os en tredie Person, som er god og dygtig. Klar skov er endnu ikke hjulpet.

* Tydeligt skrevet Kinast; men han heed Kinast og blev Præst paa Frederiksberg.

** Staaer saaledes tydeligt for examina. Næmligvis tvende Bedømmelser af en eller anden Ting.

Nr. 7.

Frederiksberg, den 2 Jan. 1737.

Forhørværende Confessionarius Frauens Enke vilde vi tillægge 300 Rdlr. Pension, saalænge hun lever.

I Fleischers Sted have vi bestykket Volt fra Glückstadt til Provst i Altona. Vi vilde gjerne have Laalmodighed med Hr. Neuf; men kunne ikke nægte, at vi troe, at en Anden vilde skaffe mere Opbyggelse, som ikke holdt sig saa strængt til Loven*. Hans Huus vilde vi ogsaa for denne Gang lade reparere, siden Skaden er saa meget stor.

Verset er ret godt af de 5 udsendte Studenter**. Gud give sin Velsignelse til, at de maae blive nyttige for Hans Kirke; thi saadant er vort Hoveddiemed.

Nr. 8.

Frederiksberg, den 17 Jan. 1737.

Hans Skrivelse havde vi gjerne besvaret før, naar det ikke havde manglet os paa den dertil for

* „Der nicht so garb gefehlich ist.“ Ogsaa Biskop Worm og Professor M. Wölbike meente, at Neuf prædikede for meget Moral. Dette er vel Meningen af Kongens Ord.

* Biskop Studerende, som paa Kongens Beføstning reiste udenlands.

nodne Tid, især da Sagen ogsaa er af den Vigtighed, at den vel behøvede nogen Tid til at overveies. Vi finde den Sag ret god og nyttig til Christi Riges Befordring, hvilken Han har proponeret os angaaende Antagelsen af et kristeligt Menneffe, som kunde holde Vedetimer med Staldfolkene og give Agt paa deres Liv og Bandel; og kan en Saadan efter Grev Laurvigs Seddel vel bruges ved Jouragen, og bekomme Titel af Jouragefriver ved Stalden; men om han derhos kan holde Skole for de ved Hoffet værende Dreng, og om disse dagligen til en bestemt Tid kunne indfinde sig i Skolen: dette vil Han vel nærmere overlægge med Drengenes Foresatte. Grev Laurvig gaaer nu ikke ud: altsaa maa Han bringe Sagen i Rigtighed med ham, siden vi ikke kunne tale med ham derom.

Med det ledigblevne Præste-Embete i Bergen vilde vi ikke overise os; men give os god Tid, og imidlertid bede Gud, at han vil sende troe Arbeidere ud i sin Viingaard, ikke alene der, men allevegne. Ved Biskoppen der er der ikke Meget, hvilket vi til vor store Sorg beklage.

De tre Catecheter skulle bekomme hvad de have søgt.

Lieutenant Scheens Memorial lade vi for hans Broders Skyld undersøge nærmere i Cancelliet.

Jodinden kunne vi ikke videre hjælpe med hendes Ansøgning; thi om hun endog faaer de 500 Rdlr. af Etatsraad Foss først efter Concurseren, saa er det endda et Spørgsmaal, om Creditorerne lade hende beholde det, og Brandkassen er selv fattig nok, især da den største Kirke i Staden endnu ikke er opbygget.

Studiosus Esmarch, som prædikede forrige Søndag, har prædiket ret godt og opbyggeligt. Vi vilte ogsaa gjerne høre Page-Informator Kall. Skoleholder Christian Michelsen kan faae den forhen omtalte Tjeneste ved Stalden.

I Hr. Volts Sted tager jeg Hr. Piper fra Westensee til Glückstadt.

Min Seddel er bleven større end jeg selv tænkte; maa altsaa slutte.

Nr. 9.

Frederiksberg, den 28 Jan. 1737.

Vi have sat den ene Student, som var paa Balg i Borlum, ved Navn Schreiter, til Mincknis efter Provst Schraders Forslag: Han vil vel altsaa bringe os en Anden i Forslag til Borlum; thi den derværende Diaconus Boetius melde sig allerede igjen.

Nr. 10.

Frederiksberg, den 19 Febr. 1737.

Hans Skrivelse have vi rigtigheden erhøvdet, og beklage særdeles, at Hans Kone maa lide saa meget. Vi have nu desto mere Medlidenshed med ham, da vi vide det med os selv, hvad en Mand lide, naar han har sin Kone kjær, og seer hende lide, som vi desværre ofte have erfaret. Gud vilte selv trøste og styrke ham heri!

Tjenesten i Bergen er allerede besat. Holberg er bleven Sognepræst, og Romer, som Biskop Herkleb saa meget har recommanderet, skal blive Capellan der igjen. At det ellers i Bergen er slet bestilt, saavel hvad det Geistlige som Verdslige betræffer, er os desværre altfor vel bekendt.

Naar Præsten Kinast her paa Frederiksberg blot skriftlig giver os en Memorial, skal der blive tænkt paa en Skole og Skolemester. For Præsten og Degnen have vi allerede befalet at der skal bygges et Hus til hver; og skal disse to Huse koste 1900 Rdlr. som vi vilte godtgjøre af vor egen Kasse. Siden Kirken er fattig, vilte vi komme den til Hjælp.

Mossin er endnu ikke indkommet med sin Klage. Catecheten maa han vistnok introducere, naar han ikke finder andet at udsætte paa ham,

end at han endnu ikke har attesteret*, hvilket, som os synes, ikke er af nogen Bigtighed. Man seer heraf, at Ulven endnu opholder sig under Faareklæderne; Møssen er endnu ikke som han skulde være.

I denne Uge skal Grev Laurvig faae Ordre — og det skriftlig, som Han har forlangt — til at antage Fouragefriveren, saa at dette Værk ogsaa vil komme istand.

Gud give sin Velsignelse til Alt!

Mr. 11.

Frederiksberg, den 9 April 1737.

Vi have vel erholdt Hans Skrivelse og deraf med Glæde seet, at Gud har opvakt nogle Sjæle til at sørge for deres Salighed. Gud give kun, at det Alt maa være Sandhed, og at det maa gaae ordentligt til! Vi ville gjerne, saavidt Gud giver os Naade dertil, befordre det Gode. At han har prøvet Sjælene ved Hoffet, har været os kjær at høre; det havde vel været godt, hvis det ikke var skeet om Søndagen under Prædikenen, efterdi den offentlige Gudstjeneste ikke uden Nødvendighed bør forsømmes. Alt Dreng, Tjenere og

* D. e. taget Attestats. Taler er her ikke om en ordineret Catechet, men om en Skolelærer.

andre opvakte Sjæle gaae hen til herværende Præst Kinast og lade sig undervise i deres Christendom, er ret godt, naar de ikke forsømme deres Rald, hvortil de ere satte; thi at arbejde og bede har Gud sammensøiet; men at Fruentimmer og Mandfolk komme sammen for at bede, er uordentligt, og kan ikke taales. Bedst var det, at een af de tre Hrr. Hofpræster hver Dag kom herud og holdt en offentlig Bedetime med de Folk, som søge Gud. Saadan kunde holdes i Kirken eller i et dertil beqvemt Værelse. Er der da En eller Anden, som trænger til særdeles Undervisning, saa kan en Saadan aparte spørge den Hofpræst, som er hans Skriftefader. Da der sjelden gaaer en Dag forbi, uden at en af Hofpræsterne er herude i Embedsforretning, saa lader dette sig desfo lettere gjøre. Men Fruentimmerne kan man slet ikke tillade at løbe omkring. Kunde disse ikke ogsaa komme til Præsten i Landsbyen*?

Hvad Drengene og Tjenerne angaaer, hvilke deres Herrer ville jage bort**, da vil jeg gjerne besygte dem, hvis de nemlig skulde lide blot for det Godes Skyld; men ellers staaer det efter Guds Bud og menneskelige Love enhver Herre frit for at beholde og at affkaffe sine Tjenere, lige

* Ved Landsbyen menes her Frederiksberg By.

** Nemlig: fordi de bivaanedede Bedetimerne hos Kinast.

som han finder det tjenligst. Loven fastsætter, at en Herre skal opsigte sine Tjenestefolk et Hjerdingaar forud; og derved maa det ogsaa have sit Forblivende. At Gud har velsignet Skolemester Husum's* Tjeneste, have vi med Glæde seet af Hr. Wide's** Skrift. Gud lade alt geraade til hans Riges Udbredelse og hans Navns Forherligelse!

Mr. 12.

Fredensborg, den 21 Juli 1737.

Hvad der angaaer den affatte Præst fra Bergens Stift, da ville vi med ham foretage, hvad Guds Ord og dette Lands Love anvise os.

Jusitsraadinde Meiersens Børn ville vi gjerne accordere deres Ansøgning, hvis ikke Pensionerne allerede forud vare lovede til andre fattige Enker.

At Han kan bevise den Dvertro, som gaaer i Svang ved Krogstrup Kirke***, er os hjært at høre;

* Maaskee: Husum.

** Mon ikke Wittes?

*** I Horns Herred i Sjælland. Kongen skriver Krogstrup og dette Navn findes ogsaa i Pontoppidans Atlas 2 Tome Side 324; men nu kaldes den Krogstrup. Om den der bedrevne Dvertroe findes Noget i Pontoppidans Ann. Ecc. Dan. og af Sjællandske Teg-

og meget godt at overbevise Biskoppen og den der værende Præst derom. Forordningen af Christiano Quarto har Geheimeraad Holst allerede viist os, og geraadede samme os ligeledes til Glæde. Comtesse Neuf's Confirmation kan i Guds Navn skee paa 7de Søndag efter Trinitatis som Han har foreslaaet, og kan Pagen Cado* og nogle af Landcaderterne tages med dertil. For Caderterne ville vi betale Kjørselen**.

Men en Bøn have vi til Ham; at Han dog ikke vil afmale Soldaterstanden med saa sorte Farver; thi hvor er der vel en Stand, ved hvilken det gaaer ganske reent til? Den geistlige Stand selv er jo ikke renset for alt Ondt; og uden Soldater kan man dog desværre ikke være. Uretmæssig Hverving taales ikke. Vi finde det saa meget nødvendigere at erindre Ham

nelsef Mr. LXX. seer jeg, at et Rescript udstædtes til Biskop Worm den 2 Aug. 1737 for at hamme Almuens Dvertro. De kom langt borte fra til denne Kirke, offrede der i den Tanke, at de Syge kom sig, naar der blev bedet for dem i Krogstrup Kirke. Dette Rescript blev altsaa fremkaldt ved Bluhmes Forestilling derom hos Kongen.

* Formodentlig orthographisk for Cadeau.

** Fra Kjøbenhavn til Fredensborg, hvor Confirmationen skulde holdes.

herom, efterdi Confirmationen skeer her: saa ville mange gemene Garder være tilstede, hvilke der ved let kunde forvildes, som om de ikke med god Samvittighed kunde leve i deres Strand.

Nr. 13.

Fredensborg, den 17 August 1737.

Vi tilskikke Ham herved hvad vi have foranstaltet angaaende Mossins Prædiken. Han vil see, hvad for Difficulterer Mossin gjør ved at træde for Lyset med Sandheden. Naar Han har læst det, bede vi at Han vil tilskikke os det igjen. Vi befinde os ved Guds Naade igjen bedre, men vi tør dog vel ikke vove imorgen at gaae i Kirke.

Nr. 14.

Samme Sted og samme Dag.

I denne Aften Kl. 7, efterat jeg havde sluttet mit forrige, har jeg erholdt hoslagte Besvarelse af Mossin, som Grev Danneberg har sendt mig og derhos skrevet.

Han vil nu læse begge Dele og saasnart muligt sende os det tilbage; thi vi have endnu ikke selv

gjennemlæst det; og vi ville gjerne snart henvise Sagen til en Commission, som Han har foreslaaet.

Nr. 15.

Frederiksberg, den 1 September 1737.

Vi takke Ham, fordi Han ogsaa skriftligen har villet troste os over vor hjære, salige Svigermoders Død. Hvad Gud gjør er altid vel gjort; men Rjød og Blod falder det meget tungt, strax at stikke sig i Herrens Villie. Det er en stor Trøst, at vi engang — om vi ellers bestaae i Kampen indtil Enden — skulle træffe hende for Lammets Throne*. Ak! den hjære Gud forlehne os, Alle sin Naade! Han trøste ogsaa Selv den hjære Dronning, som ellers let kan tage sig denne Bedrøvelse altfor nær til Hjertet, saa at den kunde skade hendes Sundhed og Liv.

Angaaende Tjenesten i Lygumkloster ville vi mærke os de af Ham foreslaaede subjecta, indtil Sagen kommer for, da vi saa ville vælge een deraf. Vi have sidst sagt Ham, at han maatte foreslaae os et

* Skulde nogen Vaser forarges over dette Udtryk eller deri finde Anledning til at beskyldte Christian VI. for Pietistie, ville vi minde om, at Billedet er bibelsk, og gaar igjennem hele Johannis Aabenbaring.

subjectum, som vi kunde ansætte som Præst i Slutteriet i Kjøbenhavn. Men denne maa være ugiort; thi han skal boe i Huset og bekommer kun 100 Rdlr.

Betræffende Mossin glæder det os, at Publicum endelig engang erkjender, at han har forlobet sig imod os som civis og Undersaat, og vil denne Sag vel snart komme i Rigtighed, da man saa maa være betænkt paa en anden bedre og ret god Prædikant at sætte i Mossins Sted. Men dette er sagt i største Fortrolighed og bliver imellem os. Hvad Mossin har med sine Catecheter, det vil vel være længere. Geheimeraad Holst mener, at det ikke kan komme til Ende i dette Aar; og efter som det angaaer doctrinalia eller Theologica, saa kan det ene meget vel afgjøres inden det andet; thi det ene slaaer ind i Politicum*; men det andet gaanske alene i theologicum**. Dog var det os meget kjært, naar begge Dese snart kunde afgjøres; thi ellers ville Catecheterne stedse blive i Mistanke hos Menigheden, hvorved deres Embede gjøres uvirksomt.

* Næmlig: hvad Mossin paa Prædikestolen havde yttret imod Myrigheden.

** Hvad Mossin badlede ved sine Catecheters Orthodorie.

Grevinde Bluhme* maa han afvise, hvis hun oftere skulde komme til Ham. Der vederfares hende ved den levende Gud ingen Urret. Hun er selv Skyld i, at Sagen ikke er til Ende. Hendes Søn har ikke villet indlade sig for Commissionen. Det er ogsaa offereret ham efter Loven at vælge Commissarier paa sin Side. Det har han heller ikke villet. Grevinde Bluhme gjør sig Samvittighed over de mange unyttige Eder, som Grevinde Derz lader sværge; jeg er selv ingen Ven af unyttige Eder; men naar hun selv gjorde det, vilde det være meget bedre gjort. Man kan ikke formene Parterne at betjene sig af alle beneskeis juris og Sagen maa gaae efter Landets Love. Det er med eet Ord ilde bevendt** med disse grevelige Personer, og lykkelig er den, som har intet dermed at gjøre.

* Sikkert uorthographist for Blome. Man vil erindre, at Blome var een af Christian VI. Ministre og en Svigersøn af Holstein, attsaa besvogret med Enkedronningen Anna Sophie.

** Jeg har lidet formildet Kongens Udtryk, fordi disse deels ei kunne bogstaveligen oversattes, deels falde — imod Christian VI.s Sædvane — i det Lave. Det hedder: „es ist faul Speck und galstige (garstige) Butter.“

Nr. 16.

Balløe, den 28 September 1737.

Hans Skrivelse havde vi gjerne besvaret før, naar ikke Reisen herud havde forhindret os deri. Vi takke Ham for hans Trost, som Han har tilskrevet os ved Bisættelsen af den salige Fru Markt-grevindes Liig. Gud være lovet, som har befriet Hende fra alt Ondt: Han befrie os Alle efter sin hellige Villie derfra! Han give os Raade til frendeles som hidindtil at overgive os aldeles i hans Villie! Han er dog vor Herre: Han gjøre hvad Ham vel behager!

Vi sende Ham herved tilbage Brevene fra Menigheden i Udesundby; de ere vel eenfoldige, dog synes de at være redeligt skrevne. Herren selv give dem en Mand igjen efter sit Hjerte! At de have mistet en tro Hyrde i Scharup*, er synligt af hans opbyggelige Endeligt. Hvad Gjenbesættelsen af Embedet angaaer, da ville vi ikke overile os der med. Buche** og Thomas Hansen maae vel være gode Folk; men nu kommer Hegelund snart hjem, hvem Grev Stolberg har seet og mener at være værdig til at succedere Scharup.

* Formodentligt Skrivfeil for Scharup; dog forekommer samme Form nok engang.

** Rimeligviis Bugge.

Angaaende Diaconatet* i Ros vil jeg, naar det forekommer, tage Hans Seddel i Haanden og bede Gud, at Han selv vil tilkjendegive den dygtigste. Med den affatte Præst Svendsen** vil jeg, naar Sagen bliver mig foredraget, gjøre hvad jeg troer at være Ret for Gud min Overherre.

Den kjære Gud forlehne den ugudelige Miding, som nylig udførte den Ugjerning i Kjøbenhavn, sin Raade, saa, at han omvender sig. Dette maa man vissefelig ønske ham; hans Gjerning er affkyelig.

Biskop Broder sen*** har prædiket for os forrige Søndag i Frederiksborg. Endnu har Ingen saaledes udlagt Texten om de 10 Spedalske, som han gjorde. Han har rørt vort Hjerte. Han er et udvalgt Redskab i Guds Haand; og det er næsten Skade, med Hensyn til hans Prædiken, at han skal være Biskop; thi saa har Ingen Nytte af den Gave, han besidder til at prædike. Jeg har ladet ham give mig Prækenen, og vil endnu gennemlæse den

* Det var vel det residerende Capellanie, som Kongen kalder saaledes paa tydsk Vis.

** Bogstaveret Suen Schen. Maafee er min Conjectur, som jeg har optaget i Texten, urigtig; og Manden heed muligens Svend Scheen?

*** Hans Adolph Brorson, om hvem er handlet foran i dette Bind, Side 165.

til min Opbyggelse. Al! jeg er ureen, og haver vel Renselse behov*. Denne Biskop overgaaer langt sin Broder.

Nr. 17.

Frederiksborg, den 21 October 1737.

J Grevinde Derses og hendes Mands Sag vil jeg lade et Rescript udgaae til de fire Theologi ved Universitetet og Ham, at de skal sige os paa deres Samvittighed, om ikke efter Guds Ord en EgteskabsFikselmisse kan finde Sted, hvor der er inimicitia irreconciliabilis. Det er blot, fordi vi ønske at faae nogen Grund i denne Sag.

Nr. 18.

Frederiksberg, den 8 December 1737.

Hvad Han melder om Catecheterne, approbere vi, saa at Personel:Capellanen for det første, og indtil han paa anden Maade kan blive hjulpet, skal forrette en Catechets Embede i Stege, som vi nær:

* Disse Ord tilkjendegive, hvorledes den frimodige Biskop har behandlet Derten, og vise tillige, at Christian VI. erkjendte, at ogsaa han var et syndigt Menneſke, der trangte til at renses.

mere ville befale Geheimeraad Holst. Den fra Holsteen hidkomne og af Francke saa særdeles roste studiosum Jensen ville vi gjerne høre; maaskee kunde man ansætte ham i Aalborg som Catechet. Hvad Catecheterne skulle have, er allerede befalet, nemlig 100 Rdlr.

Angaaende Diaconus Meyersen og Collega scholæ i Callundborg Andreas Keil vil jeg følge hans Forslag. Saavel studiosum Sinding som den fra Holsteen ankomne Stein ville vi gjerne høre Begge; men tillige vilde vi gjerne vide, om studiosus Stein maaskee er den, som Probst Bolt i Altona har givet en saa skøn Berømmelse.

Ulsager i Norge vil jeg huske, naar Sagen kommer for. Den Journal om lærde Sager i Danmark, som Han sendte mig, er artig nok; men Censuren staaer ikke derpaa; ogsaa har Biskop Laurian paa Kobberet en Hermelins Kappe om, hvilket ikke stikker sig.

Tjenesten i Svesing har jeg givet til en Præst fra det Brandenburgske, som ogsaa har antaget den, skjøndt den er lille. Han har et godt Vidnesbyrd, og skriver selv, at det ikke er ham om Ulden, men om Saarene at gjøre.

Saaledes har jeg da, saavidt Tiden har villet tillade det, besvaret hans Brev.

Nr. 19.

Frederiksberg, den 11 December 1737.

At Studiosus Stein ikke er den, som Proost Bolt saa meget har recommendeert, have vi erfaret af Hans Skrivelse: Han vil da nok sørge for, at Denne kommer til at prædike den 16 Dec. i Hr. Neuf's Sted.

At Studiosus Lorentsen engang er gaaet fra Texten* i den tydske Kirke, gjør os bange; vi frygte, at han ogsaa her skal blive staaende, naar han prædiker for os. Han kan alligevel være et godt Menneske. Dog kan han gjerne prædike 4de Advent; det skader intet, at vi engang have to tydske Prædiker**.

Altsaa skal Utesius, som har været Hofpræst i Merseburg, næste Sondag/Eftermiddag prædike i Hans Sted. Med Lorentsens Præken bliver det, som jeg forhen har meldt. Vi approbere altsaa den første Indstilling til Festsprædikenerne, og da der ifølge samme endnu bliver en Aftenfangsprædiken tilovers paa tredie Juledag: saa kunde Jensen, hvis han kommer, forrette den.

* Paa Tydsk: ist stehen blieben.

** Næmlig: i Mad; istedenfor det sædvanlige: een tydsk og een dansk.

Den Student, som vil frie til Frøken Trojel*, kan prædike Sondag efter Nytaar, som Han har ansat ham til.

For den os tilsendte Bog takke vi Ham; men vi have ikke Tid til at læse, hvorfor vi sende Ham den tilbage.

Vi tvivle ingenlunde om, at Hr. Arendsen, som Han har recommendeert os til Proost, vil være aldeles dygtig til denne charge, da Han i sine Forslag intet andet Diemærke har end Christi Riges Befordring, og vi have megen Tillid til Hans Forslag.

Gud give, at Præsten fra det Brandenburgske maa være god! Capitain-Lieutenant Pring's Skrivelse til Ham og til mig har jeg begge læst, men jeg kan vel sige, at hans hele Omgang forekommer mig besynderlig. Efterdi Han, min kjære Hr. Bluhme, hvem jeg elsker og ærer som min Fader, og om hvem jeg troer, at han gjør alt, hvad han gjør af Kjærlighed til mig**: saa vil jeg ikke røbe dette Menneske, eller nævne hans Navn; men ellers er det saaledes: ærlige Folk sige hinanden i Dinene, hvad de have imod hinanden; og

* Eller maaskee Mad. Trojel. Kongen skriver die Trojellen, hvilket vel er Skrivfeil for die Trojellin.

** Her er et Anacolyton i Kongens Stil, som maa udfyldes f. Ex. ved disse Ord: tager sig af Capt. Pring.

hvo der ikke gjør det, ham kalder man ikke en ærlig Mand. Jeg kan ikke vel lade Sagen hemmelig undersøge; thi da vilde det see ud, som om jeg troede Angivelsen imod Grev Danneberg. Det er vel godt, at store Herrer erfare meget; men det bør være Sandhed; og hvo der ikke vil have sit Navn nævnet, han lader en stor souhøon hvile paa sig.

Hagerups Skrift betræffende, da har det dermed endnu god Tid.

Nr. 20.

Frederiksberg, den 10 April 1738

At Pastor Eccard* fra Waabs ikke vil modtage Vocationen til Eckernförde, have vi seet af hans Skrivelse og den vedlagte Memorial m. m. Vi kunne ikke fortænke Manden i at han følger sin Samvittigheds Drift; men vi vilde lade ham tilskrive ved Oversecretair von Schulin, at vi endnu vilde give ham fire Ugers Betænkningstid, i hvilken Tid han kan overlægge det med 3 andre retskafne Præster, som han selv dertil

* Utydeligt Brevet. Dog troer jeg nu at Navnet er Eccard, ikke Guard (Gward) som det ogsaa kunde lases, og som jeg har læst det i Kongens Brev til Schulin Nr. 118 (af samme Dato).

kan udføge, for da at see, om han paa saadan Maade kan forvisse sig om Kaldets Guddommelighed, i hvorvel vi paa vor Side mene at være fuldkommen overbeviste derom. Skulde han ikke antage det, saa ere endnu de Andre tilbage, hvilke Han sidst foreslog os netop til denne Tjeneste, af hvilke under guddommelig Bistand lettelig een kan tages.

Nr. 21.

Frederiksberg, den 13 April 1738.

Angaaende Forslaget af Professor Leth, vilde vi af de tre, som han har foreslaaet til Catecheter, tage Christianus Beck, fordi Han helst vil have denne.

Uf Hr. Hvids tvende til Catecheter foreslaaede Personer vilde vi tage Ussing, fordi denne allerede har alle fornødne requisita. Forslaget er forrige Fredag ved Geheimeraad Holst bleven os forelagt i Conseillet. Paa Besættelsen af Beckmanns Plads ere vi allerede betænkte; Schumachers Ankomst fra det Haderstedske har hidindtil forhindret saadant. Iøvrigt maa jeg melde Ham, hvorledes Gud forunderligen har ført det saaledes, at Storcantslerinden har kaldet Hr. Menzger fra Balløbye, hvorved Dronningen har faaet sit Ønske opfyldt: at blive ham qvit. Hun vil igjen vælge Studiosum

Bang, og ønskede gjerne, at han endnu engang skulde prædike for hende, hvilket vel kan ske næste Søndag til Aftenfang i Hr. Pontoppidans Sted; og da Hr. Seydlitz ogsaa er ankommen, saa ønskede vi at høre ham i Dag 14 Dage til Aftenfang, hvorved Han kan menagere en Prædiken.

Nr. 22.

Frederiksborg, den 28 April 1738.

Vi have læst Brevene fra hans ældste Søn til Ham og Dverbeck, og finde dem smukt og godt forfattede. Vi see deraf, at Han og hans Søn ere ganske uskyldige for Gud og Menneskene, og aldeles ikke have foranlediget Translocationen til Tøndern. Vi have vidst og troet dette forud; hvorfor det slet ikke gjordes nødvendig at overbevise os videre derom.

Nr. 23.

Frederiksborg, den 22 Jun. 1738.

Min kjære Hr. Bluhme! Jeg har noteret mig nogle Bøger af salig Provst Schraders Bibliothek, hvorover jeg herved sender Ham en Specification efter Cataloget. Kunde Han ikke give Nogen i Tøndern Commission at kjøbe mig disse

Bøger. Enten Hans Søn, hvis han allerede er der, eller Provst Ahrendsen kunde vel lettest forrette dette.

P. S. Auktionen skal være den 7 Juli. Til 3 à 400 Rdlr. kan der i det Hele gaaes.

Nr. 24.

Frederiksborg, den 3 Juli 1738.

Om at ride Sommer i By have vi strax tilskrevet Geheimeraad Holst, som har svaret os, at det kun er forbudt paa Søn- og Helligdagene, men ikke paa de søgne Dage, ligesom ogsaa i Kirkecollegiet majora gif ud paa, at man ikke kunde forbyde Folk al Lystighed og Fornøielse; men at, naar det kun ikke skede paa Søn- eller Helligdage, maatte man see igjennem Fingre dermed, saalænge ingen Norden derved foresaldt; og imod dette sentiment finde vi, sandt at sige, intet at erindre.

Biskop Hersteb vil have det samme af Universitet, som hans Formand Biskop Worm havde paa Sidsningen, hvilket dog ikke godt gaaer an; thi Biskop Worm har ascenderet i sine Revenüer ved Universitetet ligesom de andre Professorer. Han har i Begyndelsen ikke havt saameget som paa Sidsningen, og i denne Rettighed er Hersteb indtraadt.

Finder Han det Forslag om at sende 10 Personer til Halle* godt, som det forekommer os; og

* Forslaget findes vedlagt i en Afskrift med Kongens egen Haand, saaledes lydende i Oversættelse: „Dernæst har jeg allerunderdanigst at anmelde, at nu igjen en retskaffen Mand, som derhos har skønne Studia og er Deres Undersaat, ved Navn Mathiesen, er gaaet til det Holsteenske. Han er som et faderløst Barn opdragen i Halle og har al tilbørlig Dygtighed. Ved dette subjectum har mit Gemyt ret følt den Mangel, som Deres Kongl. Majestæt har i Deres Lande paa dygtige Folk, samt Overveielser af den korte Levetid, som vi Mennesker have at nyde. Denne Tanke blev mig saa levende, at jeg ikke kunde undlade at bede Deres Maj. allernaadigst at tage det Indlagte i Deliberation. Deres Kongl. Maj. kunde med 1000 tydske Gylden hvert tredie Aar opdrage Dem 10 Personer og employere de dygtigste af dem; altsaa med en ringe Sum overordentlig befordre Guds Riges Udbredelse, og tillige berolige Dem i Deres Samvittighed ved at overføre Deres Kongl. Værdighed i Guds Rige. Denne Bagatel kunde heller ikke incommodere Deres Chatol; men vilde visstelig bringe Velsignelse ogsaa i legemlige Ting. Jeg holder dette for den sikreste, korteste og mindst bekostelige moyen til at skaffe Deres Maj. gode og fromme Mand.

Den sande Devotion, som jeg bærer for Deres Majestæt, er Kilden til denne Skrivelse, hvorfor jeg haaber, at saadant ikke optages unaadigt eller ansees som Nævisshed.“ Forfatteren til dette Forslag er mig ganske ukendt. Hvis det er kommet fra Holsteen, vilde jeg

mener Han at saadant kan udrettes med 1000 Gylden i tydske Penge, saa lader os ingen Tid forsomme; Sagen angaaer Guds Rige, da maa man ikke see paa 1000 Gylden. Den nuværende Professor Franke er ogsaa en brav Mand, ihvorvel ikke som hans Fader. Jeg har endnu mere Tro til Halle, end til det, som findes hos os. Endnu er Alting hos os først i sin Begyndelse; dog kan det nok, naar Gud giver sin Velsignelse, blive til noget; og det ene hindrer ikke det andet. Vi kunne ogsaa her søge at opdrage unge Folk til Herren; og saa vil man see, hvilke der arte bedst. Læssøe og de øvrige, som ere udenlands, blive længe borte. Jeg vilde gjerne høre dem, naar de komme hjem.

Nr. 25.

Frederiksborg, den 20 Juli 1738.

At Bøgerne af Probst Schraders Bibliothek alle paa et Aar nær ere blevne kjøbt ved Hans Søn, og at Værdien af samme ikke er meer end 100 Rdlr., har jeg med Fornøielse seet af Hans Brev.

Jeg priser Gud, som har lært Ham at kjende de to ret dyrebare Studiosi, Bang og Wildsøe!

gjaatte paa Grev Lynar eller Baron Söhlenthal. Ellers kunde man ogsaa tænke paa Grev Stolberg eller den yngre Prof. Franke i Halle.

Herren give, at de maae worde nyttige Medstaber i hans Huus!

Angaaende de 1200 Rdlr. da vilde de blive saare vel anvendte, naar for dem 4 Studiosi holdes paa fremmede Universiteter; og hvad de to øvrige skulde have, nemlig 400 Rdlr. det kan da indflyde i vor Fattigkasse, for deraf underhaanden at understøtte paa herværende Universitet nogle opvakte, dygtige, fromme men tillige fattige Studiosi, at de ikke alt for tidligen skulde reise bort.

Jeg ønsker af Hjertet, at Han maatte finde 8 eller 10 gode Subjecta, som kunne sendes til Halle efter det Ham communicerede Project. Jeg haaber, at han hertil vil lettere finde nogle, da Han ikke skal fordrø altfor meget af dem; naar de kun have den fornødne Videnskab, da behøve de ikke at være saa meget opvakte. Maaskee giver Gud sin Naade til, at nogle af dem opvækkes der udenlands. Angaaende det, Han har foreslaaet om Catechisation med Pagerne her i Frederiksborg, da saae vi vel meget gjerne en saadan Catechisation indført; men da Hofpræsterne ingen Tid dertil have, kan den ikke finde Sted i Kirken ved Page-Informatoren, først fordi han kun er Page-Informator*; for det andet fordi han informerer Pagerne, og de billigen burde catechiseres af en Anden; for det tres

* Ikke ordineret Geistlig.

die fordi han ligesaa godt kan foretage sig denne Forretning hjemme i sit Værelse.

Om den affatte Myntmester Fuchs er skicket til en Sorenfriver: Vertjening, veed jeg ikke. Til Retstbetjening vælger jeg gjerne uberyggede Folk og saadanne, som kan deres jura. Cancellieraad Swabes Son kunde maaskee snarere være beqvem hertil, eftersom hans Fader har givet os at forstaae, at han er bedre* end Faderen, og har lært jura. Dog veed jeg ikke, om ei Sorenfriver: Tjenesten allerede er given bort.

Vi tilsende Ham hermed ogsaa en Bog, som er bleven os tilsendt med forrige Post, formodentlig af authore selv; men vi kjende ikke authorem; have heller ikke læst Bogen; men vi anmode Ham om at læse den og at sige os sine Tanker derom.

P. S. Regningen for de tilkjøbte Bøger paa Proost Schraders Auction kan Han tilskikke os, naar Han finder for godt.

Nr. 26.

Frederiksborg, d. 20 August 1738.

For den tilbagesendte Bog takke vi Ham, lige som ogsaa for den Møie, Han har gjort sig med at

* Skal vel forstaaes: dueligere. Et smukt upartisk Vidnesbyrd af Faderen.

gjøre en Extract af Bogen, hvilket ikke var forno-
dent, da vi kun gjerne vilde vide Hans Tanker om Bo-
gen overhovedet. At vort Svar paa Hans Skrivelse
kommer saa seent, har sin Grund deri, at vi ikke
kunde finde Tid dertil før nu d. 20 August Kl. halv
syv om Morgen.

Angaaende Catecheten til Aalborg lade vi Alt
komme an paa Ham; Han maa hertil bringe os En
i Forslag. Men at sætte Læssøe som Catechet til
Aalborg, var vel Skade ifølge de Gaver og Viden-
skaber, han skal besidde. Han kan vel tjene til no-
get Mere. Læssøe kan han lade prædike, om Ham
saa synes, 12te Søndag p. Trin. eller en Onsdag
i Forveien.

Om Ole Rønning har jeg allerede skrevet til
Geheimeraad Holst, og haaber, hvis der endnu er
res integra, at det med Guds Hjelp vil blive for-
andret. Jeg takker Ham for den mig givne Ester-
retning*. Gud er mit Vidne, hvor gjerne
jeg allevegne vil hensætte noget Godt,
og ingensteds noget Ondt. Biskop Hage-
rups Attest har forledet mig. Naar nu kun
den fromme Præst og Studiosus, som
have sagt Ham det**, ikke ogsaa have
noget Mennefseligt derunder.

* om Rønning, som uærdig til geistlig Befordring.

** at Rønning ikke duede.

Betræffende Diaconatet i Steen i Norge vil
jeg, naar Tid og Leilighed kommer, tænke videre
paa Hans Forslag.

Nicolai Martens, som har været hos
Flügge, kommer for silde med sin Ansøgning om
Cancelliebudtjenesten i Glückstadt. Den gode For-
maning, som Han sidst har tilføiet sin Skrivelse,
takker jeg Ham for. Den, saavel som Præfeten,
Han holdt forgangen Søndag, har rørt mit Hjerte;
og ikke mindre den Prædiken af Franke, som Han
har reccommanderet mig og som jeg har læst. Herren
give selv sin Velsignelse til Alt for min Sjæl!

P. S. Hr. Brodersens Skrivelse følger her
med tilbage.

Nr. 27.

Frederiksborg, den 25 August 1738.

At Pastor Rønning i Bedsted har antaget
Vocationen til Sorø, have vi seet af Hans Skri-
velse. Vi ville bede Gud at anvise os en god Mand,
som vi kunne sætte til Bedsted i hans Sted.

Studiosus Læssøe, som prædikede igaar, be-
hager os særdeles vel. Vi ville nu ogsaa gjerne
høre Studenten Berendts, som i Flensborg til-

ligemed Læssøe har udrettet saameget Godt, dersom han kan opholde sig her saalænge.

Tjenesten i Aarhus Stift, Lødtenberg og Melbye kaldet, maa endnu være vacant, efterfom den ikke er bleven os foredraget.

Over den farlige Proces imellem Aggerbek og Probst Cold i Frederikshald er jeg ret bekymret, fordi jeg befrygter, at den vil skade Guds Rige. Bedst var det vel, om Aggerbek blev forstøttet. Gud give sin Velsignelse til de 8 unge Mennesker, som han udsøger for at sendes til Halle.

Hoffmed Podedvins Ansøgning kan let bevilges. Paa Præste:Enken skulle vi ogsaa tænke ved Leilighed, at hun kan nyde en liden Pension, naar noget bliver ledigt. Justitsraad Erlund har allerede en Pension af 150 eller 200 Rdlr. Jeg veed derfor ikke, hvad han kan forlange meer. Hans Tjenester have ikke meriteret meget.

Nr. 28.

Frederiksborg, den 13 September 1738.

Angaaende det Stykke Bildt, som vi have søvet ham til Hans Datters Bryllup, have vi tillagt Jægermester Gram Gram Ordre, at han skal levere

det, naar det forlanges af ham. Over:Jægermester Gram har hermed intet at gjøre, efterfom det skal leveres fra Jægersborg Dyrehauge, fordi denne er nærmest. Han gjør alt for megen Taksigelse derfor, min kjære Hr. Bluhme! Jeg vilde ønske, at jeg kunde vise ham og hans endnu meget mere Godt.

Betræffende de 8 til Halle destinerede Studiosi vil jeg tildele Bæcke og Lunde Ordre, at de strax bekomme 800 Rdlr. og 100 Rdlr. i Reisepenge.

Jeg har allerede udstedt Ordre, at Jugl skal være Catechet i Aalborg. Angaaende Besættelsen af Frederikshald og Hobroe maa vel Svar fra Friedenreich først oppebies.

Nr. 29.

Frederiksborg, den 7 October 1738.

Vi tilsende ham hermed en Skrivelse fra ham til Fru von Offen*, hvilken vi af en Hændelse aabnede, da vi have ladet os bringe Brevene til Fru Offen, fordi vi gjerne vilde kjende hendes Correspondence. Men da nu Indholder af samme

* Paa Tydsk: die von Offen. Omstændighederne lede snarere til at tænke paa en Frue end en Fruen.

ikke angaaer hende, men Provsten i Stege, saa troe vi, at det vil være Ham kjærere, at vi stikke Ham samme tilbage. Vi approbere ellers Alt, hvad Han deri har skrevet, og finde det ret godt. Men det vil være baade Ham og Provsten kjær, at Fru Offen ikke faaer det at see.

Trykfeil i Mnemosyne, tredie Bind.

Pag. CCLVIII Linie 16. Læs: Nr. 293, 296, 302 og fl. Nr. 305."

S fjerde Bind.

- Side 52 Linie 5. fra neden. Crufca læs: Crusca
 — 100 — 1. hans læs: ham
 — 168 — 9. fra neden. Stof læs: Hof
 — 169 — 12. S. Neenberg læs: L. (Løger) Neenberg
 — 188 — 4. fra neden. Blohme læs: Blome
 — 326 — 6. fra neden. schöner læs: schönen
 — 330 — 3. indeholder, læs: indeholden